

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• V. évfolyam • 2013 • 3. szám •

TARTALOM

MŰHELY

Beke Sándor: Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
és szellemi műhely húszéves évfordulóján (III.) 3

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Bölöni Domokos: Szélrózsa kankalin (VIII.) 15

Nagy Irén: Ősz 23

IRODALOMTÖRTÉNET

Pomogáts Béla: Az Erdélyi Gondolat válsága és megújulása 24

Bertha Zoltán: A kritikaíró Szilágyi Domokos 43

SAJTÓTÖRTÉNET

Beke Sándor: A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében (III.) 53

Bertha Zoltán: Számvetés és perújrafelvétel 66

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Burján Emil: Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (III.) 72

250 ÉVE SZÜLETETT BATSÁNYI JÁNOS

Batsányi János versei 87

Málnási Ferenc: Batsányi János: A franciaországi változásokra (1789) 90

200 ÉVE SZÜLETETT EÖTVÖS JÓZSEF

Eötvös József versei 92

Málnási Ferenc: „...fő és első teendő a népnevelés...” 95

75 ÉVE SZÜLETETT SZILÁGYI DOMOKOS

Málnási Ferenc: „...Két ember közt legrövidebb út az egyenes beszéd” 98

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében XIV. 105

Brauch Magda: A nyelvi „leletekről” 108

Albert-Lőrincz Márton: Belőle szövettem 118

MÚZSA ÉS LANT

Mészely József versei 119

Jancsik Pál versei 121

Ferenczi Enikő: Tas (II.) 124

Kozma László versei 132

Elekes Ferenc versei 134

Buksa Éva-Mária: A remények zátonyán avagy A lángelme kálváriája 137

Tar Károly versei	152
Fülöp Kálmán versei	153
Csire Gabriella: Regélő napkelet (III.)	155
Komán János: Őszi megnyugvás	159
P. Buzogány Árpád versei	160
Böszörményi Zoltán versei	161
Beke Sándor: A háromnegyedes hegedű	162
Brauch Magda: Az elveszett emlék	165
Albert-Lőrincz Márton versei	167
Csatáné Bartha Irénke versei	169
Ráduly János: Félperces történetek (I.)	171
Kamenitzky Antal versei	177
P. Buzogány Árpád: Egér rágta kerékpár	178
Pálffy Tamás Szabolcs verse	183
Komán János: Kirándulás a Kanári-szigetekre	184
Gáspár Erika versei	188
Tar Károly: Pánik (V.)	189
ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK	
Szócs Katalin: A fokos és a nyíl (I.)	194
ÉLŐ TUDOMÁNY	
Zsigmond Enikő: „A Nap és a tenger gyereke”	206
HIT ÉS ÜZENET	
Gáspár Erika versei	214
Kozma László versei	215
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK	
Kozma László (222), Jancsik Pál (211), Csatáné Bartha Irénke (227), Kiss Lehel (229), Mészely József (231) gyermekversei	
Benedek Elek (216), Kriza János (223) gyermekprózája	

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

◆ Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆

◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆

◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆

◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆

◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆

◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆

◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆

◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆

◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆

◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen ◆

◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 100 lej, külföldieknek egy évre: 22 EUR ◆

◆ Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban ◆

◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆

◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆

◆ ISSN 2066 — 8929 ◆

Beke Sándor

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó és szellemi műhely húszéves évfordulóján (III.)

Beszélgetés írókkal, költőkkel, irodalomtörténészekkel,
egyetemi tanárokkal és szerkesztőkkel XXI. századi erdélyi könyvkiadásról,
sajtókiadványokról, irodalomról, könyvterjesztésről

Albert-Lőrincz Márton • Balázs Sándor • Barabás István •
Bertha Zoltán • Bölöni Domokos • Brauch Magda • Buksa Éva-Mária •
Csire Gabriella • Demeter Attila • Jakobovits Miklós • Málnási Ferenc •
P. Buzogány Árpád • Pomogáts Béla • Ráduly János • Sipos Erzsébet

III. KÖNYVTERJESZTÉS ERDÉLYBEN

13. A könyvesboltokban történő könyvterjesztésről

BEKE SÁNDOR: *Milyen tapasztalatai vannak az erdélyi könyvesboltokban történő könyvterjesztéssel kapcsolatban az 1989 és 2000 közötti és a 2000 utáni években?*

BÖLÖNI DOMOKOS: A könyvterjesztés fogalma mára elavult. A könyvet már nem terjesztik, hanem terítik, mint a drogot, ha ügyesek a kereskedők. Márpedig annyira ügyesek, hogy a szerencsétlen szerző úgy jár, mint Hemingway öreg halásza: gazdag zsákmányának a puszta csontvázával marad. A könyvpiac cápai a kiadók és a könyvkereskedők, mögöttük lapulnak a kormánytámogatás dzsungeljében a különböző alapítványok, és mindenik leföli a magáét. A kiábrándult, megkeseredett író vagy elhallgat, mint a diktatúrában, vagy ha már nagyon-nagyon nem bírja a nyomást — Magad uram, ha szolgád nincsen! —: céget, kiadót létesít, kiiktatva a kullancsokat, saját standján árulja műveit, családi vállalkozásban reklámozza termékeit — és családotól bukik végül jó nagyot.

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD: Az utóbbi húsz esztendőben fokozatosan romlott a könyvterjesztés minősége. Egyrészt elárasztották a piacot az olcsó és innen-onnan másolt, ám hangzatos című könyvekkel, amelyeket jó pénzért megvásárolva az olvasónak szálnalmas véleménye alakul ki a jelenkori könyvkiadásról. Nagy hátrány, hogy a könyvüzletek száma fogy, ám ennek piaci okai vannak. Mégis a terjesztők nem szégyellik egyre nagyobb, 50-65%-os árréssel továbbadni egy könyvön.

JAKOBOVITS MIKLÓS: A legfontosabbnak tartanám az író-olvasó találkozókat (a könyvesboltokban is). Maradandóan megmaradt az emlékezetemben, mikor nagyon nehéz időkben, a Domokos Géza vezetésével Váradra jött egy csoportban Lászlóffy Aladár, Sütő András, Kányádi Sándor, Kántor Lajos. Élő beszélgetések folytak, vérbő és érző írókkal. Ezeknek a beszélgetéseknek az emléke 30-35 év múltán is maradandóan megmaradt az ember emlékezetében.

ALBERT-LŐRINCZ MÁRTON: A könyvterjesztés katasztrofális. Szinte azt is mondhatnánk, hogy magának ír az ember, magának ad ki könyvet, mert magának kell gondoskodnia arról, hogy a könyv eljusson az olvasóhoz. (Kivételesen a kiadók elvégzik ezt a munkát, magam nem tapasztaltam meg.) Érvényes a fenti megállapítás mind a szépírói, mind a szakmai művekre, legyen szó szerzői vagy támogatott finanszírozású könyvekről. A könyvterjesztésnek ma két módzata terjedt el: sarokról sarokra járkálsz könyveiddel egy-egy könyvbemutatóra, ahol eladsz, illetve beadod a könyvesboltokba, ha kell nekik. Első esetet vagy vállalod, vagy nem. Ha némely „könyváruda” (mintha dohányáruda) vállalja a terjesztést (5-6 példányonként), a szerzői munka értékét semmibe veszik, csak azért, hogy a kereskedőnek megérje foglalkozni vele, az eladhatóság reményében. A könyvesbolt minimum 30%-os forgalmi nyereséget kalkulál, de vannak, akik ennek dupláját, sőt. Amennyiben eladható a termék, a szerző jobbra az erkölcsi nyereséggel, a befektetett munkával, az ülő munka egészségkárosító hatásaival és a ráfizetéssel marad. És még nem is beszéltünk a globális adózás nyűgéről és pauperizáló effektusáról.

BARABÁS ISTVÁN: A jó könyv mindig gazdára talál, a gazda is a jó könyvre. Mégis, hiányzik egy központ, egyfajta őrtorony, amely értékítélet nélkül informáljon: hol, mi jelenik meg, miről szól, hol, milyen áron lehet hozzájutni?

BALÁZS SÁNDOR: A könyvterjesztésről általában, s ezen belül az Önök termékeinek bolti árusításáról igen rossz a véleményem. Vannak ugyan könyvesbolti rendezvények, könyvbemutatók — néha egymást érik, s így a „sok” a telítettség érzése miatt visszájára fordul —, hiányzik azonban a sajtóban az egyes művek kellő beharangozása, a figyelem felkeltése. A recenzió igen hasznos műfaj, de ezt sem használják ki kellő mértékben az újságjaink, lapjaink.

BEKE SÁNDOR: Balázs professzor úr megjegyzése, miszerint hiányzik a sajtóból a könyvek visszhangja, aligha valós — legalábbis ránk nézve. Ugyanis 1990-ben a *Székely Útkereső* megjelenésekor főszerkesztőként az volt a legelső és legfontosabb feladatom, hogy miután világra jött egy-egy lapszám, a külső munkatársaknak postázzam el a tiszteletpéldányokat, s ezzel egyidőben azonnal eljuttassam a létező romániai magyar napi- és hetilapoknak a frissen megjelent folyóiratot. Persze, magyarországi lapok és folyóiratok is szerepeltek a listámon. Így a folyóirat létezése alatt és után több sajtókiadvány írt a *Székely Útkereső*ről, sőt könyvkiadók lexikonokban, sajtótörténeti írásokban és tanulmányokban is méltatták tevékenységét. Megérdemlik, hogy közzé tegyem a — *Székely Útkereső* sajtóvisszhangjában is szereplő — lapok, folyóiratok, kiadók névsorát: *A Hét* (Bukarest), *Bihari Napló* (Nagyvárad), *Custos Kiadó* (Marosvásárhely), *Családi Tükör* (Kolozsvár), *Encyclopaedia Hungarica, III.* (Calgary). Magyarságtudat Lexikon Alapítvány, 1996, *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Tájékoztató* (Székelyudvarhely), *Erdélyi Múzeum Egyesület* (Kolozsvár), *Erdélyi Napló* (Nagyvárad), *Fiatál Fórum* (Bukarest), *Hargita Népe* (Csíkszereda), *Háromszék* (Sepsiszentgyörgy), *Havi Magyar Fórum* (Budapest), *Helikon* (Kolozsvár), *Hétfalú* (Szecseleváros), *Honismeret* (Budapest), *Keresztény Szó* (Kolozsvár), *Korunk* (Kolozsvár), *Könyvtáros* (Budapest), *Könyvvilág* (Budapest), *Látó* (Marosvásárhely), *Magropress* (Kolozsvár), *Média* (Nagyvárad), *Művelődés* (Kolozsvár), *Népújóság* (Marosvásárhely), *Nyugati Jelen* (Arad), *Nyugati Magyarság* (Montreal), *Polgármesteri Közlöny* (Székelyudvarhely), *Ring* (Budapest), *Romániai Magyar Ki Kicsoda 1997* (Nagyvárad), *Romániai Magyar Szó* (Bukarest), *Szabadság* (Kolozsvár), *Szövétnek* (Arad), *Teleki László Alapítvány* (Budapest), *Udvarhelyi Híradó* (Székelyudvarhely), *Új Magyar Irodalmi Lexikon, III.* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000), *Unitárius Élet* (Budapest), *Valóság* (Bukarest).

Ugyanezt tettem kiadóigazgatóként is, miután megalapítottam és elindítottam a most 20. életévét ünneplő könyvkiadót. Megjelent könyveinket rendszerességgel postáztuk azoknak a lapoknak, folyóiratoknak, melyekkel már korábban, egy évvel azelőtt — a *Székely Útkereső*vel — vettük fel a kapcsolatot.

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó létezése óta (1991) számtalan erdélyi sajtótermék közölt recenziót, ismertetőt vagy kritikát friss könyvtermésünkről. Az újságírók, szerkesztők mondhatni rendszeresen jelentkeztek könyveink sajtóvisszhangjával. És miért ne valljam be: örültünk ezeknek a visszajelzéseknek, örültünk, mert a „múló időben” nyoma volt a székelyföldi műhelyünkben létrejött szellemi termékeknek.

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó kiadványainak gazdag, szám szerint talán ezernél is jóval több sajtóvisszhangja, sajtóbeli visszajelzése, recenziója, kritikája, ismertetése, tudósítása, vagy szakmai hivatkozása van, ezért hálás is vagyok az 1991–2011 között megjelenő újságok, heti- és havi lapok, egyéb kiadványok szerkesztőinek.

Huszedik születésnapunk aligha lenne teljes, ha ennél a „kerekasztalnál” ne emlegetnénk fel mindazokat a kiadványokat, melyek az Erdélyi Gondolat Kiadó munkásságát népszerűsítették az idők folyamán.

Íme a hazai lista: *A Hét*, *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője*, *Acta Siculica*, *Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Értesítője*, *Arkád*, *Bekecsalja*, *Besztercei Híradó*, *Bihari Napló*, *Csiki Hírlap*, *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Tájékoztató*, *Erdélyi Könyvkereső*, *Erdélyi Magyar Könyvklub*, *Erdélyi Múzeum*, *Erdélyi Művészet*, *Erdélyi Napló*, *Erdélyi Riport*, *Erdélyi Toll*, *Erdélyi Tudományos Füzetek*, *Erdőszentgyörgyi Figyelő*, *Gyergyói Kisújság*, *Harangszó*, *Hargita Népe*, *Háromszék*, *Hazanéző*, *Helikon*, *Hepehupa*, *Heti Hirdető*, *Heti Új Szó*, *Hírbordó*, *Ifi Fórum*, *Irodalmi Jelen*, *Juventus*, *Kedd*, *Keresztény Szó*, *Kisváros*, *Korunk*, *Könyvesház*, *Könyvjelző*, *Közgazdász Fórum*, *Közoktatás*, *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, *Krónika*, *Kulturális Figyelő*, *Látó*, *Műzsa* (a *Népújság* melléklete), *Művelődés*, *Nagykároly és Vidéke*, *Népújság*, *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, *Nyugati Jelen*, *Orient Expressz*, *Örökségünk*, *Polgári Élet*, *Polgármesteri Közlöny*, *Reggeli Újság*, *Romániai Magyar Szó*, *Szabad Szombat* (az *Új Magyar Szó* melléklete), *Szabadság*, *Szatmári Friss Újság*, *Székegy Hírmondó*, *Székegy Tavasz*, *Székegy Útkereső*, *Székegyföld*, *Szövétnek*, *Udvarhelyi Híradó*, *Udvarhelyi Híradó Kalendárium*, *Udvarhelyszék*, *Új Idő*, *Új Magyar Szó*, *Várad*, *Városházi Hírlap*, *Vásárhelyi Hírlap*, *Vasárnap*, valamint az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Havas, Komp-Press, Kriterion, Mentor, Pro-Print, Scientia, Székely Útkereső Kiadványok és az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület kiadók egyes könyvei.

És Magyarországon: *Acta Ethnographica Hungarica*, *AETAS*, *Bárka*, *Beszélő*, *Botanikai Közlemények*, *Édes Anyanyelvünk*, *Élet és Irodalom*, *Ethnographia*, *Forrás*, *Hírlevél* (Kiskunfélegyháza), *Hitel*, *Honismeret*, *Kortárs*, *Könyvbét*, *Könyvvilág*, *Közös Út*, *L'Harmattan*, *Magyar Fórum*, *Magyar Lettre*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Nyelv*, *Magyar Tudomány*, *Napút*, *Nemzetközi Magyarástudományi Társaság Hungarológiai Értesítője*, *Nyelvünk és Kultúránk*, *Onomastica Uralica* (Debrecen—Helsinki), *Orosházi Harangszó*, *Partium*, *Reformátusok Lapja*, *Szabadi Szó*, *Székegy Kör*, *Új Könyvpiac*, *Új Magyarországi*, *Visegrádi Hírek*, valamint a Bárczi Füzetek, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, a Könyvtári Intézet, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, a Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, a Néprajzi Múzeum egyes kiadványai és az Akadémiai, Kiss József, Lilium Aurum, Lucidus, Masszi, Tinta és Typografika könyvkiadók egyes könyvei.

A nem romániai és nem magyarországi kiadványok: *Acta Historica Hungarica Turiciensia* (Svájc), *Nyugati Magyarország* (Kanada), *Tautosakos darbai* (Litvánia), *Transsylvania* (USA), *University of Natural Resource Management and Applied Life Sciences* (Ausztria), *VMF Hírlevél* (a Vajdasági Magyar Folklórközpont tagsági értesítője).

Kiadványaink szakdolgozatok, államvizsga dolgozatok és doktori értekezések könyvészetében szerepelnek (Kodolányi János Főiskola — Székesfehérvár, Deb-

receni Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem — Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem — Budapest, Pécsi Tudományegyetem).

Szellemi műhelyünkben 2009-ben létrejött *Erdélyi Toll* folyóiratunk bemutatását, időközönkénti recenzálását az alábbi sajtókiadványok tették meg: *Bányavidéki Új Szó*, *Besztercei Híradó*, *Erdőszentgyörgyi Figyelő*, *Gyergyói Kisújság*, *Háromszék*, *Heti Új Szó*, *Könyvkiadói Tájékoztató*, *Krónika*, *Népújság*, *Nyugati Jelen*, *Polgári Élet*, *Szabadság*, *Új Könyvpiac*, *Vásárhelyi Hírlap*, *Vasárnap*.

BRAUCH MAGDA: Jelen kérdésre és a többi, hátra maradt 14., 15., és 16. kérdésre egyszerre válaszolok. Az erdélyi könyvesboltok — magam inkább a két aradi, magyar könyveket forgalmazó boltról tudok érdemben nyilatkozni — semmiképpen sem nyújtanak elegendő lehetőséget a könyvterjesztésre. (Sokszor beszélgetek erről mindkét eladóval.) A vásárlók zöme a magyarországi bulvársajtó termékeiért látogatja a könyvesboltokat, amelyek ebből a forrásból — és nem a könyveladásból — tartják fenn magukat, ideig-óráig. Jóllehet e két könyváruda a város magyar értelmiségének amolyan találkozóhelyévé vált — ami örövendetes tény —, könyvet csak kevesen és azok is ritkán vásárolnak. Ennek két oka van: anyagi (az ide látogatók zöme nyugdíjas, akiknek van idejük itt „kaszinózni”, de az anyagi lehetőségeik korlátozottak) és az a természetes körülmény, hogy a kínált könyvek jelentős részével már rendelkeznek házi könyvtárukban, vagy ha nem, akkor a megyei könyvtárat látogatják szorgalmasan. Következésképpen a könyvnek a könyvesboltban történő forgalmazása semmiképpen sem elegendő a művek népszerűsítésére és eladására. Itt visszatérek a 2012-es novemberi Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár tapasztalataira. Ha minden nagyobb erdélyi városban, még azokban is, ahol a magyarság szórványban él, rendeznének hasonló akciókat, az nemcsak összegyűjtené a város, sőt az egész megye magyar értelmiségét, hanem valószínű, hogy senki sem menne el innen üres kézzel. Növelni kellene a könyvbemutatók számát is (ezúttal a valódi értékekre gondolok), mert ezek fölkeltek az olvasók érdeklődését, akik ilyen alkalmakkor kinyitják a pénztárcájukat is. Úgy tapasztaltam, hogy ez a leghatásosabb út az olvasó felé.

DEMETER ATTILA: A könyvterjesztéssel kapcsolatosan nincs különösebb tapasztalatom, de a folyóiratok (és főként az igényesebb folyóiratok, hetilapok) esetében van valamennyi, és elmondhatom, könyörtelen a harc, egyszerűen lehetetlen évekre előre tervezni, göröngyös és bizonytalan az élet.

MÁLNÁSI FERENC: A kolozsvári könyvterjesztőkről tudok beszámolni röviden. 1989 után egy új könyveket is áruló antikvárium mellé három új könyvesbolt is nyílt, ahol az itteni kiadású könyvek mellett magyarországi könyveket is árulnak.

SIPOS ERZSÉBET: Ami a könyvterjesztést illeti, nos, az igencsak betegeskedik. Kívülállónak nehéz elemezgetni ennek az okát, de minden bizonnyal az igen szerteágazó. Közülük való az elektronikus média térhódítása, a kapcsolatteremtés (kiadók és könyvesboltok között) gyenge lánc, az önkéntes terjesztők hiánya, az olvasók számának apadása, nem utolsósorban a lakosság elszegényedése okozza a legtöbb bajt. Orvoslására főleg az anyanyelvi iskolák, az érdekvédelmi szervezetek és a civil szervezetek vállalkozhatnának. Szerintem ők építhetik ki a legrövidebb utat az olvasók felé.

14. Bolti forgalmazás = biztos megmaradás?

BEKE SÁNDOR: *Tapasztalata szerint a könyv boltban történő forgalmazása jelent-e kizárólagos lehetőséget a megmaradásért küzdő könyvkiadóknak, vagy magának a napvilágot látott műnek?*

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD: Egyértelműen nem.

BALÁZS SÁNDOR: Ez húsbavágó, hiszen arra kérdez rá, vajon a könyvek bolti árusítása *kizárólagos* lehetőséget jelent-e a könyvkiadóknak a megmaradásért folytatott küzdelemben. Szerintem nagy baj van akkor, ha a megmaradás ügye a *végponton*, az üzleti árusításon dől el. Ez sokkal ezelőtti probléma. Kezdődik mindenekelőtt azzal, hogy a kiadók rendelkezzenek-e kellő anyagi fedezettel a könyvek megjelentetéséhez. Ez szerintem előbbre valóbb még annál is, hogy legyenek magas színvonalon megírt kéziratok. Szent meggyőződése, hogy Erdélyben nagyobb „mennyiségben” élnek kitűnő magyar írók, mint a könyvkiadáshoz szükséges „valuta mennyisége”. A könyvüzleti eladási dilemmától tehát visszafelé kell lapozni, egészen addig, hogy a könyvnyomtatásra vállalkozó közösségek milyen pénzalappal rendelkeznek, s hogyan lehetne bővíteni ezt. S miként a vízbe fulladástól megóv a mentőöv, akként a könyvkiadásban ott van egy ehhez hasonló kerek alakzatú valami, amelynek a közepébe be van írva: *Communitas Alapítvány*. Meglep, hogy az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó kiadványain nem látom ezt a mentőövszerű emblémát. Egyszóval: főleg az alapítványi pályázatoktól lehetne várni a túlélést, s csak azután kellene (15.) azt feszegetni, hogy a könyvterjesztők milyen hozzáértéssel futtatják a könyveket. Ezeket ugyanis előbb megírni (ez talán kevésbé problematikus, hiszen hány értelmiségink íróasztalfiókjában lapulnak értékes kéziratok), majd meg kell szerezni az anyagi eszközöket a nyomtatásukra, s csak ezután jöhetnek az eléggé nagy gondok a terjesztésben. De visszautalva a fentebb kiemelt szóra: nos, *kizárólag* a bolti árusításból aligha lehet remélni a megmaradást.

BÖLÖNI DOMOKOS: A könyvek máris kiszorultak a boltokból, Marosvásárhelyen egymás után szűntek meg az ilyen vállalkozások. Baráti vagy egyéb kapcsolatok alapján iskolákba, templomokba viszik könyveiket a kis kiadók, így próbálnak talpon maradni. A nagy kiadók saját hálózattal rendelkeznek, és mindenféle támogatással biztosítják fennmaradásukat. Lehet, hogy országos üggyé válik, a mindenkori kormányok gondja lesz megint a könyvellátás, és akkor ismét állami biznisszé dagad, csakúgy, mint a tankönyvkiadás és -eladás, amely (tisztetet a kivételnek!) jobbára máris a tehetségtelen, de jó kapcsolatokkal rendelkező, ügyesen forgolódo pedagógusok dús vadászterülete.

BEKE SÁNDOR: Bölöni Domokos válaszána első mondatát az alábbi észrevételekkel, gondolatokkal toldanám meg. Jelen pillanatban Erdélyben nem létezik egy olyan magyar könyvterjesztő bolt/hálózat, mely objektív módon kezelné a romániai magyar könyvkiadók által kiadott könyvtermést. Vagyis azt, hogy a sajtó, az irodalomkritika, az erdélyi értelmiségi elit, a széles olvasóréteg által is pontosan követhetően könyvespolcra helyezze és terjessze a megjelent könyveket. Egy ilyen könyvterjesztői hálózatra, mely még most is működik, volt már példa, a csíkszeredai központú, s Erdély többi városaiban is elismert és jól működő Corvina könyvterjesztő. Azonban az ilyen és hasonló könyvterjesztők jól megszervezett hálózatát az alkalmazottaikból kiváló — külön könyvesboltot alapítva — felaprózhatják.

Ez a jelenség jól ismert a mindennemű terméket tálaló „bolti” világban: a kiépített hálózatot vagy a saját alkalmazottak tehetik tönkre vagy a szemfüles szomszéd boltos lesi le lépésről lépésre, termékről termékre. Itt, a termék-megteremtő, -létrehozó mozzanat után, amikor az áru készen van, és eladásra kerül, a kereskedői világ legaljasabb íratlan törvényei érvényesülhetnek. Itt nem számít a végzettség, a tudás, az olvasottság, az alkotói teremtő munka, a késedelem nélkül lépésről lépésre befizetett illetékek, adók, ebben a kereskedői világban a félánalfabétáktól a pár osztályosokig, a pár osztályosoktól a két egyetemet végzettekig mindenki egyforma, ezért tettük/tesszük fel nap mind nap számtalanszor ezt a kérdést: ebben a „piaci” világban van-e törvény, van-e ember, van-e Isten? S hogy az egészséges konkurencia jóhiszemű emberi törvényein túl, van-e olyan része az üzletnek, a piacnak, mely valamilyen határt ismer?

Több helyt — butik-bazár-vásárokon — az áru eredetét igazoló számlák nélküli termékek, az egészségügyi engedélyek nélkül forgalmazott élelmiszerek ki-mondottan piaci világához hasonló a könyv terjesztése is. Számít, hogy ki kihez tartozik, ki merre tart, ki kinek a barátja, ki kinek az ismerőse? Például eszerint kerekedik majd ki az üzlet is: a könyvpénz támogatásban részesült tanárt hova, melyik könyvesbolthoz irányítják vásárolni?

Hogy melyik könyv megy a legjobban? Hamar kiderül: ebben az esetben a pénzhajhász rivális hasonló színű és témájú könyvvel zavarja meg a már befutott könyvcímet. Itt már nem az ismertebb erdélyi kiadóinkra gondolok, hanem

azokra, akik e kiadóknak a munkáját egyéb meggondolásból vagy/és anyagi haszonért hivatottak megzavarni. Mindegy, hogy milyen a szerkesztése az ilyen amatőrök által megjelentetett kiadványnak, az is mindegy, hogy mennyire olvasható a szöveg, hogy soronként vagy kétsoronként, legjobb esetben bekezdésként hemzsegnek benne a mondatszerkesztési vagy helyesírási hibák. Az is mindegy, hogy sok esetben se a szerkesztő, se a lektor nincs feltüntetve. A könyvszakma minimális törvényeit be nem tartva lepik el az erdélyi magyar könyvpiacot is a förtelmes, igénytelen kiadványok. A lényeg az, hogy a hazai vagy a határon túli televízióban reklámozott könyvhöz, vagy a szájhagyomány útján megvásárlásra javasolt kiadványhoz hasonlítson a „remekmű”, s így tévessze meg a naiv, könnyen félrevezethető könyvbarátot.

A figyelmetlen olvasók másik hibája az, hogy kényelmükben még arra sem képesek, hogy az egymás mellett létrejött boltok ugyanazon termékeinek megnézzék az árát, s csak azután vásároljanak, mert az egyiknél egy áron, a másiknál akár 30%-nál drágábban vásárolja meg a könyvet. De addig jó, amíg nem számít, hogy mennyibe kerül a kiadvány, mert a magyar embernek akkor bizony „jól telik az esztendeje”, élete: a médiában hangoztatott és a való világban sokak által tapasztalt gazdasági válság csak amolyan népi tréfás szóbeszéd neki. Bár így lenne!

BARABÁS ISTVÁN: A bolt nem lehet kizárólagos terjesztő és szerencsére nem is az. Postai rendeléssel, piacokon, mozgó standokon, egyházi intézményekben is árusítanak könyvet, a kiadók üzletelőinek találékonyságától függ, hogy termésük milyen utakon jut el a fogyasztóhoz.

CSIRE GABRIELLA: Szerintem könyvvásárok, kulturális rendezvények és nem utolsósorban író-olvasó találkozók nyújtanak leginkább alkalmat a hatékonyabb könyvterjesztésre. A gyermek- és ifjúsági irodalom, természetesen, kelen-dőbb, mint például egy szociográfiai tanulmánykötet vagy néprajzi monográfia. De már ezen a téren is zsugorodik a kereslet, a kínálat viszont (örvendetesen) nő. Az okok jól ismertek: az anyagi romlás meg a tévé, videó és világháló elvonó hatása. Hiszen a gyermek-honlapok bőven kínálnak mesét, játékot, rajzfilmet, „mi szem-szájnak ingere”. S ha belegondolunk abba, hogy kiskorú gyermekének a szülő a kínálatból kiválaszthat akár egy tündérmesét vagy tréfás mesét, helyben kinyomtathatja, és máris kezében tartja a felolvasásra kínáló esti mesét, elbizonytalanodunk. Az olcsó áron forgalmazott videokazetták pedig a klasszikus gyermek- és ifjúsági irodalom legnépszerűbb alkotásait is hozzáférhetővé teszik, s ezzel ki is ütik a jóval drágább meséskönyveket.

Vigas-e, vagy önámítás, de — bár erős a konkurencia — sose lehet elfelejteni, hogy még Grimm és Andersen is volt valamikor „kortárs író”, aki könyvkiadót keresett.

MÁLNÁSI FERENC: A kínálat kielégítő. Mint kolozsvári lakos állítom: egyes kolozsvári könyvesboltokban előre megrendelt könyveket is be lehet szerezni.

DEMETER ATTILA: A könyv boltban történő forgalmazása ma már nem jelenthet kizárólagos lehetőséget a megmaradásáért küzdő könyvkiadónak, mert a magaskultúra hívei egyre kevesebben vannak. Ezért iskolákban, standok révén is kell terjeszteni, akár más eszközökkel is, és egyre több terjesztési módozatot ki kell találni (és ki kell próbálni).

15. A könyvterjesztő kiadót és terméket futtató szerepköre

BEKE SÁNDOR: *Véleménye szerint a könyvterjesztők mennyire befolyásolhatják egy-egy kötet, könyvkiadó vagy szellemi műhely „futtatását”?*

BÖLÖNI DOMOKOS: A könyvterjesztők csak akkor játszanak szerepet egy-egy könyv felfuttatásában, ha legalább akkorkák, mint a budapesti Alexandra. Erdélyben azt látjuk, hogy egymást érik a könyvbemutatók, megjelenik nagyjából ugyanaz a „törzsközönség”, többnyire nyugdíjasok, akik azért jönnek, hogy ha már nem tudják megvenni, legalább ismerjék meg a szerzőt és művét, aztán rokonok, barátok, ismerősök, hivatalos meghívottak... Lezajlik a „buli”, dedikálás, koccintgatás, végül megkérdezem a szerzőtől, hogy ugyanbizony hány kötetet adott el, és megsavanyodik a szájában a nemes ital. A novemberi könyvvásáron az egyik legnevesebb irodalomtörténészt is odaültette dedikálni büszke kiadója. Ott ücsörgött a jobb sorsra érdemes tudományos személyiség, elárvultan. Egyetlen kötetet sem vásároltak, így nem is dedikált senkinek.

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD: Nem tudom ezt megítélni, nincsenek mélyre ható ismereteim erről.

MÁLNÁSI FERENC: A bolti forgalmazás mellett különböző alkalmakkor felállított ideiglenes standokon is kínálhatók a könyvek, az egyetemen, az iskolákban...

BARABÁS ISTVÁN: A könyvterjesztőnek módjában áll futtatni a kiadót, ha van, mit futtatnia. Ilyen vonatkozásban a könyvtárosok szerepéről sajnos kevés szó esik nálunk, pedig nagymértékben függ tőlük, hogy egy-egy új könyv sikert arasson, vagy a feledés homályába merüljön.

DEMETER ATTILA: A könyvterjesztők érezhetően befolyásolhatják a könyvek, könyvkiadók vagy szellemi műhelyek futtatását. Elsősorban a lelemény és a kitartás a fontos, de nagy szerepet játszik az olvasók válasza is az adott időszakban (a kiadott művek időszerűsége), egyszerűen az adott művek fogadtatása, nem utolsósorban pedig a művek népszerűsítési foka.

16. A legrövidebb útról — az olvasó felé

BEKE SÁNDOR: *Ön szerint melyik az erdélyi magyar könyv legrövidebb és leghatásosabb útja az olvasó felé?*

JAKOBOVITS MIKLÓS: Elsődlegesnek érezném az emberi közvetlen kontaktusok élő sugárzását, mert ez visz igazán közel a művészet, az irodalom művészi lényegéhez.

BALÁZS SÁNDOR: A fentiekből aforisztikus rövidséggel ki lehet hámozni, mi szerintem az erdélyi magyar könyv legrövidebb útja az olvasóhoz: 1. állomás: A szerző megírja a kéziratot, bár amikor a billentyűket pötyögtetni kezdi, még nem tudhatja, vajon ebből valóban könyv lesz-e; 2. állomás: A kiadóhoz eljuttatott szöveget megpályáztatja a szerkesztőség (feltéve, ha maga a vállalkozás nem rendelkezik megfelelő mennyiségű tőkével); 3. állomás: A kapott segítségből (amennyiben elegendő, ha nem, akkor más, talán saját hozzájárulással) kifizeti a költségeket, a szerkesztőktől, korrektoroktól a nyomdászokig; 4. állomás: Megindul a mű körüli zajcsapás, a reklámozás; 5. állomás: A könyvek a teherszállítás közlekedési szabályait betartó gépkocsikon eljutnak a boltokba; 6. állomás: Itt kerül most már tapinthatóan közvetlen kapcsolatba a könyv a vevővel, s ha a kötet (persze az előzetes behangozás nyomán is) megnyeri az olvasó tetszését, innen már egyenes az út az éjjeliszekrény olvasólámpája alá. Ki ne tudná, hogy ezen a pofonegyszerű pályán kerül a könyv a fogyasztóhoz? Egyvalami, ami talán többletfigyelmet érdemel: ez a szimplának tűnő vonal egymásba fonódó láncszemekből áll, ha közülük bármelyik meggyengül, az magának a láncolatnak meghibásodásához vezet.

BÖLÖNI DOMOKOS: Az erdélyi magyar könyv legrövidebb és leghatásosabb útja az olvasó felé az, amelyet magam is választottam, amíg jutott rá pénzem. A laptól, melynél dolgoztam, évente kaptam némi juttatást, nyereségrészesedést (ez még a nagy krízis beállta előtt volt így). Az összeg egy része a családot illette, a másik résszel megkerestem szövegszerkesztő barátomat, az meg mászek kiadó cimboráját, aztán hármasban kihoztunk egy-egy könyvet, és a pél-

dányokat eljuttattam olyan személyekhez, akikről tudom, hogy elolvassák, egyikük-másikuk még talán ír is róluk. A többivel néha kiruccantam kisvárosokba, nagyközségekbe, és találkozókon kínáltam eladásra. Az eladásból többnyire ajándékozás lett, úgyhogy egyetlen fillér hasznom sem származott a „vállalkozásból”. Az alacsony példányszám és a nem túl igényes kivitelezés ellenére viszont a könyv eljutott ahhoz a szűkebb „célközönséghez”, amelynek tulajdonképpen írok.

Ez persze nem igazán járható út — csak szomorúságos alkalmi változata a boldog emlékeztető Szilágyi Domokos ama mondásának, amely szerint két ember közt a legrövidebb út az egyenes beszéd.

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD: Semmiképpen sem az, hogy a kiadónak saját terjesztői hálózatot kell kiépíteni. Talán egyszer ismét lesz országos könyvterjesztő hálózat ebben a furcsa országban. Az alkalmi (falu- és városnapok, fesztiválok stb.) könyveladás azért nem megoldás, mert a tömeg ilyen alkalmakkor a sör helyett úgysem vesz könyvet. Aki célzatosan keres, az vagy a világhálón való keresgélésnél köt ki, vagy jobb esetben (városon) könyvtárból kölcsönzi ki azt, amit szeretne elolvasni.

Másrészt a kritika is nagyot mulaszt, amikor nemhogy feladatát betöltené, vagyis az újonnan megjelentetett irodalmi, tudományos stb. munkákat értékelné, bírálná, és a lapokban az olvasóval ismertetné, hanem éppen elhallgat művet, de nem bocsánatos dolog, hogy szerzőket is. Olvasóként, szerkesztőként, tollforgatók ismerőseként azt is tudom, hogy ezt néha felülről súgják, tehát a sajtó függetlenségén is erőszakot tesznek néha... Lelke rajta, aki az ilyet megírja, vagy aláírja. Alja újságíró, kritikus mindig volt és mindig lesz. Csak arra nem gondolnak, hogy az esetek legalább egy részét megírják, valamikor nyilvánosságra is hozzák... Itt tartva, azt is tudva tudjuk, hogy középszerű, illetve néha csapnivalóan rossz írásművekről ismerős, barát, lekötöztetett újságíró, szerkesztő stb. dicshimnuszokat is zeng, és nem kerül, aki helyretenné a dolgokat. Ilyen „mintha-irodalmat” pumpálnak lufivá, dicsőítenek végtelenségig, minden szerénység és realitás nélkül. A szuperlatívuszok már nem is elég kifejezőeszközök a nyaló újságíróknak, kritikusoknak, szerkesztőknek.

A recept a régi, hiszen elődeink már tudták: a szerző megírja munkáját, a kiadó akkor adja ki, ha értékesnek és maradandónak tartja, a kritikus ismertetőt, kritikát ír róla, a könyvkereskedő eljuttatja az olvasóhoz, hogy meg is lehessen vásárolni. Ha a láncban mindegyik szem nem torzult volna el már régen, akkor olvasó is jóval több lenne!

MÁLNÁSI FERENC: A könyvterjesztés nagyon fontos... Ma már a világhálón az egyes kiadók honlapja is elérhető, s egy-egy könyvterjesztéssel foglalkozó „könyvklub” is besegít a könyvek terjesztésébe, segítheti az olvasókat...

DEMETER ATTILA: Az erdélyi magyar könyv legrövidebb és leghatásosabb útja? A válasznak már az előbbiekből ki kell derülnie. Anélkül, hogy bármilyen receptet lehetne erre adni: a kiadó folytassa, amit elkezdett, ugyanazzal a hittel és szeretettel, a terjesztők pedig ne ismerjenek fáradságot. Be kell vonni ebbe a „szellemi családba” az iskolákat, a tanárokat, a szülőket, művészeket és támogatókat, minden magyart, minden székelyt.

BARABÁS ISTVÁN: A könyv legrövidebb útja az olvasó felé annak tartalma, akár sziporkázó stílus nélkül is. Vásárló számára fontos az ár is. Lehet akármilyen remekmű, a pulton csak sóváran lapozgatunk benne, és visszatesszük azzal a reménnyel, hogy majd kölcsönkapjuk olvasásra. De azért a könyv ára is bonyolultabb kérdés, mint gondolnánk. Egy barátom feltűnően olcsón kínálta kiadványait, mert ideiglenesen nagylelkű támogatókra tett szert. Csodálkozott, hogy a vártnál mégis kevesebben vásárolnak. Érdeklődése csakhamar fényt derített a rejtélyre: az olvasók azért vonakodtak megvenni portékáját, mert úgy gondolták, „olcsó húsnak híg a leve”. Akkor pedig mi legyen a megoldás? Háttha a jelen beszélgetés választ ad a kérdésre...

BEKE SÁNDOR: Mindannyiuknak köszönöm ezt a beszélgetést! Meggyőződésem, hogy az elhangzott-leírt vélemények építő jelleggel lesznek-hatnak majd erre a szép, maradandó és nehéz „mesterségre”, a könyvszakmára. Beszélgetésünk főleg a 20. születésnapját ünneplő Erdélyi Gondolat Könyvkiadót helyezi a figyelem középpontjába, de — a szakmára nézve — több általános kérdés is jelzi, hogy a kérdező és rajta keresztül az általa vezetett székelyudvarhelyi könyvkiadó tiszteletben tartja erdélyi „pályatársait”.

A beszélgetésben a megkérdezettek egy-két esetben hivatkoznak a szerzők erőltetett „futtatásáról”; a Parnasszus felé vezető utat nem erőltető, nem forszírozó székelyudvarhelyi szellemi műhely ugyan szóban és csendben elítéli a halhatatlanság felé vezető úton az idő előtti „halhatatlanná” avatás és avattatás eszközeit, módozatait, az érdemtelenül előre toló, tuszkoltató (emberi) gesztusokat, és arra figyelmeztet, hogy ehelyett a magukat „irodalmi kánonnak” kinevezett „sátrak” s önjelölt figuránsai inkább a közös székely és/vagy erdélyi szellemi ösvények, s utak járhatóságát tegyék lehetővé az erdélyi magyar fiatal vagy a belefáradt, elűzött alkotók előtt.

Ennek a beszélgetésnek egyetlenegy célja, üzenete van: az eredményfeltárás és -értékelés ünnepi vagy időnkénti szükségszerűsége, az elkötelezett örökségmenetés további lehetőségeinek a kifürkészése és követése, s az anyanyelv bűvös és megtartó erejében a maradandóság, s az érték tudatának értelmét hitszerűen tolmácsoló bizalomkeltés a 21. század elejének erdélyi magyar írójában, szerkesztőjében, olvasójában és minden értelmiségijében.

Bölöni Domokos

Szélrózsa kankalin (VIII.)

Mondatok az életéről

FÜGGELÉK

Kozma és Damján

Kozma és Damján a keleti és nyugati egyházban egyaránt tisztelt, arábiai eredetű vértanú-testvérpár (†303). Legendájukat az Érdy-kódex adja elő. Orvosi pályára készültek. Oly nagy malaszttal szereté őket Szentlélek Úristen, hogy mindent ingyen megvigyáznak vala. Nemcsak embereket, de még oktan barmokat es. Mikoron egy szegény asszonyállat, kinek Palladia vala neve, minden jószágát orvosokra költötte volna, és semmit nem használt volna, végre méne ez szentökhöz, és teljességgel megvigaszék. Azon való örültében ada néminemű ajándékot szent Damjánnak, és mikoron semmiképpen el nem akará venni, az asszonyállat megesküdék, hogy egyebet nem tenne benne. És neki engede úgy, hogy nem az ajándéknak kívánságáért venné el, de az asszonyállatnak ájtatosságáért, és hogy Istennek szent nevét hiába ne venné. De mikoron szent Kozma azt hallotta volna, ottan megparancsolá, hogy holtok után az ő testét atyja fiának testével együtt ne temetnék. Azon másod éjjel Krisztus Jézus szent Kozmának megjelenék, és ő atyja fiát megmenté, hogy nem vétközött volna.

A két testvér a császári helytartónak megtagadja a bálványimádást, ezért minden módon megkínóztatja őket, majd pedig megöleti. A hívek csak arra emlékeznek, hogy Kozma meghagyta: ne temessék egy sírba őket. Azonnal egy nagy bihal odajöve és emberi szózáttal mondá, hogy egy koporsóban temetnék az szentöket.

Ha mind megemléköznénk — végzi a kódex jámbor írója —, mennyé nyomorultak, fogságban valók, halálos sebesek ez nemes drágalátus szentökben remélvén, bízván, vigasztanak meg és Úristennek irgalmasságát érdemlették és érdemlik. Csak az kegyelmes Úristen tudja számát jelesen, kik holtig önekik kiváltképpen szolgálnak jó hittel, szeretettel és reménységgel, nyilván bízhatnak, hogy erekké el nem vesznek.

Ferrari Zsigmond a magyar dominikánusok középkori viselt dolgairól szóló könyvében (1637) elmondja, hogy egy jámbor magyar házaspárnak meghalt, égbe

szállott a kisfia. A szomorú szülők Kozmához és Damjánhoz könyörögtek, akiket böjtökkel, imádsággal, alamizsnával már azelőtt is mindig tiszteltek. Kérték a két szentet, járjanak közbe, hogy gyermeküket az Úr feltámassza. Isten a döntést Szent Domonkosra bízta, aki a két kiváló közbenjáró kérését szintén pártfogásába vette. Erre Isten angyalai a halott lelkét visszahozták testébe, mire a gyermek életre is kelt. A mennyország Királynéját azonban már nem tudta feledni, szerzetes lett belőle.

*

Kozma és Damján tisztelete eleinte a keleti egyházban, Konstantinápolyban virágzott, majd Rómában is kibontakozott. A SS. Cosma e Damiano egyike a legszebb római ókeresztény templomoknak. Legendájukból érthető, hogy az orvosok, patikusok, borbélyok (felcserek), betegek tisztelték patrónusul őket: éspedig Kozmát inkább az orvosok, Damjánt pedig a patikusok. Kultuszuk Szicíliában máig eleven. A magyar kereszténység nyilván a bizánci egyház és császárság közvetítésével ismerkedett meg e szent orvosokkal. Tudjuk, hogy Dukas Mihály I. Géza királyunknak koronát ajándékozott. Ez a szent korona alsó része (corona Graeca), amelyet zománclapok borítanak. Más keleti szentek mellett Kozma és Damján mellképét is látjuk közöttük. A két szent Moravcsik Gyula megállapítása szerint „az önzetlen égi tudomány képviselőjeként szerepel a koronán”, miután pénz elfogadása nélkül gyógyítottak. Ennél nyilvánvalóan többről is szó van: a megkoronázott magyar király egészségét ajánlják Kozma és Damján mennyei gondjaiba.

Középkori misenaptárainkban nem egyenletesen fordulnak elő, azonban helyneveink, régi szakrális művészetünk és templomdedikációink mutatják, hogy hazánkban is eleinte bencés, majd németföldi hatásra mindig bensőségesen tisztelték őket. A hívek máig könyörögnek hozzájuk a mindenszentek litániájában. Ők voltak a régi budai egyetem patrónusai. Ünnepüket az egyetemi templomban az orvosi kar minden esztendőben misével ülte meg. Számos régi borbélycéh szintén védőszentül tisztelte őket. Így, régi hagyomány nyomán egészen a legújabb időkig a szegedi borbélyok.

Szkhárosi Horvát András gúnyolódva emlegeti őket: Kozma, Szent Demjén betegséghez látó.

Nevüket néhány jellegzetes helynevünk őrzi: Csíkkozmas, Szászdányán (Daia, Trnava micar 1361), a baranyai Szentdomján, az elenyészett bihari Szentkozmadömjén (1373) és a hevesi Szentkozmadomján (1480), továbbá a nép ajkán kissé átformálódott göcseji Szentkozmadombja, régebbi nevén Őrkozmadombja. Mellettük családnevek is utalnak hajdani népszerűségükre: Kozma, Kuzma, Koznás (?), Damján, Domján, Domány, Demján, Demjén, Dömjén, Dimjén, Demény, Dimény, esetleg Doma, Deme.

BÖLÖNI DOMOKOSRÓL ÍRTÁK

Bölöni Domokos Tamási stílusának néhány rapszodikusan feltűnő utánzójával szemben nem írásainak nyelvisége folytán csatlakozik a nagy elődhez. A kapcsolódás mélyebb gyökerű. Bölöni Domokos a Farkaslaka melletti Korondon él, a „székely népelethez” kötődik. Egy olyan „zártnak” tartott közösség életéről ír, melynek zártságát már régen bomlasztani kezdte a történelem. (...) Tamásit (is) csak úgy lehet „meghaladni”, ha nem mögé, hanem mellé sorakozik a próbatevő, és következetesen, egyénien járja önnön lehetőségeinek — bevallott vagy bevalatlan — céljában az elődökével azonos vagy hasonló — útját. Bölöni Domokos első kötetét ingadozás, tájékozódás, bizonytalanság jellemzi. De az már sejlik, hogy a szerző sorakozásiránya: mellé.

Szávai Géza (1981)

*

Bölöni Domokosnak csak „fogadott faluja” Korond. Dányán faluban született, egy magyar többségű, de vegyes lakosságú helységben a Küküllők menti dombságon. Azonosulása a sóvidéki székelységgel mélyen realisztikus, szinte kivételesen fegyelmezett írói alkatából következik. Mintha egyik hajdani őst követné e nemes tulajdonságok gyakorlásában. Bölöni Domokosnak hívták ezt a férfit, nyilván Dányánban született. Írtam pedig róla a Koós Ferencről és a marosvásárhelyi református kollégiumról szóló fejezetben (Maros, Nyárad, Küküllő), mivel ők ketten, Koós és a hajdani Bölöni Domokos osztálytársak voltak; egyképpen felcsaptak Kossuth katonájának, majd visszatértek vásárhelyi diáknak. Úgy találom, hogy újra ide kell iktatnom Koós Ferenc feljegyzését diák-társáról — a mai Bölöni Domokos jellemzésére.

„Bölöni Domokos 1849 januárjában őrséget állt Dész városánál. Odaérkezett Bem tábornok kocsija. Bölöni tizedes a tábori jelszót követelte, másként nem engedte tovább a tábornok kocsiját. Hiába unszolták a barátai, hogy ne okvetetlenkedjék, hiszen Bem apó ül a kocsiban! Nem és nem, ő csak a jelszónak hisz, így áll a regulában. A kocsit kísérő honvédtiszt végre megmondta a jelszót.

— Mehet! — engedte útjára a fogatot.

Bem tábornok kíváncsi volt, ki és mi állította meg a kocsiját? Elmondták neki.

Brávó, székely! — kiáltott ki a kocsiból Bem József, és kibajolva integetett az őrállónak...”

Bölöni Domokos, a mai író-utód is megtudakolja mindig a „jelszót”, mielőtt egy újabb igazmondó írásához hozzakezd. Ezek a „jelszavak” teszik hitelessé megszólalásait novellákban és akár napi feladatainak teljesítésekor. Tizenhét évig tanított Korondon, az 1989-es fordulat után meghívták a vásárhelyi Népújság szerkesztőségébe...

Beke György: Székelyföld II. Barangolások Erdélyben, 7. kötet.
Felsőmagyarország Kiadó. Felelős kiadó: Serfőző Simon

*

Egy markáns arcélű, biztos kezű, a balladai feszültséghez és a görcseinket oldó iróniához egyformán értő író folytatja töretlen kitartással azt, amit hajdanán elkezdett. De ennek a folyamatosságnak van egy másik vetülete és egy általánosabb jelentése: irodalmunk folytonosságára gondolok. Ha jelentek is meg könyvek az elmúlt két és fél esztendőben, ezek többnyire régebbi, fiókban heverő munkák napvilágra hozatala voltak. A Bölöni Domokos könyve viszont nemcsak frissen került ki a nyomdából, de az is friss, ami benne van. 1989 decembere után született karcolatok, tárcanovellák ezek. Nagy szó ez akkor, amikor számos prózaírónk rejtett válsággal küszködik, mert egy új helyzethez új látásmódot, új kifejezőeszközöket keres. Bölöni Domokos számára ez nem dilemma. És valószínűleg neki van igaza. Hiszen jöhet bármiféle rendszerváltás — ami persze még el sem jött —, mert az emberi szenvedés vagy öröm nem változik, vagy ha igen, akkor is nagyon-nagyon lassan. Talán ez a belső bizonyosság, ez a konok kitartás tette lehetővé, hogy Bölöni Domokos máris azt a helyzetet elemzi derűre vagy borúra hajló indulattal, amit ma még csak fejünket kapkodva próbálunk átélni, megélni, túlélni. Neki máris van bátorsága ebből irodalmat, érvényes irodalmat csinálni. Bizonyítva, hogy az erdélyi magyar irodalom külső és belső kríziseken áteshet ugyan, de mindig képes megújulni, átalakulni és megmaradni. (*A Harangoznak Rossz Pistának c. kötetéről, 1992*)

Markó Béla

*

A szűkebb otthon, az erdélyi-sóvidéki székely falu mozaikját rakja ki a szerző e novellákban, néhány helyen balladai hangulatú sorokban idézve azokat az értékeket, amelyek századokon át megtartói voltak a székely faluközösségnek, de a történelem által kikényszerített logikai bukfencek következtében elvesztették eredeti funkciójukat (*Harangoznak Rossz Pistának*). A szerző legnagyobb erénye, hogy egyetlen pillanatra sem csap át ez a nosztalgikus múltidézés hamis pártoszba, szentimentális (ön)sajnálathoz, noha e novellák visszatérő motívuma e hajdani értékrend pusztulása, az állandósult értékvesztés élménye. A fiataloktól elhagyott, magatehetetlen öregektől lakott faluban a „szép” temetés lesz a földi vágyak netovábbja. (Szépek a fiatalok.)

Bölöni Domokos e kötetének legjobb novellái megütik az erdélyi-romániai magyar novellisztika csúcsteljesítményeinek szintjét. (*Az Egek, harmatozók! c. kötetéről, 1995*)

Lázok János

*

Sokhúrú prózát ír Bölöni Domokos. Leginkább a Bajor Andor—Zágoni Attila fémjelezte vonulatban érzi magát jól, de az általa teremtett világ mégis sajátosan egyedi (és egyéni): a humor megszépítő köntösében gyakran tragikus ember-

sorsokat ábrázol. Elbukó kisember-hőseinek élete intő példa (példázat) is: el kell jutnunk a másképpen élni forrásvidékére, ahol fölmutathatjuk igazibb emberi értékeinket. Néhány elbeszélése épp a pontos leírás, a hagyományosabb, tehát realisztikusabb képek sorjázásával tűnik ki. De ezeket is igazi Bölöni-írásokká avatja az a nyelvi lelemény (bravúr), amely különben a szerző írásművészetének egyik alappillére: Tamási-ízek keverednek itt a modern, a huszadik század végi köznyelv kifejezéstarával, olyan újabb nyelvi ötvözetet teremtve, amelyre hirtelenjében nagyon kevés példát tudnánk felmutatni a magyar prózában. (...) Szólnunk kell a szerző különleges szociális érzékenységről is: írásainak középpontjában a ma embere, a mai társadalom furcsa, groteszk (abszurd) visszássága áll. Az elbeszélések kitűnő bevezetések a jelenkor emberének vajúdó lelkivilágába, s mint ilyenek, a maradandóság hímporát viselik magukon. Rádöbbenetek arra, hogy a harmatozó egek alatt mégis érdemes alkotni, teremteni, vagy legalábbis „megálmodni” a szebbet, a jobbat. (*Az Egek, harmatozók! c. kötetéről, 1996*)

Ráduly János

*

Bölöni Domokos úgynevezett tradicionálista író — anélkül, hogy stílusában bárki „nagy elődöt” utánozna. Főképpen falusi tárgyú írásainak egyéni stílusa van: egyfajta sajátos tömörítés, szűkszavúság, ami engem a „magyar népi”-nek igazán nem mondható Hemingway írásmódjára emlékeztet tömör, találó mondataival. Ugyanakkor már kezdetben felfigyeltem Bölöninek egy sajátos írói erényére — amelyet egyébként igen tehetséges nemzedéktársainál, sőt a nála fiatalabbaknál se igen találtam meg — ez pedig az egészséges (eleinte harsánynak indult, majd finomra halkult) humor, ezen belül is az öngúny. Bölöni Domokost ma a romániai magyar irodalom derékhada egyik legkiválóbb prózaírójaként tartjuk számon.

Fodor Sándor (1999)

*

Bölöni Domokos írásai népszerűek az erdélyi magyar olvasók körében. Titka: hogy sajátos írói látásmódjának eleven világát mindig képes megteremteni. Élet-tapasztalatban rendkívül gazdag, emellett a tapasztalat iránti érzéke is ugyancsak írói lévén, munkáinak hitelét a részletek nagy bősége biztosítja. Ennekem rokon-szenves vonása: elbeszéléseiben a szelíd humor csillámlása és ennek kicsit szigorúbb változataként az irónia. Azt hiszem, olyan korban, mikor messianisztikus lelkesedések ügetőversenyén jobb sorsra érdemes tehetségek nyomorodtak meg az elmúlt évtizedekben: Bölöni Domokost éppenséggel egészséges iróniája őrizte meg az írói szemlélet szabadságában. Hiszem, hogy fontos műveket fog letenni az olvasók asztalára.

Sütő András (1999)

*

Különös fauna és flóra, természetellenes táptalaj, elfajzott közeg tenyészet. Bölöni Domokos újabb kötetében is ilyen világot tár az olvasók elé. Meghurcolt, elesett, önmagukkal meghasonlott, csalódott emberek történetét meséli, elkorcsosult egzisztenciák, kettétört életek, eltorzult jellemek árnyképeit vetíti elénk, történeteit hol a személyiségromboló diktatórikus rendszer léleknyomorító évtizedeibe, hol a rendszerváltás utáni társadalmi káosz gyökértelenségébe ágyazza. Arról ír, amit jól ismer, s talán a leginkább meg is tapasztalt valamennyi szépírónk közül: a kollektivizálás s a mindent és mindenkit korrumpáló következő évek talajt vesztett falujáról, illetve a karakter- és idegpróbáló utóbbi időszakról, a csalók, ügyeskedők, szélhámosok paradicsomáról, a megváltozott körülmények közt helyüket, életük értelmét nem találók, a városba szakadt lecsúszottak, elszegényedettek drámájáról. Hangvétele nem tragikus, hozzáállását többnyire megértő empátia, ironikus, humoros témakezelés jellemzi. Ez teszi karcolatait, tárcanovelláit bölönisen olvasmányossá.

Mint a tárcanovellák esetében általában, itt is érdekesen keveredik fikció és realitás. Ráismerni vélünk helyekre, emberekre, Bölöni szülőfalujára, szűkebb-tágabb pátriájára, ifjúsága, tanítóskodása Küiküllőmentéjére, tanárkodása Korondjára, a Sóvidékre, és sokszor talán nem is tévedünk. De jelen gyűjteményben az előző könyveinél erőteljesebben kér teret a város, abban is a gyökértelenek, a blokklakók első nemzedéke és a náluk is reménytelenebbek, a munkanélküliek, a gondok elől az alkoholba menekülők, a kocsmafilozófusok, a bögrecsárdák tarkabarka populációja. Ez már inkább az újságíró Bölöni asztala, a begubózottakat is könnyen szóra bíró, az elzárkózó lelkeket is megnyitó beszélgetőtársé, aki a jelek szerint minden nyelven jól ért, azokén is, akik az emigráció, az áttelepülés útját választották, attól remélve gyógyírt problémáikra, ám sem ott, sem itt nem érzik otthon magukat, erről azonban szemérmesen hallgatnának. Szerzőnknek róluk is bőven van mondanivalója. Sajátos „szociográfia” Bölöni Domokos nyolcadik kötete, találó portrét villant föl benne saját magáról is. (*Előszó A nevető gödör c. kötetéhez, 2004*)

Nagy Miklós Kund

Az író hűsége

Ha valaki részletesen meg akarja ismerni a rendszerváltás történetét, érdemes — egyebek között — Bölöni Domokos legújabb kötetét (Jézus megcibálja Pricskili Dungónak a fülét) is elolvasnia. A jól sikerült irodalmi művek mindig fogódzót jelentenek a történelemben bújárkodóknak, pont a szubjektivitásuk, elfogultságuk okán ízelítőt adnak az illető kor hangulatából. Az említett kötet darabjai is ilyen hangulatképek arról, hogyan éltek meg az emberek a társadalom kisebb-nagyobb változásait. Ezekben az írásokban nem a „fontos emberekről” vagy kulisszatitkokról van szó, itt kisemberek a főszereplők, azok, akiknek az élet árnyékosabb oldala jutott, akik nehezen igazodnak el az új viszonyok között, sok

esetben életük — legtöbbször saját hibájukból is — vakvágányra kerül, néha egyéni tragédiába torkollik. Egyszerre szeretni valók és szájalomra méltók. Ha társaikat keressük a hazai magyar irodalomban, talán Bálint Tibor hőseiben találjuk meg, és ez semmit nem von le abból a tényből, hogy Bölöni Domokos a magyar irodalom sajátos, karakteres alkotója, akinek írásai sosem téveszthetők össze másokéival.

Nemcsak stílusa, formaművészete, humora sajátos, hanem az író is a saját útját járja, nem kötődik szekértáborokhoz, csoportokhoz, sőt úgy néz ki, hogy az erdélyi magyar irodalom krónikus betegsége, a „generációs probléma” sem érinti. Ez éppúgy látható szépirói munkásságán, mint újságírói tevékenységén, ez érhető tetten már a legelső kötetén is (Hullámok boldogsága, 1980, Forrás sorozat).

A szerző rövidprózaaként határozza meg írásait, van itt anekdotaszerű történet, novella, karcolat, talán glossza is, nem a megnevezés a lényeg, hanem az, hogy kerek történeteket találunk itt, megannyi látélet az ezredforduló hazai világaról, a falvak és tömbháznegyedek életéről.

Hiba volna azonban Bölöni Domokost csupán anekdotázó, szellemes és jópofa íróként beskatulyázni. Gyakorlatilag minden írásában, az egyéni sorsokon túl, ott vannak kimondva vagy kimondatlanul korunk és szűkebb pátriánk súlyos gondjai: a környezetszennyezés, a munkanélküliség, elöregedő falvak, elnéptelenedő iskolák, a cigánykérdés megoldatlansága, mindaz, ami nap mint nap előjön mint megoldásra váró probléma. Több írásban is ott lappang az aggodalom, hogy az európai integráció és a modern technika nem oldja meg a falvak gondjait, jövőjükre nézve sok a kérdőjel. Ott van például az elnéptelenedő kis falvak sokasága, közben a városok telítettek, túl sok a munkanélküli, a cél nélküli ember. Túl sok ember van a falu és város között félúton, ha úgy tetszik, útfélen. Ezekkel az útfélen levő, küszködő emberekkel népesíti be írásait a szerző, aki egyik hősről ezt írja: „Azt remélte titkon, hogy egyszer csak mégis fejről lábára áll ez a cudar világ, és akkor mi, szétrebbent gyermekek, hazaszállingózunk. Egyáltalán, a fiatalok visszajönnek, lesz egy gyönyörű falusi honfoglalás. Hát nem lett.”

Témaválasztásában az író hű maradt a faluhoz, szűkebb pátriájához, a Kis-Küküllő mentéhez és a szülőfaluhoz, ezért sok az önéletrajzi elem vagy valóságos személyek és helyek szerepeltetése.

Valamikor az ötvenes-hatvanas években divat, sőt elvárás volt a falu felé fordulni. Mára ez elmúlt, a falut nemcsak saját fiainak egy része hagyta magára, hanem az írók is. Kevesen maradtak, akik hűségesek, Bölöni Domokos a kevesek legjelentősebbike. Hűsége példaértékű. Egy okkal több, hogy elolvassuk legújabb kötetét is.

Gábor Attila (Népújság, MÚZSA — 767. szám)

*

Bölöni Domokos teli van történetekkel. Talán mindig ott lesz bensejében annyi elmondatlan keserű vidámság, amennyi közelmúltbeli jelenünk felidézéséhez dukál. Új rövidpróza-kötete (*Jézus megcibálja Pricskili Dungónak a fülét* — Impress Kiadó, Marosvásárhely, 2006) nem agyonfikciózott vagy mesterkélt szövegekkel, hanem valódi történetekkel, életünk megeshetőségig hiteles közjátékaival házal. Elolvasunk egyet, kettőt, négyet, mind a két tucatot, és az íróéval máris közös élményeink vannak: mi éltük-e az ő életét, vagy ő a miénket, olyan mindegy, amikor a közelmúltról szól, és annak fonákságát rakosgatja elénk úgy, ahogy más a fogához szokta verni a garast!

Cseke Gábor

Aki megkeseredetten is kacagva ír

A székykeresztúri Zeyk Domokos Iskolaközpont iskolaheti rendezvényei közül egyik legjelentősebb volt a Bölöni Domokos íróval, a marosvásárhelyi Népujság közéleti napilap újságírójával, valamint Kedei Zoltán festőművésszel tartott találkozó, melyet Máthé Melinda tanárnő Antal Erzsébet és Kacsó Anna kollégái segítségével szervezett meg. A találkozón Bölöni Domokos Széles utcán jár a bánat című, harminckét rövidprózai írást tartalmazó könyvét ismerhettük meg. A szerző írásaiban azt kívánja sugallni, hogy a törvényszerű emberi kapcsolatoknak örökérvényű szabályai vannak, csak jól kell olvasni az emberi történeteket, amelyek az emberi lelkekben rejtőznek. A rövidpróza az író értelmezésében összefoglaló műfaj, ami jobbára a terjedelemre utal. A Hullámok boldogsága című első könyve 1980-ban jelent meg, Bajor Andor és Szilágyi István írt hozzá ajánlást. 1995-ig még három kötete látott napvilágot, azután minden évben egy-egy rövidprózákat tartalmazó könyve. Szerinte e műfajba belefér a humoreszktól a novelláig, a tárcától a szatíráig minden. Humora a gyermekkorában gyökerezik. Bölöni ugyan elismeri, az újságírói foglalkozás befolyásolja a prózaíróét, de nem tudta őt kikezdeni a napilap taposómalma. A vegyes lakosságú faluból, Szászdányánból származó Bölöni Domokos szeret terepre járni, ismeri a vidéki ember észjárását, megnyílnak előtte a falusiak. Nem esik nehezére a nyelvükön szólani, írni, közérthetően fogalmazni. Véleménye szerint az újságnál tálcán kínálóznak a témák, a sztorik, a jellemek és jellemtelenségek. A humoros jegyzeteket annak idején kényszerből kezdte írni, amikor „nem lehetett arról beszélni, amitől az orrunk vérzett”. Az ártatlannak látszó humort még elviselte az akkori hatalom.

Számára a szatíra az imádott műfaj. Eddig a rövidprózai írások mellett egy kisregényt is írt, de megjelent írásaiból össze lehetne válogatni egy nagy kötetre való, sziporkázó, vidám anyagot is. Bölöni Domokos vallja: „Megkeseredetten is kacagva írok”.

Nincs jó véleménye a könyvkiadásról, úgy véli, e téren a kilencvenes évek végi partizánkodás még ma is tart. A pályázatok leszűkültek, csak a legjobbak vagy legszerencsésebbek jutnak intézményi támogatáshoz. Az irodalmat mindig is a „szponzorok” irányították, csak koronként más-más néven emlegették őket. Olykor már visszatetsző, hogy bárki bármit kiadhat, ha pénze van hozzá. A könyvkiadás és -forgalmazás hiénáit megveti. Úgy véli, a politika korrupttá tette az értelmiséget is, de e „tőkemenyasszony Kati” is szeret táncolni.

Arra a kérdésre, hogy menetrendszerűen következnek-e újabb Bölöni-kötetek, ezt a választ kapom:

— Ami engem illet, évente írok egy kis kötetre valót, amit a magam erejéből és jóindulatú barátaim segítségével kiadok. Ez az én „fekete sorozatom”. Köteimekből azok kapnak, akiket valóban érdekel, amit írok. Ismerem őket. Minden túlzás nélkül mondhatom: van „táborom”. Látom az olvasóimat, amikor írok. Ez is valami, de nem újdonság. Mindig is láttam...

László Miklós (Hargita Népe, 2008. május 24.)

Nagy Irén

Ősz

Színarany pengő csüng a faágon,
vándorló szellő jár a rét felett,
könnyű az ég is, frissen fényezett.
Ma nagy békesség van a világon.

Mint aki nem adósa senkinek,
tékozló az ősz, szórja kincseit.
Mélyvörös bársonyt, rőt selymet terít
a fák alá. Gyűjteni nincs kinek.

Hatalmas a fény, a nyárral rokon.
Csitulóban, szendereg a bánat.
Szél ringatja, mint az őszi ágat,
amíg el nem alszik a lombokon.

Pomogáts Béla

**Az Erdélyi Gondolat válsága
és megújulása**

Megújulási kísérletek

A marosvécsi irodalmi koalíció ellenállóképességét hamarosan próbára tették az európai történelem és a nemzetiségi élet eseményei. Kedvező körülmények között ez a koalíció az újabb fejlődés kiindulása lehetett volna, az irodalompolitikai megegyezést közös elvek és közös vállalkozások támaszthatták volna alá. A kezdeti erdélyi reményekre azonban rácaffolt a történelem. A húszas és harmincas évek fordulóján a gazdasági válság, később a fasizmus európai előretörése zárta el a további fejlődés útját. Romániában lassú, de határozott jobbra tolódás következett, a politikai életet nacionalista mozgalmak öntötték el, a nemzetiségi közéletnek és művelődésnek mind szűkebb körbe kellett szorulnia. A román reakció egyre nagyobb teret kapott, a soknemzetiségű ország megindult a „királyi diktatúra”, a légionárius uralom, majd az Antonescu-féle fasizmus és a háború felé. Magyarországon hasonló mederben haladtak a történelmi események. Megbukott Bethlen István konszolidációs politikája, a nacionalista magyar kormányok a német és olasz fasizmustól várták területi revíziós törekvéseik támogatását, Gömbös Gyula hatalomra jutása elhatározó fordulatot hozott. A demokratikus kibontakozás reménye mindkét országban háttérbe szorult, a dunai népek közeledésének és megbékélésének ügyét egyelőre elsodorta a zajló történelem. A román és magyar középrétegek egy része a jobboldali eszmék és mozgalmak vonzásába került, s ilyen körülmények között a nemzetiségi középrétegek sem maradhattak mentesek ennek a vonzásnak a következményeitől, noha éppen a harmincas években nagy erővel érvényesült a baloldali eszmék és mozgalmak hatása is. Az erdélyi román értelmiségre részben a nagyromán nacionalizmus, a magyarra az irredenta politika, a németre a hitleri fasizmus hatott. A nemzeti türelmet és megbékélést hirdető „transzilván gondolat” ezekkel az erősebb hatásokkal nem tudott eredményesen megküzdeni, az egyenlőtlen ideológiai harcban végül is sokat veszített hatékonyságából.

A történelem szorításában derült ki igazán, hogy a transzilván ideológiának nincs elég ellenálló ereje, s a két irányból érkező nacionalista kihívással szemben

legfeljebb illúziókat tud állítani. Az illúziókhöz való ragaszkodás fékezte meg a „hős-kor” lendületét. A társadalmi béke és az erdélyi szabadelvűség ábrándja már kevés volt ahhoz, hogy eszmei sugárzásukban mozgósító erejű irodalom szülessék. A Helikon irodalompolitikáját mind nagyobb óvatosság vezérelte, a transzilván liberalizmus lefegyverzőleg hatott. A helikoni irodalom bevált eszményeket és értékeket képviselt továbbra is, megújulni azonban már nem tudott annyira, hogy válaszolhatott volna a történelmi idők újabb kihívásaira. Az a helikoni szépirodalom, amely máig ható érvénnyel fejezte ki egy nemzetiségi közösség történelmi útkeresését és magára találását, többnyire a húszas években született. A harmincas évek újszerű helikoni irodalma: Kós Károly, Tamási Áron, Kacsó Sándor, Berde Mária, Bánffy Miklós és Karácsony Benő néhány munkája, valamint a „második erdélyi nemzedék”: Dsida Jenő, Szemplér Ferenc, Kiss Jenő, Szabédi László, Balázs Ferenc, Böződi György, Asztalos István művei már nem pusztán a transzilván eszmények jegyében alakultak, sőt esetenként vitába is szálltak ezekkel az eszményekkel. A hagyományos helikoni szépirodalom részben „műhelyirodalommá” vált, romantikus elképzelések és illúziók közé menekült.

Maguk a helikonisták vetettek ezzel számot tulajdonképpen igen korán, még a transzilván gondolat és irodalom felvirágzása idején. 1929 őszén a „műhelyirodalom” bírálata lobbantotta fel hosszú idő óta az első komolyabb irodalmi vitát. A vita, amely „Vallani és vállalni” jelíggel vonult be a nemzetiségi irodalom történetébe, Kuncz Aladár biztatására Berde Mária írásával indult. Berde a történelmi regény divatját bírálta és a jelen ábrázolását sürgette: „Jobb volna őszintén, elevenen mutatni be a mát, minden fogyatékoságaival.” Ez azonban, tette hozzá, kockázatot jelent és felelősségtudatot kíván: „Kiállani a művünk mellé, a bőrünk-re menő igazságaink mellé — *vallani és vállalni* —, ahhoz emeltebb homlok, több mindennel való leszámolás, több mindenre való elkészülés is kell író és kiadó részéről egyaránt.”¹ Véleménye valósággal tüzet gyújtott, sorra csaptak össze a nézetek, a vita az Erdélyi Helikon előkelő hasábjairól csakhamar a napilapok rotációs papírára került. Kacsó Sándor *Gyávák voltak az erdélyi magyar írók*² című személyes hangvételű írása a polémikus szenvedély új forrásait nyitotta meg. Arról beszélt, hogy az erdélyi magyar írók nem mertek szembenézni a nemzetiségi és társadalmi valóság nagy kérdéseivel, megfutamodtak igazi küldetésük elől. Óvakodtak attól, hogy megfogalmazzák a kisebbségi sors vallató kérdéseit; történelembe, lélektanba, esztétizmusba menekültek e helyett.

A kialakult vitában sorra hallatták szavukat az erdélyi magyar irodalom különböző irányzatai. A helikonisták nevében Tabéry Géza, Szántó György és Kádár Imre, a polgári radikálisok nevében Osvát Kálmán, Franyó Zoltán és Károly Sándor, a népi radikálisok nevében Tamási Áron és újra Kacsó, a marxista Korunk nevében Gaál Gábor, a szász irodalmi élet nevében pedig Heinrich Zillich fejtette ki nézeteit.³ A vélemények megoszlottak, Tabéry, Kádár és Zillich védelmezte a Helikon eredményeit, a felszólalók többsége azonban Berde Máriának és Kacsó Sándornak adott igazat. Tamási Áron az addig vitathatatlannak tartott

ideálokat is megkérdőjelezte: „Tagadom, hogy ez a sereges múltbagyaloglás ösztönös, szükségszerű cselekedet lett volna. Egyszerűen tünet az, ragadós írói gesztus, vagy ha úgy tetszik: divat. És nemegyszer kibúvás az író feladata elől. Hiába kerülgetem, mert ki kell végre is dobni a keserű szót: itt országos bajok vannak. Ha nem egyéb, itt a beteges rügyek megett beteg lesz maga a törzs is! És beteg valóban. (...) az erdélyi magyar irodalom nem a mi valóságos, fájdalmas sorsunknak a képe, hanem levegőtlen, fonnyadt, nem eleven, hanem életmímelő irodalom.”⁴ A vita azt igazolta, hogy a Helikon és a Szépmíves Céh óvatos irodalmpolitikája nem találkozott a helikoni írók többségének jóváhagyásával. A marosvécsi koalíció igen hamar törékenynek bizonyult, hiszen a konzervatív reformerek és a polgári vagy népi radikálisok rejtett nézeteltérése az első adandó alkalmmal a nyilvánosság elé került. Az egység váratlan megbomlását egyelőre palástolni tudta az Erdélyi Helikon. A „vallani és vállalni” ankétját lezáró közlemény megpróbálta elutasítani a sajtós vitában elhangzott érveket, és megvédeni a folyóirat és a kiadó addigi vonalát.⁵

A lefolytatott vita mindamellett a helikoni irodalom önismeretét segítette, hatásában megújulási kísérletekre vezetett. A Helikon legalábbis megpróbált válaszolni a változó élet kihívásaira és kérdéseire. Ezek a kérdések a nemzetiségi lét sorskérdései voltak, az erdélyi magyarság fennmaradásával és fejlődésével vetettek számot. E megújulási kísérletek között jött létre Makkai Sándor morális önvizsgálatot hirdető programja, amely a nemzetiségi gondolkodás revízióját sürgette. A *Magunk revíziója* (1931)⁶ című előadássorozat azokat az elveket dolgozta ki, amelyekre a nemzetiségi életnek, Makkai nézete szerint, fel kellene épülnie. Először a nemzetiségi illúziókat, a világháború előtti korból átmentett „hamis tudatot” vetette el: „Tizenkét esztendei kisebbségi sors és élet immár elegendő kellett hogy legyen annak a kötelességnek a meglátására: az erdélyi magyarságnak revízió alá kell vennie életének alapvető kérdéseit. Az erdélyi magyarságnak számolnia kell a tényekkel, amelyek sorsdöntő hatalommal léptek az életébe. Az erdélyi magyarságnak, hogy életben maradhasson, az élet igazságára és ehhez az igazsághoz való engedelmes alkalmazkodásra van szüksége.” A nemzetiségi önvizsgálatnak a történelmi valóságból kell kiindulnia. „Mi — folytatódott Makkai gondolatmenete — Románia polgáraivá lettünk; ennek az országnak törvényei és törvényes rendje a mi életünk meghatározója lett. Mi ennek a rendnek a kereteiben, ezekbe beilleszkedve kell hogy magyarságunkat megtartsuk, nem mások ellen, hanem a magunk öröklött lelki és szellemi egyéniségének békés és munkás érvényesítése érdekében.” Ezek a közösségi érdekek teszik szükségessé a nemzetiségi önvizsgálatot és önrevíziót. Makkai szerint a romániai magyarságnak felül kell vizsgálnia a múltból vallott felfogását és el kell vetnie öröklött előítéleteit. A közösségi tudatnak meg kell újulnia, a romantikus szemléletet kritikai szemléletnek kell felváltania.

A nemzetiségi egységet a gondolkodás és az érzés egységére kell alapozni; azt az intézményes közösséget, amelyet korábban az állam, a jog és a politika fogott

össze, a kulturális és erkölcsi erők kohéziójában születő „lelki nemzetnek” kell felváltania. „Ez a lelki nemzet — állapította meg Makkai — konkretizálódik számunkra a magyar múlt nagy személyiségeinek gondolkozásában, alkotásaiban, jellemében és a magyar szellem műveiben, a tudomány, irodalom, művészet, erkölcsi eszmények, életbölcseesség és szokás területén. Az így konkretizált nemzet lelki valóság, de valóság; élő, ható, formáló, nevelő hatalom. Együttesen egy sajátos lelkület, jellem és élet valósága, mely örökre egybefűzi azokat, akik ennek a Géniusznak szülöttei és neveltjei. Ez a lelki egység közös gondolkozást, életfelfogást és életgyakorlatot teremt, melyet az anyanyelv egysége megörökít, kifejez, hirdet, véd és megerősít.”

A *Magunk revíziója* a kisebbségi sorban élő konzervatív értelmiség megújulási törekvéseit fejezte ki. Azoknak a polgári középrétegeknek: volt köztisztviselőknek, papoknak és szabad pályákon dolgozó értelmiségieknek a nevében beszélt, akik személyes tapasztalatból ismerték a nemzetiségi lét sorskérdéseit, a dolgozó tömegek életét, és kiábrándultak a magyar uralkodó osztályok hagyományos ideológiájából, valamint az eredménytelen és retrográd magyarpárti politikából. Az erkölcsi reform eszméjét azzal is kiegészítette, hogy szociális reformokat sürgetett. Makkai Sándor nem minden keserűség nélkül ítélte el a rang és a vagyon adta kiváltságokat, s utasította el a nemzetiségi társadalomban uralkodó egyenlőtlenséget, a feudális természetű előjogokat. Hangot adott annak a kívánságnak, hogy a nemzetiségi közéletet a dolgozó nép, elsősorban a parasztság tömegeire kell alapozni. Hogy a kisebbségi értelmiségnek, valamint irodalomnak vállalnia kell a tömegek érdekképviselését. „A romániai magyar kisebbség óriási többsége földművelő nép — szögezte le. — Nem lehet kétséges, hogy a magyarság fennmaradása Erdélyben a nép fennmaradását jelenti. Az sem vitatható ma már, hogy az intellektuális pályán maradtak vagy leendő kis serege nemzeti jelentőséget csak, mint a népért élő, a nép közt élő, a népet szolgáló vezetőréteg nyerhet. (...) Egész lelki és szellemi életünknek, kultúránknak vissza kell hajolnia a néplélek mélységeibe és onnan kell öntudatra hoznia, kimívelnie és a világ előtt is megmutatnia mindazt, amiért joga van élnie a magyarságnak.” Emellett sürgette, hogy a nemzetiségi intelligencia a dolgozó nép soraiból kapjon utánpótlást és kiegészülést, valamint, hogy a magyar munkásságot is kapcsolják be a kisebbségi élet organizmusába.

Makkai Sándor önvizsgálatra és erkölcsi revízióra szólító eszméi igen nagy hatást gyakoroltak a nemzetiségi közéletre és irodalomra. A *Magunk revíziója* élénk visszhangot keltett a helikoni, sőt a haladó magyarországi irodalom körében.⁷ Eszméinek továbbgondolása során azonban kiderült, hogy az erkölcsi revízió önmagában nem jelent elegendő erőt a nemzetiségi megújulásra, új eszmei tájékozódásnak kell következnie, és hathatósabban kell képviselni a nemzetiségi társadalom demokratizmusának ügyét. Krenner Miklós, a nagytekintélyű közíró *Az erdélyi út* című tanulmányában sürgette az új orientációt, azt, hogy a kisebbségi közélet a demokratizmus irányába fejlődjék. „A tények világosságánál — szö-

gezte le — nyilvánvaló lett: az erdélyi magyarság mostani életformája tarthatatlan. Tehát meg kell változnia, nem gépies elgondolás, hanem az életet biztosító valószínűsítő útmutatása szerint és annak az elvnek alapján, hogy a megújuló közmunkának, az erők fölszivattyúzásának szinte kiaknázatlanul maradt nagy bázisra terjeszkedik el népünkben, hogy az egyetemes munka szelleme még mindig az egészen magba még nem szökött demokrácia, melyhez akaratlanul is odanyom szellemi s anyagi deformálódásunk. A változás egyik feltétele a saját erőinkből való belső megújulás, vagy amint jódivatú szállóigével mondják: »a magunk revíziója«. Ez a feladat alapján egyszerű: a megfelelő szervezkedés a legjobb alapelveken, vagyis a tényleges erők összefogása, irányítása, kapcsolatban áll új államiságunk lehetőségeivel s okos pozíciócserével a többségi nép irányában főleg a gazdasági egymásrautaltság kihasználásával, amire a gazdasági válság a legidősebb alkalmat kínálja. A másik feltétel, hogy a magyarság egyéb részeivel szorosabb összefüggést létesítsünk. Elsősorban az utódállamokban élő törmelékekkel. Ez sem boszorkányság. Tevékeny akarat és tevékeny szervezkedés kérdése. A történelmi magyarsággal az erkölcsi és szellemi kontaktus ma épp veszélytelenné vált. Gazdasági bajaink nagyobbodása s külpolitikai érdekeltsége kizárja minden eddig is alaptalanul emelt gyanúsítás hitelét. A magyar kisebbségek áthidalási tevékenységét az utódállamok és Magyarország között pedig általánosan kívánni fogják.” E gondolatok nyomán határozta meg a kisebbségi közélet új feladatait: „Vissza jobban magunkhoz, az egyetemes magyarsághoz, s oda szorosabban Romániához, Európához és az emberiséghez!” Ez a célkitűzés a Helikon eszmeképző munkájának progresszív távlatait jelölte meg.

Szentimrei Jenő hasonló gondokkal vetett számot és hasonló programot adott. A székely népi radikálisok körében korábban is a nemzetiségi élet demokratizálása mellett lépett fel, s őszinte lelkesedéssel támogatott minden progresszív vállalkozást. A Helikon törzsgárdájához tartozott, egyszersmind a Korunk munkatársai közé; mintegy közvetítő szerepet töltött be Kós Károly és Gaál Gábor között.⁹ Korán figyelt fel a magyarországi és csehszlovákiai magyar fiatalság haladó szellemű kezdeményezéseire, a Bartha Miklós Társaság és a Sarló munkájára.¹⁰ A transzilván ideológia körül folyó vitákban Budai Nagy Antal 1437-es parasztforradalmának hagyományaira utalt, az erdélyi magyar és román néptömegek közös harcát idézte fel.¹¹ Transzilvánizmusának egyértelműen haladó szerepe, plebejus arculata volt. Ezért figyelte növekvő aggodalommal és élesedő kritikával a nemzetiségi közélet növekvő gondjait; a demokratikus kibontakozás elakadását, a vezető rétegek tehetetlenségét, az egymással versengő felekezetek és csoportok küzdelmét. Általában azt, hogy a kisebbségi társadalom konzerválta a merev szociális elkülönülést, a háború előtt kialakult előjogokat. „Ennyi mindenféle mesterséges választófal, ennyi elfogultság, ennyi rövidlátás és testvértelenség között csoda-e, ha tizenkét esztendő alatt nem tudott egy vezető gondolat kialakulni közöttünk? Hogy nincs egyetlen olyan közös intézményünk, melynek keretei között minden magyar otthon érezné magát. Nincs egy várunk, csak szét-

szórt apró erődöcskében vívjuk gerillaharcainkat, ki-ki maga kezére, maga szakállára. Csoda-e, ha középosztályunk elernyed, földmíves és munkásnépünk elidegenedik, bizalmatlan lesz vagy rest a jóra?” — kérdezte keserű szavakkal *Levél Erdélyből* című írásában.¹² És lázadó haraggal sürgette a kisebbségi közélet és művelődés demokratizálását: „Akárki meglássa: ha a magyarság dolga sokáig az urak dolga marad itt Erdélyben, a szegénység dolga is előbb-utóbb a türelmetlenség lesz. (...) Az úri prófétákat nem szenvedheti a nép, amely hozzászokott, hogy a próféták alulról támadjanak s az urakat leckéztessék, s nem az uraktól várja, hogy őt igaz magyarságra kioktassák.”

A helikoni irodalomtól népi elkötelezettséget és demokratikus megújulást várt Szentimrei. Azt, hogy ne pusztán a magyarországi sikereket takarítsa be, hanem adjon kifejezést a dolgozó magyarság szociális és nemzetiségi törekvéseinek is. „Jómagam — vallotta — azt szeretném, ha a meglátott siker útja nem szédítené meg errefelé az embereket. Inkább maradnának továbbra is a maguk problémái között őrlődő s erőnek erejével adni akaró »erdélyi írók«, akik itt égnek fel a népükkel s olykor a népük ellen, de azzal mindig egybeforrást kereső fronton, mint homlokuk körül dicsfénnel, de egyre távolabb tőlünk és önmaguktól. Ha fel tudnók csuklani maradék nélkül mindazt, ami bennünk zokog az elnyomott emberért, s ha ki tudnók kacagni a székeleyek havasillatú férfikedvét: mi adhatnók a legszebb értékeket a közeljövő magyar irodalmának.”¹³

A helikoni irodalom a megújulás lehetőségét kereste, Makkai Sándor, Krenner Miklós és Szentimrei Jenő eszmeteremtől kísérletei a transzilván ideológiába szerttek volna friss vért önteni. Az Erdélyi Helikon szerkesztősége is támogatni kívánta a megújulás ügyét. 1932-ben *Élet és irodalom* címen ankétot szervezett, amelynek feladata az lett volna, hogy meghatározza az irodalom részvételét a társadalom időszerű küzdelmeiben. Az ankéton a Helikon idősebb írói: Makkai Sándor, Reményik Sándor, Kós Károly, Szentimrei Jenő, Tompa László és Molter Károly, valamint fiataljai: Kolozsvári Grandpierre Emil, Szemlér Ferenc és Bányai László fejtették ki nézeteiket. Valamennyien sürgették, hogy az irodalom közelebb kerüljön az élethez és nagyobb erővel vegyen részt a nemzetiségi közélet mozgalmában.¹⁴ 1934-ben pedig felhívás jelent meg a folyóiratban, amely falumonográfiák kidolgozására szólított fel, kollektív munkával kívánva megalkotni a romániai magyarság gazdasági, szociális és kulturális helyzetének összefoglaló felmérését. Ezt a munkát ösztönözték a magyarországi falukutató irodalom eredményei is. A vállalkozást az „Ágisz” általános gazdasági szövetség közművelődési szakosztálya szervezte, és a helikoni baloldal vezető egyénisége: Kacsó Sándor irányította.¹⁵ A szociográfiai érdeklődés alkalomadtán érdekes falukutató munkát eredményezett,¹⁶ azt azonban, hogy ez a falukutatás mozgalmá szerveződjék, megakadályozták a hatóságok intézkedései. Az Erdélyi Helikon értékes irodalomszervező munkát végzett továbbra is, de sajnos már nem volt képes határozottabban követni az új igényeket. 1931-től kezdve, Kuncz

Aladár halála után, az akadémizmus jeleit mutatta, noha még mindig a legszínvonalasabb magyar folyóiratok közé tartozott.

A helikoni irodalom intézményei: az Erdélyi Helikon, az Erdélyi Szépmíves Céh kétségtelenül elmaradtak a rohamosan változó nemzetiségi élet mögött. Különösen a Szépmíves Céh, amely a harmincas években sokat veszített korábbi lendületéből, noha ebben az időben is számos irodalmi értéket juttatott el a közönség elé, a többi között Tamási Áron Ábel-trilógiáját, Kós Károly *Áz országépítő*, Szántó György *Fekete éveim*, Bánffy Miklós *Erdélyi történet*, Molter Károly *Tibold Márton*, Wass Albert *Farkasverem*, Asztalos István *Elmondja János* című regényeit, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc és Kiss Jenő verseskönyveit. A Szépmíves Céhnek azonban már csak üzleti érdekei miatt is igen óvatos irodalompolitikát kellett folytatnia: nem állt mögötte számottevő tőkés támogatás, óvakodnia kellett a kockázattól, s nehezen engedhette volna meg a bátrabb társadalomkritikát. Az önállóbb nézetek óvatos elutasítása mégis lételemétől fosztotta meg a kiadót. A nemzetiségi irodalom gondozására és szervezésére hivatott intézmény lassanként egy új „helikoni akadémizmus” vára lett, amely több valóságábrázoló és társadalombíráló írói alkotás elé sorompót rakott. Elutasította Tamási Áron *Címerek*, Kacsó Sándor *Vakvágányon*, Berde Mária *Szépségvivők*, Balázs Ferenc *Rög alatt* és Bözödi György *Székelvő bánja* című könyveinek megjelentetését. Azoknak a műveknek viszont nyomban szabad utat adott, amelyek megpróbálták kielégíteni a magyarországi „középosztály” eszméi és művészi igényeit, és így üzleti sikerrel bíztak. A Céh 1929-ben megállapodást kötött a budapesti Athenaeummal, 1935-ben a Révaival, és ezzel részben a magyarországi könyvkiadásnak és -piacnak szolgáltatta ki az erdélyi magyar irodalom érdekeit. Többen is megállapították, hogy a magyarországi művelődéspolitikai és könyvkereskedelmi a maga céljaira használta ki az erdélyi magyar irodalom kétségtelen közönségsikerét.¹⁷ Szentimrei Jenő fájdalmas nosztalgiával idézte fel a helikoni irodalom kezdeti lendületét, midőn még nem vette szárnyaira az erdélyi könyvet a hírnév és az üzleti siker. „A Helikon tagjai — állapította meg nem kevés iróniával — sorra »beérkeztek», a kisebbségi magyarság tömegei sorra rendre lecsúsztak. (...) A helikon elakademizálódott, természetes olvasótömegei pedig elproletarizálódtak olyannyira, hogy ezeknek hiába is írna, úgysem tudnák megvásárolni. A Helikon írói itt élnek, olvasóikat azonban kénytelenek a határokon túl összeszedni, mert idehaza száraz kenyérre sem telik, nemhogy könyvre.”¹⁸

A Szépmíves Céh óvatoskodó kiadói politikája 1933 tavaszán „írói lázadásra” vezetett. A Céh elutasította Berde Mária *Szépségvivők* című regényét, minden bizonnyal azért, mert nem akarta néhány kulcsfigurájának érzékenységet bántani. Emellett Tabéry Gézának, Molter Károlynak, Bárd Oszkárnak, Endre Károlynak és Szombati-Szabó Istvánnak is voltak sérelmei. A Szépmíves Céh munkájából kiábrándult írók elsősorban Kádár Imrét és Kovács Lászlót tették felelőssé a közös vállalkozás hanyatlásáért és az őket ért sérelmekért. 1933. május 14-én Berde Mária, Tabéry Géza és Olosz Lajos az Arad megyei Kisjenőn közös nyilatkozatot adott ki, amelyhez utóbb még Bárd Oszkár, Károly Sándor, Molter Károly és

Szombati-Szabó István csatlakozott. A nyilatkozat a következőket jelentette be: „Számba vettük az okokat, amelyek népünk leszegényedésén kívül a hanyatlást előidézték, valamint ama belső erőket, amelyek rendelkezésünkre állván ma is alkalmasoknak látszanak arra, hogy értékeink felmorzsolódását és végpusztulását megakadályozzák. Megállapítottuk megbeszéléseink során, hogy alkotó erőink méltó számban, de parlagon és felhasználatlanul képviselik a romániai magyarlakta területeken azt a szellemi energiát és színvonalat, amely hivatott arra, hogy a közel két milliós magyar kisebbség kultúráját irányítsa. (...) Sajnos irodalmi vállalkozásaink az utóbbi időben aggasztó tüneteit mutatják annak, hogy közösségünk érdeklődése és megbecsülése, amit a 14 évvel ezelőtt útjára indult avantgarde kivívott, napról napra csökkenőben van az erdélyi irodalommal szemben. (...) Kritika és terméketlen felelősségrevonás helyett ellenben éppen úgy, mint 14 évvel ezelőtt: ismét talpra állunk. Talpra állunk, hogy tovább vigyük ugyanazt az ügyet, amellyel 14 évvel ezelőtt jegyeztük el magunkat — az általános emberi műveltségnek Erdélyben magyar nyelven való munkálását.”¹⁹

A nyilatkozatot kibocsátó írók *Erdélyi Magyar Írói Rend* (EMÍR) néven új írói közösséget alakítottak, amely elsősorban a könyvkiadás fellendítésére vállalkozott. Az EMÍR azoknak a feladatoknak az elvégzésére alakult, amelyeket a Helikon és a Szépmíves Céh elhanyagolt. Az írói függetlenség és a közéleti bátorság eszméjét képviselte, a nemzetiségi társadalom nagy kérdéseivel akart számot vetni. A Helikkal azonban nem szakította meg az összeköttetést. „Ez a megállapodásunk — hangsúlyozta az idézett nyilatkozat — a marosvécsi Helikonhoz való tartozásunk megőrzésével jött létre (...) Marosvécshez az Erdélyi Magyar Írói Rend alulírott mindhárom alapítóját az el nem szakítható legmelegebb baráti érzés és hét év legszebb írói emlékei fűzik.” Az EMÍR írói ezután is megjelentek a vécsi találkozón, az új közösség mégis önállóan szervezkedett. Erdély számos városában rendezett irodalmi esteket és találkozókat, értékes kiadói tevékenységet folytatott, amelynek során Károly Sándor *Láng*, Berde Mária *Szentségvivők* című regényét és az időközben elhunyt Szombati-Szabó István *Hazajáró lélek* című válogatott verseskötetét adta ki. Az EMÍR íróinak magyarországi népszerűsítése érdekében megállapodást kötött a Nyugat kiadóval, s ennek a megállapodásnak a keretében jelentették meg közösen Berde Mária *Tűzes kemence* és Tabéry Géza *Fekete ablak* című könyvét. Az EMÍR kiadói próbálkozása azonban nem volt hosszú életű, ahogy más kísérletek, ez is megbukott a könyvkiadás és terjesztés általános gondjai következtében.²⁰

Az EMÍR, mint írói közösség és kiadói vállalkozás nem bizonyult tartósnak, mégis azt jelentette, hogy megindult a Helikon lassú bomlása, hogy a marosvécsi koalíció már aligha képes kiegyenlíteni a körében zajló vitákat, a nyilvánosságra jutó nézeteltéréseket. Az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh óvatos akadémizmusának kialakulásával párhuzamosan a helikoni közösség összetartó ereje is meglazult. Berde, Tabéry, Olosz és Bárd az EMÍR körében keresett új közösségi kapcsolatokat, Tamási, Kacsó és Szentimrei mindinkább a „második

nemzedék” plebejus demokratizmusában látták a nemzetiségi irodalom valódi megújulásának zálogát, Nyirő József a magyarországi konzervatív nacionalista politika vonzásába került. Kuncz Aladár és Szombati-Szabó István korai halála éppúgy súlyos veszteséget okozott, mint Áprily Lajos, Hunyady Sándor, Bartalis János, majd Makkai Sándor Magyarországra való költözése. (Bartalis később visszatelepült.) Már Áprily 1929-es repatriálása is nagy megdöbbenést keltett: „erdélyi végzetünk egy új, fájó dokumentuma az ő távozása — írta Berde Mária —, íme, ismét egy, akinek elsorvadtak idefogódzó gyökérszálai.”²¹ Holott nem Áprily „gyökérszálai” sorvadtak el, hanem egyszerűen tarthatatlannak érezte a maga és családja helyzetét a kisebbségi élet nehéz körülményei között. Ahogy búcsúversében írta: „Sic Fata Volunt” (*Így akarja a sors*).

Ennél is keserűbb közhangulatot okozott Makkai Sándor 1936-os távozása és az ezt követő sajtóvita. Makkai *Nem lehet*²² című írásában tárta fel repatriálásának magyarázatát. A mostoha kisebbségi viszonyokat okolta mindenekelőtt: „nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését, mert magát a kisebbségi »kategóriát« tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek”. „Nem azt jelenti ez — folytatta —, hogy a kisebbségi magyarság máról holnapra eltüntethető vagy beolvasztható lenne, hiszen szolgasorsban, lefokozott életformák között hosszú időig el lehet tengődni, de nem lehet fejlődőképes nemzeti életet élni, ez pedig az új Európában annyit jelent, hogy nem lehet embernek lenni. (...) Az a tény, hogy az illető ország közügyeiből a kisebbség kizsoríttatik, önmagában nézve talán nem jelentene veszteséget, de ennek szükségszerű következménye lesz az, hogy a maga életének közügye elszürkül, saját belső társadalmában keletkeznek, önhibáján kívül, lekicsinyített szempontok és kicsinyes érdekellentétek. Az összeszorított élet fülledtségében az ítélkezési és értékelési szempontok lassan eltörpülnek.” E szorongató gondok láttán vont a végső következtetést: „A kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalábbis nemcsak az, hanem erkölcsi lehetetlenség.”

Makkai távozását széles körű vita követte, amely a „nem lehet” keserű vallo-mását próbálta megcáfolni, egyszersmind igazolni a kisebbségi helytállás erkölcsi kötelességét.²³ A távozó püspök nyilatkozata a nemzetiségi irodalom régi félelmét szólaltatta meg, rejtett sebeket tépett fel, valóban a kisebbségi lét legnagyobb gondjára: a megmaradásra kérdezett. Pedig nem a megmaradás vált kérdésessé, inkább egy ideológia. A romániai magyar középrétegek transzilván ideológiája, amely már nem adott elég védelmet, nem tűzött ki megfelelő célokat a harmincas évek új lánggra lobbanó nacionalista veszélyei között. A megmaradás nagy sorskérdésére ekkor már az „erdélyi gondolat” magában nem válaszolhatott. Új nemzetiségi ideológiának kellett születnie, amely leszámolva a szép történelmi illúziókkal elfogadja a kisebbségi élet nehéz realitásait, és a többi demokratikus mozgalommal szövetségben lép fel a nemzetiségi jogok védelmében. Ennek az új ideológiának a kialakítását igazán már nem tudta vállalni a Helikon, a

marosvécsi közösség megújulási törekvései ezért teljesen nem érthették el céljukat.

Fordulat az erdélyiség gondolkörében

A helikoni irodalom még őrizte és óvta a transzilvánista illúziókat, időközben azonban színre lépett a „második erdélyi nemzedék”, amely már egészen más eszményeket képviselt. Új tájékozódást kívánt, másképpen közelítette meg a nemzetiségi sorskérdéseket: az erdélyi magyarság tudatában mindenképpen fordulatot hozott. E nemzedék számára természetes közeget jelentett a kisebbségi lét, s legfeljebb távoli emléket a történelmi ország. Nem kényszerült arra, hogy gyötrelmes küzdelmet folytasson ifjúságának nemzeti tudatával; azzal a hagyományos világképpel és életrenddel, amelyet mindenestül elsodort a háború s az uralomváltozás. A fiatalok helyzete a nemzetiségi társadalom szociális átrétegeződését fejezte ki, soraikban a kispolgári és paraszti származás dominált. Szemben az idősebbekkel jól ismerték a román nyelvet és kultúrát, általában román főiskolákon végezték tanulmányaikat.²⁴ A nemzetiségi dolgozó tömegek közelében éltek, ismerték ezeknek a tömegeknek a helyzetét és törekvéseit. Demokratizmusukat nem liberális hagyományok és európai eszmék táplálták, inkább köznapis tapasztalatok. Az erdélyi magyar baloldalhoz hasonlóan ők is a kisebbségi élet valóságának elemzésére és ábrázolására törekedtek. Úgy vélték, hogy az elnyomott nemzetiségi tömegeknek a román progresszióval, a román munkásmozgalommal kell összefogniuk, és közösen kell kiharcolniuk a demokratikus társadalmi berendezkedést, vele a nemzetiségi jogokat, a kulturális autonómiát. Ugyanakkor közelebb kerültek a magyarországi közélet és irodalom haladó irányzataihoz, a népi irodalomhoz és a munkásmozgalomhoz, mint ezeknek az irányzatoknak romániai magyar szövetségesei. Fellépésük mindenképpen fordulatot jelentett a nemzetiségi gondolkodásban és irodalomban: az „erdélyiség fordulóját”,²⁵ amely után lényegében érvényüket veszítették a transzilvánizmus kialakult tudatformái és ideáljai.

A fiatal irodalom kezdetben a Helikon körében jelentkezett; Dsida Jenő, Szemlér Ferenc, Kiss Jenő, Méliusz József, Balázs Ferenc, Asztalos István és Gagyí László az Erdélyi Helikon és a Szépmíves Céh írói között kaptak helyet. Ám a nemzedéki szervezkedésnek is voltak jelei, így a *Tizenegyek* elnevezésű antológia, amely már 1923-ban bemutatta a népi orientációt választó „második nemzedék” későbbi ideológusait és vezetőit, közöttük Balázs Ferencet és Jancsó Bélát. A fiatal nemzedék a húszas évek második felében nőtt fel, elsősorban a kolozsvári egyetemi hallgatókat tömörítő diákegyesületek kereteiben. Az egyházi jellegű egyesületek: a Báthory—Apor Szeminárium, a Római Katolikus Népszövetség Ifjúsági Szakosztálya, az Ifjúsági Keresztyén Egyesület, a Dávid Ferenc Egyesület Ifjúsági Köre, valamint a világi jellegű Székelyek Kolozsvári Társaságá-

nak Ifjúsági Bizottsága adott teret és otthont a fiatal kolozsvári magyar értelmiség eszmélkedésének és szervezkedési kísérleteinek. A bukaresti egyetemeken tanuló magyar diákok a Koós Ferenc Kör főiskolai tagozatának keretében szervezték meg közösségüket. Ezekből a kísérletekből nőtt ki 1930-ban az *Erdélyi Fiatalok* című folyóirat és körülötte az ugyanilyen elnevezést viselő mozgalom. A folyóiratot Jancsó Béla és László Dezső szerkesztette, a mozgalomnak mellettük Mikó Imre, Jancsó Elemér, Dsida Jenő, Bányai László, Balázs Ferenc, Demeter János és Vita Zsigmond voltak nevezetesebb tagjai, a folyóiratnak rajtuk kívül Bíró Sándor, Csőgör Lajos, Gagyí László, Kovács György, Kovács József, Méliusz József és I. Tóth Zoltán voltak munkatársai.²⁶

Az Erdélyi Fiatalok közössége Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső eszméinek vonzását követte, a nemzetiségi élet demokratikus átalakítására törekedett, és elsősorban a paraszti tömegekre akarta alapozni a nemzetiség fennmaradását és fejlődését. Azoknak a radikális ifjúsági mozgalmaknak a sodrában született, amelyek a harmincas évek elején hirdettek gyökeres társadalmi megújulást, szociális reformokat, népi demokratikus átalakulást és Duna-völgyi összefogást. E mozgalmakra esetenként a faji romantika és a jobboldali radikalizmus is hatott. Magyarországon a refomátus diákmozgalom, a Bartha Miklós Társaság, a Szege-di Fiatalok Művészeti Kollégiuma, Csehszlovákiában a Sarló és Romániában az Erdélyi Fiatalok közössége tartozott ebbe a sorba. Az Erdélyi Fiatalokra erősen hatottak Makkai Sándor erkölcsi megújódást és nemzetiségi önrevíziót hirdető nézetei, de hatott a falukutató irodalom is, különösen Dimitrie Gusti bukaresti egyetemi tanár „monografikus” módszere, amely tudományos szociográfiai alapokra helyezte a falukutatást. A fiatalok munkaközössége jelentékeny munkát végzett a nemzetiségi falvak valóságos gazdasági és művelődési viszonyainak feltárásában. Munkájukat a parasztság iránt érzett szolidaritás vezérelte, ugyanakkor elutasították az osztályharcot és a munkásmozgalom vezető szerepét. Úgy gondolták, hogy a falu érdekeit a nép körében otthonos értelmiségi ifjúságnak kell képviselnie. A válságba került erdélyi magyar parasztság helyzetének orvoslását a falukutató szociográfiai munka, a népművelés és a szövetkezeti mozgalom révén képelték el. Gyakorlati tényfeltáró munkájuk mégis gazdag eredményeket hozott. Összegzéseik esetenként a történelmi materializmus módszerének is szerepet adtak, mint Mikó Imre *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* (1932) című műve vagy Bözödi György *Székely bánja* (1938) című szociográfiai összefoglalása, amelyek elemző módon tárták fel egy vegyes nemzetiségű falu, illetve a székely parasztság osztályviszonyait.²⁷

Az ifjúsági mozgalom kezdetben az erkölcsi és társadalmi megújulás eszményét képviselte, és csak fokozatosan öltött határozottabb politikai arculatot. A zászlóbontás után hamarosan szervezkedni kezdtek a fiatal nemzedék írói is. 1931-ben jelent meg a „második generáció” fellépését hirdető *Új Arcvonal* című antológia, amely tizenkilenc fiatal író: Bányai László, Bélték László, Dánér Lajos, Debreczeni László, Flórián Tibor, Gagyí László, Jancsó Elemér, Janovics

András, Kovács Katona Jenő, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kovács György, Kovács József, László Dezső, Méliusz József, Óvári Éva, Szemlér Ferenc, Thury Zsuzsa, Varró Dezső és Wass Albert munkáit mutatta be. Egyszerre adott hangot a szellemi megújulás és a politikai átalakulás igényének. László Dezső tanulmánya, *A kisebbségi élet ajándékai* Makkai Sándornak a „lelki magyarság” kiépítésére irányuló törekvésére utalt: „A kisebbségi magyarság nemcsak hogy kiszakadt a magyar állam testéből, sőt átszakadt egy más faj által vezetett új ország testébe, s lám mégis él, mert *ébredzik* a lelke, és keresi az utat, amely más állam keretein belül is lehetségessé teszi számára a magyarnak maradást, a sors és lélek közösség felismerését. (...) A politikai magyar egység szétszakadt. Helyébe a lelki magyar egységet kell megteremteni. Ez az egység örökkévalóbb, mélyebb, öncélúbb, tisztább, tehát életteljesebb, mint a külső politikai egység.”²⁸ Jancsó Elemér tanulmánya, *Az erdélyi irodalom útjai 1918–1931* viszont már egészen más módon közelített a nemzetiségi sors kérdéseihez. Nem szellemi megújulást, hanem szociális felelősséget, elkötelezett irodalmat követelt. „A ma írója sorsközösséget kell vállaljon szenvedő és elnyomott embertársaival, saját érzelmeinek és individualitásának feláldozása árán is.” A Korunkban kifejtett nézetekre hivatkozott, midőn a fiatal nemzedék feladatait jelölte meg. Elutasította a transzilvánista ideológiát, helyette az internacionalista egyetemességet hirdette. „Ti az »idő katonái«” vagytok — fordult nemzedéktársaikhoz —, legyetek bátrak és tépjétek szét a romantika hazug fátyolát. Egyéniségeteket és művészeteteket állítsátok a közösség szolgálatába, ismerjétek fel a közös emberi bánatot, a közös örömet és a közös akaratot. Ne csináljatok Erdélyből szentséget, de szeressétek úgy, mint ahogy szeretnünk kell azt a földet, ahol az élet élni kényszerít. Erdély remegéseiben a világ szívverését keressétek és ha magyar ember arcába néztek, az egész emberiség tükrét lássátok meg benne. Mert ma mindnyájunk sorsa közös és nincs nagyobb feladat, mint beleolvadni az emberiség hatalmas egységébe és azzal együtt vállalni a közös újjászületés nehéz, de kiharcolható útjait!”²⁹

Az Erdélyi Fiatalok mozgalmi egysége nem volt hosszú életű. A konzervatív reform és a népi demokratizmus hívei hamarosan szembekerültek egymással, elváltak egymástól az ifjúsági mozgalmon belül jelentkező világnézeti és politikai irányzatok. 1932-ben a mozgalom balszárnya: Demeter János, Bányai László, Csögör Lajos, Méliusz József és mások bejelentették, hogy a munkásmozgalomhoz csatlakoznak. A centrum, amely továbbra is birtokában tartotta a folyóiratot, a nemzetiségi egységre való hivatkozással a Magyar Párt mellett sorakozott fel. A jobbszárnny pedig 1935-ben megalapította a *Hitel* című folyóiratot, amely a nemzeti konzervativizmus ideológiáját képviselte és Szekfű Gyula eszmei vonzásában dolgozott. A fiatal írónemzedék soraiban a baloldálnak volt vezető szerepe. Jancsó Elemér 1934-ben megalakította az *Ady Endre Társaság*ot, Abafáy Gusztáv, Jancsó Elemér, Kovács György, Mikó Imre, Szemlér Ferenc, Szenczei László és Vámszer Géza körül szerveződött meg az *Erdélyi Realisták* mozgalma, amely 1937-ben adta ki az *Új Erdélyi Antológiát*. Bözödi György, Jordáky Lajos, Kovács

Katona Jenő és Nagy István vállalkozott arra, hogy *Erdély felfedezése* címen felkutatják a dolgozó osztályok életkörülményeit, Bözödi *Székegy bánja* című munkájának kiadására 1938-ban tizenhét fiatal baloldali író szövetkezett, ők alakították meg az *Erdélyi Enciklopédia* nevet viselő könyvkiadót, amely Balogh Edgár *Íratlan történelem*, Szemlér Ferenc *Más csillagon*, Nagy István *Külváros*, Szenczei László *Korom és korona*, Vámszer Géza *Szakadát* és Köves Miklós (Kahána Mózes) *Hat nap és a hetedik* című műveit jelentette meg.³⁰ 1937-ben a *Vásárhelyi Találkozó*nak rövid időre ismét a „második nemzedék” antifasiszta egységét sikerült megteremtene, noha hatékonysági körét tekintve jóval szélesebb mozgalmat jelentett, mint amilyen a „második nemzedék” volt.³¹ A fiatal értelmiség és irodalom eszmeekereső tájékozódását a nemzetiségi valóság feltárása, a népfrontos összefogás, a magyar—román közeledés szabta meg. A „második nemzedék” abban a körben helyezkedett el, amelyet a népi demokratizmus igénye és a Korunk népfrontos politikája jelölt meg. A fiatalok a nemzetiségi progresszió elkötelezettségében dolgoztak, a balszárny képviselői sorra eljutottak a munkásmozgalomig.

A fiatal nemzedék eszmei tájékozódása vitákkal és küzdelmekkel járt. Számot kellett vetnie az idősebb generáció eszméivel, le kellett számolnia a transzilván ideológia ábrándjaival. A „második nemzedék” megbecsülte a helikoni irodalom eredményeit, de fellépésétől fogva elutasította a Helikon és a Szépmíves Céh irodalompolitikáját, pontosabban azt az óvatosságot és bizonyos mértékű konzervativizmust, amely ennek az irodalompolitikának része volt. Jancsó Elemér programadó tanulmánya, amely az *Új Arvona*-ban végezte el a nemzedéki számvetés feladatát, heves kritikával fordult a „középosztály” romantikus illúziói ellen, s ítélte el az óvatosan bezárkozó marosvécsi írócsoportot, valamint az erdélyi tömegektől elfordult Szépmíves Céhet, amely ekkor már végérvényesen a magyarországi könyvpiac szállítója lett. A transzilvánista gondolatot körüllegő romantikát is elvetette: „erdélyiség tényleg van. De ezt az erdélyiséget nem kell csinálni, mert ez feltalálható Erdély speciális gazdasági és társadalmi adottságaiban és az azon felépülő szellemi életben. Erdélynek minden időben voltak külön gazdasági és szellemi törekvései. Ezeket, ha akarjuk, nevezhetjük transylvánizmusnak is, de belőlük szentséget, tabut csinálni fölösleges, szükségtelen és káros. Különbben is meghatározni azt, hogy a múltban vagy jelenben mi Erdélynek sajátos szellemi élete, a magyarországitól és a világirodalomtól elkülönülő, ebben új szint jelentő vonása, nagyon nehéz, sőt csaknem lehetetlen. Ennek a reális, de nehezen meghatározható transylvánizmusnak azonban nagyon kevés köze van ahhoz az erdélyiséghez, amelyet zöld asztal mellett agyaltak ki Erdély írói és kritikusai. A szenvedők és a dolgozók erdélyisége távol áll attól a levegőben lógó megközelíthetetlen és elérhetetlen ideáltól, amelynek zászlajára éveken át esküdtek Erdély írói.”³²

Hasonló nézeteket képviselt Jancsó Elemér *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig* című, 1935-ben megjelent tanulmányában is.³³ Ezt a tanulmányt hangos vita követte, az idősebb nemzedék a transzilvánista elvek védelmére kelt.³⁴ A vitában állást foglaló Babits Mihály viszont arra figyelmeztetett, hogy a transzilván irodalmat a provincializmus veszélye fenyegeti, és e veszély ellen erőteljesebb kritikai szellemmel kellene védekeznie. Babits az erdélyi magyar irodalom hatékonyabb kritikáját javasolta, egyszersmind annak vizsgálatát, hogy ez az irodalom milyen szerepet tölt be az egyetemes magyar írásbeliségben. Az „erdélyi gondolatnak” azokat a vonásait emelte ki, amelyeket a „hőskorban” Kuncz Aladár dolgozott ki: az egyetemességre törekvő magyarságot és az európai szellemet. „A transzilvánizmus — szögezte le — nem elzárkózni, hanem gazdagítani akar: erdélyiségében a magyarságát őrzi, és Európát gazdagítja. A transzilvánizmus a politikán túl és minden politika dacára kulturális nemzeti érzést jelent, mely nem szétválaszt, hanem összekapcsol...”³⁵

A fiatalok eszmekereső küzdelmét jelezte 1937-ben az a vita, amelyet Szemlér Ferenc *Jelszó és mítosz* című tanulmánya kezdeményezett.³⁶ Szemlér a transzilvánista ideológiával számolt le, az „erdélyi gondolatot” utasította el. Még a tanulmány írása előtt körkérdezt intézett nemzedéktársaihoz arra vonatkozólag, hogy miként értelmezik a transzilván gondolatot és milyen módon hatott munkásságukra ez a gondolat.³⁷ A beérkezett válaszok is segítették abban, hogy kialakítsa véleményét, amely szerint a transzilván gondolat a harmincas évek körülményei között már értelmét veszített jelszónak és romantikus mítosznak bizonyult. Sorra foglalkozott a transzilvánisták hagyományos érveivel, és valamennyit cáfolni igyekezett. „A transzilvánisták módszere — állapította meg — durva dedukció volt, ahol az elmélet született meg először, és az empiria meglehetősen háttérbe szorult.” Kimutatta, hogy a transzilván irodalomnak nem alakult ki sajátos művészi természete, valójában a „nyugatos” magyar irodalom romániai ágazata volt. A transzilván liberalizmus tételével szemben hivatkozott az erdélyi történelem állandó társadalmi és nemzetiségi küzdelmeire. Megállapította, hogy a transzilván elveket csak a kisebbségi magyarság hangoztatta, a másik két erdélyi nép végül is nem fogadta el. A szászok a német nemzet keleti előőrsének tekintették magukat, a románokat pedig jobban vonzotta az egyesülés eszméje, mint az erdélyi összefogás. A transzilván ideológia és politika a valóság mérlegén pusztán álmoknak bizonyult: „olyan politikai felfogást tartalmazott, ami nem számolt a kézzelfogható valósággal. Nem látta meg például azt, hogy a mai erdélyi magyarság nem az erdélyi társadalmi közösséget alkotó népek teljes jogú tagja, hanem Romániának egyik kisebbsége. Ez a vakság természetesen politikai romantikát eredményezett.” És ennek nyomán hozta meg elmarasztaló kritikai ítéletét: „a transzilvánizmus csak befejeződés és nem kezdet, egy olyan körnek végleges lezárulása, ami minden folytatást kizár. Ebben a tulajdonságban az irodalmi és a politikai transzilvánizmus találkoznak.”

Szemlér a fiatalok nevében temette el az „erdélyi gondolatot”. Az idősebb nemzedék ellenállásával azonban számolnia kellett, hiszen a transzilvánizmus mégiscsak másfél évtizeden keresztül volt a nemzetiségi irodalom nagy hatású ideológiája. Olyan ideológia, amelynek jelentékeny szerep jutott a kisebbségi tudat és művelődés gondozásában, valamint a korszak irodalmi alkotásainak létrejöttében. A Helikon nevében Kós Károly és Kacsó Sándor vette védelmébe a nagy szerepet betöltött gondolatot, vállalkozott arra, hogy számot vessen eredményeivel és lehetőségeivel. Kós sorra vette Szemlér érveit, cáfolat gyanánt a transzilván gondolat történelmi múltjára, az erdélyi hagyományra hivatkozott. Az „erdélyi gondolat” szerepvesztését azonban nem cáfolhatta meg. Tanulmányának mégis személyes igazsága volt, az idősebb írónemzedék eszményei és szolgálata mellett tett hitet: „az erdélyi írók öreg generációja számára a — transzilvánizmus — bizony nem *előre kitalált jelszó*, hanem tradíció, történelmi tudat, akarat, reménység és mindenekfelett szilárd, megingathatatlan — hit. Hite annak, hogy a mi hazánk — Erdély. A mi földünk, a mi gyökerünk, a mi kikerülhetetlen sorsunk, melyet nem mi választottunk, hanem amibe beleültetett és beleparancsolt az Úristen, bizonyára nem ok nélkül. Mi hiszünk abban, hogy az életünk: rendeltetés, melyet szolgálnunk kell cselekedettel, kibúvás és mentség nélkül, spekuláció és alkuvás nélkül. Művészetünkkel is.”³⁸

Kacsó Sándor hasonló módon: a személyes vallomás erejével állott az „igazi erdélyi szellemiség” mellé. Arra hivatkozott, hogy a transzilvánizmus nem kidolgozott eszmerendszer vagy zárt ideológia: „nem kifejezetten irodalmi vagy politikai valami, hanem az a szellemi — néha gyakorlati — magatartás, amely úgy az irodalomban, mint a politikában vagy társadalompolitikában (világnézetben) egyaránt érvényesülhet”. Kacsó számára az „erdélyi gondolat” munkaprogramot jelentett, amelynek érvényesülésén dolgozni kell és lehet. „Az a tény — érvelt —, hogy a hivatalos hatalom megfélemlített az erdélyi gondolatról a múltban és nem akar tudni róla a jelenben, nem jelenti azt, hogy nincs és nem is volt erdélyi szellemiség. Éppen azért volt és van, mert a politikai hatalom mohósága miatt szükség volt rá mindig. Szükség volt a szabadság állandó követelésére, szükség volt a három nép és sok felekezet boldog együttélési lehetőségének a keresésére.” A transzilvánizmus eszmei magjaként következésképp a kisebbségi és egyetemes humánusmot jelölte meg. „Az erdélyiség — foglalta össze gondolatait — történelmi adottságainak megfelelően — képlete az emberi előrehaladás gondolatának abban a magatartásában, amely a humanista eszme gyakorlatilag legfejlettebb képét tükrözi vissza. Az erdélyiségben valóban van politikum, de nem politikai, hanem szellemi valóság, nem irodalmi forma, hanem írói magatartás, s nem ilyen vagy olyan máshol sehol nem látott, fel nem fedezett és nem vallott politikai vagy szellemi irányzat, hanem történelmi erőképlet, amely a legalkalmasabb működési helyet abban az erdélyi lombikban találta meg, ahol három — vegyülékké lenni nem hajlamos — nép-nemzetet kell békés egyetértésre, együttélésre szoktatnia. A lombik maga lehet vidék, a munka azonban, amely benne fo-

lyik, az erők, amelyek benne kiegyensúlyozódást keresnek, nagyon, de nagyon messze van a regionalizmustól. Az erdélyi lombikban az emberiség jövőkéjének egyik nagy és szép kísérlete folyik.”³⁹

A vita, amely széles körben haladt tovább, végső tanulsága szerint leszámolt a transzilvánizmus hagyományos értelmezésével, fenntartotta azonban legfontosabb progresszív eszményeit: az együttélő nemzetek testvériségének tudatát, az európai igényességet, valamint a kisebbségi humánusit.⁴⁰ A transzilvánizmus azonban, mint tudatforma és ideológia az eszmetörténet tárába került, az 1937–1938-as vita valójában pályafutásának végső szakasza volt. Szenczei László találó módon jegyezte meg: „Transzilvánizmus igenis volt, s nem csupán mint jelszó és mítosz, hanem mint eleven irodalmi valóság. A probléma az, hogy miért nincs többé transzilvánizmus.”⁴¹ Az „erdélyi gondolat” történelmi szerepe véget ért, a változó idők súlyos realitásai határozottabb ideológiát és radikálisabb progressziót követeltek. A nagyromán nemzetiségi elnyomás és a nagymagyar revanspolitika kettős kihívásával szemben a magyar kisebbségnek a nemzetiségi realizmus és demokratizmus hatékonyabb magatartását kellett kialakítania.

Ez a realizmus és demokratizmus a nemzetiségi közélet baloldali kibontakozását sürgette, az antifasiszta népfront és a Duna-völgyi összefogás követelményét fejezte ki. Ennek a követelménynek már nem az „erdélyi gondolat” volt a jelszava, hanem a népi gondolat, amely a nemzetiségi társadalom belső ellentmondásainak, valamint a kisebbség és a többség ellentétének feloldására vállalkozott. Ennek a gondolatnak demokratikus értelme és szocialista távlata volt, s ezt a gondolatot képviselte Gaál Gábor, Kovács Katona Jenő, Nagy István, Balogh Edgár, Méliusz József és Jordáky Lajos, ezt képviselte a Korunk és ezt képviselte a népi elkötelezettséget hirdető „második erdélyi nemzedék”: Balázs Ferenc, Bözödi György, Asztalos István, Kovács György, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Kiss Jenő, Mikó Imre, Szenczei László és Jancsó Elemér. Sőt ezt képviselte a Helikon balszárnya: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő, majd a szellemi ellenállás idején és a felszabadulás után a Helikon centruma: Kós Károly, Kemény János, Berde Mária és Molter Károly is. Ez volt az az eszmekör és magatartás, amelyet Gaál Gábor nyomán az utókor, különben nem egészen szerencsés kifejezéssel élve, „romániaiságnak” nevezett.⁴² A népi gondolat az „erdélyiség fordulóját” követve átvette a transzilvánizmus korábbi eszmeképző és szervező szerepét, egyszersmind magáénak tekintette humánus örökségét: a néptestvériség és a kisebbségi humánus eszméjét. Egyszerre „szüntette” és „őrizte meg” az „erdélyi gondolatot”: szakított a transzilván romantikával és hamis tudattal, ugyanakkor fenntartotta haladó hagyományait. „Ha a transzilvánizmus — írta Balogh Edgár — tényleg az a törekvés, mely Erdélyben, népek és felekezetek találkozási helyén mindenkor (...) a szabadság, egyenlőség és testvériség valóságáért küzdött, akkor ez a transzilvánizmus előbb, mint a sikerrel megcáfolt romantika, s maradandóbb, mint a joggal bíralt idősebb nemzedék. Sőt, akkor ez a transzilvánizmus nem is erdélyi öncélúság, hanem mindama nemzetek jobbik belátása, amelyek Erdély zugaiban egymásba horgolódnak s állandó súrlódásaik közt is egymást keresik.”⁴³

Jegyzetek

- ¹Vallani és vállalni. Erdélyi Helikon, 1929. 623-625.
- ²Brassói Lapok, 1929. okt. 16.
- ³Tabéry Géza: A gyáva erdélyi magyar irodalom. Nagyvárad, 1929. okt. 20.; Mi volt az erdélyi írók gyávasága? Ellenzék, 1929. okt. 20.; Kádár Imre: Hát gyávák voltunk-e? Brassói Lapok, 1929. okt. 23.; Kacsó Sándor: Én vallottam, ti tagadtatok! Uo. 1929. okt. 27.; Gaál Gábor: Gyávák-e az erdélyi írók? Korunk, 1929. 11. sz. 829-832.; Franyó Zoltán: Az erdélyi írók gyávasága. Uo. 1929. nov. 3.; Károly Sándor: Nézzük hát: ki a gyáva? Uo. 1929. nov. 10.; Kádár Béla: A végszó jogán. Az olvasó hozzászólása a gyávaság problémájához. Uo. 1929. nov. 17.; Tamási Áron: Így van. Erdélyi Helikon 1929. 695-698.; Szántó György: Up to date. Uo. 1929. 698-700.; Heinrich Zillich: Gyávák-e az erdélyi költők. Uo. 1930. 52-54.
- ⁴Így van. Erdélyi Helikon, 1929. 695-698.
- ⁵Molter Károly: Enyveshát. Erdélyi Helikon, 1930. 94-96. A vita irodalomtörténeti összefoglalása: Tóth Sándor: „Vallani és vállalni”, avagy vita az írók gyávaságáról. Korunk, 1971. II. 1839-1845. Új szempontú feldolgozása: Kántor Lajos: Erdélyi írástudók egy vita tükrében. Utunk 1981. 10. sz. „...vegyenek részt az Erdélyi Helikon feljavításában”. Uo. 11. sz., Vita a gyávaságról. Uo. 12. sz. Vö. Uő: Játék vagy program? = Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok, 1981. Szerk. Láng Gusztáv és Szabó Zoltán. Bukarest, 1981.
- ⁶In: Az élet kérdezett. Bp. 1935. 1. 207-256.
- ⁷Vö. Kós Károly: Programadás és programvállalás. Erdélyi Helikon, 1931. 257-259.; Kovács László: Makkai Sándor öt előadása. Uo, 1931. 173.; Móricz Zsigmond: Magunk revíziója. Nyugat, 1931. 1. 565-575.
- ⁸Erdélyi Helikon, 1931. 603-616.
- ⁹Vö. Balogh Edgár: Szentimrei Jenő közírása. = Szentimrei Jenő: Sablon helyett csillag. (Bevezető.)
- ¹⁰Vö. Fiatal magyarok. Erdélyi Helikon, 1929. 645-647.; A Vetés meg a Sarló. Uo. 1929. 738-740.
- ¹¹Ama bizonyos erdélyi gondolat. (1929) = Sablon helyett csillag. 91-95.
- ¹²Erdélyi Helikon, 1931. 233-238.
- ¹³Erdély tízéves magyar irodalma. Nyugat, 1930. I. 537-544.
- ¹⁴Élet és irodalom. Az Erdélyi Helikon ankétja. Erdélyi Helikon, 1932. 3-15., 111-116., 190-197.
- ¹⁵Két felhívás. Erdélyi Helikon, 1934. 76-79.
- ¹⁶Botos János: Erdélyi falu társadalmi rajza 1930-ban. Erdélyi Helikon, 1930. 827-835. és 1931. 63-71.
- ¹⁷Vö. Komlós Aladár: Az utódállami irodalom pesti konjunktúrája. Toll, 1929. 9. sz. 44-45.; Gaál Gábor: Az Erdélyi Helikon. A kiadó. (1935) = Válogatott írások. Bukarest, 1964. I. 557-561.; Ligeti: Súly alatt a pálma. 163-165.
- ¹⁸Ki a szalonból az ugarföldekre! (1936) = Sablon helyett csillag. 321-325.
- ¹⁹Idézi: Ligeti: Súly alatt a pálma. Kolozsvár, é. n. 159-160.
- ²⁰Vö. Tabéry Géza: Egy romantikus irodalmi csoportosulás. = Két kor küszöbén. Önéletírások. Szerk. Robotos Imre. Bukarest, 1970. 301-314.
- ²¹Áprily elmegy. Pásztortűz, 1929. 338.
- ²²Láthatár, 1937. 2. sz. 49-53.
- ²³Vö. Reményik Sándor: „Transzilvánia kiürítése”. Pásztortűz, 1936. 259-260.; Tamási Áron: Mind magyarok vagyunk. (1937) = Virrasztás. Bp. 1943. 288-291.; Bányai László:

Makkai Sándor és a kisebbségi jövő. (1937) = Hosszú mezsgye. Bukarest, 1974. 102-107.; *Ligeti*: Súly alatt a pálma. 139-140.

²⁴1927 és 1933 között százról ezerkétszázra emelkedett a kolozsvári román egyetem magyar hallgatóinak száma. Vö. *Jancsó Elemér*: Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig. Nyugat, 1935. I. 283-298.

²⁵A kifejezés Tolnai Gábortól származik. Erdély magyar irodalmi élete. Szeged, 1933. 120.

²⁶Az Erdélyi Fiatalokról: *Tolnai*: i. m. 126-128.; *Ligeti*: Súly alatt a pálma. 144-151.; *Csatári*: A Vásárhelyi Találkozó. Budapest, 1967. 35-38.; *Czine Mihály*: Magyar irodalom Romániában. Részletek egy tanulmányból. Jelenkor, 1967. 12. sz. (Különlenyomat.); *László Dezső*: Erdélyi Fiatalok. Korunk, 1973. I. 923-929.; *Mikó Imre*: Az Erdélyi Fiatalok egy emberöltő múltva. (1970) = Akik előtttem jártak. Bukarest, 1976. 14-34.

²⁷Vö. *Molnár Gusztáv*: Az Erdélyi Fiatalok falumunkájáról. Korunk, 1970. 11. 1055-1057.; *Venczel József*: Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók. Korunk, 1970. I. 821-825.

²⁸Új Arcvonal. Cluj-Kolozsvár, 1931. 131-132.

²⁹Uo. 82-83.

³⁰*Csatári*: i. m. 47-48.; *Kozma Dezső*: Haladó könyvkiadásunk múltjából. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1963. 236-239.; *Szemlér Ferenc*: Út az Enciklopédiához. (1971) = Személyes ügy. Vallomások, emlékek. Bukarest, 1975. 58-59.; *Balogh Edgár*: Erdélyi realista írók. (1941) = Duna-völgyi párbeszéd. Szerk. Sándor László. Bp. 1974. 479-482.

³¹Vö. *Csatári*: i. m.; Turzai Mária: A Vásárhelyi Találkozó. Bukarest, 1977.

³²Új Arcvonal. 78-79.

³³Nyugat, 1935. I. 283-298. old.

³⁴*Reményik Sándor*: „Társadalmi funkció”. Páztortűz, 1935. 191-192.; *Szentimrei Jenő*: Az erdélyiség vitája, Nyugat, 1935. II. 183-186.

³⁵Az én erdélyiségem. (1935) = Könyvről könyvre. Szerk. *Belia György*. Bp. 1973. 255-261.

³⁶Erdélyi Helikon 1937. 592-604. A folyóirat szerkesztősége a következő megjegyzés kíséretében közölte a tanulmányt: „Az alább közölt érdekes tanulmányban az úgynevezett »második« erdélyi írónemzedék nevében szólal meg valaki, s veszi kritikai bonckés alá az előtte járó nemzedék eszmévilágát. Szándéka csupa tagadás. A nemzedéki elosztódást könnyen kereső mai gondolatjárásban mintha akarva építené és őrizné a válaszfalakat. De nem a kész és ellenállhatatlan új sugárzik itt elő s vonja homályba a mögötte maradót. Még a vágyképe se született meg az újról: csupán a jövő szelencéjébe járt »ismeretlen« nevében harcol. De cikke eszmekeltő, gazdag vitaanyagot tár föl, s kihívja a hozzászólást.”

³⁷1937. július 20-án a következő levelet küldte szét: „Kedves Barátom! Egy megírandó tanulmányom kapcsán szükségem volna véleményedre az alább megírt három kérdésben. Igen kérlek, válaszolj röviden, de kimerítően. Azt is szeretném, ha válaszod nem késnék túlságosan sokáig. Kérdéseim a következők: 1) Mi a »transzilvánizmus« úgy, ahogy azt az »erdélyi birodalmi hőskor« nemzedéke értelmezte, és miképpen értelmezed Te ezt a fogalmat? 2) Milyen mértékben befolyásolt Téged irodalmi alkotásaidban a »transzilvánizmus«? 3) Gondolod-e, hogy a transzilvánizmus élő és ható jelenség ma is az erdélyi irodalomban vagy talán esetleg közéletben? Válaszodat lehetőleg sürgősen várom és előre köszönöm.” A körlevélre Bözödi György, Kiss Jenő, Kováts József, Nagy István, Szabédi László és Szenczei László válaszolt. Valamennyien elvetették a transzilvánista ideológiát. A körlevél és a válaszok szövegét Szemlér Ferenc 1973. okt.

22-én keltezett levele révén ismerem. Szíves felvilágosításait ezúttal köszönöm meg — már fájdalmasan váratlan halála után.

³⁸Jelszó és mítosz? Erdélyi Helikon, 1937. 766-770.

³⁹Az igazi erdélyi szellemiség. Erdélyi Helikon, 1938. 35-41.

⁴⁰Vö. *Ligeti Ernő*: Jelszó és mítosz. Független Újság, 1937. nov. 6.; *Császár Károly*: Vita a transzilvánizmus körül. Pásztortűz, 1938. 48-49.; *Szentimrei Jenő*: Az erdélyi valóságglátás terméketlen vitájához. Brassói Lapok, 1938. máj. 23.; *Szemplér Ferenc*: Táj és sors. Korunk, 1938. 322-328. stb. A vita történetéről. *Ligeti*: Súly alatt a pálma. 154-155., *Szemplér Ferenc*: Félitalálkozásaim Kós Károllyal. Utunk, 1973. 50. sz. 7-8.; *Ódor László*: „Jelszó és mithosz? Az 1937-es transzilvanista vitáról. Tiszatáj, 1973. 12. sz. 61-68.

⁴¹A transzilvánizmus és az erdélyi fiatal irodalmi nemzedék problémájához. Korunk, 1938. 65-70.

⁴²A „romániaiság” fogalmát először Kristóf György vetette fel, abban az értelemben, hogy a magyar nemzetiség nem csupán a történeti Erdély, hanem egész Románia területén él. I. A romániai magyar szellemi élet néhány problémája. = Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője. Kolozsvár, 1924. 287. Gaál Gábor, mint Tóth Sándor kimutatta, két alkalommal használta a kifejezést. Először Transzilvániai-e vagy romániai magyar irodalom? c. tanulmányában, amely a Korunk 1937. 3. számában jelent meg. E tanulmányban ő is arra hivatkozott, hogy a magyar nemzetiség életének nem csupán Erdély, hanem egész Románia a színtere. A „romániaiság” ezért számára a nemzetiségi realitások tudomásulvételének elve volt: „A transzilvániai irodalmiság elképzeléséből, irodalompolitikájából, írói anyagfelismeréséből hiányzik a hely és az idő valóságos felmérése. Hiányzik a saját nemzetiségre vonatkozó átfogó sorsismeret. A valódi távlatokban való realista látás helyett szűkít és mélyít. Az életfelismerés helyett szépít, az összefogás helyett eloszt. Kétségtelenül: a magyar irodalmiság egészében a romániai magyar irodalom maga ugyancsak partikularizmus, ennek a partikularizmusnak azonban az a sajátos és egyedüli történelmi-társadalmi életmozgás a meghatározója, amelynek oly minimális a jelentkezése a transzilván magyar irodalmi törekvésekben — a romániaiság.” Másodszor Méliusz Józsefnek címzett 1937. december 1-ji levelében használta a kifejezést. E levélben a Korunk romániai terjesztésének feladatait jelölte meg, és e feladatokkal kapcsolatban szögezte le: „a lap romániaiságát mind erőteljesebben kifejezésre akarom juttatni. Ez a lap egyre kizárólagosabb bázisa, s végül is nő a nemzedék, amely bekapcsolható.” Levele Méliusz Józsefhez. = *Gaál Gábor*: Levelek (1921–1945). Szerk. *Sugár Erzsébet*. Bukarest, 1975. 432. Gaál „romániaiság” fogalmáról: *Tóth Sándor*: A Gaál-monográfia szerzője a Korunk kérdéseire válaszol. = Korunk Évkönyv 1973. Kolozsvár, 1973. 49-51. Vö. *E. Feber Pál*: Így is lehet? Kritika, 1973. 5. sz. 24.; *Pomogáts Béla*: Megjegyzések egy kritikához. Uo. 1973. 8. sz. 16.; *E. Feber Pál*: Megjegyzések egy koncepcióhoz. Uo. 17.; *Tordai Zádor*: Boszorkányokról és egyebekről, amik nincsenek. Kritika, 1973. 11. sz. 18-19.; *E. Feber Pál*: Boszorkányok helyett — a realitásokról. Uo. 19-20. A „romániaiság” fogalma a hatvanas években vált orientáló fogalommá, jelezve a magyar nemzetiség valóságos politikai helyzetét és elkötelezettségét a szocialista Románia iránt. Vö. *Kallós Miklós*: A Korunk és szerkesztője. Korunk, 1964. II. 904-914. (Eredetileg a Lupta de clasă, 1964. 6. sz.-ban); *Bodor Pál*: A „romániaiság” mai értelmezése. Uo. 1971. I. 400-404.; *Gáll Ernő*: A romániaiság szociológiai alapvetése. Uo. 1972. I. 45-48.

⁴³Vágykép és valóság. (Szélgjegyzetek az erdélyiség kérdéséhez.) Brassói Lapok, 1938. máj 1. = Hármaskis tükör. Bp. 1945. 162.

Bertha Zoltán

A kritikaíró Szilágyi Domokos

A személyiséglélektani, kultúrhistóriai, hatástörténeti adalékokban és szípor-kázón szellemes észrevételekben olyannyira gazdag nagy Arany János-tanul-mány¹ önmagában is rávilágít Szilágyi Domokos kivételes műveltségének tágas tartományaira, szemléletének a klasszikus hagyománydimenzióktól a modernség messzefutó horizontjain át a líraelmélet számtalan vonatkozásáig ívelő encik-lopédikusságára. Különleges színességét és elevenségét ennek az esszékönyvnek nemkülönben az az elfogulatlanul eredeti látásmód biztosítja, amely által a szerző a vizsgált irodalomtörténeti folyamatokat saját megszenvedett költői tapasztatatainak tanulságaival tudja mindegyre átértelmezni. Magvas elmélkedésekkel fűszerezett önreflexív előadásmódja kapcsán maga kéri írásában, hogy ha „az olvasót fárasztja a sok kitérő, nyugodtan leteheti a könyvet: én ugyanis úgy döntöttem, hogy Arany ürügyén mindent leírok, ami eszembe jut; bízván abban, hogy az jut eszembe, amit akarok.”² És tudatosan kijelenti: „Messzire kanyarodtunk? — Legtanulságosabbak a legtávolabbi összefüggések.”³ Kántor Lajos szerint az asszociatív „villanások — ezek jellemzik valójában a *Kortársunk, Arany Jánost*. A magyar líra, a magyar irodalom egészében benne élő, ott (tehetsége jogán is!) otthonosan mozgó Szilágyi Domokos egy-egy utalással nagy összefüggésekre, (nem pozitivista) párhuzamokra, szemléleti megfelelésekre irányítja a figyelmünket (Arany—Babits, Arany—Radnóti, Arany—József Attila, Arany—Juhász Ferenc), de idegenkedve minden provincializmustól, a világlíra egészében gondolkodik, sőt, a nagyvilágot nem szűkíti az irodalomra.”⁴ A széles látómező távlatosságát nyilván az is szavatolja, ahogyan a költő érzékenysége határtalanul terjed ki a premodern, az archaikus, illetve a modern-modernista ihletforrásokra és szellemi élményekre, sőt amiként az ironikus nyelvjáték relativizáló gesztusainak a nyomatékosításával a posztmodern episztémé ismeretelméleti szkepticizmusát is megelőlegezi. A bölcséleti és költészettörténeti jellegű inspirációknak, illetve olykor teoretikus igényű megfontolásoknak a folytonos oszcillációjával képes a kritikus gondolkodó olyan termékenyen relacionista téziseket és kijelentéseket megfogalmazni, amelyek azután nemcsak az ő bámulatosan összetett szuverén lírafelfogására nézve lehetnek irányjelzők, hanem általában a magyar és a világliteratúra sokféle áramlatát tekintve is mértékadó és rendkívül gondolatébresztő erővel bírnak. Beszédes példa erre, amikor a nyolcvan éves Adyt köszöntő egészen fiatalkori és hevületesen súlyos szavú szép verse (*Érmellék*⁵) után — bő évtizeddel később — a nagy előd halálának ötvenedik évfordulóján már azt vallja szinte „szentségtörő” őszinteséggel,⁶ hogy bár „századunk első három évtizedében Ady Endre: vallás volt”: „ma már nem az”. Ugyan halhatatlanul „harcias és bátor is-

ten volt”, mert „egész világgal kellett pörbe szállania” és „egész világot teremtenie”, s tiszteljük benne „a Muszáj-Herkulest”, de az isteni-mitologikus vonások vonzásának elapadása folytán „az elmúlt két évtized költő-nemzedékei az embert József Attilában találták meg.” Mindezzel pedig lényegkiemelő frissességet tanúsítva érez rá (egybevágón jelenkori irodalomtörténet-írásunk periodizációs alapmintázatával) arra a nagy folyamatra, amely az emlegetett (és máig megszólító erejű) „emberközelség” eszményét — a későbbi időszakok fejleményeinek tükrében még inkább láthatóan — valóban a másodmodernség korszakától kezdődően bontakoztatja ki, a szimbolista-szeccszionista esztéta modernség későromantikus történeti-poétikai karakterét felváltó újrealista vagy tárgyias-racionalista világszemlélet eluralkodásának vonulatában. Amelynek sodrában a mitikus, transzcendentális, profetikus személyességeszmét és szubjektivitásképzetet a profán, szekularizált, egzisztencialista jellegű személyiségmodell viszonylagosítja. És pontosan rögzíti az Ady-hang folytathatatlanságának felszíni megmutatkozását is: nevezetesen, hogy az újabb időkben még epigonjai sincsenek; márpedig „maga az epigonizmus, bármily sivár és kárhozatos jelenség is, mégiscsak fokmérője valamennyire a költő iránti hevületnek.” Mint akár a József Attila-utánérzések és -reminiscenciák kétségtelenül hosszan elnyúló áradata. „József Attila közelebb áll hozzánk” — szögezi le végül önérzetes vallomásossággal már az érett lírikus,⁷ hogy egy másik ekkortájt született (1971-es) írásában — a vállalt szellemi-művészi példaóriás verseinek egy újabb válogatott gyűjteménye kapcsán, azt recenzeálva — már a következőképpen foglalhassa össze állításait (mintha részint saját ars poetica-ját is átvetítve rajtuk): „József Attilára mindig s mindenképpen szükségünk van. (...) Ahogy maga a költő mondja: 'A mindenséggel mérd magad' — s ez nála nem üres szólam. Nála semmi sem üres szólam egyébként. / Ez a költészet mindennapi kenyerünk. Csakugyan goethei, dantei teljesség — s ugyanakkor petőfi, csokonais közvetlenség, hétköznapijaink meghitt társa, bánatunk, örömünk osztályosa, vigasztalónk, ha csüggednénk, buzdítónk, ha lankadnánk, példaképünk mindörökké.”⁸ — De Szilágyi Domokos ezenközben kész hadakozni úgymond „egyes mai nyugati művészeti mozgalmak keleti vetületé”⁹-nek, asszimilációjának esztétikai jogáért is. Védelmébe veszi például az abszurd irányzatot — a szűklátókörű Nagy Istvánnal szemben —, hangoztatva, hogy az „érthetőség határának tágítása valójában nemes cselekedet. Mert az író nem határőr; kutyakötelessége, hogy új birodalmakba vezessen.”¹⁰ És kiáll a beatnik-mozgalom, a beat-generáció szabadságközpontú irodalmi törekvései mellett — Székely Jánossal is hevesen vitatkozva.¹¹ Az elégedetlenség szabadságküzdelmi jogát kéri elsősorban számon, megállapítva, hogy a lázadás „mégis jobb, mint a belenyugvás”; s hogy nem szereti, „ha mások gondolkodnak” helyette.¹² (Legújabban Bogdán László beszél — mivelhogy a vitafelek őrá is hivatkoztak, így ő is érintett volt benne — erről a nagy port kavart vitáról.¹³) Természetesen nem véletlen a művészi és társadalomkritikai affinitás ehhez a fajta nyugati protest-kultúrához, hiszen a Szilágyi Domokos-i radikális ironia (amely

gyakran fokozódik fájdalmasan tomboló ontológiai szarkazmussá) a beat-költészettel rokon „üvöltést” vagy a kiáltás-típusú neoavantgarde, neoexpresszionista intonációt — legjellegzetesebb változataiban — manifeszt módon mozgósítja. És más vonatkozásban is hasonló önérzettel jelenti ki: „Ami pedig a költőket illeti — életkortól függetlenül —: örökös föladatuk, hogy fiatalok legyenek.”¹⁴ Másfelől viszont „az önismeret iskolája”-ként ünnepli Marosi Ildikó és Erdélyi Lajos könyvét, a húsz hatvanon fölüli író vallomását tartalmazó — és hézagpótlónak, kézikönyvszerű alpműnek tekintett — *Közlekedéseket*, mondván tiszteletteljesen: „Mi, hatvan éven aluli fiatalok, ifjoncok, süvölvények meglehet, nem is tudtuk eddig, minő boldog korszakban élünk. Avagy nem az-é a boldogság teteje, ha van kiről példát vennünk? Ha van kihez igazodnunk, ha van ki-re fölnéznünk, ha van, akit csalhatatlannak tarthatunk? Bizony, csakis ez adhat erőt a mindennapok küzdelmeiben, ez dobogtatja meg szívünket, ha már-már csüggednénk, ebből merítünk, mint tiszta forrásból, innen a kitartás, ha kitarunk, a hősiesség, ha hősök vagyunk és viszont.”¹⁵

Szerteágazó tematikájú cikkeiben, vallomásaiban, publicisztikus glosszáiban és kritikai írásaiban a költő nem is leplezi ezeket a rendhagyónak számító nyílt és lucidus véleményformáló gesztusait, az elemző, értelmező, vitázó, sőt akár köznapí személyességgel is öntanúsító regisztereket keverő beszédmód villódzó tarkaságait. Egyszer expressis verbis ki is nyilvánítja: „Tulajdonképpen nem volna szabad bírálatot írnom, mert olvasáskor mindig azt tartom szem előtt, hogy én magam hogyan csinálnám.”¹⁶ Másszor már a (ráadásul „mentegetődzéssel”, a mások „élveboncolásától” való tartózkodás bevallásával kezdett) recenzió címébe is beemeli a másféleség szempontját: „Szabálytalan kritika két fiatalról”,¹⁷ — megint, itt is sietősen hozzátéve: „Nem vagyok esztéta. Az elméleti kérdésekből mindig az érdekelt elsősorban, amit saját versfaragói gyakorlatomhoz tisztáznom kellett.”¹⁸ Bajor Andorról szólva aztán egyenesen a következő alcímmel él: „kritika helyett ollózás”; merthogy „énnekem kritikát kell írnom róla. És szépen megkerülöm ezzel az ollózással” — mondja, s kiválasztja és felsorakoztatja a humorista író számos remek és mélyértelmű szatirikus bölcséleti bonmot-ját, aforizmáját, éleselméjű szofizmáját *Tücsök és bogár* című kötetéből. Hozzátéve: lehet, hogy ez „könnyebb megoldásnak tűnik föl, de tessék csak elképzelni egy szobát, beborítva cédulákkal, és szerencsétlen kritikus (úgy kell neki) ott ül mindennek közepette a szőnyegen, és fejét kapkodja, hogy egyebet ne mondjak.”¹⁹ Egy másik írásának (*A kritikus magánya* címűnek) az esszéjegyzetszerű felütése máris frenetikus szellemességgel foglalja össze az intézményes irodalmi élet korabeli és mindenkori közállapotainak jellemzőit: „Íme: 1. a) az író szidja a kritikust, b) kivéve, ha a kritikus jót írt róla. / 2. a) A kritikus szidja az író, b) kivéve, ha — olykor — nem szidja. / 3. a) Író szidja az író, b) kivéve, ha jó barátja; ha tartozik neki; ha a másik főszerkesztő. / 4. a) Kritikus szidja a kritikust; b) pont nincs.”²⁰ S mintha Nagy László intését („Műveld a csodát, ne magyarázd”)²¹ is követné, amikor így figyelmeztet: „Jómagam úgy vélem, hogy aki szereti az iro-

dalmat, ne fecsegen róla, hanem művelje. (Vagy úgy, hogy ír, vagy úgy, hogy olvas.)”²² Ismét máskor — a nagyváradi újságíró Simon Magdának a második világháború poklát idéző dokumentumriport-könyve ürügyén tűnődve — meg éppen a legvégső történelemmetafizikai kérdésmélységeket bolygatja. A mindenmű diktatórikus-totalitárius hatalom által szívesen használt jelszóhoz („parancsnoki formulához”) fűzi imígyen megjegyzéseit: „’A cél szentesíti az eszközt.’ / Vannak dolgok, amelyekre csak a kérdés a magyarázat. Ami nyilván, nem megnyugtató. De megnyugodni, belenyugodni nem is szabad. Elsőül mindjárt meg is kérdőjelezhetjük a parancsnoki közhelyet: hogy ti. mi szentesíti a célt?” S Arany János fanyar versére emlékeztetve („Az emberi öltőt nagy feledékenység / Elnyeli mint tenger; / Csak kettő marad fenn az emlékezetben: / Der *Denker* und *Henker*’ — azaz a gondolkodó s a hóhér”) újra ezt feszegeti: „Kérdezz, és megmondom, ki vagy. Kérdezd meg: hol, mikor kezdődik az emberi életben az abszurditásig vitt engedelmeskedés szakasza? Ki látott például gyermeket, aki legzsengőbb korában a hóhéri pályáról álmodozzék? Hiszen a gyermek föl sem fogja a halált. A gyermek világa végtelen, s még így is szűknek érzi. Mikor halt meg az emberben a gyermek? Ki ölte meg, mi ölte meg? Az a vágy, amely az egymásra-utaltságét a hatalomával helyettesíti? Kérdésre kérdés. Meg kell tanulnunk felelni. De ez sem elég: meg kell tanulnunk megfelelni.”²³ Fel-felszikkraznak csak e rövidebb szövegművekből is tehát Szilágyi világképének bizonyos meghatározó alapmotívumai — gondoljunk némelyik szállóigére: „csak az igaz, ami végtelen, / minden véges: megalkuvás”; vagy: „az egymásra-utaltság / legmagasabb fokon szervezett / formája a szeretet” (*Bartók Amerikában*). Máshol ugyancsak fanyar keserűséggel, groteszk fintorral leplezi le az emberi hübriszt, s utal arra, amit a posztmodernitásban (Reinhart Koselleck nyomán) egyidejű egyidejűtlenségeknek („a nem-egyidejű egyidejűségének”) szoktunk aposztrofálni, vagy (Ihab Hassan-i módra) történelmi happeningek sorozataként azonosítani: „Egész huszadik-századiságunkkal, természettudományunkkal és technikánkkal meglehetősen nyomorultul festünk, hiszen még ezt a vacak kis Földet sem tudtuk berendezni. (...) Századunk, mindenestre, rettentő ellentétek százada; (...) Amíg megfér egymás mellett (tárgyilagosan szemlélve!) Einstein relativitáselmélete és a rab-szolgakereskedelem, addig ne nagyon dicsekedjünk.”²⁴ Vagy mintegy afféle sarkalatos hermeneutikai alaptételt kristályosítja ki: „a vers nem akkor kezd életét, midőn megírják, hanem amikor újjászületik az olvasó szívében.”²⁵

Vibrálón sokszínű, sokszálú viszony fűzte korosztályos íróbarátaihoz, nemzedéktársaihoz is; az élénk viták, beszélgetések, eszmecserék közepette alapvetően persze határozott szolidaritással állt ki mellettük: „Ne kerteljünk: nemzedéki kérdés volt, van és lesz. Valaki szellemes francia — talán Cocteau — mondotta: ha látsz az utcán két férfit szótlanul haladni egymás mellett, egészen bizonyos, hogy apa és fia.” Az első Forrás-nemzedék „szárazdajkájának” Lászlóffy Aladárt nevezi. „Ha volt vezető egyénisége a — mondjuk így — első Forrás-nemzedéknek, nyilván csak Lászlóffy lehetett”²⁶ — szögezi le; noha fiatalkori leveleinek

tanúsága szerint gyakori esztétikai vitákat is folytatott vele.²⁷ Azt viszont mindeképpen túlzásnak tartja (Kántor Lajos és Láng Gusztáv közös irodalomtörténeti összefoglaló munkájára — *Romániai magyar irodalom 1944–1970* — reflektálva), hogy a Forrás-generációt az első nagy Nyugat-nemzedékhez lehetne mérni, illetve „hogy az ötvenes évek közepén a Kolozsvári Egyetemen a század eleji, Négyesy-féle stilisztikai szemináriumokra emlékeztető tevékenység folyt volna.”²⁸

Páskándi műveiben — „a mi abszurd klasszikusunk”²⁹-nak tartja őt, aki „egy jó fejjel kimagaslott”³⁰ társai közül — főként a konkrétum és az absztraktum közti ugrásokat, síkváltásokat, összeköttetéseket igyekszik értelmezni, az asszociatív képzetátmeneteket kitapintani. „Megvonhatnók így is a mérleget: Petőfi — mondják — nagy volt az elvont dolgok érzékletes megjelenítésében — Páskándi mintha fordítva járna el: a kézzelfoghatót közelíti a fogalmihoz (...) Ez a nehezebb, már csak nyelvünknek aránylag fiatal kora miatt is. Azt hiszem, elfogadható a megállapítás, hogy a nyelvek, az eredeti jelentés elhomályosultával, konkrétumok nevével jelölik az absztraktumokat. Ilyen értelemben nevezem fiatal nyelvnek a magyart. Itt még az elvont fogalmak nevén is átüt az eredeti tárgyi valóság. Conceptio, mondja a latin, azaz fogantatás. E jelentésben már csak az orvosi szókincs őrzi. Egyébként a koncepció: fölfogásmód. (...) *Fölfogás* szavunk a konkrét cselekvés (*fog*, ige) hangulatát is idézi. Ha viszont koncepciót mondunk, sokkal elvontabban (és műveltebben és sznobabban) hangzik”³¹ — fejtegeti izgalmasan; az más kérdés, hogy név és jelentés, jel és jelölt között a genuin, akár a hangalakokban is kifejeződő organikus kapcsolat más nyelvelméleti nézetek szerint viszont éppen a magyar nyelv primordiális ősiségét bizonyíthatja.

Palocsay Zsigmond flórát, faunát, varázslatos bio- és humanoszférát — földanyai és csillagtávoli élettartományokat — átsugárzó természetlírájáról, „természet-himnuszairól”³² empatisz mélységeket érzékeltetve értekezik: „verseiben a költészet hajdani önmagára emlékezik, az élőbeszédre, bájolásra, mágiára, muzsikára”; „A költő rokona a kicsi mindenségnek; komázik s pofozkodik vele. Számára nem menedék, hasonlat, trópus a természet, hanem átültetett, létfontosságú szerv, immunreakció nélkül”.³³ De rokonszenvezik Saszet Géza szinte végletesen másfajta — mégpedig radikálisan gondolati, filozófiai-fogalmi költészettípusával is (amely megmozgatja a „berozsdásodott agyat”),³⁴ vagy Méliusz József szabadverseiről állapítja meg, hogy ami bennük a legmegragadóbb, az „valóságnak és álomszerű jelképesességnek finom keverése, a legföldhözköttettebb mondani való szolgálatában.”³⁵ (Bögözi) Kádár János cizelláltan finom, emocionálisan telített természetlírájáról őszinte elragadtatással így ír: „Képalkotó fantáziája nem mindennapi (...) arányérzéke tökéletes (...) egyszerűen, simán, magától értető-dőn kapcsolódik a kép ahhoz, amit magyaráz; és mellesleg — nézzük csak meg tüzetesen — a modern versmondattan finomságaival is gyönyörködött. (...) Szabadversei közelebb állanak a népköltészethez, mint megannyi ősi nyolcasban elpattogott versezet.”³⁶ De méltányolja Fábián Sándor tárgyi-as-deszkriptív új-

realista (és szemlélődő, gondolkodó, közlő jellegében egyénített),³⁷ vagy Balogh József tematikus-hangnemi árnyalatosságról árulkodó, szemléletességet és fantasztikumot megkapón elegyítő versalkotásait is;³⁸ miközben mélyrehatón bírálja Szőcs Kálmán túlérzelmesített, az otthontalanság rossz közérzetét demonstráló, de olykor szinte üresen pózoló deklamációit,³⁹ Elekes Ferenc találó látványhangulatait megtörő laposabb hasonlatait,⁴⁰ Cseke Gábor zavarosabb képtársításait.⁴¹ Vagyis érzékenyen közelít nemcsak a legkülönbélebb írói alkotokhoz, a kortársak és a Forrás-pályatársak ismert és a bírálatok írásakor számára személyesen akár még ismeretlen alakjaihoz, de meggyőző és végtelenül rokonszenves (mondhatni: kánonkényszer és igazodás nélküli) elfogulatlansággal, odaadó, friss figyelmességgel mind a befutottak, mind a tartósan háttérben maradottak műveihez; s az újabb nemzedékek teljesítményeihez is. A fiatalabbak közül a második Forrás-nemzedék jellegadó alakjairól, Király Lászlóról és Farkas Árpádról igen megbecsülő hangon és részletesen értekezik. Királyt úgy mutatja be, mint aki „láthatóan szintézisre törekszik”, aki „nem oktatni akar, de gondolkodtatni”, s akinél a „népdal könnyedségével és tömörségével jól megfér a szabadvers nagy lélegzetű sora és sodrása.” S hogy „szép a szándék, szép a forma (...) s ami biztosíték a jövőre: az a szép alázat: / 'Meghajtom fejem, / a tenger igazságos; // akkor is, ha beszédem nem érti meg.’”⁴² Farkast pedig úgy jellemzi, hogy nála a kezdeti „hetykeséget” már szorongás, egyfajta keserű „népi groteszk” is kíséri; az „ifjonti kivagyiságot” valószínűbb szemlélet és tárgyban, megformálásban táguló látóhatár övezi.⁴³ Az 1967-es *Vitorla-ének* című (Lászlóffy Aladár válogatásában megjelent), huszonnyolc fiatal költőt felvonultató versantológia kapcsán viszont fanyarabb tónusban indokolja felemás érzéseit — arról, hogy az szerinte „kései”, s „egyenetlen”.⁴⁴

És mindemellett kétségtelenül irodalomtörténészeket megszégyenítő tömörséggel fogalmazza meg véleményét prózai, epikai művekről is. A Forrás-próza elbeszélésalakzatainak lirizáló, stilizáló és szubjektívizáló tendenciáit ugyancsak árnyalatosan, egyszersmind körültekintő lényeglátással fejtí föl — Szilágyi István korai novellisztikájáról beszélve: „Szereti az első személyes előadást, a közvetlen hangot, a cselekménybe beleszótt, indulatos belső monológokat; a leíró részeket képekkel, hasonlatokkal fűszerezi. (...) Szilágyi elbeszélő prózájának ritmusa gyakran átcsap az élő beszéd ritmusa s a feszes versritmus között átmenetet képező, ún. olvasó ritmusba (...) fő erénye (...) az érzékletesség, a típus- és hangulatteremtés. Bár indításkor általában még kötelezőnek érzi a túlrészletező környezetrajzot, költői-filozofikus elmélkedéssel megtűzdelve, de aztán gyorsan belelendül, ritmust, magával ragadó sodrást kap, s izgalmassá válik a mégoly banális cselekmény is; izgalmasabbá, mint a legfordulatosabb detektívregény. Jó lélektani érzékkel tud feszültséget kelteni.”⁴⁵ Meghökkentően pontos, karakteres jellemzés ez az évtizedekkel későbbi nagyregények, a remekművek, köztük akár a *Hollóidő* szerzőjéről.

De kritikai könyvismertetéseiben, rövid könyvszemléiben elismerőn tud szólni a sematizmust lassan levetkőző Nagy István szikár életerővel teli, saját „elfogult merevségével” is „rousseau-i bátorsággal” szembenező önéletrajzi regényfolyamáról is,⁴⁶ méltatja Molter Károly, Kacsó Sándor élvezetes múlt-felelevenítő emlékezéseit,⁴⁷ vagy Méliusz József „harmincéves hányódtatás után” megjelent művét (*Város a ködben*), amelyet inkább valamifajta „tragikomédiának”, „sorsdrámának”, „rémregénynek”, s inkább „hosszú-hosszú, itt-ott elégikus hangú elbeszélő költeménynek”, mint prózának lát, s amely Proust mellett Alain Fournier-ra emlékezteti;⁴⁸ és megbecsülően szól Tamás Mária amerikai útirajzáról (megjegyezve, hogy a fogyasztói társadalomról azért még mindig Huxley klasszikus remeke, a *Szép új világ* árulja el a legtöbbet),⁴⁹ vagy odaadó figyelmességet tanúsítva ír Tánicsics Mihály, Koós Ferenc önéletrajzi emlékiratairól,⁵⁰ Szabó T. Attila, Benkő Samu és mások (szak)munkáiról⁵¹ és egyéb könyvkiadványokról (a *Könyvtári Szemle* főmunkatársaként). Fogékony irodalomértését nemkülönben kíválónan tükrözik remek versparódiái Szemlér Ferencről, Márki Zoltánról, Méliusz Józsefről, Székely Jánosról, Lászlóffy Aladárról, Palocsay Zsigmondról, Gellért Sándorról, Farkas Árpádról.

Talán ennyiből is kitetszik, hogy Szilágyi Domokos rengeteg mélyre villantó egyéni megfigyeléssel teletűzdelt kritikai írásainak és (kis)esszéinek összessége nyilvánvalóan nem tekinthető a sokoldalú alkotói tevékenység forgácsának vagy melléktermékének. Az életműnek ehhez a szeletéhez hozzászámíthatjuk ráadásul izgalmas esztétikai-etikai elmélkedéseit és fejtegetéseit — például a lírai nyelvhasználatról,⁵² a műfordítás műhelytitkairól,⁵³ a forradalmiság tudatosságáról⁵⁴ vagy arról az ugyancsak sajátosan a költő szuverén világképére valló meggyőződésről, miszerint a költészet semmi mással nem helyettesíthető egzisztenciális és kollektív jelentőségű szellemi védelemrendszer minden történelmi amoralitással szemben: „A költészet örökletes gyógyír; a népe különösen. / Mindig akad valami, amivel szemben védtelen az ember. S amíg akad, addig van költészet is.”⁵⁵ És ide számíthatjuk természetesen is verstani elemzéseit, műértelmező dolgozatait,⁵⁶ világirodalmi tárgyú eszmeifuttatásait (a *Kalevaláról*,⁵⁷ Eminescu-ról,⁵⁸ Stendhalról,⁵⁹ Eliotról⁶⁰), zeneesztétikai észrevételeit és kommentárjait (Bartókról,⁶¹ népi gyermekdalokról⁶²), képzőművészeti értékeléseit (Nagy Albertről,⁶³ Plugor Sándorról⁶⁴). Mindezeknek az akár töredékes tanulmány- vagy esszéműveknek, könyvbírálatoknak, kritikai futamoknak a teljes körű felderítése és összegyűjtése a különféle lapok, folyóiratok korabeli számaiból, s aztán kötetben való megjelentetésük még várat magára, de talán nem marad el. A Kántor Lajos, valamint a Pécsi Györgyi szerkesztette emlékkönyvek⁶⁵ jónéhány fontos darabot közölnek (Kántor Lajos külön is közzétett belőlük kettőt már 1986-ban⁶⁶), s az irodalomtörténeti kézikönyvek, bibliográfiák⁶⁷ is számos adattal szolgálnak a további kutatások számára. Szilágyi Domokos valóban összes műveinek hozzáférhetővé válna tehát egyszersmind a poeta doctus műveltségének, gondolatvilágának, min-

denség horizontú szellemi igényességének az összetett és maradéktalan feltárulkozásához járul majd remélhetőleg hitelesen hozzá.

Jegyzetek

- 1 SZILÁGYI Domokos: *Kortársunk, Arany János*. Bukarest, Ifjúsági, 1969.
- 2 Uo., 38.
- 3 Uo., 35.
- 4 KÁNTOR Lajos: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Bp., Balassi, 1996. 48.
- 5 SZILÁGYI Domokos: *Érmellék*. Igaz Szó, 1957/11. 808.
- 6 Uő: *Az első ötven év*. Előre, 1969. febr. 9., 5.; *Még egyszer*. Előre, 1969. márc. 23., 3.
- Ugyanekkor nyilatkozta Székely János is hasonló élességgel, hogy bár „nagy versei jogán, attitűdjének, modorosságának, minden hibájának ellenére Ady Endre a magyar költészet legnagyobbjai között foglal helyet”: „az Ady-kultusz defenzívába vonult”, „Ady költészete: avul” („talán mert éppen most ment végbe a közízlésben az a fordulat, amely egyszerre előhívja és láthatóvá teszi mindazt, ami Ady költészetében szintén közízlés — a maga korának szecessziós közízlése volt”, s „nem ízlésünk szerint való többé a vezérkedésnek és prófétáskodásnak az a légköre, amely Ady verseiből árad”), és így „vállalva az ódiumot, amelyet annak idején ő vállalt, ma már azt kell mondanunk: Kosztolányinak igaza volt.” SZÉKELY János: *A legszebbek*. In: uő: *Egy rögeszme genezise — Esszék és bírálatok*. Bukarest, Kriterion, 1978. 121-124.
- 7 Vö. KÁNTOR Lajos i. m., 44-45.
- 8 SZILÁGYI Domokos: *József Attila legszebb versei*. In: *A költő életei — Szilágyi Domokos (1938–1976)*. Szerk. KÁNTOR Lajos. Bukarest, Kriterion, 1986. 152.
- 9 SZILÁGYI Domokos: *Az első ötven év*. In: *A költő életei*. 13.
- 10 Uő: *Az író nem határőr*. In: *A költő életei*. 21.
- 11 Ld. KÁNTOR Lajos i. m., 60-61. — SZÉKELY János ominózus írása kíméletlenül ostromozza a hipsterek és beatnikék „gátlástalan, dologtalan” „huliganizmusát”, „hedonizmusát”, „gyönyör- és kábulatteljes ösztönéletét”, s Ortegára utalva összegzi cikkének címeiben: *A selejt lázadása*. In: uő: *Egy rögeszme genezise*. 340-346.
- 12 SZILÁGYI Domokos: *Az elégedetlenség joga*. Kortárs, 1986/11. 76-79. (KÁNTOR Lajos újraközlésében és kommentárjával az Előre 1968. április 7-i számából.)
- 13 *Az én útvesztői — Lövétei Lázár László levélinterjúja Bogdán Lászlóval*. Székelyföld, 2011/9. 156-159.
- 14 SZILÁGYI Domokos: *Fiatal költők*. In: *A költő életei*. 28.
- 15 Uő: *Az önismeret iskolája*. In: *A költő életei*. 241.
- 16 Uő: *Igazságos tenger*. Igaz Szó, 1967/7. 111.
- 17 Uő: *Szabálytalan kritika két fiatalról*. Igaz Szó, 1964/9. 456-463.
- 18 Uo., 456.
- 19 Uő: *Tücsök és bogár, valamint: oboa és seprű — Kritika helyett ollózás*. Korunk, 1973/7. 1136-1138.
- 20 Uő: *A kritikus magánya*. In: *A költő életei*. 24.
- 21 Nagy László és Szilágyi Domokos, illetve az erdélyi irodalom kapcsolatáról ld. újabban: JÁNOSI Zoltán: „Szólítalak, battyú” — *Válogatott írások Nagy László életművéről*.

Bp., Magyar Napló, 2006. 328-363.; BERTHA Zoltán: *Erdélyiség és modernség*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2006. 218-237.

22 SZILÁGYI Domokos: *Hol kezdődik a vers?* A Hét, 1973/10. 4.

23 Uő: *Tűnődés egy könyv ürügyén*. In: *A költő életei*. 129-131.

24 Uő: *A kritikus magánya*. In: *A költő életei*. 25.

25 Uő: *A költészet betén*. In: *A költő életei*. 121.

26 Uő: *Sorok*. In: *A költő életei*. 79-80.

27 „Így hát verselek és recenzálok, és esztétikai vitákat folytatok Lászlóffy Aladárral. Ő ugyan úgy véli, hogy belepiszkolok saját ’költői’ fészünkbe, de nekem az a véleményem, hogy a fejlődés ellentétek harca, akár fészken belül, akár kívül.” Uő: *Levelek Váradi Emeséhez*. In: *A költő életei*. 88. — Miközben — Székely János kifogásai ellenében, miszerint a Lászlóffy-versekből hiányzik a zeneiség — azt is fejtegeti, hogy Babits, Szabó Lőrinc, József Attila, Illyés óta lényegében „minden jelentősebb költő verseiből hiányzik”; döntően az értelem és a gondolatiság primer energiáira („hogy a vers *ütni* tudjon, s ha kell, fejbeütni”) mutatva rá summázza, hogy „a nyelv *nem elsősorban* zeneeszköz, s a költői nyelv is csak részben az.” Uo., 85-86.

28 Uő: *Sorok*. In: *A költő életei*. 79.

29 Uő: *Az író nem batárőr*. Kortárs, 1986/11. 80.

30 Uő: *Sorok*. In: *A költő életei*. 79.

31 Uő: *Hol kezdődik a vers?* A Hét, 1973/10. 4.

32 Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei — Szilágyi Domokos (1938–1976)*. Szerk. KÁNTOR Lajos. Kolozsvár, Kriterion, 2008. 360.

33 Uő: *A kritikus magánya*. In: *A költő életei*. 25.

34 Uő: „*Szállok a filozófiának*”. Korunk, 1973/1. 130-131.

35 Uő: *A Beszélgetés a rakparton ürügyén*. In: *A költő életei*. 23.

36 Uő: *Egy költő, akire figyelni kell*. Utunk, 1965/25. 2.

37 Uő: *Szabálytalan kritika két fiatalról*. Igaz Szó, 1964/9. 456-463.

38 Uő: *Mi a jó és mi a rossz?* Utunk, 1965/42. 2.

39 Uő: *A költő közérzete*. Igaz Szó, 1968/6. 943-944.

40 Uő: *Városi veréb, falusi flasster*. Igaz Szó, 1967/5. 744-746.

41 Uő: *Megtévesztés*. Igaz Szó, 1967/11. 739-742.

42 Uő: *Igazságos tenger*. Igaz Szó, 1967/7. 108-113.

43 Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei*. 359.

44 Uő: *Huszonnyc*. Igaz Szó, 1967/9. 427-431.

45 Uő: *Szabálytalan kritika két fiatalról*. Igaz Szó, 1964/9. 459-460.

46 Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 152-153.

47 Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei*. 360-361.

48 Uo., 357-358.

49 Uo., 358.

50 Uo., 362.; 150.

51 Uo., 150-151.; 358-359.

52 Uő: *Költői szóhasználat*. In: *A költő életei*. 9-10.

53 Azt is állítva például, hogy „a magyar nyelv sajátos helyzetéből adódóan fordítás-irodalma oly gazdag, hogy átlagon fölüli műveltséget szerezhethet olyan ember is, aki egyetlen idegen nyelvet sem ismer.” Uő: *Művészet vagy mesterség?* In: *A költő életei*. 205-207.

54 „Bizony, bizony a boldogságot is meg kell szervezni előre. A Kánaánt. »Ez a mi munkánk, és nem is kevés.«” Uő: *Forradalom után*. In: *A költő életei*. 10-11.

55 Uő: *A költészet örökletes*. In: *A költő életei*. 7. — A költészet létszükségleti primátusáról, a költő hivatásáról hangsúlyozza másutt is: „A versírás: életforma. (...) Csak legyen *tartalom*. / Azaz: ne csak gyakorolja — élje a költészetet.” Uő: *Kortársunk, Arany János*. 132-133.

56 Például: Uő: *Vajda János két verse*. In: *A költő (rég és új) életei*. 314-319.

57 Uő: *Új Kalevala elé*. In: *A költő életei*. 208-210.

58 Uő: *A költő életei*. In: *A költő életei*. 11-12.

59 Uő: *Séta Mr. Eliot körül*. In: *A költő életei*. 17-20.

60 Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 153.

61 Uő: *Arany, Bartók és az aranyfecske*. In: *A költő (rég és új) életei*. 354-355.

62 Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei*. 361.

63 Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 190-191.

64 Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 191.

65 *A költő életei, A költő (rég és új) életei, Kényszerleszállás — Szilágyi Domokos emlékezete*. Szerk. PÉCSI György. Bp., Nap, 2005.

66 KÁNTOR Lajos: „most március még a vidék...” — *Szilágyi Domokos írásai*. Kortárs, 1986/11. 70-71.

67 KÁNTOR Lajos — LÁNG Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Bukarest, Kriterion, 1973.; BERTHA Zoltán — GÖRÖMBEI András: *A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfiája 1971–1980*. Bp., Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1983.

Beke Sándor

A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében (III.)

III. PILLANATKÉPEK MAGÁNTERJESZTŐINK MUNKÁJÁRÓL

A *Székely Útkereső* legtöbb példánya leginkább a szerkesztőség által vagy az önként jelentkező magánterjesztők révén jutott el az olvasóhoz. A szerkesztőség minden tudását-tapasztalatát felhasználta azért, hogy „munkába” marasztalja lapterjesztő „ügynökeit”. Az anyagi támogatás hiányában a magánterjesztők — utcai standról vagy színházi előterekben pultokról kínáló emberek — nem voltak mások, mint e szellemi műhely igazi „fenntartói”, őrzői — az 1989 után megszületett és kinyomtatott szabad „magyar szó mentorai”.

Az 1990. március végén megjelent első szám — magánterjesztőink révén — gyorsan eljutott az erdélyi magyar olvasóhoz. A lapot Székelyudvarhelyen és környékén, a Nyikó és Homoród menti falvakban, Székelykeresztúron és környékén, Csíkszeredában és a Csíki-medence falvaiban, Szovátán és a sóvidéki falvakban, a Kis-Küküllő mentén, Brassóban és Hétfaluban, Málnáson és Tusnádfürdőn, Gyergyószentmiklóson és a Gyergyói-medence kistelepülésein, Sepsiszentgyörgytől Nagybányaig, Marosvásárhelytől Margittáig, Szentegyházától Nagyszalontáig, Szatmárnémetitől Nagyváradig, Kézdivásárhelytől Aradig, 1994 után pedig — az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó könyveinek forgalmazása céljából a Székelyföldön létrehozott alkalmi vagy állandó standjain forgalmazták. A lap magánterjesztői lelkészek, tanárok, köztisztviselők, diákok és nem utolsósorban a munkatársak vagy a szerkesztők voltak.

Legszembetűnőbben a *Székely Útkereső* postaládájába 1990 és 1995 között érkezett levelek/dokumentumok igazolják az önkéntes, vagy az általunk felkért lapterjesztők munkálkodását, törekvéseit, írásos visszajelzéseit. Íme néhány kézzel fogható, időrendi sorrendben összeállított „bizonylat”:

Az 1990. MÁJUS 23-án keltezett munkatársi együttműködést jegyző *Mészely József* levelében ez olvasható: „szívesen fogadnám, ha címemre minden számból postáznátok 5 drb-ot, de lehet, hogy szűkebb környezetben is még többre lenne

igény”, majd két héttel később, június 6-án jegyzi: „nem ártana, ha a Székely Útkeresőt itt Szentgyörgyön is árusítanátok, mert igény lenne rá.”

JÚNIUS 26-án *Szász István* református lelkész Nagybányáról postai utánvétellel 50 példányt rendel a lapból: „Egy kedves közvetítő által 35 példányt kaptam a »Székely Útkeresőből«. Az érdeklődés 50 példányszámig terjed. Tisztelettel kérem a harmadik számból 50 (azaz ötven) példányt címemre utánvétellel megküldeni.”

AUGUSZTUS 1-jei levelében a margittai *Papp Attila* tanár azt tudatja szerkesztőségünkkel, hogy: „színvonalas lapjukból havonta 300-at magam, tanítványaim, volt tanítványaim nevében terjesztésre nagyon szívesen vállalunk. Ez a lapdömping (inkább nem sorolom őket) válogatásra készíti az olvasót” (...) „Ha az első számokból maradt, ha 50-50-et küldenek is, szívesen találunk rá vevőt” — írja.

Elek György szatmárnémeti szerző 8-án írja: „A Független Magyar Párt szatmárnémeti újságterjesztője vállalja a Székely Útkereső terjesztését. Első alkalommal 100 példányt. Lehet három szám is. Ha menni fog, vállal többet is. Az első csomagot küldje az én címemre, addigra elkészül a pártház és megadom a kislány pontos címét, hogy megegyezzenek a formákban”.

Marosvásárhelyről *Török László* 22-én írt levelét így fejezi be: „Köszönöm a Székely Útkereső 3. számát. Majd elő is fogok fizetni rá. Ha óhajtja, meg tudom oldani a lap marosvásárhelyi terjesztését, illetve utcai árusítását.” Szeptember 4-én ismét jelentkezik: „A következő lapszámából küldjön legalább 1000 [ezer] példányt. Ha elfogy, még kérek telefonon. Mikor jelenik meg az új szám? Ezt azért kérdelem, mert lehet, hogy kb. két hét múlva megyek Kirulyba, viszem a kötetem kéziratát, s mikor jövök vissza, hozom a lap(csomag)ot. (...) De ha esetleg a 3-as számból vannak megmaradt példányok, azokat addig is elküldheti postán a címemre.”

SZEPTEMBER 21-én a nagyszalontai *Dánielisz Endre* levelében közli: „Bihar megyei terjesztésre 200 darabot (példányt) magam is átveszek.”

Jánosy Erzsébet Kolozsvárról szeptember 24-én rejtvénykötetét ajánlja fel a Székely Útkereső folyóirat induló kiadványsorozatának, s az október 10-i levelében kötete terjesztéséről gondoskodva „személyes aggályait” tolmácsolja a lap főszerkesztőjének: „Nem tudom, hogy a terjesztésével mi fog történni? A SZÉKELY ÚTKERESŐ szerkesztősége vállalja a terjesztését is? (ezt a kérdést azért merem feltenni, mert időközben tárgyaltam egy kolozsvári szerkesztőséggel, azaz az illetékesekkel, akik ki is nyomták és terjesztését is vállalták, de abból csak márciusban lenne valami — még csak most szerelgetik a nyomdájukat — és én attól félek, hogy mire elkészülünk, megtelik a piac selejt rejtvényekkel — ha szabad ezt a kifejezést használnom — és akkor nehezebb lesz az eladás). Hallottam, hogy Csíkszeredában van egy privát terjesztő, de nem tudom, igaz-e és ha igen, meny-

nyire megbízható? Egy másik megoldás — ha igaz —, hogy az állami könyvterjesztő is bizonyos százalékért vállalja a terjesztést.

Elég tájékozatlan vagyok ebből a szempontból, mert még nem jártam utána és nem tudom, mi a módja a terjesztésnek.”

OKTÓBER 24-én a nagyvárad *Szombati István* levelének utóiratában jegyzi meg: „Köszönöm a mellékelt példányt az Útkeresőből. A forgalmazása ebben az újságdömpingben nem éppen egyszerű. A fiam megígérte, hogy beszél az Ady Líceum magyartanáraival (ő a tavaly végzett): én a magam részéről próbáltam a 3. számot bemutatni a Bihari Naplóban: sajnos, nagyon sokan — szégyen! — Váradon még azt sem tudják, hogy egy ilyen közéleti-művelődési-irodalmi havilap is létezik!”

NOVEMBER 10-én *Szász Róbert* kézdivásárhelyi olvasónk keres föl levéllel: „Nemrég került kezembe a »Székely Útkereső« 4–5. összevont száma. És miután kiolvastam, nagyon sajnáltam, hogy nem figyeltem fel hamarabb erre a ténylegesen színvonalas havilapra. Próbáltam megszerezni az előbbi számokat is, de sajnos nem sikerült megkapni őket. Ezért nagyon hálás lennék Önöknek, ha valamilyen úton eljuttatnák hozzám az előző három számot (fizetség ellenében).”

12-én *Sárközy Zsuzsanna* hűséges lapterjesztőnk Szentegyházáról levelében teszi fel a forgalmazással kapcsolatos kérdéseit: „Köszönöm a néhány sort, meg az előző példányokat. Szeretnék tisztázni néhány dolgot: 1. Kell-e kifizessem az előző példányokat? 2. Miért írtál az értéknek 4000 lejt, hisz 300 darab van. Az előző 900 lejt postáztam. Vagy nem kaptad volna meg? Nem tudom, milyen választ keressek. 3. én nem 300 drb.[t] kértem, hanem akkor melegiben jó lett volna *vagy* 100 drb. a régeből, *vagy* 200 a friss példányból, mert mentem Sepsiszentgyörgy városába. Most már mindegy. Megpróbálom eladni, ha nem sikerül, legfönnebb visszaviszem. 4. nem minden 2. vagy 3. pénteken megyek az Anyavárosba, hanem minden pénteken az első (...) kivételével. Tehát 16-22 óra közt megtalálhatsz a hegyen. A pénzt postázni fogom, mert a találkozás nem valószínű.”

26-án *Zsigmond László*, Málnásfürdőn élő olvasónk levélben adja hírül: „Alulírott Zsigmond László nyug. tanító málnásfürdői lakó tisztelettel hozom tudomásukra, hogy a múlt héten Tusnádfürdőn jártamkor rátaláltam az újságárusnál a Székely Útkereső irodalmi havilapra és úgy megörvendtem neki, hogy azonmód 2-2 példányt vásároltam belőle. Sajnos, csak a 4–5. és a 6. számokat sikerült ott megkapnom, több szám sem akkor, sem azelőtt ott nem jelent meg. Nagyon szépen kérem, hogy szíveskedjenek az előző számokból 1–3.-ig 2-2 példányt címre utánvéttel portóköltséggel együtt megküldeni. Azért kérnék 2-2 példányt, Párizsban élő fiamnak el fogom küldeni az egyik példányt. A jövőben is pontos vásárlója leszek, ha Tusnádfürdőre rendszeresen küldeni fogják.”

DECEMBER 2-án *Molnár János, Kovács Ágnes, Teleki Gábor, Mátrai Géza, Kovács Ildikó, Mile András, Cserne Sz. Edit* aláírásával a kanadai Torontóból jelentkezik a Magyar Emberi Jogok Fóruma vezetősége: „Tisztelt szerkesztőbizottság! Az Észak-Amerikai magyarság szívesen olvasná erdélyi testvéreik lapjait. Önök beleegyezésével szervezetünk hozzájárul olvasóközönségük körének bővítéséhez, ugyanakkor készek vagyunk információt cserélni és propagálni. Tudatni kívánjuk az erdélyi magyarsággal létezésünket (mint szervezet) és segítőkészségünket. Kérjük, tudassák a fórummal lapjuk előfizetésének feltételeit, valamint a szerkesztőség véleményét a fent említett kapcsolat kialakításáról.”

3-án *Veress Gábor* dicsőszentmártoni lelkipásztor, a *Székely Útkereső* önkéntes helyi lapterjesztője tájékoztat: „Remélem, hogy nem elkésve, csak megkésve tájékoztatom Önt, hogy sikerült egyelőre 25 drb. »Székely Útkereső« lapmegrendelőt találnom. Remélem, hogy a jövőben sikerülni fog többet is beszervezni, amennyiben városunkban megismerik a kiadványt. Tekintettel arra, hogy nagyon sok kiadvány látott napvilágot, az újaktól talán óvakodnak az atyafiak.”

14-én *László János* nyárádszeredai magyartanár érdeklődik a rendszeres előfizetés lehetőségéről: „Szeretném, ha közölnék velem, miként lehet rendszeres előfizetővé lenni, így gondolom, hogy diákjaim is szívesen vásárolnának, vagy megrendelnék.”

16-án *Török László* karácsonyi és újévi jókívánságait küldi a szerkesztőségnek, majd megjegyzi: „Sajnálom, hogy a lapterjesztés miatt a *Székely Útkereső*t még nem tudták mind eladni. Még van belőle 300 példány. A fiam hetekig Magyarországon volt, s azalatt nemigen árusítottam a lapot. Most hazajött s azt mondja, hogy el fogja adni, de az még időbe telik... Tudom, hogy neked most nem magyarázkodásra van szükséged, hanem a pénzre, de mit tegyek? Egy kis türelmet kérek...”

18-án *Jánosi Judit* tusnádfürdői lapterjesztőnk levelében kevesli, hogy csupán 30 példányt tudott eladni a *Székely Útkereső*ből, ezért azt üzeni, hogy a továbbiakban nem vállalja a folyóirat terjesztését.

27-én kelt levelezőlapon *Könczey Margit*, a kovásznai könyvtár vezetője értesíti a főszerkesztőt a küldött lapszámok sorsáról és arról, hogy van még egy általa és a *Székely Útkereső* szerkesztősége által sem ismert személy a városban, aki terjeszti a folyóiratot: „Én is írni akartam, hogy megkérdezzem, mit csináljak, a 100 darab lapból (50 4-5-ös, 50 6-os) 87 elkelt. Még maradt 13, de még nem nagyon veszik. Akit érdekelt, az már várja a 7-est. Visszaküldjem a megmaradt számokat és a 870 lejt, vagy még próbálkozzak?”

Én egyébként nem foglalkozom lapárulással, azaz csak részben. A városi könyvtár vezetője vagyok és az Európai Idő születésétől vállaltam a lap kovásznai megismertetését és terjesztésének megszervezését. Azután hagyománnyá vált, hogy 50-et mi is eladunk. A szerkesztő azért írta ki az én nevemet, mert az jutott eszébe. Azt hiszem, hogy 25-t el tudunk mi is adni. Hallottam, hogy valaki valóban árulja a lapokat. Megérdeklődöm és közlöm önnel.”

December végén *Sárközi Zsuzsanna* tudatja Szentegyházáról: „Kedves Sándor! Kerestelek a munkahelyeden és a lakásodon. Hoztam az újságok árát. Még elvállalok 100 drb-t a 4–5-ös számból, vagy 200 drb-t a friss számból.”

1991. JANUÁR 5-én a kolozsvári Balogh Edgár, a *Székely Útkereső* munkatársa írja: „Egyben kérnék postán 3 példányt a számból, hogy elküldhessem másutt élő barátaimnak, esetleg másodközlés végett”.

10-én *Szabó Gizella* Szovátáról postázza levelezőlapját: „Engesztelésképpen jelenthetem, hogy a Székely Útkeresőből küldött számok felét eladtuk. Még mindig próbálkozunk, ezért nem számoltam el. Közelebbről megteszem. Újabb számokból is vállalunk.”

28-án *Török László* Marosvásárhelyről — szintén levelezőlapon — üzeni: „Február első napjaiban küldjük a hátralevő összeget. A megmaradt példányokat elküldtem Pestre, s ezek ára majd valamilyen formában visszatérül. A 7-es számból küldhetsz 300 példányt. Ennyi biztosan elfogy.” Szentegyházáról pedig ugyanezen a napon *Sárközi Zsuzsanna* adja hírül: „Elküldtem 50 darab Székely Útkeresőt, a 4–5. számból, ugyanakkor az első száz példányra a 900 lejt. A hetes számból megpróbálok még eladni, ha viszont nem sikerül, akkor postázom. Tehát tartozom neked 150 db. (a hatos) és 50 db. (a hetes), összesen 200 db. újság árával. Nagyon remélem, két héten belül megoldódik. Minden hónapban küldheted a 100 darabot, ennyit átlagban, kisebb-nagyobb közökkel el tudok adni.”

FEBRUÁR 2-án *Lázárné Szathmáry Éva* Aranyosgyéresről keltezett levele arról ad hírt, hogy Kolozs megyében, de különösen Aranyosgyéresen nagyon nehezen jutnak el a más megyékben, de különösen Kovászna, Hargita, Bihar megyékben megjelenő magyar újságok, majd a levélíró felsorolja az általa tapasztalt terjesztési okokat: „A posta nem biztosítja a más megyékből rendelt újságok megérkezését. (Így jártam a Brassói Lapokkal és az Európai Idővel — később ezeket megszereztem magán lapterjesztőknél.) Épp azért nagyon szeretném, ha lehetséges lenne, pénzutánvétellel elküldenék a HAZANÉZŐ 2.-es számától (1.-est véletlenül kaptam meg) és a SZÉKELY ÚTKERESŐ 1, 2, 3, 4, 5-ös, (6-os és 7-esekhez is véletlenül jutottam) 8-as, 9-es, 10-es számait, az 1991-es számokat. Szeretném, ha arról is értesítenének, hogyan lehetne biztosítani az 1991-es év minden számának a megküldését, mert Kolozs megyében egyedül Aranyosgyéresen menekült meg egy általános iskolai magyar szaktanterem a diktatúra évei alatt, s ennek az anyagát szeretném kiegészíteni folyóiratok, újságok bekötött sorozataival.

Máskülönben nagyon színvonalasak ezek a lapok, s itt a szórványmagyarságnak ezen a területén, a nemzetiségi öntudatosodáshoz nagy szükség lenne rájuk, no de a posta ördögével való harc, s egy-két »lelkes« magyar még nem tud tavaszabb tavaszt hozni...

Dehát ha »egy« fecskének is tudnának ebben segíteni, előre is hálásan köszönöm, tisztelettel: Lázárné Szathmáry Éva.”

5-én Tusnádról *Jánosi Judit* arról értesít, hogy: „Kézbesítettem önnek az újságokat és az eladott újságok árát, kérném szépen értesítsen, ha megkapta (...).”

12-én *B. Kiss Béla*, a budapesti Erdélyi Magyarok Egyesületének az elnöke levélben kéri a szerkesztőséget, hogy juttassuk el lapunk legutóbbi három számát és azt, hogy a *Székely Útkereső*-ből küldjünk cserepéldányt az egyesület által alapított Erdélyi Könyvtárnak: „Tisztelt Szerkesztőség! 1991. március 15. és 17. között Budapesten, a Nemzetközi Vásár területén immár másodszor rendezik meg a sikeresnek bizonyult Sajtófesztivált.

Az Erdélyi Magyarok Egyesülete eddigi sajtófigyelő és szemlélő munkájából következően, szívesen vállalja az erdélyi magyar nyelvű lapok bemutatását ezen a tágas fórumon.

Ezért kérjük, juttassanak el hozzánk lapjuk legutolsó három számából egy-egy példányt.

Szándékunkban áll ez alkalommal az erdélyi magyar lapok katalógusát is megjelentetni, mely megkönnyítené a magyarországi és az otthoni közvélemény tájékozódását, s Önöknek is a szellemi jelenlét lehetőségét biztosítaná.

Ennek érdekében kérjük, küldjék el lapjuk röviden leírt történetét és a következő adatokat (vagy hozzák személyesen): — pontos név, cím, kiadó; — szerkesztőbizottság; — alapítás éve; — példányszám; — ár; — előfizetési lehetőség; — a lap jellegzetességei, rovatai, tájékozási köre.

Egyúttal értesítjük Önöket, hogy Egyesületünk egy Erdélyi Könyvtár létrehozásán dolgozik, s jelenleg mintegy 5000 könyvvel és több száz újsággal rendelkezik. Szeretnénk, ha lapjukból folyamatosan cserepéldányt küldenének, mi pedig felajánljuk saját kiadványainkat s magyarországi lapok erdélyi vonatkozású cikk-szemléit.

Ha módjukban áll, a fentiekről értesítsenek más szerkesztőségeket is, mivel címjegyzékünk esetleg hiányos lehet.”

MÁRCIUS 1-jei keltezésű a *Cserne Sz. Edit* által megfogalmazott torontói levél: „Örömmel olvastuk, ajánlatunkat elfogadtátok és hajlandók vagytok kibővíteni a Székely Útkereső olvasóközönségét a kanadai magyarság körében.

A többi kínálókozó lehetőségre most nem térünk ki, elsősorban a lap megrendelését kívánjuk valós alapokra helyezni. A reális helyzetet felmérve a következőket szeretnénk tisztázni (ötleteinket részben más erdélyi szerkesztőségek javaslataiból merítjük):

1. A lapot magánszemélyként kellene postázni a megrendelők pontos címére. Ha tucatosan érkezik a HHRF címére és nekünk kell kézbesíteni, idővesztés és jelentős pénzvesztés áll fenn. (Bélyeg ára \$)

2. Az előfizetésekből befolyó pénzüsszeget hajlandók vagyunk begyűjteni és bizonyos időközökben beküldeni a szerkesztőség címére. Ésszerűbb lehetőség az, hogy a pénzt kanadai bankszámlán őrizni, ha a jövőben szándékokban áll

berendezést vásárolni a kiadó részére, így elkerülhető a pénzvesztés, ami küldés esetén alkalmanként min. 20 \$.

3. Mielőtt előfizetőket toboroznánk, ismernünk kell pontosan az önköltségi árat, valamint a posta miatt fennálló idővesztést, ennek érdekében kérjük, hogy küldjél a HHRF címére egy példányt pontos feladó dátummal ellátva.

Amennyiben a fent említett kérdések tisztázódtak, elindítjuk a Székely Útkereső népszerűsítését Észak-Amerikában.

Várjuk válaszodat és amennyiben céljaink megegyeznek és törekvéseid a magyar kultúra érdekeit szolgálják, a HHRF részéről őszinte közreműködésre számíthatsz.”

25-én *Balla Tamás* olvasónk írja a Beszterce-Naszód megyei Magyardécséről: „Egyik barátommal nagyon szeretnék felzárkózni olvasótáborukba. Kérem, ha tehetik, egy kis levélen értesítsenek, miként kaphatnánk meg (2 példány) minden lapszámjukat.”

SZEPTEMBER 15-i levelében *Balogh Edgár* a *Székely Útkereső* további fenntartását elősegítő jóindulatú tanácsát közli Kolozsvárról: „Amit még ugyancsak szívből üzenhetek, az a lapterjesztéshez való biztató hozzászólásom. A terjesztés alapja, hogy tudjanak minél szélesebb körben róla, de ehhez minden számból egy *bír* közlése kell, tartalmi kivonattal. Kapnak ilyen közlést lapjaink?

Csak a legutóbbi számban közérdekű Ferenczi István írása a székelyek sokat vitatott történetéről, s ugyancsak ebből a lapszámból kaptam áttekintést (a lexikonok számára *fontos*) Hargita megyei magyar időszak kiadványokról!”

21-én különleges körlevél érkezett szerkesztőségünk postaládájába. Feladója nem volt más, mint *Horváth Alapár*, a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Európai Idő* független emberjogi-kisebbségvédelmi és kritikai hetilap főszerkesztője, aki a romániai, többnyire a független magyar sajtó „egyre súlyosbodó gondjai okán” kereste fel a magyar lapok szerkesztőseit, azzal a kéréssel, hogy csatlakozzanak az általuk elképzelt erdélyi terjesztőhálózat működtetéséhez: „Tisztelt szerkesztő/kiadó kollégák! A romániai (és különösen a független) magyar sajtó egyre súlyosbodó gondjai okán ezúton értesítjük, hogy szándékunkban áll egy erdélyi (és elsősorban magyar) terjesztőhálózat létrehozása, ill. talpraállítása, melyet — elképzeléseink szerint a létrehozandó romániai magyar lapkiadók szövetsége támogatna: anyagilag-erkölcsileg egyaránt.

Kérjük, hogy (amennyiben csatlakozni kívánnak tervünkhöz) 1991. okt. 5-ig értesítsenek telefonon vagy faxon, hogy az október 7-én Sepsiszentgyörgyön (az Európai Idő székházában) tartandó tanácskozáson (amely egyszersmind a Romániai Magyar Lapkiadók Szövetsége alakuló ülése is lenne) részt kívánnak-e venni, a terjesztőhálózattal kapcsolatos teendőket megbeszélendő.

A tanácskozás kezdete: 1991. okt. 7. — 10 óra (tervezett tartama: 3-5 óra). HORVÁTH ALPÁR, főszerkesztő.”

A főszerkesztő mellékelte a terjesztőhálózat kiépítését vállaló Pakó Oszkár levelét is, valamint az erdélyi és a partiumi terjesztési hálózat kézzel rajzolt térképét. Innen, e levélből is világosan kitűnik, hogy a '89-es rendszerváltozás után két évre, a fennmaradásért vívott harcban mennyire fontos volt az erdélyi magyar lapkiadás számára egy megbízhatóan működő terjesztőhálózat üzemeltetése. És az ok világos volt: a sajtószabadság és a demokrácia kezdeti évei lehetőséget teremtettek a romániai magyar sajtó vállalkozóinak, mecénásainak az újságok, a lapok és kiadványok megjelenítésére, de egyben — a papír és a nyomdai költségek robbanásszerű növekedésével — a sajtó szakadékba juttatásához is.

Íme a *Pakó Oszkár*-féle példa- és dokumentum értékű terjesztési hálózat szándékának a terve:

„1. A terjesztési vállalat, céljainak megfelelően, az alakulása óta eltelt több, mint egy év alatt biztosította 30 különböző sajtótermék állandó terjesztését, annak ellenére, hogy időlegesen pénzügyi nehézségeket kellett leküzdenie — ezeket a zavarokat viszont kedvező egyenleggel sikerült ezidáig megoldania.

Ugyanezen idő alatt hasznos tapasztalatokra is szert tett, a lapterjesztő távlati anyagi, pénzügyi és szervezési feltételeit illetően. Elsősorban megállapítható, hogy a lapterjesztés hatékonysága jóval a kérelmek alatt van.

Az 1990-es évében a PAKÓ Kiadó és Lapterjesztő vállalatnak 18 városban 21 árusi pontja volt: Csíkszereda (4), Gyergyószentmiklós (1), Szentegyházasfalu (1), Székelyudvarhely (1), Székelykeresztúr (1), Kézdivásárhely (1), Nagyvárad (1), Érmihályfalva (1), Kovászna (1), Sepsiszentgyörgy (1), Kolozsvár (1), Nagykároly (1), Szatmárnémeti (1), Nagybánya (1), Szilágycseh (1), Zilah (1), Szilágysomlyó (1), Margitta (1).

Ezeknek az elárusító pontoknak a havi forgalma 400-500000 lej volt. Ez működött 1991 júliusáig. 1991 júliusa óta a terjesztés állapota a következő:

8 városban működik 11 (tizenegy) elárusító pont: Csíkszereda: 4, Gyergyószentmiklós: 1, Szentegyházasfalu: 1, Kézdivásárhely: 1, Kovászna: 1, Érmihályfalva: 1, Nagykároly: 1, Margitta: 1. Ha a helyzet nem javul, 1991. október 15-ig ezek a pontok is megszűnnek.

A TERJESZTÉSI HÁLÓZAT TALPRAÁLLÍTÁSÁNAK PROGRAMJA:

Sokk-program: 3 hónap alatt üzembe helyezni a következő hálózatot:

a) működő terjesztési pontok bővítése: Gyergyószentmiklós 1-ről 3-ra.

b) a beszüntetett pontok újraélesztése (és bővítése): Székelyudvarhely 1 (2), Székelykeresztúr 1, Sepsiszentgyörgy 1 (2), Kolozsvár 1, Nagyvárad 1 (3), Szatmár 1 (3), Nagybánya 1, Szilágycseh 1, Zilah 1 (2), Szilágysomlyó 1. A terv szerint a terjesztőhálózat központja Csíkszereda, egy fiókja pedig Nagyvárad.

Távlatilag új pontok létesítése: (TÁVLATI PROGRAM: 1 ÉV)

c) ELŐFIZETŐI rendszer kialakítása — a meglévő pontokra támaszkodva a városokban és az útbaeső falvakban.

Ahhoz, hogy ez a Terjesztő Hálózat működőképpé váljon, szükség lenne a következőkre:

a) a szállítás folyamatosságának biztosítására 3 csomagszállító gépjármű: DACIA, kamion 500000-szer 3 = 1500000 lej értékben (külföldről jóval olcsóbb!)

b) 15 db lapterjesztésre télen is megfelelő bódé, a jelenlegi legmegfelelőbb ajánlat:

1 bódé 89380 lej = 1340700 lej + üzembe helyezés: 300000 lej = 1640700 lej.

c) Nyilvántartáshoz elengedhetetlenül szükséges számítógépek: a két központ-hoz: 2 db AT vagy XT gép 500-600 ezer lej.

ALKALMAZOTTAK: CSÍKSZEREDA: 5 személy: 1 szervező-vezető, 1 könyvelő, 1 raktárnok, 2 gépjárművezető. NAGYVÁRAD: 4 személy: 1 szervező-vezető, 1 könyvelő, 1 raktárnok, 1 gépjárművezető. FIZETÉSALAP: 90000 lej.

d) más alkalmi és szervezési kiadások fedezésére elkerülhetetlen a kezdeti időszakban legkevesebb 70000 lej ráfordítása. ÖSSZESEN: 3800700 lej.

Állíthatjuk, hogy amennyiben a fenti összeg biztosítva van és a hálózat nem több, mint három hónap eltelte után, a piac igényei szerint fog működni, vagy a ráfordított összeg arányában — és fejleszthető lesz. Pakó Oszkár”

29-én *Balogh Edgár* ismét felhívja a szerkesztőség figyelmét „a Székely Útkereső fokozottabb *terjesztésére* (kataszter útján)” és a folyóirat pontos megjelenésére.

DECEMBER 18-i levelében a kárpátaljai *Penckófer János* örömmel értesíti a főszerkesztőt: „Beregszászon a KMKSz boltban kapható a Székely Útkereső!”

1992. FEBRUÁR 22-i levelében *B. Kis Béla* az erdélyi magyar sajtó magyarországi olvasóinak a megismertetése és még jobb megismerése céljából közli: „1992. március 20-22. között, Budapesten, a Nemzetközi Vásárközpont területén kerül sor immár harmadszor a Sajtófesztivál megrendezésére. A tavalyi sikeres bemutatkozás után Egyesületünk az idén is igyekszik lehetőséget biztosítani az erdélyi magyar sajtó minél átfogóbb bemutatására. Természetesen a közös érdek és cél megvalósításához az Önök segítségére is szükség van (...)”

MÁRCIUS 3-án *Benkő András* a folyóirat sorsáért aggódik levelében: „Sajnálom, hogy ilyen veszteséggel dolgozik, mint amilyenről ír, ez, úgy látszik, általános jelenség. Az itteniek egy csoportja is az ár emelése mellett, papír-nehézségek miatt a terjedelmet csökkenti, és nem hetenként, hanem kéthetenként jelenik meg (legutóbb a Helikon választotta ezt a megoldást)” — majd így folytatja: „Valamilyen itteni elárusítási fórummal nem kötött megállapodást? A szabadárusításban nem igen látom az *Útkeresőt*, pedig itt is elkelne néhány példány, lereagálnak a népszerűsítő közegek is (rádió, tv).”

1993. JANUÁR elején több olyan *Székely Útkeresőt* megrendelő levél is érkezett, mely nem szerepel *A Székely Útkereső levelesládája 1990–2000* című kötetünk-

ben: január 5-én *Paraté Mihály* Barótról, 6-án a szilágysomlyói, újság- és könyvárusítással foglalkozó *Talán János* rendel.

8-án a marosvásárhelyi *Molnár Jánosné* levelezőlapján rendelést ad fel: „A csík-szeredai könyvpostától” a napokban kaptam meg a megrendelt könyvek csomagját és benne ajándékképpen egy »Székely Útkereső« című falinaptárt. Arra kérem a tisztelt szerkesztőseget, hogy szíveskedjenek számomra, ha lehetséges, 10 darabot küldeni ebből a falinaptárból, a Reményik idézettel, utánvétellel.”

10-én *G. Pataky András* írja Aradról: „Boldog Új évet kívánva szeretném megkérni Önöket, hogy szíveskedjenek elküldeni a Székely Útkereső című lap valamennyi *eddig és ezután* megjelent/megjelenő példányait a boríték hátlapján megjelölt névre és címre. Jóindulatukat előre is nagyon szépen köszönve kívánok további eredményes munkát. Isten segítse Önöket törekvéseikben!”

JÚLIUS 26-án *Balogh Zoltán Mihály* az USA-beli San Antonioból rendeli meg a *Székely Útkeresőt*: „Szeretnék a Székely Útkeresőre előfizetni. Kérem közölni, hogy mennyit és hova küldjem az előfizetés összegét!”

OKTÓBER 5-én a Bereményi Könyvkiadó nevében *Bereményi András* ügyvezető igazgató és *Kovács J. Béla* főszerkesztő aláírásával érkezett levél arról tudósítja a főszerkesztőt, hogy a levélíróknak szándékában állt 1993 karácsonyára megnyitni a Határon túli magyar könyv- és lapkiadók könyvesboltját: „Boltunkban egy helyen szeretnénk bemutatni vásárlóink számára a határainkon kívül élő magyarság könyv- és lapkínálatát. Ezen kívül a történettudományi irodalom szakboltja is lennének. A fentiek érdekében kérjük Önt, hogy küldje el számunkra kiadója ajánlatát. Szeretnénk, ha újdonságaikról havonta (15-ig) rendszeresen tájékoztatnának bennünket.” (...) „Boltunk lesz az egyetlen olyan könyvesbolt Magyarországon, amelyben a határon túli magyar könyv- és lapkiadás minden terméke egy helyen lesz megtekinthető és megvásárolható.

Rendszeres könyvbemutatókkal, irodalmi estekkel és teadélutánokkal szeretnénk az általunk bemutatott kulturális termékek iránti érdeklődést felkelteni, fokozni. Boltunk és a háttértevékenységünk jól kiegészíti egymást, s alkalmas lesz arra is, hogy a kínált választék magyarországi (fővárosi és vidéki) forgalmazását ellássa, a piacokon terítse.”

1994. FEBRUÁR 27-én a budapesti *Szabó Sándor* írja levelében: „Olvastam a Könyvvilágban, hogy Székely Útkereső címmel új magyar nyelvű lap indult Erdélyben. Én a külföldön megjelenő magyar nyelvű újságokat gyűjtöm, ezért kérem, legyen szíves küldeni 1 pld. Székely Útkeresőt, mindegy, mikori kiadás. Esetleg, ha vannak más című lapok, azok is érdekelnének.”

AUGUSZTUS 17-én *Veress Dániel* megjegyzi: „Azt hiszem, hogy a terjesztés a legnagyobb gond. Én lapotokat egyáltalán nem látom. Persze ez azzal is összefügg, hogy mióta nyugdíjas vagyok, másfél éve, jobbadán a lábam sem tettem ki a

lakásból egészségi és más okokból”, majd nyolc nappal későbbi levelében ismételtén visszatér — ezúttal a könyvkiadásra hivatkozva — fenti gondolatához: „a hazai könyvterjesztés állapotát aggasztónak tartom.”

1995. JANUÁR 13-i soraiban *Ráduly János* rendel a kiadó termékeiből: „Ahogy telefonon jeleztem: küldj 10 drb. Székely Útkereső Antológiát és 10 drb. lapot — a legutolsóból.”

19-én *Veress Dániel* jelentkezik ismét Sepsiszentgyörgyről: „Köszönöm a *Székely Útkereső* három számát, köztük azt, amelyben részletesen közölt a Misztótfalusi-monodramából. Örülök magának a hazai megjelenés tényének, másrészt annak, hogy több példányban küldte el, ugyanis továbbküldhetem az igen derék müncheni barátomnak, a neves Misztótfalusi kutatónak, Molnár Józsefnek, aki a lap nagyszerű propagátora lehet a nyugati magyarság körében.”

JÚNIUS 5-én *Reijo Eerikäinen* a finnországi Toijalából megrendelő levelével keresi fel a szerkesztőséget: „Tisztelt Beke Sándor! KÖNYVVILÁGBAN elolvastam, hogy Ön a SZÉKELY ÚTKERESŐ című folyóirat szerkesztője. Nagyon örülnék, ha azt a folyóiratot rendelhetném, mert nagy az érdeklődésem a Romániában levő magyarság nyelve és kultúrája iránt. Még kérdezném, hogy lehet-e Ön által más Romániában megjelenő magyar nyelvű könyveket és folyóiratokat rendelni? Lehet egy katalógust rendelhető könyvekből vagy egy magyar könyvesbolt címet kapni?”

Irodalom

Az előszó dicsérete. Kritikák, recenziók, beszélgetések a Székely Útkereső hasábjain. Válogatta, szerkesztette, a kötetben szereplő írások jegyzékét, a könyvészetet és a Székely Útkereső repertóriumát összeállította Beke Sándor. A bevezető tanulmányt írta P. Buzogány Árpád. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

Becsüld a népet! A Székely Útkereső irodalmi és művelődési folyóirat gyermekirodalmi antológiája. Válogatás a folyóirat 1990–1999-es évfolyamaiból. Válogatta, összeállította és az előszót írta Brauch Magda. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

BEKE Sándor:

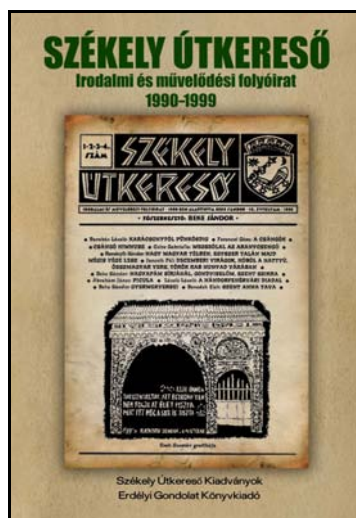
Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. század végén Erdélyben. Főszerkesztői vallomás a folyóirat megszületéséről és életéről. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2007.

BEKE Sándor (közzéteszi):

A Székely Útkereső levezládája 1990–2000. Közzéteszi, az előszót és a jegyzeteket írta, a levelek mutatóit összeállította Beke Sándor. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2010.

- BEKE Sándor — BRAUCH Magda:
Székely Útkereső (1990—1999). Laptörténet és sajtóviasshang. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- BEKE Sándor — RÁDULY János:
Szépirodalom, néprajz, rovásírás. Két íróbarát beszélgetése életpályájukról és munkásságukról. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- Erdélyi Magyar Ki Kicsoda 2000*. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Scripta Kiadó közös kiadványa, Nagyvárad, 2000.
- Erdélyi Magyar Ki Kicsoda 2010*. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a BMC Kiadó közös kiadványa, Nagyvárad, 2010.
- Ki kicsoda Aradtól Csíkszeredáig? I. kötet*. A—K. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996.
- Ki kicsoda Aradtól Csíkszeredáig? II. kötet*. L—Z. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997.
- Kortárs Magyar Írók Kislexikona. 1959—1988*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- KUSZÁLIK Péter:
Erdélyi hírlapok és folyóiratok. 1940—1989. Teleki László Alapítvány — Közép-Európa Intézet, Budapest, 1996.
- KUSZÁLIK Péter:
A romániai magyar sajtó 1989 után. Teleki László Alapítvány — Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest — Kolozsvár, 2001.
- Magyar, székely és csángó örökség*. A Székely Útkereső Kiadványok Antológiája (1991—2006). Összeállította, szerkesztette, az előhangot és az útmutatót írta, a sajtóviasshang szemelvényeit válogatta Beke Sándor. Az antológiáról és a sajtóviasshangról szóló tanulmányt írta dr. Brauch Magda. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. I.* A—F. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. II.* G—Ke. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1991.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. III.* Kh—M. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1994.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. IV.* N—R. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest—Kolozsvár, 2002.
- Romániai Magyar Ki Kicsoda 1997*. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Scripta Kiadó közös kiadványa, Nagyvárad, 1997.
- Székely Útkereső Antológia 1990—1999*. Válogatás a Székely Útkereső 1990—1999-es évfolyamaiból. Válogatta, összeállította, a bevezető tanulmányt írta Brauch Magda. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- Székely Útkereső irodalmi és művelődési folyóirat 1990—1999*. I–X. évfolyam. (1–53. szám). Reprint kiadás. Sajtó alá rendezte: Beke Sándor. Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- Székely Útkereső levelezés kötet: 1990/1*. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
- Székely Útkereső levelezés kötet: 1990/2*. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
- Székely Útkereső levelezés kötet: 1991/1*. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
- Székely Útkereső levelezés kötet: 1991/2*. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
- Székely Útkereső levelezés kötet: 1992*. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.

Székely Útkereső levelezés köteg: 1993. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 1994. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 1995. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 1996. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 1997. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 1998. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 1999. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Székely Útkereső levelezés köteg: 2000. Beke Sándor tulajdona, Székelyudvarhely.
Szlovákiai Magyar Ki Kicsoda. Ab—Art Kiadó, Pozsony, 2001.
Új Magyar Irodalmi Lexikon. A—Gy. Akadémiai Lexikon, Budapest, 2000.
Új Magyar Irodalmi Lexikon. H—Ö. Akadémiai Lexikon, Budapest, 2000.
Új Magyar Irodalmi Lexikon. P—Zs. Akadémiai Lexikon, Budapest, 2000.

A Székely Útkereső
irodalmi és művelődési folyóirat reprint kiadása (2008)

Bertha Zoltán

Számvetés és perújrafelvétel

Szász István Tas könyve
a kolozsvári *Hitel* szellemi műhelyéről

Erdélyben különleges hagyománya van a sokirányú értelmiségi küldetésvállalásnak: a szellem embere mindenkor feladatának érezte népe és nemzeti közössége javának szolgálatát, a felelősség elkötelezett hordozásának misszióját. A magyarság megmaradásának ügye mozgósította azokat az energiákat is, amelyek a trianoni trauma megszenvedése után szabadultak föl, hogy nyomasztó történelmi kényszerek szorításában is, lemondással, beletörődéssel és ellenerők hatalmaskodásával szemben, mindennek dacára is az értékteremtő életakarat győzedelmeskedjék; hogy méltatlan helyzetekben se a romlás, a pusztulás, hanem a méltó emberi-nemzeti létfolytonosság esélye növekedjék, hogy a veszélyeztetett kisebbségi magyarság kultúrájának ősi folyamatossága minden erőszakos csonkítás ellenére is biztosítva lehessen. Hogy élet és lélek, önazonosság és cselekvő szabadság, tradíció és megújító intellektuális törekvés a humánus teljességének örök kívánalma szerint gazdagítsa egymást.

E legnemesebb eszményeknek a követése: mélységes önismeretre és szükség-szerű önépítésre nevel. Elhivatottsága lesz így a múlt faggatásának és a jelen értelmezésének — és eligazító perspektívája a sokféleképpen felmutatott értékszféráknak. Egzisztenciális üzenettel és jelentőséggel telítődhet ekkor bármiféle megszólalás: az akármilyen műfajú írásmű — a verstől a historikus esszéig, a dokumentum-felmutató tanulmánytól az önéletrajzi visszaemlékezésig annyi minden. Szász István Tas olyan erdélyi írástudó, aki személyes példájával is tisztán igazolja, hogy aki a szellem mindenésének a szerepére vállalkozik, az éppen a leg-távlatosabb erkölcsi minőségértékek követelményeinek tesz eleget: mert sorsot kutat és sorsot demonstrál, kollektív önmegőrzést és közösségi hovatartozástudatot hirdet, s a morális igazság magasrendűségét és örökérvényűségét foglalja magával ragadó vallomások sorozatába. A végzettsége és napi tevékenysége szerint gyógyítással foglalkozó doktor Szász István Tas régóta már nemcsak egyéni és testi bajokat enyhít, hanem korokon átvérző nemzettörténelmi sebeket és sérelmeket is orvosolni próbál: költeményeinek, elmélkedéseinek, konfesszionális és tudományos sorstörténeti műveinek kötetek együttesében összegyűjtött impozáns összessége mindegyre a kisebbségiségben szorongatott magyarság életben tartásának az igényét tanúsítja és nyomatékosítja. Akkor is, amikor szubjektív élményeit tágitja egyetemes nemzeti és emberi példázatokká, s akkor is, amikor pedig okkereső pontossággal kutatja, idézi és deríti fel a magyar nép huszadik

századi nagy katasztrófájának, trianoni szétdaraboltatásának körülményeit, mulhatatlan keserűségeit és jóvátehetetlen következményeit. És így lép elődei nyomdokába, így viszi tovább azt a küzdelmet, amelyet jeles elei is vívtak, s nemcsak az erkölcsi magatartásforma képviselőjével, hanem a valóságos „polihistori” elszántság és ügybuzgalom, a tényleges és sokoldalú nemzetszolgálat parancsainak áldozatos újrateljesítésével is. „Íme: ismét egy doktor, aki nagy elődök nyomába lépett a magyar szellemiség tágas világában” — s aki adósságtörlesztő és „beszélő szavakkal”, a helyreigazítás igényével tárja elénk az erdélyi kultúrtörténet egy igen jelentős (és sokáig elhanyagolt) fejezetét (ahogyan azt méltatásában Nagy Pál — *Betűvetés mezőjén* /Székelyudvarhely, 2010/ című tanulmánykötetében — is leszögezi. Szász István Tas régi neves erdélyi családok sarjaként, köztük történelmi kiválóságok leszármazottjaként, Dr. Szász István gazdamérnök, agrárszakember, közíró (egy időben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az EMGE ügyvezető alelnöke) és Hort Ida hajdan ünnepelt színésznő szülöttjeként a harmincas évek legvégétől és a negyvenes évtized első felében gyermekként még láthatta azokat a meghatározó erdélyi személyiségeket, akik a transzilván eszmekör, az egyetemes magyar nemzeti újjászerveződés, a kisebbségi és integer magyar kultúra példaállító szolgálatosai, legkiemelkedőbb alakjai voltak. Kolozsvárt az ő szülei házában — neogótikus villájában —, édesapja lankadatlan házigazdai és mecénási, édesanyja háziasszonyi munkálkodásának köszönhetően gyűltek össze azok az írók, tudósok, gondolkodók a harmincas évek második felében, akik megalapították és működtették a két háború közötti időszak egyik leginkább mértékadó orgánumát, a *Hitel* című folyóiratot. Ez a lap részint nemzedéki folyóiratként indult, a Trianon utáni második generáció fiataljainak kezdeményezésére, s így már a kisebbségi sorsvalóság illúziótlan számbavételéből fakadó öneszmélés és önszerveződés jellegzetes fórumaként, műhelyként, sőt mozgalmaként töltötte be hivatását, részint pedig kisebbség-ideológiai, nemzetpolitikai, történelem- és társadalomtudományos, elméleti és szociológiai, szociográfiai orientációjával kiegészítette, kiteljesítette a szépirodalmi jellegű kiadványokkal a hamisítatlan sajátserűségére akkorra már nagyszerű teljesítményekkel rátaláló erdélyi kultúra színeképét; és harmadrészt a csorbitatlan nemzettörténelmi gondolat jegyében nyitott és tájékozódott az anyaországi, az egész Kárpát-hazai és az univerzális magyar sorsproblémák és eszmeáramlatok felé is. Elsősorban — mivel hogy a címét is onnan vette — a Széchenyi-féle etikai reformprogram vonzotta (a hitel fogalma azt jelentette, hogy „hinni és hihetni egymásnak”), a Széchenyi kritikai önismereti, önvizsgálati szellemét ébresztő, a „magunk revízióját” már korábban, a harmincas évek elején meghirdető Makkai Sándor, a sorskérdések és a gondtapasztalatok boncolgatását mindig az önbírálat mélységeivel felbolydító Németh László, illetve a „Három nemzedék” és a „Mi a magyar” történelem-filozófiájával birkózó Szekfű Gyula ihletnyújtó útmutatásaihoz közelítve. Az 1935-ben újság formában, félhavilapként megindított *Hitel* Makkai Sándor fia, a történész Makkai László és Venczel József, a kitűnő teoretikus társadalomtudós, a modern erdélyi magyar társadalomkutatás megalapozója és a lap „spiritus rectora” fémjelezte, amely

majd mintegy féléves elakadás után negyedévenkénti (illetve 1942-től havi rendszerességgel megjelenő) szociál- és nemzetpolitikai szemleként folytatódott (Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József és Vita Sándor szerkesztésében, Mikó Imre, Böződi György, Domokos Pál Péter, Lőrinczi László, Vita Zsigmond és mások főbb munkatársi segédletével) 1936 és 1940 között, s utána egy újabb szünetet követően — Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása után, a „magyar négy év” alatt — még 1944 augusztusáig működött. A három korszak közül a második jelentette azt a fénykort, amikor az újfajta kritikai transzilvánizmus és a reális kisebbségi önszemlélet dimenziói úgy kapcsolódtak egymáshoz, hogy abból tanulságosan bontakozhassék ki az egész magyarság számára iránymutató szerves társadalmi összetartozás és a fojtogató körülmények között is valóságossá érlelt megmaradási nemzetstratégia összes lényeges feltétele és lehetősége. Ez a gondolatkör természetes elvi és gyakorlati szempontként tartalmazta a nemzetnevelés, az értelmiségi és ifjúsági művelődéspolitikát, a tehetségképzés, a népművelés, a mintaélet erkölcsi és szellemi forradalmára alapított nemzeti összefogás valamennyi nélkülözhetetlen tényezőjét, a szétaprózottságban felőrlődő törekvések összehangolásának szükségességét, az organikus magyar történeti és társadalmi öntudat számtalan államjogi, jogtörténeti, szociális, közgazdasági, kulturális, művelődéspolitikai, egyházi vonatkozásának feltérképezését, s az önépítésre berendezkedő magyarság minőségi emelkedésének minden fontos motívumát. A kollektív identitásvédelem a népegészségügytől a statisztikán át az összmagyar hivatásrendi minőségeszméig terjed, s alapeleme a gazdasági és kulturális önszerveződés, amelynek úgy kell átfogó népi-nemzeti politikává alakulnia, hogy valódi és hathatós önfenntartási, közművelődési és nevelési programmá is szélesedhessen — ahogyan a „Metamorphosis Transsylvaniae” elemző gondolatiságát Venczel József aktualizálva kidolgozta és megfogalmazta. De úgy is, ahogyan pedig Albrecht Dezső a minőségi magyar vezetőréteg, a lelki és morális értelemben vett, Németh László-i értelemben elgondolt hivatásrendi „új nemesség” kialakítását és összemunkálását sürgette, „ember, ember, ember kívántatik most is és egészséges közszellem”. És ez az egységes nemzeti érdeket szolgáló, a néphez húzó, a népért felelősséget vállaló elit válhat azután kovászává az egész magyar megújulásnak is, de akár még annak a reménybeli európai és egyetemes emberiség-horizontú átformálódásnak is, amely a szüntelen háborúskodások helyére olyan összebékéltető és együttélhetőségi normákat tud állítani, amelyeket csak az értékonzervativizmusában megnemesedő szekularizált religiozitás, a humanista hitelvűség, az időtlen valláserkölcsei, keresztény nemzeti-közösségi azonosságválalás és testvériesülés biztosíthat.

Szász István Tas személyes gyermekkori emléktöredékek megelevenítéséből, irodalom- és eszmetörténeti kordokumentumok sokaságának összegyűjtéséből, családi levelek és iratok, szóbeli visszaemlékezések felkutatásának eredményeiből, majd mindezek nagyívű krónikási ismertetéséből és rendszerezéséből, jelenkori értelmezéséből és öntudatébresztő következtetésekre jutó gondolatfutamok-

ból állította össze azt a könyvét, amely a *Beszédes hallgatás — avagy három Hitel és ami utána következett* (Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2007) címmel sűrítette össze mindazt az anyagot, ami az egykori folyóirat halaszthatatlan újratanulmányozására és újraértékelésére buzdíthat: valódi és távlatnyitó tradícióink megbecsülése, önmagunk újrafelfedezése céljából is. (Lászlóffy Aladártól származik az a Cseke Péter kultúrtörténész által is könyvcímbe emelt bonmot, mely szerint: „legyen eszünk, ha már volt”.) A *Hitel* köre gyűlt erdélyi értelmiségiek (írók, tudósok, egyházi vezetők) ugyanis voltaképpen Erdély egész szellemi színtképét felvonultatták; a lap tehát nemcsak egy kiadvány volt, hanem egy egész mozgalom tükrének is bizonyult. Látóhatárát — különösképpen a „magyar időkben” (1940 és 1944 között) — folyamatosan tágította, s főként a népi írók és gondolkodóktól (Féja Gézától, Szabó Zoltántól, Kovács Imrétől), illetve a *Magyar Szemle* munkatársaitól közölt írásokat, vagyis egyszersmind egyetemes magyar orgánummá is vált. Szász István Tas gazdag aprólékossággal feltárt adatok, izgalmas események rengetegén keresztül vezet minket végig a lap történetén, a megalapítás körülményeitől, a forrongó viták keresztüzen át az utókori felejtés és torzítás számtalan fájdalmas mozzanatáig. Alaptézise, hogy ezt a reformnemzedéket már a korábbi erdélyiséget megújító és felfrissítő — mert a mítoszok irányából a korvalóság tényei felé mozdító — szaktudományosság, illetve a népvezetés gondolata és kultúrmagyar hitvallása jellemzi elsősorban, s az önvizsgálatra alapozott feltétlen műveltségeszmény előtérbe állítása. Az erdélyi népek közötti együttélés formáit is illúziótlanabbul szemlélik, mint elődeik, így az 1937-es nevezetes Vársárhelyi Találkozó megszervezésében, a találkozó szellemi eredményeinek közzétételében vállalt vezérszerepe szerint is a demokratikus szabadelvűség és a közösségi érdekegyesítés szempontjainak együttes képviselésével példamutatón tudták a magyar önvédelem ügyét az osztálytársadalmi kiegyezés törvényszerűségeihez igazítani. A mindennapok lázas erőfeszítéseinek korabeli hangulatát nemcsak életszerűen idézi meg Szász István Tas, hanem a kultúrtörténeti vizsgálódások lenyűgöző akkurátusságával is, midőn bebizonyítja, hogy a folyóirat tágas szellemi övezeteihez vagy holdudvarához — „szélesre nyitott szellemi csoportosuláshoz” — Kós Károlytól Tamási Áronig, Kemény Jánostól Dsida Jenőig, Márton Árontól Tavaszy Sándorig miképpen tartoztak hozzá azok a szellemóriások, akiknek a laza szövetsége és a szabadgondolatot, a véleményszabadságot mindenkor tiszteletben tartó köre végül még olyanok részvételével is kikerekedett, akik korábban a riválisnak tekinthető társadalomismereti, falukutató folyóirat, az *Erdélyi Fiatalok* társaságából érkeztek (László Dezsőtől — nála konfirmált a gyermek Szász István Tas — Jancsó Elemérig, sőt Jancsó Béláig). A nyilvánvaló és természetes munkamegosztást tekintetbe vevő szándék — hogy a *Hitel* az *Erdélyi Helikon* vagy a *Pásztorújság* irodalomközpontúsága mellett kimondottan szellemtudományi profilú és karakterű periodikum legyen — végül odáig tágult, hogy a két háború közötti erdélyi magyar szellem szinte minden irányzat felé nyitott képviselését magához tudta vonzani. „A fiatal értelmiségiek presztízsharcát

az idő és a történelem barátsággá oldotta.” És kiviláglik például, hogyan vitte Tamási Áron — a *Hitel* műhelymunkájához a lehető legszorosabban kötődve — a Vásárhelyi Találkozó előkészítésében a szellemi vezető szerepét úgy, hogy azt az akkori baloldali értelműek is elfogadták. Személyesen, emberileg még Balogh Edgár sem viselkedett ellenségesen a szerző emlékei szerint (a háború végén még közben is járt az orosz fogságba hurcolt Szász István kiszabadulása érdekében), holott ő indította el azt a sajnálatos folyamatot, amelynek káros következményei olykor még a mai napig is bántón rongálják a korrekt utókori megítélést. Ő volt az tudniillik, aki a *Korunk*-ban „rendi” és „úri”, jobboldali nacionalizmussal, arisztokratikus elitizmussal, sőt „fasiszta”, „hitlerista” rokonszenvvel vádolta, rágalmazta, s ezzel hosszú időre diszkreditálta (így voltaképpen anatómia alá vetette) a folyóirat nemzeti-keresztény szellemiségét (még ha máskor nyilatkozott megengedőbben is, viszont későbbi önéletrajzi visszaemlékezéseiben is végig fenntartotta az antidemokratizmus denunciólót sértését, diffamáló vádját). És alapvetően ez befolyásolta Gaál Gábor, Bányai László, Kacsó Sándor vagy Gáll Ernő véleményét is, akik közül később Gáll Ernő határozottan revideálta korábbi téves nézeteit; belátva, hogy a reális helyzettudat és a kisebbségi azonosságésszme erdélyi kimunkálását döntő mértékben lehet a *Hitel* szociológiai iskolájának is köszönni. (Nem beszélve arról, hogy a *Hitel* tagjai 1940-ben még az Észak-Erdélyben maradó románság érdekében is felléptek: memorandummal fordultak Teleki Pálhoz a tisztességes nemzetiségi politika szellemében; vagy azután a Gestapo elől menekítettek politikai foglyokat.) Mindezek ellenére számos Erdély-történeti szakmunka mellőzi a folyóirat tényleges eredményeinek méltatását, jelentőségét alulbecsüli, s ezen a helyzeten markánsan csak néhány utóbbi fejlemény változtatott. Ilyen volt már a Záhony Éva által összeállított és nagyszabású eligazító tanulmánnyal ellátott kétkötetes antológia is, amely *Hitel — Koložsvár 1935–1944* (Bp., Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991) címmel jelent meg, majd Cseke Péter, Nagy Pál, Vallasek Júlia (*Sajtótörténeti esszék*, Koložsvár, 2003) és mások kutatásai, illetve Szász István Tas ide vonatkozó írásai (*Hitel*, 2009/11., 2012/8., 2012/12.; *Magyar Napló*, 2011/6.; *Korunk*, 2012/11., *Erdélyi Toll*, 2012/4., *PoLÍŠŕ*, 2012. 149.). De könyvének mégis azért adhatta a „beszédes hallgatás” címet, mert kevésnek érzi — joggal — azt az értékmentő munkát, amely a nemzetféltő magyar gondolat történeti kontextusát megfelelő súllyal volna képes felmérni. Pedig ő igazán minden megtesz, és egyre nagyszerűbb eredményekkel: a hajdani folyóirat anyagait, a szülői házban lezajlott *Hitel*-vacsorák és megbeszélések tárgyi relikviáit Magyarországra átmentve, Leányfalun magánmúzeumot rendezett be Makovecz Imre által tervezett saját házában. Így tudatosítva elfeledett örökségünk életképességét, s munkálkodásával bizonyítva az egykori erdélyi nagyságok, az erdélyi panteon halhatatlanjainak jelentőségét. Azokéit is, akik menekülni kényszerültek Erdélyből a második világháború végén, sőt Nyugatra emigráltak (Illyés Elemértől a keresztapa Albrecht Dezsőig többen is). Mert csakugyan időtállóbb az a hitet és tudást magas színvonalon

egyeztető idealizmus, amire ők szövetkeztek, mint az a kontraszelekcióra és bor-nírt materializmusra épülő létező szocializmus, az osztályharcos és diktatórikus baloldaliság, amelynek áthumanizálására hiába tette Németh László is a javaslatokat a minőségi közösségi társadalom eszmekonstrukciójával, s amely ebből nem volt hajlandó semmit profitálni még a maga ideológiai átmentése érdekében sem, hanem inkább választotta a csúfos világtörténelmi bukást. Illetve hogy ez a minden emelkedettség nélküli anyagiasság most miképpen próbál új erőre kapni a globalizáció erőszakosságában, azt is remek kisesszészzerű betétek fejtegetéseibe foglalja Szász István Tas — közben a folyamatos irodalom- és eszmehistóriai adósságtörlesztésre, a végtelenül komoly és precíz forráskutatásból táplálkozó helyesbítő tisztázásra törekedve. Muníciót is szolgáltatva mai küzdelmeinkhez, amelyeknek célja továbbra is a nemzeti megmaradás és a közösségi felemelkedés — az értékközpontú nemzettudat jegyében. A hazugságokkal való leszámolás. A kötet közli annak a több mint kétszáz személyiségnek a névsorát, akik valamilyen módon kötődtek a *Hitel* mozgalmához, megadja publikációik számát, fényképeket mutat, színes adalékok tömkelegét sorjáztatja, szinte ügyvédi oknyomozást folytat, lenyűgöző energikussággal és tántoríthatatlansággal, hogy kiderítse a lapot körülvevő korábbi rágalmhadjárat és közönyösség minden mozzanatának motivációját, leleplezze egyes emlékezések csúsztatásait, rámutasson a ferdítések tarthatatlanságára. Közép-európai, magyar sorsunk kálváriás mivolta tárulkozik így föl, egész történelmi hányattatásunk diagnózisa. E sokrétűen személyes, bölcsen megértő emberiességet szelíd kérlelhetetlenséggel párosító és tényszerűen árnyaltos, tárgyyszerűen okadatolt kötet arra tanít, hogy fogadjuk meg azok igazságait, akik előttünk jártak és intézményeket teremtettek, mert „mindnyájan az erdélyi magyar kisebbség megmaradását szerették volna szolgálni — valahogyan.”

Burján Emil

Fülep Lajos műbölcséleti alapelvei (III.)

[0.08] „A MŰVÉSZET AUTONÓMIÁJA”

Mérce és mérce nélkülség, „esztétikai abszolút” (III/ 82, 1916) és az abszolút esztétikán kívülség, a „művészkedés” (I/251, 1906), a „dekadencia” (I/261, 1906), azaz „technikai bravúr, vérszegény artisztikum” (MM. 223, 1923) között fölösleges választani, mert az első az „esztétikai szféra valósága” (MFSZ. 1985, 262), a második pedig onnan nézve szélhámosság. Ebben a léptékben, az *önelhű művészi formát* és annak ellentétét, a (művészi általánosítást nem ismerő) pseudo- vagy álesztétikai valóságokat vizsgálva, két sarkított jelenség bukkan fel értékminősítőként minduntalan a tanulmányok legtöbbszörében. A külső formák és az azokat létrehozó téma-ábrázoló funkció szintjén leragadt akadémiával, valamint annak kizárólagosságát hirdető szemlélettel fordul szembe Fülep Lajos — azzal, ami még nem „*a posteriori*” —, egyben azoknak a művészi autonómiát szolgáló törekvéseknek egyengetve utat, amelyek korszakokként jelentkező művészi problémákat oldanak meg.

Az egyik a már emlegetett „pseudo-művészet” (MM. 107, 1923), az úgynevezett „*tiszta mesterség*” (I/334, 1906), vagyis a mesterség a mesterségért („*métier pour le métier*” [I/334, 1906]), ami nem más, mint „*az akadémia, a halott tradíciók tömege*” (I/194, 1906), mert a valósághűsége törekvően megfestett téma (vagy egységnyi része: a motívum) nem vagy alig mond többet, mint preesztétikai valóságbeli megfelelője. Itt a (művészinak látszó) forma csupán empirikus külsőségekként fogalmazódik meg (a forma-tartalom széteséseként, „*a műtárgy tökéletlensége*” [MV. 315, 1925] miatt) és nem kerülhet a művészi általánosítás különöség-erőterébe.

A másik „*önmaga kritériuma*” (II/600, 1911), amely az „*üres formalizmus*”-sal (II/191) vagy az egykori elitélő felfogás szerinti elefántcsonttoronyba zárkózottsággal össze nem tévesztendő „*tiszta művészet*” (I/334, 1906), „*művészet a művészetért*”, „*stílus a stílusért*” (I/349, 1907), „*szenvedély a szenvedélyért*” (I/117, 1905), „*szín a színért*” (I/364, 1907), „*festői festészet*” (MV. 605, 1956), ami a fejlődésre képes művészi problémák megoldásaiban jelentkezik korokra és művészekre kirova. Itt a művészi formának autonóm (ontológiai) státusa van.

De az *elsőnél* a téma azért marad csak téma, mert: „*A természetben semmi sincsen készen. A természet magában véve szintén külön művészet, de a legtökéletesebben reprodukált*

természet unalmas és élettelen. És művészietlen. Minél tökéletesebb az a reprodukció, annál rosszabb” (I/279, 1906).

A másodikonál azonban a témából, motívumból úgy születik meg a műalkotás tárgya, hogy belőle: *„a természetben azonmód soha föl nem lelhető összefüggés logikája sugározik*” (III/, 204-205, 1916).

Az egyik határhelyzetben a téma vagy motívum még *„a posteriori”*-t megelőző, félig-meddig a *„preesztétikai valóság”* (MFSZ. 1985, 159) eleme (*„fotográfus nélküli fotográfálás”* [I/140, 1905]), a másik helyzetben pedig az *„a priori”*-ba szervesülő. Van azonban a határhelyzetek között egy széles skálájú átmenet is, mégpedig az úgynevezett zsánerfestészet, amelyet *A zsáner* című tanulmánya mutat be (I/407, 1907), noha később kerüli ezt a kevésbé egyöntetű, a kifejezőeszközök szintjén kevert, literális vonatkozásokkal terhelt festői megoldást, mint *„egy időre csaknem egészen novellisztikus eltévelyedésbe merült művészeti formát”* (I/414, 1907) vizsgálni. Minden témát-motívumot, anélkül, hogy jelenségi mivoltukat alábecsülné vagy kizárná az esztétikai gondolkodásból, művészi problémaként *„a kép művészi összefüggése és totalitása”* (III/151, 1919) és a *„homogén redukció”* (MV. 315, 1925) alá rendelve úgy összegez esztétikai valósággá, mint *„történeti relatív”* (III/82, 1916) összetevőt, amely kisebb léptékben *„nemzeti-etnikai”* (III/86, 1916) dimenziót kap. Ezekhez képest apróság, hogy az akadémiával, annak magyarországi képviselőivel már kezdő újságíróként tengelyt akasztott (I/154, 1905). Későbbi tanulmányaiban az akadémia elleni reakcióként értékeli a naturalizmus és az impresszionizmus megjelenését, amelynek további meghaladása a posztimpresszionizmus: *„Az impresszionisták a maguk idején az akadémiával szemben való forradalmat jelentették; ugyanezt jelenti ma Cézanne az impresszionizmussal szemben”* (I/361, 1907).

Azonban az apróságnak látszó kérdések mögött a művészet szférájának valamely momentum a tudás fejlődésének ívébe is beilleszkedik: *„Az érzelemnek ebben a transzcendenciájában a művészet logikája megegyezik a megismerés logikájával. A tudás fája egy tőből hajt ki az alkotás fájával”* (II/352, 1914-1916).

Ezek szerint Fülep Lajos műkedvelői szemszögből nézve is több mint természetelvű — és nem csupán valamilyen sült naturalista! avagy copfos — esztétika megalapozója, akik témaközpontúságban megrekedtek, olyan meglepőnek tűnhető alapvetésből indul ki, hogy a preesztétikai valóság körébe tartozik a művész személye is, amit továbbá kiegészít annak felismerésével, hogy a *„művészet külön világ a való világ mellett”* (II/123, 1911) és amit aztán betetőz azzal, hogy a művészet alapja az élet, valójában művészetfilozófusként a történelem során változó élet teljességét méri össze a művészeti korszakok teljesítményeivel. Mégpedig annak következtében, ahogyan ő is *„a természet és a művészet velejébe jut”* (I/324, 1906), ahogyan a témák disztíngvált módon történő műalkotásba emelésétől érkezik ahhoz, amit előtérbe állít: a fejlődésre képes művészi problémák sok oldalról megközelített végiggondolásáig, aminek egyik, a befogadóra meghatározó-katartikus következménye *„a művészet és természet találkozásának elementáris szenzációja”* (I/324, 1906). Ezt a jól megalapozott, sokállomásos ívet a

forma kategóriájának és a beléje szervesülő „a priori” és „a posteriori” vonatkozásoknak nem a Fülep által feltárt, hanem a Bókay Antaltól és a vele azonos hangsúlyokat használó Lukács Györgytől átvett értelmezése után mintegy végkövetkeztetésként tanulmányában Máté Zsuzsa sajnos differenciálatlanul rövidre zárja: „Ebben az értelemben a művészetnek ontológiai szerepe van, nemcsak ábrázolja, leírja a valóságot, de önálló létezésre tesz szert, mintegy bővítve az emberi létet. Az adott mű önreflexív lényege tehát az a formai mag, mely alapján a műalkotás létezik. E kategória nemcsak a fiatal Lukács művészetfilozófiájának modern hajtása, hanem Fülepé is, mint ezt ebben a fejezetben — az emlékezés tanulmány elemzése során — bizonyítani igyekszem” (34-35.).

Fülep téma- és formafelfogása — modernség ide vagy oda — a művészetek ismeretére és a róla felgyűlt tudásra alapozva nem Lukácstól kölcsönzött, hanem művészettörténeti korszakok teljesítményeinek értő tisztelőjeként és a rájuk alapozó teoretikus-hagyomány tudós folytatójaként általa is összegezett-szintetizált kategória, amelyre nem lehet főleg egyszerre ráfogni, hogy „ontológiai szerepe van” és ugyanakkor „modern hajtás” volna, vagy hogy „merő konstrukció, a valóságos, történetileg valaha volt művészethez semmi köze” (MM. 208, 1969) és amely a következő levezetésben a két határhelyzet vázolásával, sokkal árnyaltabb és sokoldalúbb, mint némi „önreflexív lényeg”: „A művészet világát a formák világának szoktuk nevezni s helyesen, hogyha formán nem is valami üres absztrakciót értünk. A műalkotás, a műtárgy a forma és anyag abszolút egysége, olyan egysége, melyben az anyagnak egészen formává, a formának egészen anyaggá kellett válnia a homogén redukció révén, úgy, hogy egyik a másiktól elkülönülten soha nem lelhető föl; ahol ez megtörténik, már kívül vagyunk a műtárgyon, akár a műtárgy tökéletlensége, akár a reá irányuló fölfogó aktus tökéletlensége folytán” (MV. 315, 1925).

„A téma nagy és jelentős lehet, de cégér és ürügy is lehet. Mert a téma, akármilyen fontos, nem maga dönt, hanem benne, vele vagy akár ellene a tartalom és forma. A XX. században téma, tartalom, forma elvált egymástól. Az akadémizmuson éppen az lett átokká, hogy csak a téma volt fontos neki, tartalom, forma nélkül. A széttépettségről még ma se mondható, hogy általában megszűnőfélben van. Mert azt még csak meg lehet érteni, hogy nincs művészet a tartalom és forma egysége nélkül, annál nehezebben, hogy a tartalom hívja és produkálja a formát. A jelentős tartalmú új téma mindig korszakos, ilyen volt az önálló tájkép, csendélet megjelenése, mert a tartalom még akkor is korszakot vált, ha a téma nem változik — a nagy stílusok mutatják” (MV. 557, 1953).

Annak a feltételnek, hogy „ábrázolja, leírja” a (preesztétikai) valóságot, a csupán témákra összpontosító, a tartalomra terméketlenül vak akadémia (meg a „fotográfus nélküli fotografálás” [I/140, 1905]) is eleget tesz, az ontológiai szereptől idegen kifestőkönyvek színvonalán. Viszont a művészetnek önálló létezésre nem a (preesztétikai) valóság bővítésével van joga, hanem az önmagán belül teremendő (művészetontológiai súlyú) tartalmi-formai princípium révén, más szavakkal: az „örök idea időben való megvalósulásának” (III/82, 1916) következményeként, ami pedig „nagy nóvum, világtörténeti cselekedet” (MV. 611, 1956). (Ezért több mint félrevezető a forma kategóriáját az akkori idők művészetelméletének, esztétikai

gondolkodásának „modern hajtása”-ként elkönyvelni, azt, ami nélkül a művészet mindenkor autonómiája elképzelhetetlen.) Témáktól függetlenül (és „önreflexív lényeg”, „formai mag”, „önálló létezés” helyett) a műalkotások-művészetek korszakokat alakító-jellemző öntörvényűsége a döntő (ha nem is veszik észre azok, akik a mai „akadémia” öntudatlan elméleti napszámosaiként, annak alacsony szellemi horizontjáig sem tapogatnak el). Tehát túlegyszerűsítés az, hogy amúgy általában véve „a művészetnek ontológiai szerepe van”, mert: „A művészet autonómiája nem tűr maga mellett más szempontot, legföljebb alárendelt, de jogosultságát akkor is belőle merítő viszonylatban” (III/85, 1916).

„Amíg a művészet, a művészet tradícióján épülve folyton fejlődésképes marad, addig a mesterség, a halott tradíciók tömege, egyenesen megölje minden művészetnek” (I/194, 1906).

„A művészet külön világ a való világ mellett, saját törvényei vannak; de amire épül, az az emberi szellem és lélek, és reá vonatkozik” (II/123, 1911).

[0.09] „KÁKÁNIA”

Még Fülep Lajos életében alakulhatott ki egy újabb, immár nem „halott”, hanem csak meddő „tradíciók tömege” (I/194, 1906), a művészetelméletek eredményeit figyelmen kívül hagyó, eklektikusan rögtönző, a témára való rámutatás üres gesztusában kimerülő műbírálat, úgynevezett közelnézeti esztétizálás, esetleg esztétikai színezetű zsurnalizmus, amely ugyanúgy a művészetek lényegét messzire elkerülő csapáson jár, mint az akadémia, a művek témáinál (az ikonográfia eszköztárával) lehorgonyozva, egyedül a „fotográfus nélküli fotografálást” (I/140, 1905) tartva, némi „önreflexív lényeggel” megtoldva, figyelemre méltónak, mégpedig a *kvalitásra* érzéketlenül: „Az a posteriori szükségyszerűség kifejezhető a motívumból és témából (nem fejthető ki a *kvalitás*, az illető korban gyökerező és az egyéni tulajdonságok” (III/205, 1922). „Aki egyik oldalon látja a »formát«, a másikon a »tartalmat«, egyiken az »artisztikumot«, másikon a »világnézetet«, az seholse látja a művészetet. Dilettánsok elvitathatatlan privilégiuma” (MM. 19, 1922.) — következésképpen a közelnézeti esztétizálás napszámosai a minőségre félvokon, úgy értékelnek, mint ha mindenki csak „témafestő” (I/90, 1905) volna, ők meg „ikonográfusok” (I/123, 1905), leíró álláspontot véve fel, ami a rámutatás üres gesztusában merül ki, abban, hogy a témát igazolja-e és mennyiben a valóságbeli eredetije. Művészetidegen szempontokat érvényesítenek, mint annak idején a sokat kárhoztatott és meghaladott akadémia, vagy híveiknek, az akkori kortárs ripacsoknak a „szakügyek vég nélküli üres szócséplése” (I/185, 1906). Később ilyen színvonalon csempészte vissza a szocialista realizmus címkével az egypártrendszer (saját ideológiai elvárásainak megfelelően előírt, csakis „irodalmi elem”-re szorító, államosított és elgiccsett tematikákkal, előre gyártott „világnézettel”) a korábbi időkben elhatalmasodó akadémia-színvonaltalanságú „Kákániát”. (Vekerdí László a *Fülep Lajos levelezése* [2009] lapjain is sok utalás történik erre a provinciára.) Földes László ezt a dilettantizmust 1965-ben így emeli címbe: *Tatárjárás a műbírálatban* (Elvek és viták, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983, 480). A „kákánia” jellemzője az, hogy „a

műtárgy tökéletlensége” és *„a reá irányuló fölfogó aktus tökéletlensége*” (MV. 315, 1925) tökéletes összhangban talál, a giccsízlés szintjén, egymásra. Pedig lett volna ebből is kiút, jól kikövezett ösvény: *„Az esztétikai életnek nyugaton való hatalmas föllendülése nem tudta megtenni műkritikánkkal azt, amit a művészet tett meg művészetünkkel; európai nívón álló művészetünkről ma is favágók és libériás inasok adják le véleményüket a nyilvánosság előtt. Az, hogy a budapesti könyvkereskedők legkelendőbb könyvei közé a német, francia és angol művészeti és kritikai munkák tartoznak, nem sokat jelent, mert a német, francia és angol műkritikusok jól tudnak ugyan írni, de a magyarok nem tudnak jól olvasni!”* (I/185, 1906)

Sok szempontból „Kákániánkban” reked a művészet népszerűsítőinek tete-mesebb része, nem ismerhetik fel, nem mutathatják ki a mögöttük létező formatartalom kategóriáját, sem a hozzá vezető „a priori” és „a posteriori” minőségeket: *„A művészet világát a formák világának szoktuk nevezni s helyesen, hogyha formán nem is valami üres absztrakciót értünk. A műalkotás, a műtárgy a forma és anyag abszolút egysége, olyan egysége, melyben az anyagnak egészen formává, a formának egészen anyaggá kellett válnia a homogén redukció révén, úgy, hogy egyik a másiktól elkülönülten soha nem lelhető föl; ahol ez megtörténik, már kívül vagyunk a műtárgyon, akár a műtárgy tökéletlensége, akár a reá irányuló fölfogó aktus tökéletlensége folytán”* (MV. 315, 1925).

Egyes úgynevezett szakesztétikák „tudálékos” (I/390, 1908) művelői egykor és ma is a publicisztika elnagyoltságával elemeznek. (Olyanformán, mintha a festmény számukra szerencsés esetben a valóságbeli modell *szellemi* klónozása volna, amennyiben *kísértetiesen* hasonlít rá. Közismert egy ilyen szorosnak képzelt összefüggést — egy az egyben azonosságként — félreértő, nem tréfás példa is: az a válaszreakció, ami az egyetemista költőt érte oktatója részéről az *„intelme gyorsan, nyersen ért / a nincsen apám versemért”*; a *Tiszta szívvel* megjelenésekor az emberölésről írtakat szó szerint visszavetítette a bűnözővel összetévesztett szerzőre, és az így meghamisított „valóságért” megtorlást követelt. Mintha a bérgyilkos addig nem fogná a pisztolyát az áldozatra, amíg egy neki címzett episztolát nem közöl a helyi sajtóban.) Ilyen avatatlan megközelítés anatómiáját is megtaláljuk Fülep-nél, lásd az alábbi két mondatot *A magyar szobrászat* fejezetből, majd a Csontváry utóéletével kapcsolatban mikrofonba mondottakat: *„Ez a gyönyörű ebben a világban, hogy minden megvan benne, mint az ész világában: pontosabban mindennek az ellentéte és a paródiája. A rossz és az abszurdum éppúgy lehet egyetemes és nemzeti, mint az észszerű és a művészi”* (III/122, 1916). *„Kérdése nyilván azt akarja mondani: miért nem értették meg, noha szakemberek voltak. Azt felelem rá: azért nem értették, mert szakemberek voltak”* (MV. 621, 1963). *„Nyilván azért jutott el hozzá könnyebben a közönség, mint a szakemberek. De persze nem a régi, hanem az új, a mostani. Az a közönség, amelyik Gauguinen bahotázott, Csontváryn még inkább bahotázott volna. Közben valaminek meg kellett változnia. Röviden így mondhatnám: a nagy giccs, a hivatalosan elismert, fémjelzett, társadalmilag elfogadott nagy giccs, a Grand Salon giccse, a nemzedékeket és a közönséget is nevelő álművész professzorok uralmának, monopóliumának meg kellett szűnnie”* (MV. 623, 1963).

Sok oka van annak, hogy egy fülepi igényességű művészettudomány (tisztelet a későbbi szerzők között megtalálható kevés kivételnek) máig sem talált vissza saját hivatásához, melynek több mint száz év óta a következő lehetne a kitűzött, ugyanakkor követendő-megvalósítandó célja: „*A tudálékos esztétikának vége. Amit akarunk, a művészetek belső lénye. Törvényeket nem beljűk olvasni, hanem megtalálni a művészetek belső organizmusát, amellyel életképesek*” (I/390, 1908).

Csak az elnagyoló publicisztikák szemléletét ellensúlyozandó, álljon itt három idézet a kompozíció és motívuma korrelációjáról, ami a „*video ergo sum*” (I/126, 1905) mozzanatán belül még kiegészül a természeti látvány *karakterének* és a kompozícióban újjáteremtett látvány *karakterének* összemérésével. Mindig ez a kiindulópont, és nem a rámutatás üres gesztusa, az, hogy milyenek az „*emberek magukban*” (I/119, 1905) és fénykép-hűséggel látjuk-e őket viszont a vásznon!

„*Egy új természettel állunk tehát szemben, amelynek éppúgy megvan a külön karaktere, mint a nagy természetnek. Ahol más csak egyetlen szín- vagy tónusértéket mer és tud megragadni, ott ő megszólaltatója valamennyinek külön-külön és összesen. Az emberei is, akik a képein vannak, ezért csupán anyagok a hatások tükröztesére s a különböző színek és tónusok egybekötésére.*”

„*Ez emberekről jut eszembe most, hogy valamit még elfelejtettem említeni Toulouse-Lautrec-ről. Valaki, már nem tudom, ki, azt mondotta a Lautrec embereiről, hogy azok néha már meg is szűnnek embernek lenni, de még mindig megmaradnak párizsiaknak; nos, a Vuillard emberei sem emberek magukban, hanem szerves és kitéphetetlen részei az interieurnek, amelybe nem ragadnak bele, hanem amellyel közös életet élnek, mint a székek vagy az asztalterítők*” (I/119, 1905).

„*Az idegenek között kiválik egészséges, erőteljes hangjával Leo Putz Münchenben látott plein airje, melynek lendületes színformái sommásan rajzolt, széles masszáká forrnak össze. Az angol Solomon Zangwill-je a tárlat legjobb portréja, szinte páratlanul egyszerű rajzával, közvetlen karakter-érzésével, nemes színharmonijával s a detailoknak azzal a bravúrosan befejezett összefoglalásával, melyhez hasonlót nagyon ritkán lát az ember*” (I/125, 1905).

Visszatérve az „*alkotó művészettörténet*” fogalma mögött rejlő imperatívuszhoz, illetve az őt mellőző álesztétikai termés és annak művészetidegen recepciójához: a „*tudálékos esztétikának*” (I/390, 1908) az a jellemzője, hogy, a műalkotásból kifelejtve az alkotás mozzanatát, a művet valamely valóságdarab leírásaként, reprodukálásaként fogja fel, ennek következményeként és következésként a maga feladatát is abban látja, hogy ezt a rövidzárlatú összefüggést leírja, magyarázza. Ez következik az alábbi idézet fordított előjelű értelmezéséből: „*De hisz az esztétika nem kritika, leírás, ismertetés, és nem megmagyarázás, hanem az emberi szellem örök erőfeszítése, hogy önnön alkotását megértse. (...) De próbáld meg alkalmazni, a merő leíráson és kritikán, ismertetésen és megmagyarázáson túl megérteni, mi az, ami előtted van, az objektívált emberi alkotás — és akkor találod magad szemben az igazi nehezéssel*” (III/263, 1924).

[0.10] ESZTÉTIKA

Fülep Lajos cikkei, tanulmányai összegező elemzés szándékával készültek: (művészi kategória mélységű) törvények ismeretében leltározza a művekből kiolvasható („*a priori*” vagy „*a posteriori*”) minőségeket. Vagyis egyszerre ír receptet és állít fel kőrtörténetet, korképet (esetenként kortörténetet és kórképet). Fogalomhasználata (esztétikai fogalmak sokasága) tényekhez idomuló, de állandó (felsőbb, törvényi) ellenőrzést sejtet, már pályakezdőként is. Nem érzi szükségét annak, hogy „*valamely esztétikai frazeológiával sok mindent mondjon el valamiről*” (I/88, 1905), másoktól átvett szakkifejezésekkel terhelve az olvasót, inkább saját szavaival jellemez irodalmi és képzőművészeti alkotásokat, életműveket, korszakokat „*művészi problémáik állandóságában és szüntelen fejlődésében*” (III/84, 1916). Mintha a leírtakat az alkotók szemszögéből ellenőrizné, az elemzett műalkotásokat pedig ihletett művészként szemlélné, függetlenül az *Egybegyűjtött írások* időrendjétől. Úgy gyűl a művészetről való tudásanyag, hogy szinte kész törvény-tudás keresi benne igazolását. Ezért cikkei és tanulmányai kettős vetületűek, két szólam, „*általános elméleti és speciálisan analitikus, történeti*” (MS. 4595/1; 2. lap) megalapozottsággal művészetbölcselet és művészettörténet kottázásának eredményei. Telibe találóak a Lőrincz Ernő sorai: „*Nálunk — ahol évtizedekig képesek voltak a tudománnyal foglalkozni anélkül, hogy végére jártak volna annak, hogy voltaképpen mi is a művészet; vagy az, hogy történet és történelem; vagy épp hogy művészettörténet — az ilyesmi az egyetlenségig ritka. Az egy Fülep Lajos sajátja volt, aki mielőtt művészettörténetet írt volna, feladta magának mind a kérdéseket, s becsületesen meg is oldotta*” (EK. 47, 1943).

Megpróbálok a többszólamú kottákból szolmizálni azzal az elhatározással, hogy az irodalmi és képzőművészeti vonatkozásokat (esztétikai valóságokként) kiemelve jelezzem a számunkra újdonságnak számító művészi törvényszerűségeket, esetenként háttérükben a művészet-ontológiai mozzanatokkal. Nehéz próbatétel lesz, mert mondatait a két totalitás metszéspontjába helyezve nem csupán az esztétikai frazeológiát kerüli, de a fogalmak/kategóriák és tények korrelációjában leginkább az (általánosítást generáló) tényeké, a „*valóságoké*”, főleg a „*közvetlen élményvalóság*”-é (MFSZ. 1985, 260) az elsőbbség. Később „*magukkal a valóságokkal*” bőkezűbben bánik, a preesztétikai valóságokat természettudományi valósággá bővíti, amelynek logikájára vissza lehet vezetni a különböző szellemi területek általánosításait, hogy összemérhetők legyenek (aztán közlekedő edényeik át-átrendeződő hálózatából kirajzolódhat közös nevezőjüként a kor önkorrekcióna kényszerülő világnézete): „*A természettudományi valóságnak — magának a valóságnak — kérelhetetlen logikája van, amibe alkalmazkodni kell, s az alkalmazkodás kontrollálható; ez a logika nehezebben megfogható a szellemiekben, de lennie kell, kontrollálhatóan.*” (Idézi Vekerdi László: *Fülep Lajos levelezése*, 163, 1946)

Mihez kell, és hogyan alkalmazkodni?

„*A valóság nagylogikája gyakran nem esik egybe a mi mikrologikánkkal*” (MV. 614, 1956). „*Mert ez a történelem a szellem világában: a pillanatnak közvetlen hozzákapcsolódása az örökkévalóhoz, nem a pillanaté a pillanathoz*” (III/36, 1917).

Fülep Lajos munkásságában a „valóság nagylogikája” és a mi „mikrologikánk” az ideákra, a lét és a levés ellentmondásos kapcsolatára vezethető vissza, a két majdnem-végtelenre, ami egyfelől az idő hosszsmetszete, amibe ontológiai összefüggések tartoznak, másfelől az idő keresztmetszete, ami ismeretelméleti összegezés, ezek fektethetők tengelyként egymásra merőlegesen a jelen adott pillanatában (amely ezek origója, nulla-pillanata): *„Az ideák egyesítik magukban a lét és levés momentumát, a valóságnak mindkét oldalát. A filozófiában a valóság a lét és levés ideájának kölcsönösségével, egymás determinálásával fejeződik ki, a művészetben azáltal, hogy míg a forma időnkívüli, tudomásul vételéhez ki kell terjeszkednie az időben. A filozófiában dialektikusan, a művészetben érzékiileg és szemléletileg”* (II/150-151, 1911).

Úgy kell tekinteni a „kérelhetetlen” „nagylogikára”, mint egy magánvaló szférára, amit koronként változóan képeznek le a rája visszaható vallások, művészetek, reál- és szellemtudományok, filozófiák, világnézet-fogások, aztán ezekre és kölcsönhatásaikra enged rálátást a szellemtörténet madártávlatából a fülepi műbölcsélet, művészettudomány. Ilyesmire utalhatott egyik tanítványa, Németh Lajos 1970-ben: *„mindig tovább kérdezett, és csakhamar eljutott olyan talányokhoz, amelyek fürkészése már nem fér a művészettörténetírás kereteibe”* (EK. 119, 1970).

A „valóság nagylogikája” és a „mi mikrologikánk” között létezik egy játéktér is, az, amiből többek között az esztétikai szféra születik, az esztétikai tételezés, azaz az alkotófolyamat témákon túli, átfogó tárgya, a művészetek tárgyi specifikuma, ezt a preesztétikai valóságot Nagy Endre mint az „ős-szféra”-fogalmat emeli ki a fülepi levezetésből, majd szabatosan így kommentálja: *„A művészetnek a reális valósághoz való viszonya csak egy része az egész valósághoz való viszonyának — ha ezt nem vesszük figyelembe, nem érthetjük meg a művészetet, és elméletével sem jutunk semmire.*

E felfogásból alakította ki Fülep az ő-szféra fogalmát, ami nem más, mint az egész valóság fogalmi elnevezése. Minden együtt van ebben: objektivitás és ennek szubjektív reflexe. Érzéki-tárgyi való és ennek elgondolása, vallási, erkölcsi, tudományos szemlélete és a mindezek által kiváltott érzések, indulatok, hangulatok. (...) Ennek rétegeit csak a tudományos elvonatkoztatásban lehet egymástól elkülöníteni — a művészet számára azonban mindegy egy: az ő-szféra. Az elnevezés arra utal, hogy ez a művészet, az esztétikumot megelőző, ezek vonatkozásában ő-szféra, és vele szemben másodlagos, azaz utóbbi az esztétikai szféra” (Nagy Endre: Fülep Lajos művészetfilozófiája, 28.).

A „valóság nagylogikája” és a „mi mikrologikánk” közötti játéktérbe beékelődő, egymástól több szempontból is különböző, társaira vissza nem vezethető három szféráról olvashatunk tanulságos megállapítást: *„A vallás és művészet csak úgy mehet át filozófiává, ha teljesen és tökéletesen megszűnik vallás és művészet lenni, viszont az olyan filozófia is, mellyel ez megtörténhetné, nyomban megszűnné filozófia lenni, föltéve, hogy a filozófia tudomány s hozzá: »abszolút tudomány«; mert e három szférának egész struktúrája, benne a szubjektum és objektum viszonya, maga a tárgyalás és a melléje rendelt szubjektum annyira elűtő, hogy egyik a másikat szükségképp megszünteti”* (Mv. 312, 1925).

Egy példa egyrészt a „kérelhetetlen” „nagylogikára”, másrészt az „ős-szférát” szintetizáló (fülepi) világnézet-fogalom és a különböző területeken más és más

értelemmel előforduló „jelentés” fontosságára az át-átrendeződés társadalmi folyamatában: „Láttuk, hogy ugyanaz a fogalom, pl. »élet«, »természet«, »ember«, mást jelent a vallás, filozófia, pszichológia, biológia, mást a művészet, mást az empirikus élet szférájában. De nemcsak a dolgok változnak a rendszerek és szövődékek szerint, hanem maguk a rendszerek és szövődékek is változnak. Ugyanaz a tárgy vagy fogalom mást jelent a rendszerek változásával alakuló olyan történeti képletek szövődékében, amilyenek a korszakok. Abony változik valamely tárgy vagy fogalom jelentése aszerint, hogy milyen rendszerbeli szövődékben fordul elő, úgy változik a rendszerek történeti alakulásai szerint, mikkel a világ és élet egészére (amennyi belőle nekünk »egész«) tekintünk, s amiket világnézetnek nevezünk. A világnézet az igazi történeti fogalom a művészet örökösevalóság-jellegű formái világában” (III/256, 1923).

Mit tart fontosnak a fentiekkel a háttérben, a „preesztétikai valóság” (MFSZ. 1985, 259) és művészet közösségében Fülep Lajos? Hagyatékában (MS. 4595/1) található egy „Általános bevezetés 1932. II. f. é.” címmel, amelyben a fenti idézetben megfogalmazottak szerint összefoglalón tudatosít, majd követi az esztétikai valóságok (vagy összefüggéseik) egy része — diákok számára — négy pontban összesítve:

„Minden műtárgyat a maga szempontjából, ugyanígy minden kort megérteni.

A tudatosítás: általános elméleti és speciálisan analitikus, történeti.

Általános szempontokat kell találnunk:

A műalkotás: 1) kifejezés; 2) ábrázolás; 3) valamilyen »szép«; 4) »jelentés«.

1) A kifejezés: Poézis, zene — de képzőművészet is (építészet, stb.)

2) Ábrázolás: Főleg képzőművészet, dráma, regény;

3) A »szép«: dekoratív cél (görögök, renaissance);

4) Jelentés: az előbbiekkal együtt s rajtuk túl (épület, zene, szobor, kép).

Mindezek természetesen elhatárolt kategóriák, átolvadnak egymásba s együtt is lépnek föl. De ez a bizonytalanság nem a teória gyöngesége — ez a művészet gazdagsága. Az élő világgal összefüggése. Mert mindezek a kategóriák nemcsak a művészetben lépnek föl — hanem a művészet előtti világban. Kettős érvényűek. S onnan hozzák magukkal fluktuáló voltukat. Csak mesterségesen, analízis során lehet őket elválasztani, pl. stíl-kritikában (amikor pl. sok az ábrázolás...)

Tehát transzcendálnak, áthatolnak a művészetén kívüli világba.” (2. lap)

Amikor megállapítja, hogy a kategóriák „kettős érvényűek”, ismét arra utal Fülep, hogyan szokott „magukkal a valóságokkal gondolkodni”, azaz valóság és művészet szoros kapcsolatára, a „művészi jelenségek módján látott valóság” (MM. 11, 1970) mibenlétére, majd az elemzés tárgyának minőségére figyelve.

[0.11] „RENDSZER ÉS ÉRTELEM”

Visszatérve Hanák Tibor megállapításaihoz, látva látható, hogy ez a „továbbá Fülep Lajos művészettörténész” nem egyszerű esztéta, nem mindennapi művészeti író, sem átlagos irodalomkritikus vagy közönséges művészettörténész, hanem mindezek legjavaként olyan műbölcselő, aki (a „szemlélet”-közeli) ismeretelméleti tényekből és összefüggésekből: festői, szobrászi, költői elemi formákból, azaz a legegyszerűbb esztétikai valóságokból indulva kifejt, és művészetontológiai síkon ellenőrzi tételeit. (Ez igazolja Sava Babić szerb műfordító meglátását — és vice versa —, hogy „képes áttekinteni a teljes művészetet”). Az a bizonyos „jelen pillanata” (III/91, 1918) lételméleti és ismeretelméleti momentum is, két egymást metsző teljesség különösség-origója („ő a mindenséget belülről tükröző világ-tükrő” [III/328, 1928]), amely lehetővé teszi a műbölcselőnek, hogy az esztétikai és/vagy ismeretelméleti törvényszerűségeket ellenőrizni tudja lételméleti magasságból, a művészet egyetemessége felől, és viszont. Egymásra vetítve az induktív és a deduktív gondolatmeneteket, összegez és így cserkészi be a két egymást metsző teljesség különösség-origóját, termékeny nulla-pillanattá fokozva, ami éppen ellentéte annak, amit Vekerdi László állít: „Fülep filozófiája esztétikum és historikum fölé emelkedett; struktúra és empiria, dedukció és indukcio tradicionális küzdelmeitől még csak nem is érintve baladt a maga útján” (EK.1974/141).

Ezt a bizonyos „tradicionális küzdelmet”, ha egyáltalán van ilyesmi, nem kerüli meg, hanem a megosztottság előtérbe állítása helyett annak elemeit egy mederbe tereli, hatványozásra készíti; az összegezés szükségességére, jelentőségére, sőt elsődleges voltára utal a *Magyar művészet* első kiadásához írt előszavának utolsó bekezdése: „De magának az igazságnak nincs szüksége bizonyítékra. Hiszen ez az igazság a kezdete, nem pedig a konklúziója minden művészetelméletnek, mely erre a névre még számot tarthat” (III/213, 1922).

Ha a fenti idézet tanulságát mérlegelem, az következik belőle, hogy Fülep Lajos nem helytelenítené, hogy elemzésemhez a *Magyar művészet* előszavának kiragadott gondolatait használok nyitányként. Jobb volna a művészetfilozófiájával, annak fő téziseivel indítani, ám az még kézirat-változatokban vár nyomdafestékre meg a leendő esztéták, az olvasó közönség, esetleg az alkotó közönségek okulására-érdeklődésére.

Ha most a fenti idézetet rávetítem a jelen tanulmány gondolatmeneteire, kiderül, hogy (a sorrend felcserélése nélkül is) két nekifutásból, szinte a különösség szintézisét megismételve, kell a fülepi hagyatékot birtokba venni, elsajátítani, mert: „A tudatosítás: általános elméleti és speciálisan analitikus, történeti” (MS. 4595/1, 2. lap).

Miután szintetikus módszerének, a mögötte meghúzódó — művészetfilozófiai/esztétikai — igazságoknak a szövevényét kellően felfejtettük, következhet a lexikális sűrűségű tényanyag elsajátítása, amely egyrészt „speciálisan analitikus”, azaz az egymást követő művészeti korszakoknak egymásra következő, külön problémái, másrészt „történeti”, tehát az előbbiek társadalomtörténeti,

„az illető korban gyökerező” (I/205, 1922) vonatkozásokkal való kiegészítése. Mindez szintén annak a már idézett (és még idézendő) megállapításnak is következménye, amit így fogalmazott meg Fülep: „Fogalmak helyett magukkal a valóságokkal gondolkodni, íme a probléma. Megközelíteni a dolgokat minden előzetes tudás nélkül, azokat egyénileg megfogni, feldolgozni és elhelyezni, ez volna az öntudatos és biztos gondolkodáshoz vezető legelső lépés. Video ergo sum. De kicsoda kiséri végig szemével vagy többi érzékszervével az eléje kerülő jelenségek tulajdonságait, színét, formáját, anyagát, tartalmát? Vagy az, aki egy szép napon megteremtven maga körül a nihilt, újra kezdi az életnek lépésről lépésre való meghódítását, vagy a gyerek, aki még nem tudja elintézni a bazilikát azért, hogy az a bazilika, sem az omnibusz azért, hogy az az omnibusz” (I/126, 1905).

Talán nem tévedés, hogy az „a priori észlel” (III/81, 1916) kifejezés kölcsönzésével jelezhető a különösség-origó minősége, amely önkiigazításra képes szintézis, olyan mélykategória, ami mögött „a makrokozmosz csomópontjában fészkelő mikrokozmosz” (III/329, 1928) áll. Nagyjából vagy lényege szerint az ihlet termékeny nulla-pillanata (ami a fülepi szóhasználat: „belezuhanni az extázis öntudatlanságába” [I/123, 1905], „megteremtven maga körül a nihilt” [I/126, 1905]), szintén ilyen egyszerre mélység és magasság felizzása, mert a különösség-origó két, egymásra nyitott teljesség (két majdnem-végtelen) között közvetít. (Szemléletes, paradoxonná érlelt kidolgozása ennek a közvetítésnek az Örök reformáció [III/32-37, 1917] nagylélegzetű gondolatmenete.) Az egyik teljesség (a lét, létezés): folytonosság; ugyanakkor a másik (a létezés, létezők) megszakítottság. Egymásnak (nem művészi szempontú, hanem a két, még szét nem vált majdnem-végtelen) tartalmi és formái, mert a folytonosság tartalmazza a megszakítottságokat (végesek végtelene), ugyanígy a megszakítottság (a létezők) tartalma a folytonosság, mert a változóban van valami változatlanként megtartott, örök. (Más szemszögből: az egyik formájában történeti és tartalmában dialektikus, a másik tartalmában történeti és formájában dialektikus.) A két teljesség egymás metaforája, vagy két, korrelációvá szét nem szakadó szimbólum ős-metaforája.

„Mert ez a történelem a szellem világában: a pillanatnak közvetlen hozzákapcsolódása az örökkévalóhoz, nem a pillanaté a pillanathoz” (III/36, 1917).

Az örökkévalóba pillant bele, ennek intenzitását röntgenezi át az ihlet nulla-pillanata; — egyik, tökéletes, művekből kiérezhető megnyilvánulását Fülep így fogalmazza meg: „Lautrec az ő végsőkéig feszült idegeinek minden szálával egyszerre érzi az egész élet ding an sich-jét. Filozófus, akinek Kant phaenomenonjai gyerekesek. A legtitkosabb létezést megsejti, hihetetlen dolgokat csinál, és mindig igaz. Örült, aki a világ nevű bolondokházában velünk együtt szabadon jár. Az indiai s a középkori misztikusokhoz hasonlóan annyira vissza tud bújni csodálatosan felfokozott öntudatába, hogy már nem létezik körülötte semmi” (I/116, 1905).

Az ihlet teljességében tehát a művészi kategóriák és a preesztétikai valóság mélykategóriái is egymásra vetítődnek, valamilyen különösség-origónak (esetenként ihlet-origónak) a jegyében. Következzék egy párhuzamot felhasználó

Fülep-idézet a maghasadásos pillanat egyik levezetésére, amelyben szintén tetten érhető az a különösség-origó, aminek alábbi kifejtése egyaránt illik a művészi kategóriákra és a mélykategóriákra, más szavakkal mindkét ontológiai társvonulatra: „Minden maszk alatt és minden szerepben ugyanarról van szó. A színén megjelenő színészen a drámában végbemenő világsors és világtörténet válik szemmel láthatóvá. Többfélesége csak annyi, amennyi a világ egységével és a sors közösségével adekvát lehet. Amennyi meghasítja előttünk a világ méhét, anélkül, hogy kiszakadna belőle. Azért kell neki a maszk — mert az egész látható világ maga is csak maszk, mely mögött az igazi dráma folyik a végzetten. Az emberi arcot formázó maszk szimbólum, mint ahogy maga a hős és szerepe is, mint ahogy maga a látható világ is szimbólum. Többfélesége nem a látható világ empirikus gazdagságában és az emberi sorsok sokféleségében gyökerezik, hanem a világ lényegébe ágyazott végzet felszínre kívánczóságának szükségszerűségében” (III/263, 1924).

Ugyanebben a Pethes Imréről—Imréhez írt gondolatmenetben van egy, az esztétikáról töprengő bekezdés, amelynek kezdő és utolsó mondata messzire világító telitalálat, a többi pedig csak egy hozzá kapcsolódó adatsor: „De hisz az esztétika nem kritika, leírás, ismertetés, és nem megmagyarázás, hanem az emberi szellem örök erőfeszítése, hogy önnön alkotását megértse. Ugyanúgy, mint a logika, ismeretelmélet, etika, történetfilozófia, vallásfilozófia — s hogy ezek a diszciplínák mind oly fogyatékosak, azért nem ők a felelősek, és nem egyesek, hanem édes mindnyájan, akik egyek vagyunk a nagy tehetetlenségben, amellyel a magunk dolgaival szemben állunk. De elrúgni őket csak a teljes lemondás árán lehet, mely után nem marad egyéb ötletnél és szellemességnél. Vico alapította a történetfilozófiát, hogy az ember jobban megérti a maga produktumait, s csak azokat igazán — és Hegel, hogy a világot megértse, ezt az elvet az egész világ teremtető alapelvévé tette: és bizonyára mind a kettejüknek igazuk volt. De próbáld meg alkalmazni, a merő leírason és kritikán, ismertetésen és megmagyarázáson túl megérteni, mi az, ami előtted van, az objektívált emberi alkotás — és akkor találod magad szemben az igazi nehézséggel” (III/263, 1924).

Éppen egy kicsit egyoldalúan merült alá az elvontságok szövevényében, olyan absztrakt, önkiigazítást nélkülöző területen tanyázik, mintha azt feszegetnénk, hogy mi van, amikor a kvantum már nem rendelkezik koordinátákkal és még nincs impulzusa, vagy ami ugyanaz: ha elhinnénk a derék görög, Zénón paradoxonát, hogy a teknőst nem éri utol az atléta soha, örökre elmaradt volna a Holdutazás. Hogyan is emlékeztetett egy korábbi idézetben?

„Csak amit nem lehet a végletekig elnyújtani, csak abban van rendszer és értelem” (II/156, 1911).

[0.12] „PIKTORSZEMMEL”

Kezdő műbölcselőként érvényt szerezve „a tisztán művészi nézőpontoknak” (Alexander Bernáth, EK. 27, 1923) „rendszer és értelem” (II/156, 1911) irányította figyelmét; a „művészi látás logosa, rációja” (MV. 624, 1963), „a látás abszolút igazsága”, (I/128, 1905) körvonalazódik a „video ergo sum” (I/126, 1905) hitvallásával az Egybegyűjtött írások első kötetében olvasható, az 1902-től könyvszemlékkel, szín-

házi kritikákkal, kiállítások értékelésével indított pályáján. Átfogóbb tanulmányok, értékezések ékelődnek közéjük, néhol el is szólja magát. Szinte önvalomásnak számít az a pár mondat a művészet ihletett megértéséről, újratanulásáról, a maga szavaival: a „*művészi jelenségek módján látott valóság*” (MM. 11, 1970) mibenlétéről, amit két, 1906-os tanulmányának azonos részleteként fedeztem fel: „*Tehát: a piktúrának a legújabb időkben csaknem minden vonalon való uralmát nem én fedeztem föl, de akkor értettem meg igazán, amikor rájöttem, hogy magam is annyira teleszívtam magam a piktúrával átítatott levegővel, hogy bár nem vagyok piktor, mindent piktorszemmel látok. Határozottan piktorszemmel nézem a természetet, az embereket egyenként és csoportokban, megvannak a tanulmányfejem, az utcán a színek, formák s a levegő izgatnak, figyelem a napsütés hatását, az árnyékok játékát, keresem a természetben a legújabb festői törekvések igazolását, a színházban, nemcsak a dekorációkban, hanem a szereplők játékában, egyebek közt különösen vonalak, színfoltok, a szereplők ornamentikája érdekelnek, könyveimet kötésük színe szerint rendezem el, s az ötven, sőt tíz vagy húsz esztendővel ezelőtt élt embernek teljesen megérthetetlen szenzációval kap meg egy alma az asztalon vagy egy földre hullott falevél színe. Bujálgodom a köröttem zengő színek orgiájában, s alkalmas médium vagyok a ma még sok embert kétségbeesztő Gauguin- vagy Van Gogh-féle izzó és harogó színharmóniák élvezésére*” (I/274, 1906; I/396-397, 1906).

Úgy összegezzük a médium-esztéta helyzete, hogy a különösség-origó (vagy az ihlet nulla-pillanatának) fókuszpontjából éli át és rendszerezi a külvilág benyomásait, „*jelenségvilág és formavilág*” (Vekerdí László: EK. 1974/141), azaz a „*preesztétikai valóság*” (MFSZ. 1985, 259) és az esztétikai valóság kerül, a „*művészet örök princípiuma*” (MM. 1973, 109) szemszögéből a mérleg két serpenyőjébe. Műalkotás esetében pedig az alkotó ihlet-pillanatához igyekszik minél közelebb kerülni: „*egy szép napon megteremtven maga körül a nibilt*” [I/126, 1905]; „*Az indiai s a középkori misztikusokhoz hasonlóan annyira vissza tud bújni csodálatosan felfokozott öntudatába, hogy már nem létezik körülötte semmi*” (I/116, 1905).

„*Valami primitíven közvetlennek és természetesnek kell abban lenni, amit esztétika nélkül élvezni tudunk. Közel kell állnia hozzánk, akár vérbeli kötelékénél vagy az érzés és gondolatvilág rokonságánál fogva úgy, hogy mindenféle magyarázatot és közvetítést fölöslegessé tesz az egyszerű kitalálás, bár nem született meg még az a műalkotás, amelyből ugyanazt olvasnók ki, amit az alkotója óhajtott, mikor a legnagyobb Alkotó, az Isten teremtését, a világot se olyanak látnak, amilyen*” (I/88, 1905).

Az „*alkotó művészettörténet*” útján elinduló művészeti író szempontok sorát egyesítő, szintetikus szemlélete a rája is érvényes ihlet természetének megfelelően dinamikus, például az *Ifjú tehetségek* (I/17, 1902) című ismertetőjében hat elbeszélés szerzőjét jellemzi, hogy személyén át a művet is érzékeljük, minket, olvasókat pedig a szerző, Gergely Győző oldalára állít, és amire ezáltal figyelmünket felhívja, az nem más, mint a mű preesztétikai valóságbeli tárgya, valamint a műben körvonalazódó téma közötti különbség. Amire tehát érzékennyé tesz: a társadalmi eszme miként dereng fel a szereplők lelkivilágában. Túlvisz bennünket az emberek-dolgok és a lélektan közötti határvonalon, a két entitást egymásban

lévőknek mutatva: „Nem nézi a realizmus vagy a pesszimizmus szemüvegén keresztül a világot — tisztán a maga szemében bízik, s ez jól is van így. Hogy néhol mégis nagyok látja a kicsinyt és viszont, az csak a fiatalságának tudható be, mely öntudatra jutva, érezve az erőt, önmagával küzd, formát keres, s elsiklik a lélek egyik-másik mozdulata fölött, mely alakjainak karakterisztikusabb vonást adhatna. Kötetéből mintha ez a jelmondat áradna ki: Nézz bele a lélekbe, hogy megborzadj; nyúlj bele mindkét kézzel, és gyönyörködj! Aki pedig a lélekbe lát, s ösmeri azt, lehetetlen, hogy magáévá ne tegye azokat a szociális eszméket, melyeket Gergely is vall: nem nyíltan, nem kiabálva azokat, hanem alakjai mögé bújva suttozva fülüinkbe, hogy mit mondjanak. Nem úgy, ahogy azt az író Gergely elképzei, hanem ahogy azt a csavargó vagy munkás érzi. Nem objektív ember, mert ő maga ott él az emberei közt, akikből kiárad a szeretet, amellyel őket megírta” (I/17, 1902). „Egyszerű tárgyak mind, mert az emberek is egyszerűek bennük; de csak első látásra. Mert épp ezekben az emberekben lakik a lélek eltörpült csodája, mely oly érthetetlen, mint a lángész emberfeletti tüneménye” (I/18, 1902).

Még a gyermekrajz kiállításról is ugyanilyen szintetikus szemlélettel számol be, nem a gyermekről és rajzukról beszél, hanem azokon át a gyermeki lelket érzékeli (és itt is egymásba csúszik a kinti valóság és a műként újjáteremtett világ): „Ahogy a lélek mozog, úgy mozog a kéz, a szolga, mely akkor még nem dolgozik önállóan, a gyakorlatosság függetlenségével, hanem követi a lelket, amely még idegen tanítás alatt nem áll, idegen befolyásra nem reagál” (I/19, 1902). „Azok a szép levelek és virágok, miket azelőtt csak tépdolni tudtak, most összeolvadnak lelkükben szép, egybefonódó vonalakká, plasztikus idomokká, s egész könnyedén vetik papírra kompozícióikat” (I/20, 1902).

Kaffka Margit verseiről is a mérleg két („jelenségvilág és formavilág” [Vekerdi László, EK. 1974/141]) serpenyőjét egyszerre látó élményközelség jegyében ír: „A szerzőnőről részünkről alig tudunk közelebbit, de viszont ez a tudatlanság kárpótlást nyújt az elfogulatlan vélemény szabad megalkotásánál. S ez nemcsak haszonnal, de élvezettel is jár, Kaffka Margit verseinek olvasásánál, oly élvezettel, melyet csak az igazi poézis kristálytiszta felbuggyanó forrása szerezhetsz meg, a lélek bensejében élő művészet erőteljes érvényesülése, a színes álmok s rajongva dédelgetett ábrándok verőfénye, mindez, ami valami tisztább, érintetlen élvezetbe ringat. Szemmel kísérve a lélek mélyéből kibontakozó hangulatok útját, egy fehér női kéznek bársonyos simasága, nőies lágyasága az, amely megillet, mosolyos, bájos könnyedséggel vezet át a borús sorokon, hogy aztán kacagva, fölcseillantó örömmel szórja elének a következő lapon a maga külön világából tépett, sehmés virágait. A magyar levegőnek és a mi külön magyar napunknak a tüze izzik ilyenkor soraiban, nem félti napernyővel a Búzavirágok-at (a verskötet egyik ciklusa), hadd nőjenek azok szabadon, s ha át is ülteti őket, gyöngéd keze nem veri le róluk azt a kis hazai rögöt, mely hozzájuk tapad, amely nélkül elfonnyadnának szegények ebben a mi idegen, fakó, fullasztó levegőjű világunkban. És modernnek is ezek a versek, sőt talán elsősorban azok, egyrészt az egyéniség szabad kifejtésében, másrészt azonban az érték rovására a bizonytalan világnak a szilárd talajjal való összeütközésébe zökkennek az írónőt.” (I/47-48, 1904)

Szintetikus szemlélete biztos vízvázasztó az ihletből született művek gazdag világa és a steril akadémizmus sablontermelése között. A fenti példákából kiderül,

hogy a „közvetlen élményvalóság” (MFSZ. 1985, 260) érdekelte, ami egész sor bon-yodalmat sző bele az úgynevezett „témákba”, mivel: „együttal írói egyéniségének sokoldalúsága is érvényesül új és újabb, rendkívül bőven fakadó és változatos témáinak ter-mészetében” (I/31, 1903); „(...) elsősorban az a biztonság, mellyel témáinak anyagát elren-dezi, alakjait megválogatja, azok tulajdonságait, benső életét mindig a kellő oldalról meg-világítja. Nevezük ezt akár művészetnek, érzéknek vagy rutinnak; annyi bizonyos, hogy nél-küle igaz, meggyőző hatás nem létezik” (I/32, 1903).

Szintetikus szemléletének szakmai téren szinte máig egyedülálló jellemzője az alkotókat, a művészi folyamatot teremtő-véghezvivő szubjektumokat megillető „kreatív szerep” (III/395, 1916) felismerése (bővebben: „Művészi temperamentum mű-vészi akarat nélkül soha sem produkálhat semmit” [III/396, 1916]) — és mindezzel szinkronban a „művészet tízparancsolata szerint” (I/40, 1903) hozzá kapcsolódó egyéb esztétikai valóságok belső arányainak helyes megállapítása:

„Radikálisan el kell választani az alkotót a szemlélőtől. Az utóbbinak szabadsága az előbbiének függvénye. (...) Az ő szemléleti formája a megértő szemlélet. Hogy nincs vagy nem kell követnie a maga individualitásában. Túl mehet rajta. Tehát éppen az ellenkezője az alkotónak, aki egész individualitását beleteheti a műbe” (MFSZ. 1985, 266).

(Folytatjuk)

Batsányi János

(1763–1845)

A magyar író

„Mint égő fáklya, mely setétben lángol,
S magát megemésztve másoknak világol.” —
Míg az értetlenek nagy-bátran itélik,
S a gyáva rablelkek gúnyolhatni vélik;
Míg a Bölcs örömmel szemléli, csudálja,
Mint oszlik az elmék éjjeli homályja:
Ő, (noha van máris, ki szívből dicséri,
S hogy jót akart és tett, nyilván megisméri),
Saját érdemében lelvén fő jutalmát,
Népe jobb részében veti bizodalmát;
S reményli, hogy Árpád igaz maradéki
Hív fáradozásit megköszönik néki.

(1820-as évek)

A látók titka

(Egy jeles hazafihoz; feleletül.)

*Non illa deo vertisse licet,
Quae nexa suis currunt causis.*
SENECA

Emlékezzél a mult időre,
Ismérjed a jelenvalót;
S értvén az újat és az ót,
Vigyázz, figyelmezz a jövőre!
Mely mit hozand — így tudhatod;
S minthogy nem változtathatod,
Nyugodt elmével várhatod.

(1823)

A ki miként vet...

A ki miként vet,
 Úgy fog aratni!
 Nem tudod, ifjú,
 Még te, mi légyen
 A nyomorúság.
 Mint valamely szép
 Fürge leányzó,
 Úgy mosolyog ma
 Néked az élet;
 Sőt valahol jársz,
 Egyre kecsegtet
 A gyönyörűség,
 És, ha tenéked
 Tetszik, örömmel

Vészen ölébe.
 Most van időd még:
 Most igyekezzél
 A tudománynak
 Gyűjteni kincsét.
 S már ma tanuljad
 A — — — — —
 Mostoha sorsnak
 Tűrni csapásit.
 Régi s igaz szó:
 A ki miként vet,
 Úgy fog aratni.

(1800 körül?)

A magyar lantos

(A mester és a tanítvány)

Fő díjra vágysz: a cél magas;
 Szűk és kemény az út.
 Érzed, tudod, mi jó? mi rossz?
 Érzed, mi szép? mi rút?

Adott az ég oly oktatót,
 Oly hű s kegyes vezért,
 Amilyen nélkül senki még
 Tárgyához el nem ért?

Érezd, ifjú! s tanuld ma már,
 (A múzsa megtanít!)
 Embert s művészt naggyá mi tesz,
 Mi halhatatlanít.

Nem hallgatván az oskolák
 Hiú tetszéseit,
 Kövesd az ész s tapasztalás
 Örök törvényeit;

Kövesd saját indulatid
 Szentebb hevületét,
 S elméd önként fellengező
 Szabad repületét.

Emelkedjél fel szárnyain
 Az ég hajlékihoz,
 S a hit, remény és képzelet
 Végső határhoz.

Keresd, imádd az Alkotót
 Hatalma székeiben;
 Szemléld, csudáld munkáiban,
 S munkái rendiben

Vizsgáld az élet s társaság
 Ezernyi titkait.
 Tanuld nemed, néped, s hazád
 Viszontagságait.

Járd össze századink sorát,
A régi s új időt, —
S tiszteld, magasztald mindenütt
A jót, nagyot, dicsőt!

Buzgón ohajtván nemzeted
Díszét, igaz javát,
Halljad Mohácsnál nyúgovó
Ősünk intő szavát.

Állj meg kipusztult váraink
Bús omladékain:
Ültess borostyánt bajnokink
Gyöplepte halmain;

Hogy, akik édes honjokért
Ott sírba dőltenek,
Örökre minden hű magyar
Szívében éljenek!

Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest;

Ki, nem tekintvén, hol s mikor
És mely időben él,
Dőzsölve tölti napjait,
S barom gyanánt henyél.

Ha víg öröm, ha szebb remény
Gerjeszti kedvedet;
Ha bú, ha gond és fájdalom
Epeszti lelkedet:

Fogd lantodat; verd! s egyesítsd
Igéddele hangjait,
S öntsd új dalokba felhevült
Érzésid árvait.

Zengi, énekelj, mint a madár,
Mely hegyre völgyre száll,
S csak szíve titkos ösztönét
Követve hangicsál.

(1820-as évek.)

A franciaországi változásokra

(Kassán, 1789)

Nemzetek, országok! kik rút kelepében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhérral!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

Málnási Ferenc

Batsányi János:

A franciaországi változásokra (1789)

Batsányi János (1763–1845) az első magas színvonalon megszólaló politikai lírikusunk, költészetében a jakobinusok eszméit szólaltatta meg. A Martinovics-féle összeesküvésben való részvétel gyanúja miatt letartóztatták, s büntetését a hírhedt tiroli Kufsteinben töltötte le. Szabadulása után Bécsben élt, itt állítólag lefordította, átstilizálta Napoleonnak a magyarokhoz intézett kiáltványát. Ezért az osztrákok kényszerlakhelyet jelöltek ki a számára Linzben.

Korának legjobbjával együtt látta, hogy elvész a magyarság, ha megmarad a műveletlenség, a feudalizmus zárt rendjében. A nemzeti művelődés emelésének előfeltétele szerinte is a magyar nyelv kiművelése volt. A költészetet és a tudományt az élet szolgálojaként értékelte.

1789-ben, a francia forradalom kirobbanásának hírére írta *A franciaországi változásokra* című versét.

A költemény nyomtatott versszöveg, megszokott nyomdai formájú.

A szövegmondatok egy szakaszba, 8 sorba sorakoznak.

A költemény szövegösszetartó erejét, a kohéziót az adja, hogy a költő királyellenes, zsarnokságellenes dühét szabadon engedi. A vers azt az elemi erejű hatást tükrözi, amit a forradalom eseményei és hírei a felvilágosodás eszményein nevelkedett értelmiségiekre tettek. S nemcsak az írókra, az uralkodókra is, akiket megrettenthettek, a változásra várókra is, akiket reménnyel töltöttek el.

A szöveg lineáris kohézióját a grammatikai kapcsolóelemekként a szövegmondatok mellé- és alárendelő viszonya adja. Az első négy sorban két mellékmondat a rabságot festi lázító erővel... Az ötödik sorban található mellékmondat előkészít a könyörtelen ítéletre, s a hetedik sorban egy közbeékelte mellékmondat biztatás, és fenyegetés is. A vers egyetlen körmondat, felépítését tekintve előremutat Vörösmarty Mihály *A Gutenberg-albumba* című versére. Melléjük társulnak a birtokos személyjeles szavak: kötelében, *igátok*, *nyakatok*, *vérát*, *jobbágytok*, *hóhéri*, *sorsotok*, *szemetek*. Személyragos igékkel üzen a költő a két címzettnek, megszólítottak: *nyögtök*, *rázhatátok*, *kéri*, *nézzétek*, *vessétek*. A zsarnokokra nem sok szót veszteget, csak odaszól nekik egy elítélő hangulatú névmással: „Ti is...”

A globális kohéziót megteremtő egyik jelentéstani elem a felsorolás:

Két címzett, két megszólított: (Nemzetek, országok) kepecében, kötelében, vas-igátok le nem rázhatátok, jellemzés, körülírás után a zsarnokokat (Ti is) csak úgy jellemzi, hogy „kiknek vérét a természet kéri”, mert alattvalóiknak „felszentelt hóhéri” ők.

A vers címe témamegnevező, utalás a költeményben elhangzó megállapításokra, figyelmeztetésre.

A költemény 1789-ben a francia forradalom hírére jelent meg a *Magyar Museum*-ban, Kassán.

A költemény dialógus lenne, de a hallgató, a megszólítottak nem szólalnak meg. Még nem jött el az ideje Petőfinek, és *Nemzeti dal*ának, de Batsányi felszólításától — *Vigyázzó szemetek Párizsra vessétek!* — számíthatjuk a magyar írók, művészek a francia kultúra és művészet iránti vonzódását. Mikes Kelemen is francia példát követett főműve műfajának megválasztásakor, s a testőrírók is elsősorban Voltaire és társai eszméi iránt érdeklődtek. Petőfi és eszmetársai, a márciusi fiatalok mindennapi olvasmánya volt a francia forradalom története, s Ady számára majd menedék is: „Páris az én Bakonyom”.

A költeményben valóságos és elképzelt világkép ötvöződik össze, erről a világról az olvasónak is kialakul(hat) egy véleménye, benyomása, képe.

A költemény magyar nyelvű, mai, szépirodalmi alkotás. Nyolcsoros epigramma, az első négy sora az elnyomott nemzetekhez, országokhoz szól, az ötödik és hatodik sor a mindenkori zsarnokokhoz, az uralkodókhoz, s az utolsó két sor egybefogja a két szálát: a francia forradalom legyen sorspéldázat mind a „felszentelt hóhérok”, mind a „hív jobbágyok” (alattvalók) számára.

A vers stílusa is szépirodalmi. A szövegmondatokban szinte kivétel nélkül rossz hangzású szavak sorakoznak: rút kelepében, nyögtök, rabságnak kínos kötelében, gyászos koporsó, vas-iga, vérét kéri, hóhéri... Közöttük sok az alliteráció: *kínos kötelék, vigyázó... vessétek*, melyek akusztikai elemek is a költeményben. Itt kell megemlítenünk a vers ritmusát és rímeit: a népies, hangsúlyos forma, a négyütemű tizenkettes sorok páros rímekkel — a a b b — az előszó természetességét sugallják.

Nemzetek, országok! Kik rút kelepében

3 / 3 / 4 / 2

Összetett szó egy szerepel a versben: vas-igátok.

A felsorolt kijelentő módú igék előbb a nemzetek, országok helyzetét, állapotát festik, a *kéri* a zsarnokot ítéli el, míg az utolsó két sor felszólító igéi figyelmeztetnek. Társulnak hozzájuk a melléknév + főnév szókapcsolatok: rút kelepce, kínos kötelék, gyászos koporsó, vas-igátok, felszentelt hóhéri, vigyázó szemetek, az elnyomás, az önkény jelképei is. Ebből a sorból emeljük ki a *felszentelt hóhéri* oximoront (a jelző és a jelzett szó disszonanciája, ellentéte, képtelensége) egyben gúnyos vádirat is. Az első megszólítás — Nemzetek, országok — ünnepléses, szónokias, az odavetett „Ti is...” névmás után a felszólítás az utolsó két sorban a csattanó szerepét betöltő záró mondat, amely azóta szállóigévé nemesült, kettős vibrálást, feszültséget teremt. Ha az első címzettre, a nemzetekre, országokra vonatkoztatjuk, akkor a mondat reménykeltést, biztatást jelent, ha azonban a „felszentelt hóhérokra” irányul, akkor félelmetes fenyegetéssel telik meg. Kijelentő és felszólító mondatok sorakoznak a verbális szövegben, kiemelik a mondanivaló hatásosságát.

Eötvös József

(1813–1871)

Az élet fája

Ismertem én ifjú koromban
Egy fát, éltemnek kertiben,
Gyönyör között és bánatomban
Enyhet találék hűsiben,
S mint fészkihez a kis madár,
Reá e szív pihenni jár.

Mert zölden áll, bár rég körülte
Eltűnt a kert s virágai;
Az ősz ez egyet elkerülte,
S tömötten állnak ágai,
S bár elveszett minden remény,
E fán még zöldet látok én

S a lomb között ezer virágot,
Pirúlva az ágak fölött,
S ha feltekintek, napvilágot,
Csillogva a levél között,
Hol fülmile csattogva szól
Elmúlt tavasznak bájról.

»Ne nyulj a fához; szép gyümölcse,
De elveszi nyugalmadat —
Így szóla isten édenébe’
Ádámhoz — tartsd parancsodat,
Mert élted fája ez, s tövén
Tied csak egy, a zöld remény.«

Ah bús regel — s talán valónak
Találom én is egykoron;
Ha majd a régen szomjazónak
Enyhülés int le ágidon,
Milyen gyümölcsöt adsz nekem,
Éltemnek fája, szerelem?

1837.

Ősz

Légy üdvözölve ősz, te föld halála,
Borult egeddel üdvözöllek én,
E szívhez illik bús napod homálya,
S e hervadás a messze föld színén.
Pusztán, mint téreid, áll életem.
Halálra intesz, üdvöz légy nekem!

Hervadva hull már a levél a fáról,
És elszállt a virágok illata:
Igy tűn el az öröm, csak múlt bujáról
Meg nem feledkezik a szív soha.
Oh hullj levél, majd nyugtot ad e föld;
Ha veszve a remény, mit ér a zöld?

Mit ér a dal nekem a zöld berekben, Ha csak elmúlt vigalmaimra int, Hogy én is hittem egykor emberekben, S hogy minden eltűnt, gyermek álmakint, S életemből egy maradt: a fájdalom, És az, mire taníta, bús dalom.	Dalom, mely mint az ősz a hársfa ágít, Színesre festi végreményimet; Miért irigyled? Elvevé virágít, És pusztán hagyta ifju életemet. Lehúll a lomb, ha oly színezve áll, Közelgve csak szebbíti a halál.
--	--

Miként legszebb a nap végső sugára,
Legcsillogóbb a hajnal csillaga:
Úgy önti báját a költő dalára
Tikkasztó élte nyájas alkonya.
Órája elmúlt, megnyeré a bért:
Öröm helyett a fonnyadó babért.

1839

Tanács

Oh nézd a tölgyet, erős gyökerével A földből szíja élte nedveit, De felfelé hajt minden erejével, S az éghez nyújtja lombos ágait.	Így tégy te ember, kit e földhöz kötnek A sors, s ezer szükség vas karjai; Bár innen élsz, ez nem elég körödnék, Magasabbak küzdelmed céljai.
---	--

Áldást a szív csak így terjeszt körére,
Egész pályánk hasznos csak így lehet:
Miként nagyobb árnyékot vet földjére
A tölgy, mennél magasbra nőhetett.

1845

Szerencse s nyugalom

Nyugodt a táj: a tél hófátyolával Rég elborítá messze téreit, A csermely áll, zajos hullámzatával Nem mossa többé pusztá partjait. Nem suttog lomb a barna, görcsös ágon, S mely rajta énekelt, a víg madár Rég hallgat, s a kihalt, hideg világon Virágtalan, de nyugodt a határ.	Nyugodt, míg a tavasz első fuvalma A csillogó mezőn végig futott, Egy délen át a nap-meleg hatalma A téli tájon győzve elhatott. S im újra felriad ezer szavával A nagy természet álmai után, A csermely felzúg, olvadt havával Patak rohan a hegynek oldalán;
---	---

A jéglepelt egy napnak olvadása
 Elvonta, színlett nyugalom helyett
 Feltűnt az elmúlt ősznek hervadása,
 S a pusztaság a barna föld felett.

S a nyár ha jó virágos köntösében,
 Mi bájoló a messze láthatár;
 A föld világosabb, zöld rejtekében
 Gyönyörűről énekel minden madár;
 Az ágak nyögve föld felé hajolnak,
 Nem birva többé édes terhüket;
 A csermely zúg, virágok illatoznak,
 S örömjaj tölti a természetet.

Örömjaj, — míg az ősz első ködével
 Homályt borít a színes táj felett,
 S téli halált hirdetve jégsszelével,

Egyszerre elront annyi életet.
 Sárgán lehúll a lomb sötét tövéről,
 Eltűnt az illat, a virágozás,
 A fecske messze száll e bú helyéről,
 S csak csend marad, csak őszi
 hervadás.

Elvíra! lám, ez keblünk nyúgodalma,
 Ez a szerencse, melyről álmodál;
 Azt feldulá egy nyájas nap hatalma,
 Emezt egy dér — és elhervadva áll.
 Biztos csak egy: sorsodnak változása,
 Vész, ha pihensz, ha éldelsz, veszteség;
 Minden tavasznak eljő hervadása,
 És a nyugalmat vész követte még.

1839

A mult

Ne bámuld azt, ha sokszor,
 Bár boldoggá tevéd,
 Bús hangok töltik ismét
 Költődnek énekét.

A múltat el nem törli
 Boldog jelen soha:
 Az is fáj, a mit elvett,
 Az is, mit meghagya.

1842

Málnási Ferenc

„...fő és első teendő a népnevelés...”

írta a reformkor legnagyobb regényírója, költő, politikus, a magyar iskolatörténet kiemelkedő jelentőségű alakja, az 1848-ban megalakított első magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere...

Habsburg-hű főúri családban született, édesanyja művelt arisztokrata volt, nevelőként fia mellé azt a Pruzsinszky Józsefet bízta meg, akit a Martinovics Ignác vezette jakobinus perben elítéltek, iskolatársa Szalay László, a későbbi politikus és történíró. A pesti egyetemen szerzett bölcsészdiplomát, és korán felébredt benne magyarságtudata, a nemzeti és a liberális eszmékért való rajongása. Politikai eszményképe — külföldi tapasztalatai alapján is, hiszen bejárta Német- és Franciaországot, Svájcot, Hollandiát, Angliát — a nagybirtokrendszer nyűgétől megszabadult, polgárosodott Magyarország lett. *A falu jegyzője* (1845) című regényében ennek érdekében leplezte le a feudális vármegyét, a megyei nemesség romlottságát, és tárta fel a jobbagság szenvedéseit. *Magyarország 1514-ben* (1847) című művében a Dózsa György vezette parasztháborúra figyelmeztette kortársait, s talán érezte, hogy milyen veszedelmek származhatnak a nép elnyomásából... Olvashatta Petőfi Sándor *Szabadság, szerelem*, a *Palota és kunyhó*, *A nép nevében* című verseit és Arany János *Toldi*-ját... Irodalmi és politikai tevékenysége összefonódott, a *Pesti Hírlap*ban megjelent cikkei mellett ellenzéki centralista csoport vezetőjeként az ellenzék egyik vezéralakja lett, a polgári törekvések mellett szállt síkra.

Ilyen előzmények után nem tekinthetjük véletlennek, hogy íróként és politikusként 1848-ban a megalakuló első magyar kormányban megkapta a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát. Első tervei között az oktatás korszerűsítése szerepelt. Elgondolása szerint a reformot „a tudós pályára indult ifjakkak célszerű kiképezhetése s főiskoláinknak szilárd működtetése” miatt kell végrehajtani... Ezért terjesztette a népképviselői országgyűlés elé a népoktatás rendezéséről szóló törvényjavaslatát, melyet csak második minisztersége idején, 1868-ban sikerült elfogadtatni. Az 1868. évi XXXVIII. törvény Magyarországon elsőnek mondta ki a 6-12 éves gyerekek tankötelezettségét, megadta az iskolaállítás jogát a községeknek, a felekezeteknek, a nemzetiségeknek, továbbá a jogi személyeknek, és liberálisan kezelte a tanítás nyelvét is. Ez a törvény vált a magyar népművelés demokratikus és liberális szellemű alaptörvényévé. „Fölfogásom szerint, ha fontos, hogy tökéletesbített közlekedési eszközök által ezen haza anyagi érdekeiről gondoskodjunk, nem kevésbé fontos, hogy gondoskodjunk azon közlekedési eszközökről is, amelyeken az eszmék közlekednek. Ilyeneket pedig csak az iskola által építhetünk...” — mondta felszólalásában. „...fő és első teendő a népnevelés..., én azt akarom, hogy a fa gyökeret verjen a hazában, s erre nézve mindennek előtt szükséges, hogy a talaj elő legyen készítve.”

Felfogása szerint az állam köteles gondoskodni a tankötelezettség végrehajtásáról, az államnak van vezető szerepe a központi irányításban, de tudomásul vette a magyar valóságot, benne az egyházak szerepét az évszázados művelődés támogatásában, elismerte iskolaállítási és -fenntartási jogukat, törvényes kompromisszumot kötött az állam és az egyházak között. Az egyházi népiskolákat segítette, ahol nem működött, ott községi iskolákat létesített. A vallásoktatás a tantárgyak élén szerepelt, de az egyes tantárgyak világi ismeretanyaga szabadon kibontakozhatott... Eötvös hangsúlyozta: „a nép által jól felhasználható ismereteket kell tanítani...” 1869-ben megjelent népiskolai tanterve koncentrikusan bővülő körökben tárta a tanulók elé a tantárgyakat: a hit- és erkölctant, az írást-olvasást, a számolást, a hazai mértékek és pénznemek ismeretét, a beszéd- és értelemgyakorlatokat, a hazai földleírást és a hazai történetet, a természetrajz elemeit, a gyakorlati tudnivalókat, a polgári jogokat és kötelességeket, az éneket és testgyakorlatokat...

Barabás Miklós: Eötvös József (1845)

A törvény meghatározta a népoktatás felépítését és a körébe tartozó intézmények — népiskola, polgári iskola, tanítóképző — szervezetét is. Megszabta az egy osztályba felvehető tanulók számát, a tandíjfizetés alóli mentesítés lehetőségét, tanítóképzőket állított fel, létrejöttek az iskolai hatóságok, tanfelügyelőket neveztek ki, tankönyvpályázatokat hirdettek, megindult állami költségen az iskolai kézi- és vezérkönyvek kiadása, megkezdődött a taneszközök gyártása, 1868-ban megindult a *Néptanítók Lapja*.

A törvény nyomán Erdélybe is bevezették az általános tankötelezettséget, az iskolaalapítási hullám nyomán sok egyházi iskola mellett községi iskola is létesült... Az 1864/65-ös tanévben összesen 10848 népiskolánk volt egész Magyarországon. A római katolikus egyház latin szertartású 5184 népiskolája mellett 1295 görög szertartású, a református egyház 1987 népiskolája mellett az evangélikus egyháznak 1148 népiskolája, az ortodox (görögkeleti) egyháznak 824 népiskolája, a zsidó közösségek 410 iskolája mellett. A fenti adatok mellett talál-

iskolája, a zsidó közösségek 410 iskolája mellett. A fenti adatok mellett található a tanítás nyelvére utaló összesítés, ebből következtethetünk erdélyi iskoláink helyzetére is: A tanítás nyelve magyar 5581 tanteremben, német 1377 tanteremben, szlovák/rutén 2473, román 966 tanteremben, két nyelven 1145, három nyelven 448 tanteremben.

Eötvös József törvénye és tanterve mintául, modellként szolgált a felekezeti iskolák számára, s mivel a törvény nem tartalmazott semmiféle megkötést, saját tantervet is készíthettek. A 900 esztendő magyar római katolikus iskolatörténetben a népiskolaügy irányítását a magyar katolikus püspöki kar vette kezébe, rendelkezései ettől kezdve az ország mindegyik katolikus egyházmegyéjében érvényesítendő, kötelező erejűek lettek, így a Váradi, a Csanádi, az Erdélyi és a Milkói (Kun) Püspökség területén is — olvashatjuk a Köpeczi Béla szerkesztette *Erdély történetében*. Az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsváron bizottságot nevezett ki — elnöke Gáspár János tanfelügyelő —, amely csekély módosítással átvette az állami tantervet, és népiskolai tantervet állított össze a református népiskolák számára.

Az 1868. évi népiskolai törvény — lassú és olykor akadozó megvalósulása mellett — jelentősen visszaszorította az analfabétizmust, s nagy hatással bírt a magyarság és részeiben a nemzetiségek általános műveltségének növekedésére. „Jó törvények magokban véve még nem elégítik ki a népek szükségait — fogalmazta meg Eötvös —, s bármi helyesek azon elvek, melyek népnevelési törvényeimben felállítottak, sok időre s munkára lesz szükség, míg e törvények gyümölcseit megteremthetik. De annyi bizonyos, hogy törvényeimben egy szebb jövőnek alapjait raktam le, s evvel beérheti egy ember...”

Irodalom

Mann Miklós: *Magyar oktatási miniszterek 1848–2002*. Budapest, 2005.

Málnási Ferenc

„...Két ember közt legrövidebb út az egyenes beszéd”

„Félszáz éve hazai magyar líránkban az ő költészete a legzaklatottabb élmény — írta Méliusz József —, s egyben a nékem kedves vonulat tetőzése is... Néha úgy ringat el, mint a nyár legédesebb fuvallatai, máskor meg mint a szívnek, léleknek legkedvesebb éji zenék. Versíró tudása, nyelvi remeklése a legkülönbek virtuozitásával kél versenyre...”

„Sokan szerették — írta Hervay Gizella. „— Ki azért, mert a magyar nyelv művésze volt, ki azért, mert avantgarde, ki azért, mert klasszikus, ki azért, mert formaművész. De mindenki tisztelte bátorságát, tisztaságát, tisztességét. A rettenettől nem tudták megvédeni... Öngyilkossága is tiltakozás volt, utolsó nagy tiltakozása az emberi lét esendősege, védtelensége — a közösségi lét fenyegetettsége ellen”.

„Véremmé vörösül a világ, / kering szorgalmas ereimben. / Ezért kell tenem: nem csak értem, / hanem általam is keringjen” — vallotta a költő. A világot „hétmérföldes, mesebeli csizma-hittel” száguldozza keresztül-kasul, élethivatása: „...végigcsinálni hittel, emberül / ezt az ötven-hatvanesztendő műszakot, s szűz lélekkel adni át váltáskor / a helyet...”

Korunkról, századunkról szorongatóbb, keserűbb látéleletet kevesen készítettek, amikor a biblikus szövegre válaszolva visszafordítja ítéletét a képmutatókra, az emberiség árulóira: „...énnekem nem mondjátok, hogy »szeresd felebarátodat, mint tenmagadat«, csak ennyit mondjatok: »...szeresd felebarátodat hasba lőni, mint tenmagadat, szeresd felebarátodat villamosszékbe ültetni, mint tenmagadat, szeresd felebarátodat arcuködni, mint tenmagadat, szeresd felebarátodra atombombát dobni, mint tenmagadra, szeresd felebarátod húsán hízni, mint tenmagadon...«

„Körülvettenek engem — körül hogy vettenek! / Hogy iszonyú pofájuk csupa egy rettenet, / hogy csupa borzalom, megkísértés, tömény / kárhozat — Isten, Isten! Erre ítéltetem én? / Körülvettenek engem a világ dolgai, / és nincs erő közülük kiszabadítani. / Talán nem is akarnám. Tán így rendjénvaló. / Halál elől ne meneküljön, azki meghaló.”

„De nekünk az a dolgunk, hogy ne csak megrendüljünk, hanem éljünk a közös életbenmaradás kérges reményével — írta Hervay Gizella —, tündöklő költészetével, amit ránhagyott... Ő kifogyott a reményből — ránk hagyta”. (Sajnos, azóta a költő-feleség is továbbadta ezt a reményt!)

Szilági Domokos: Bartók Amerikában

Szilági Domokos megpróbálta kimondani a rettenetet *Bartók Amerikában* című versében...

A költemény vers- és prózaszöveg, szokatlan nyomdai formájú. Eredetiben kéziratos. [(*A költő életei. Szilági Domokos (1938–1976)*. A kötet anyagát összegyűjtötte és szerkesztette Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 1986.)]

Szabálytalan poéma, többhangú, többszólamú (mint egy modern, polifon zenemű), váltakozik benne a kötetlen szabadvers és a kötött formájú népköltészeti forma — a ballada és a táncszó, a kurjantás —, de a Biblia és Lászlóffy Aladár költő egyik sora és a prózavers is. Szerkezetére jellemző, hogy a folklórt utánzó szövegek, a balladák és a táncszók költői felhasználása a fájdalom érzékeltetésének erősítései, az egyetemes gondokhoz ezek adják a sajátos, egyéni ízt. A költő nem „egyes adásban” szól, hanem áttételesen, a lírai hős, korunk embere/emberisége, sokat átél, sokszor becsapott, megalázott személyeként.

A szöveg a laza kohézió ellenére összefüggő, a ki nem mondott fájdalomról szól, arról a fájdalomról, amelyről Bartók Béla is, de Szilági Domokos is szenvedett — mindnyájunk nevében —, az egyetemes fájdalomról, s ezt teszi nyomatékoská a költő, amikor „...körösfői lányok, / máramarosi románok, / Sátron síró arabok, / kunyhóban tengő törökök...” közös bánatát szólaltatja meg...

A szöveg kohézióját többek között a grammatikai kapcsolatok biztosítják, a mondatok tartalmi-logikai összefűzése. Társulnak hozzájuk a birtokos személyjeles(-ragos) szavak: neked, arc ráncaiban, istenem, van-e erőd, bűnöd, sorsa, jogod, kínjában, küzdelmünk, halhatatlanságom, titkát, szeme tükrén..., és az igei személyragos alakok: hazagondol, próbáld, vetemedtél, vedlettél, hatol, kitágul, értené, keringenek, tudsz-e szépeket hazudni, megszagattatol...

A szöveg jelentéstani elemei közt a szóismétlés szerepel első helyen: jaj, hova, fáj, út, sorsa, lélek..., s rögtön utánuk említjük az ellentétes szavakat: széles Óceán — rövid út, szoros — tág, dolgos állat az ember, föld alá — csillagokig, út-e az út, mely nincsen, gyűlölet — szeretet, él — hal, tűz — víz, föld — ég...

Ez a költemény a *Sajtóértékesítő* című, 1972-ben megjelent kötetben szerepel, címe arra utal, hogy a fasiszmus előretörésével koruk egyik nagy zeneszerzőjének — mint sok más európai, világhírű tudós, író — menekülnie kellett, és Amerikában talált menedéket.

A költemény valóságos elemekből álló, elképzelt, fiktív világot mutat be, az egyszerű és biztos jövőt, az egyetemes emberi boldogságot kérdőjelezi meg, ezek mellé egyenrangú értéként állítja a lélek, a szeretet, a reménység hatalmát. Az emberi lélek a tőle idegen törvények függvényében érzi „szorosnak” vagy „tágnak” a világot, érzi rabnak vagy szabadnak magát... A költő több vonatkozásban beszél arról, hogy mi fáj: fáj az, hogy ez a világ, amelyben élünk, egyeseknek szoros, másoknak tág, fáj az otthon, aki megtagadott, kevés helye van az életek, sok

a vér, a háború, a pusztítás és gondot okoz a pénz is, gondot okoz a csönd is, ha nincs, fáj a tehetetlenség, a kényszerű megértés, a sokféle hiányérzet... De „Egy fájdalom sem mérhető mással — megértik-e, mennyire megérte / kimondani az óriás keserűséget úgy, / hogy a legtörpébb is értse?!” Mégis egy kis biztató távlatot, vigaszt is nyújt a költő, a bartóki zene példáját követve: „...mindennek oka s célja s valami haszna van...”, s ezt a gondolatot ismétli a prózavers is: „Semmi sincs hiába: a természet nem pazarol s ha pazarol is: szükségyszerűen”. A költő két bartóki gondolatban összegez, találja meg a vigaszt, a kiutat a mai kor számára is, mindkettő jellemzi Szilágyi Domokos költészetét, magasrendű emberségét, felelősségérzetét: Az első: „Mit számít a Te, Ő, az én halhatatlanságom — / egyedül küzdelmünk számít az egyetemes megmaradásért.” (Emlékezzünk Vörösmarty Mihály szavaira: „...küzdeni erőnk szerint a legnemesbékért...”, és Petőfi-ére, aki kételyét fogalmazta meg: „...talán az élet munkáinkért / nem fog fizeti semmivel...”) A második: „...az egymásra-utaltság / legmagasabb fokon szervezett / formája a szeretet...”

A szövegtípus: magyar nyelvű (három angol kifejezésen kívül), mai, írott, érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás.

A szöveg stílusa is szépirodalmi. Az írásjelek közül a gondolatjel stílusértékű — egy-egy szó, szó szerkezet után a költői gondolat megtorpanását jelzi... A Bibliából és a Lászlóffy Aladártól „kölcsonvett” szöveget idézőjel zárja közre. Népies hangulatával stílusértékű a ballada szövegében a „szeme menyecskeje” két kifejezés és a Basa Pesta tulajdonnév.

A szöveg hangjainak stílushatása a hangok képzésmódjában megnyilvánuló rossz hangzással érvényesül: százszor jajabb, Jaj, Istenem, tengő, csiribirivalcer, kérész-éltű, pucér, halál, gond, gyűlölet, keserűség... Mellettük az alliterációk sorakoznak: tűzre te vettettél, sátron sívó arabok, hamvasság hamvvedre, széme-szép-menyecske, fából faragott fájdalom, végestől a végtelenségig...

A költemény szavainak elsődleges (szótári) jelentésére stílusértékként ráépül az érzelmi-hangulati többletjelentés, hiszen a költő a mondanivalóját áttételesen fejezi ki, és ez már érzelmi többlet. Pl. a melléknévvel párosított főnevek is: rossz hír, hús-vér idegen, dolgos állat, agyontervezett világ, tengő törökök, pucér fülek, kicsi ember, körömfeketőnyi szabadság, fából faragott fájdalom, pusztuló vörösvértettek, kettőzött magányuk, ezer halál, dolgos állat az ember... Ebből a keserűséget, a bánatot, a tehetetlenséget, a szomorúságot sugalló jelzős szerkezetekből két jelzős kapcsolat emelkedik ki: egyetemes megmaradás, a legmagasabb fokon szervezett forma — szeretet... (Ez is alátámasztja a költő reménysugárt is felvillantó szavait.)

A költemény szövegmondatai kijelentő mondatok, de érzelmileg telítettek, közel állnak a felkiáltó mondatokhoz. Kétkedést, bizonytalanságot, tanácstalanságot fejeznek ki a kérdő mondatok: „Komponálni? Lehet még?”, „...s ki más értené, ha / nem Bartók tanár úr?!”, „Kicsi ember, tudsz-e / szépeket hazudni, / szép álságot hinni?”, „Van-e jogod elítélni...?”

A kételyeket a párhuzamos szerkesztésű kifejezések, a síkváltások erősítik, ezek egyszerű és összetett mondatokban fogalmazódnak meg.

A szöveg stílusa verbális, a költő függő beszédébe a kölcsönszövegek függő vagy egyenes beszéde ágyazódik.

Szilágyi Domokos: Napraforgók

Szilágyi Domokos szövege eredetiben kézzel írott, itt nyomtatott versszöveg.

Egy szakasz, 24 sor.

A költő természeti képpel — napraforgó, búza, katáng, tó, nap — teremti meg a szöveg kohézióját, fogalmazza meg magányosságát, költői hitvallását is — alá- és mellérendelő mondatokkal. Panaszát birtokos személyjeles szavak tolmácsolják: szomorúsága, szememnek, pásztorai, foglya, igéim, hátam... Az egyes szám első és harmadik személyű igék a történetet fogalmazzák meg: vagyok, fekszem, próbálom megmarkolni, vetem — ragyog, száll, kurjongat, előreköpdös, készül, üdell, fogja — és egyetlen többes számú ige: legelnek (a báránylehők). A szövegben csak határozott névelős szavak szerepelnek, a költő bennünket, olvasókat is bevon a vers világába, ismert dolgokról beszél, mintha mi is ott lennénk vele...

A szöveg jelentéstani elemei közül a *napraforgó* összetett szó ismétlődését említhetjük, ezzel a nyár-őszeleji táj, a világi fogalmak értelmi és érzelmi tartalma erősödik, míg a *napra forgók* szókapcsolat a költő igéi, versei, a bennük megfogalmazott üzenet hordozói. Így a napraforgó és a *napra forgók* szavak, mellettük a *nyár*, az *ősz* és az *igéim* többértelműségükkel szövődnek a költeménybe, a vers szövetébe. Jelentéstani elemként szerepel, szinte kulcsszóként a *nap-ikrek*. A költő a naptól elfordultában, a földön járó tekintettel is a napot, az eget szemléli: a tó tükrében, de a naptól ragyog a nyurga nyár, hiszen a földre forgó, a föld felé forduló nap égi üzenete ez, s ennek köszönheti sárga szomorúságát a napraforgó, aranyló szőkecséjét a búza... Azt mondhatjuk, hogy ég a világon/világban... De ez a világ az égen van, mert hiszen száll a búzaföld, és még a haszontalan gyom is az égre kel: katáng kurjongat..., lenn és odafönn az égen. (Az is igaz, hogy a katáng gyógynövény is...) Körülírás, sejtetés segít megértenünk: nem igazi lét, amikor „egetlen” élünk, ha élünk, ha a világon vagyunk, nem lehetünk „egetlenek”, a lenn és a fenn együtt teljes, a föld az éggel, a valóság a költészettel...

Mindez a költő monológja, hisz a beszédes sejtetésnek is a mestere Szilágyi Domokos, de a gondolatébresztő elhallgatásnak is.

A költemény a *Tengerparti lakodalom* című posztumusz kötetben jelent meg, ebben a kötetben a többi közölt versből is nyilvánvaló, milyen fontos motívum az *ég* ebben a költői mindenségben: „Csak ez maradt, az ég, az ég..., Ó, érte élttem és szerettem. / Egem, miért hagytál egetlen?” (*Az ég, az ég*)

Az előbbieken már érintettük, hogy a költemény szövege valóságos világkép, elképzelt elemekkel ötvözve, olyan világ, amelynek költői égboltja elborult, itt azonban még csak a híradás, az égvesztésről szóló üzenet művészi megformálásának vagyunk tanúi. A költeményben a nyári-őseleji kép — természeti kezdőkép? — jelentkezik: napraforgók, táj (napraforgó a világ, maga a költő is napraforgó!), és verscí révén napra forgó volt eddig is, de a mostani üzenete: ezen túl naptól forgó, naptól elforduló próbál lenni, hason fekve, hátát mutatja az égnek. Elfordul a naptól, de mégis azt nézi, szemét és lényét fogva tartja a nap... A természeti képből egyenesen következik a természetben dolgozó ember képe: ahogyan a magvető szétszórja az éleést (gabonát), úgy hinti papírra, úgy „szólja szét” igéit a költő is, számára „csak így ér valamit a földi élet, / szétszóltában napra forgó igéknek”.

A szövegtípus: magyar nyelvű, mai, írott, érzelmkifejező, szépirodalmi szöveg.

Stílusa is szépirodalmi. Jóhangzású szavak fogalmazták meg az üzenetet, a panaszt kissé szomorkás, de játékos hangulattal is. Ebben segítenek a *kurjongat*, *előreköpdös*, hangutánzó szavak, de a *száll*, a *szőke*, a *szórni*, a *szétszólt* és a *szomoruságra* alliterációk zeneisége is. A páros rím (a a b b) is stílusértékű, a zeneiség eszköze: „hogy ne legyek egyedül, mint a sárga / napraforgó szomorusága / s mint ki termett szomoruságra — ...” Látszólagos kezdetleges, sőt bántóan rossz rím áll előttünk — állapítja meg Hernádi Sándor. De hangoztassuk csak, olvassuk a verset! Fülünkbe hangzik majd a szánalmasnak tetsző rím alatt megszólaló, a rajta áthallható két fokozó forma: *szomoruság szomorusága*, és a *szomoruság szomoruságra*. Nem lehetetlen, ha itt a verskezdő motívum visszatérését kísérő tudatos lehangelésnek vagyunk tanúi, mert az eredeti páros rím (sárga — szomorusága) most hármassá fordult: *sárga — szomorusága — szomoruságra*. Még egy rímes sorra érdemes kitérni — figyelmeztet Hernádi Sándor: „Ökörnyállal az ős előreköpdös.” Ebben a helyzetben is, veszélyhelyzetben is, milyen könnyedség, játékoság szólal meg! A hangok közül az *ő* hangok sokasága a maga derűjével szintre bagatellizálja a közelgő kellemetlenséget, s ebben segít a rímben megcsendülő *köntös* szó a maga utóhangzásával: „Lomboknak készül ezerszínű köntös” — hiszen a természet csodálatos változása, gazdagodása várható...

A szavak elsődleges (szótári) jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó érzelmi-hangulati többletjelentés. Már szóltunk a *napraforgó*, *napra forgó*, *nap-ikrek*, *ég*, *ige* stb. szavak érzelmi telítettségéről. A jelentéssűrítés, a tömörség a szerepe a szöveg összetett szavainak is: A költő egyedül van, mint a *napraforgó*, a *búza* föld felett *ökornyállal* az ős *előreköpdös*, lomboknak készül *ezerszínű* köntös, *bárányfelbők* legelnek, mint *magvető*, a költő is próbálja *megmarkolni* *szétszólt* igéit...

A szöveg szavainak szófaji értéke is stílusértékű. Az igék közül az egyes szám harmadik személyűek a változást, a mozgást, a folyamatot — cselekvést — jelenítik meg: *ragyog*, *száll*, *kurjongat*, *előreköpdös*, *üdell*... s a költőre utaló igék állapotot jelölnek: *vagyok*, *fekszem*, *próbálok megmarkolni*, *ne legyek egyedül*, *vetem* az égnek... A *marokba fog* és a *megmarkol* igék nemcsak hasonlóságot sugall-

nak, különbségről is árulkodnak: érezzük — vallja Hernádi Sándor —, hogy a két kifejezés előbb egymásra bólint, aztán felel egymásnak. A földműves a kezében tartott, kicsépett gabonát, magot veti el, a költő viszont betakarítani szeretné a termést, mint régen a kaszás nyomában járó marokszedő, marokverő, aki előbb kévébe kötötte, majd keresztbe rakta a levágott termést.

A költemény melléknévvel megtoldott főnevei szemléletessé, festőivé, képszerűvé teszik a szöveget: *sárga napraforgó, nyurga nyár, szőke búzaföld, ezerszínű köntös, engedelmes fogoly, szétszólt ige...*

Hernádi Sándor a költő színrakását is dicséri. Az alapszín itt a sárga. Sokféle árnyalata tűnik elénk: a napraforgó sárgája, az aranyszőke, az avar barnássárgája, a vöröslő arany (nap), a gabona viaszos színe (a megvető kezében), a sárgáraavasodó papír (rajta a költő igéi), a bizonytalan sorstól sárgásfehérré sápadó arc színe (a költőé), és végül ismét csak a napraforgó sárga szomorúsága... Ezekben az árnyalatokban is ott vibrál a lélek minden rezdülése, a költő világa.

De színek és fények is villóznak előttünk: „...zölden üdell a tó” — csupa fény-szín-játék. Játékos a katáng, amelyik égbéren lenn és katángkéken odafönn az égen (kurjongat). Szemléltető, erősítő hatása van a szövegben az *amarra, itt, lenn, odafönn, magasban, mélyben* és az ismétlődő *egyedül* határozószavaknak, határozóragos szavaknak.

A költemény szóképei/nyelvi képei közül az érzelmet-hangulatot megteremtő hasonlatot említsük: a költő olyan egyedül van, mit a napraforgó szomorúsága, és mint a magvető, aki marokra fogja a szórni való éleést..., s a költő próbálja megmarkolni szétszólt igéit, hogy ne legyen egyedül, mint a napraforgó... Életszerűséget, szemléletességet, elevenséget sugároznak, kölcsönöznek a szövegnek a megismerés: napraforgó szomorúsága, a búzaföld száll, a katáng kurjongat (méghez kéken, azaz korántsem civilizáltan, s a tetejében még lenn a földön és fönn az égen is), az ősz előreköpdös, a báránnyelők legelnek, a napikrek pásztorként vigyázzák őket...

A költemény mondatai mind kijelentő mondatok, de érzelmileg telítettek, közel állnak a felkiáltó mondatokhoz.

A természeti képben maga a költő is megjelenik, egyenes beszéde verbális stílusban simul a szövegbe.

*

Szilágyi Domokos költészete a kelet-európai életközösség modellértékű szellemi tükörképe. Hatalmas életműről beszélhetünk, amelynek megértése és megfigyeltése nem egyszerű — vallotta Kántor Lajos. A pályatárs és barát, Lászlóffy Aladár fogalmazta meg gyászbeszédében: „Nagyon nagy költő volt és lesz, mindnyájunk között a legnagyobb, mert még életében meg tudott halni, betöltvén a törvényt, hogy nem ágyban párnák közt éri a vég azt az eszméletet, mely négymilliárd Erasmus világában szerzi meg érvényét legalább tízezer ével. Min-

den biztat, hogy mindenképpen ott lesz ő akkor is, ahová felbuborékol majd valaha mindenből az ÉN halandó énekeiből az erő... És tőle veszem az utolsó szót is itt, most és mindörökké: Van, van, van tovább.”

(Nagysomkúton a Lelkészi Hivatal falán [a szülőházon] emléktábla, Szatmárnémetiben 1993 óta a Szamos-negyed egyik sétányán szobor őrzi emlékét, Kolozsváron a Házsongárdi Pantheonban Szilágyi Domokos és felesége, Hervay Gizella és kisfiúk, Attila közös sírban nyugsznak.)

Irodalom

A költő életei, Szilágyi Domokos (1938–1976) A kötet anyagát összegyűjtötte és szerkesztette Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986.

Cholnoky Olga: *60 éve született Szilágyi Domokos*. Székelyföld, 1998. 7.

Hernádi Sándor: *Szó-beszéd. Képzelt nyelvi folyóirat*. Gondolat, Budapest, 1981.

Szilágyi Domokos: *Leltár az évszakokról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1996.

Szilágyi Domokos 1938–1976 <http://erettségi.com/irodalom/szilagyi-domokos>

Szilágyi Domokos: Napok. „Sajtóértékesítő”. Szilágyi Domokos és költészete negyedszázad távlatából. Szatmárnémeti Kölcsey Kör. Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Misztótfalusi Kis Miklós Közművelődési Egyesület. Batiz, Szatmárnémeti, Nagysomkút, 2001.

Visszavont remény. Szilágyi Domokos levelei Méliusz Józsefhez. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás —
irodalmunk tükrében
XIV.

**Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830),
a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849),
a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867)
az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan**

X.

Entwurf (1849)

A forradalom és szabadságharc hatására összeomlott az a rendszer, amelyik korábban egy emberöltőre a Habsburgok „örökös tartományaiban” is rendőri eszközökkel állta útját minden társadalmi haladásnak, az oktatási rendszernek talán még erősebben... Bár a kérvények sokasága sürgette az oktatás színvonalának emelését, különösen a népoktatását...

1849. szeptember 15-én a császár ideiglenes jelleggel jóváhagyta az újonnan vallás- és közoktatásügyi miniszterre kinevezett Leo Thun-Hohenstein gróf által előterjesztett *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* című — pedagógiai szaknyelven általában Entwurf néven ismertté vált — dokumentumot.

Legfontosabb intézkedései majd másfél század óta érvényben vannak, akad olyan is, amelyiknek megvalósítása mai reformtörekvéseink céljai között is szerepelnek:

Egyesítette a hatéves gimnáziumot a korábbi, a felsőfokú tanulmányokra felkészíteni hivatott, kötelező „filozófia” tanfolyam két esztendejével. A teljes gimnázium tehát nyolc osztályból állott, és al-, illetve főgimnáziumra oszlott. Nyilvános vagy magánjellegű lehet. A teljesen vagy nagyjából nyilvános alapokból fenntartott gimnáziumok *állami gimnáziumoknak* minősülnek. (Az egykorú magyar szaknyelvben: államgimnáziumok, státusgimnáziumok.) Gimnáziumot tarthatnak

fenn püspökök, szerzetesrendek, községek, városok, egyéb testületek és magán-személyek is. A gimnázium közvetett vezetője a tartományi tanács (122 §). Rendszerezítette az érettségi vizsgákat (78-88 §).

Az Entwurf bevezetésének objektív akadályai is voltak: iskolai termek, képzett oktatók hiánya stb. A piarista, a bencés, a ferences, de a premontrei és a cisztercita rend iskoláit érték veszteségek, a szabadságharc idején elbocsátott tanárokat, de újakat sem vehettek fel, s az idősebbeket eltöltötték a tanítástól... Az Entwurf intézkedései a protestánsok gimnáziumait is sértette, főleg a két protestáns egyháznak az 1790/91. évi XXVI. Törvénycikkben biztosított autonómiáját, anyagi helyzetüket. A konzervatív-katolikus álláspontot képviselő *Religio* (1850. február 3.) éles hangon támadja az Entwurfot, a tervezet legsúlyosabb fogyatkozása: „a keresztény képzési elemnek, tudniillik a keresztény régiségtannak, a keresztény egyháztörténelemnek és a keresztény egyházirodalomnak elmellőzése”. A nagyváradi gimnázium igazgatója, a premontrei Krausz G. László szerint az Entwurf „nemcsak kellő méltánylásra nem jutott, de sőt kétségteljes ellenvetésekkel ostromoltatik” (Krausz G. László 1856. 3-31.). Az erdélyi szász evangélikus egyház főkonzisztóriumuk üdvözölte a módszertani útmutatásokat, de az oktatás központjának a klasszikus nyelveket tekintette, amelyhez csatolták a hazai irodalmat is (Gross, Julius, 1898. 51.). Bírálát jelent meg a medgyesi szász evangélikus gimnázium értesítőjében is Gustav Schaller tollából (Horánszky Nándor szerk., 2001. 122.). A brassói evangélikus gimnáziumban az új rendszert bevezették, s a kolozsvári református gimnázium tanárának, Salamon Józsefnek sem volt ellenvetése az Entwurffal szemben (Horánszky Nándor szerk., 2001. 122.).

A *tanítási nyelv* kérdésében az Entwurf szerzői az olmtüzi alkotmány rendelkezéséhez kívántak alkalmazkodni. A tervezet 17. §-a ezzel összhangban mondja ki: „A tanítási nyelv megválasztásában mindenütt annak a népességnek a szükségleteihez kell igazodni, amelyik elsősorban az intézetben jelen van.” Vegyes népesség esetén lehetőség szerint minden nép [anyanyelvi] szükségleteire tekintettel kell lenni. „A kényszerített tanulás csupán az anyai nyelvet illeti: a többi élő nyelvekre nézve (ide értve magát a németet is) a tanulóknak, vagyis inkább a szülőknek szabadságában áll, a gimnázium által nyújtott alkalmat teljes belátás szerint felhasználni” (Horánszky Nándor szerk., 2001. 122.).

Ám a helyzet gyökeresen romlott, amikor Ferenc József ötévi próbaidő letelével, 1854. december 9-én kelt „*legfelsőbb elhatározásával*” jóváhagyta az *Organisationsentwurf*ot, és megjelent a vallás- és közoktatásügyi minisztérium december 16-iki, a dokumentumot véglegesítő rendelete. 1855. január 1-jén csatlakozott hozzá az a rendelet, amely „kiegészítéseket” közölt Magyarország, a Szerb Vajdaság, a Temesi Bánság és Erdély számára. A kiegészítések egyetlen célja *a német tanítási nyelvnek a gimnáziumokban való erőszakos elterjesztése*.

„1.§ A német nyelvet minden gimnázium minden osztályában feltétlenül kötelező tantárgyként kell kezelni... Ott is, ahol a német nyelv nem a tanulók anyanyelve, amint annyira elsajátították, hogy nehézség nélkül megértik, legalább né-

hány tantárgyat németül, német tankönyvek alapján kell tanítani... 11. § „Gimnáziumban tanárként senkit nem lehet alkalmazni, aki nem tett róla törvényes bizonyosságot, hogy élni tud az ott bevezetett oktatási nyelvvel, és aki legalább az egyik választott tantárgy körében a német nyelv és irodalom kellő ismeretével nem rendelkezik.”

1851. április 25-én a törökországi Kiutahiába száműzött *Kossuth alkotmánytervezetet* fogalmazott meg Magyarország számára, amely az 1849. évi nemzetiiségi törvénytől messzebbmenő engedményeket tartalmazott a nemzetiiségek számára. Ennek Erdélyre és az erdélyi anyanyelvoktatásra — és a román, a szlovák, a szerb stb. nyelv oktatására is — kiható tételei arra is utalnak, hogy a nemzeti szervezetek, vezető testületek választását, jelvények használatát és anyanyelvük használatát is engedélyezné... Ma már látjuk, hogy hamarabb kellett volna...

Péter Katalin: Székely pár (I.)

Brauch Magda

A nyelvi „leletekről”

Entrópia és redundancia

Néhány évtizede megszűnt a reál- és humántudományok korábbi izoláltsága, s a különböző tudományágak egyre érezhetőbben közelednek egymáshoz. Nem kívánok most ebbe a témába belebonyolódni, csupán a címben feltüntetett két szó magyarázata végett említtem meg, hogy a nyelvtudományban is gyakran alkalmaznak matematikai módszereket, sőt ezúttal a fizika területéről kölcsönözték a fenti kifejezéseket. Az entrópia (a nyelvtudományban) röviden hírértéket, más szóval nyelvi tömörséget jelent, a redundanciát magyarul terjengősségnek lehetne nevezni, azaz fölösleges nyelvi elemek használatának.

De lássunk egy-két példát. Ha figyelembe vesszük azt a nyelvi tényt, hogy anyanyelvünkben az egyetlen ty hanggal kezdődő alapszó a tyúk, akkor elegendő lenne így írni vagy mondani: ty., esetleg ty...tojas, az ú és k hangok nyelvi szempontból semmi újat nem közölnek, azaz nincs hírértékük. Terjengősek viszont az olyan jelzős szerkezetek jelzői, mint KOMOLY eredmény, FONTOS hír stb. Persze azért a köznyelvben egy hír lehet fontos, de Tóth Árpád versében (Március) a telefonpóznákon FORRÓ hír repül. Ez a jelző váratlan, újszerű, szokatlan, tehát nagyobb hírértéke van.

Ezt a két szélsőséges példát csak magyarázatképpen említettem meg, a köznyelvben ezt így alkalmazni nem lehet. A nyelvi hírértéknek és terjengősségnek elsősorban stilisztikai szempontból van jelentősége (azon belül is a szépirodalmi stílusban), de főleg az utóbbinak számos megnyilvánulási formáját fedezhetjük fel a publicisztikai és a társalgási stílusban, vagyis köznapi beszédünkben is.

Tautológia

A szószaporításnak — vagy tudományosabban szólva — a redundanciának számos formája van a nyelvben. Azok a takarékos, kényelemszerető beszélők, akik az -i kicsinyítő képzőt legszívesebben minden értelmes magyar szóhoz odabiggyesztenék, uniformizálva ezzel anyanyelvünket — más esetekben — rengeteg fölösleges nyelvi elemet kevernek beszédükbe.

A szószaporítás egyik formája az ismétlés, bár ezt nem lehet mindig fölöslegesnek nyilvánítani. Lehet nyomatékosító, figyelemfelkeltő szerepe, nem beszélve a szépirodalmi stílusban játszott sokféle funkciójáról. Mindig helytelen azonban akkor, ha a mindennapi beszédben vagy publicisztikai stílusban semmi

újat nem mond. „Bíráló kritika” — olvastam vagy hallottam nemrég, már nem tudom, hol, de arra emlékszem, hogy lényegesnek ígérkező szövegben. Azt hiszem, nem kell magyaráznom, hogy ez: fából vaskarika, nyelvtudományi szakszóval megjelölve tautológia (azonos jelentésű szavak fölösleges megismétlése). Ilyen eset az azonos jelentésű kötőszók ismétlése is: de azonban, de ellenben, de viszont. Ezekkel a köznyelvben, társalgási stílusban naponta találkozunk, akár csak az úgynevezett tautológikus raghalmozással: ötöt, aztat, eztet. Ezek a formák minden bizonnyal úgy keletkeztek, hogy a nyelvérzék kevésnek érezte a túl rövid szavak végére illeszkedő -t ragot és megtoldotta még eggyel, persze helytelenül.

A szószaporításnak egy másik rendkívül elterjedt formáját, az úgynevezett hégzagtoldó szavak használatát is itt kell megemlíteni: ugye, ugyebár, kéremszépen, persze, hát, tudod, mint tudjuk, tulajdonképpen, tényleg stb. Társalgás közben valamennyien többé-kevésbé élünk ezekkel a közbeszúrásokkal, de rendkívül elterjedtek a publicisztikai stílusban, a riportok nyelvezetében is. Pedig az esetek túlnyomó többségében az égvilágon semmilyen nyelvi szerepük nincs. Redundancia a javából!

Szóvirágok

Ismét a redundanciáról, vagy az entrópiáról ejtünk szót, illetve mindkettőről, hiszen ahol az egyik van, ott a másik nincs. Kosztolányi Dezső — anélkül, hogy a modern tudományos kifejezéseket használná, akkor még nem voltak divatban — nagyszerűen a lényegre tapint, amikor egy előkelő családból származó műkedvelő író novellájának első mondatát idézi: „A Nap puffadt aranykoronája haldokolva csorgatta kincses vérét az ájult vidékre”. A redundancia iskolapéldája — mondaná ma a nagy nyelvművelő — akkor azonban, mint egy irodalmi lap szerkesztője, elkezdte irtogatni a fölösleges szavakat, végül is ezt írva a helyükbe: „Esteledett”. Aztán észrevette, hogy a következőkből ez is kitetszik, tehát törölte az egész mondatot. „Ritkítsd a szöveget” — ajánlja az íróknak — „s ámulva eszmélsz arra, hogy ez mindenkinek csak használ. Ami jó volt, kitűnő lesz, ami rossz volt, legalábbis tűrhető”.

Tanácsát mi, hétköznapi emberek is jószívvel megfogadhatjuk. A társalgási stílusban, mindennapi beszédben is előfordulnak a fenti bombasztikus frázisra kissé emlékeztető dagályos kifejezések, szóvirágok: lerója a hála adóját, a távozás hímes mezejére lépett, az álom karjai között van. Ezek a kifejezések éppen hangzatosságuk miatt nevetségesek. Mennyivel normálisabban hangzana, kevésbé terjedős egyszavas megfelelőjük: meghálálja, távozik, alszik vagy álmodik. Más köznapi frázisok a gyakori használat folytán elvesztették eredeti tartalmukat, hangulatukat, például: koszorús költő, meglátni és megszeretni egy pillanat műve

volt, a durva külső alatt mélyen érző szív dobog (ezeket a kifejezéseket ma már csak ironikus melléköngével használhatjuk).

Egyes stilisztikai kézikönyvek hangzatos, semmitmondó szólamoknak tartják a „pálcát tör fölötte”, „átesik a ló túlsó oldalára”, „tőkét kovácsol belőle” kifejezéseket is. Ezzel én nem tudok egyetérteni, inkább választékosnak érzem őket. Persze ízlés dolga, de azért mindent nem lehet száműzni a nyelvből sem.

Fontos és „fontatlan”?

Egyesek azt kérdezik, ha a pontos melléknévnek van pontatlan ellentétes társa, a nem fontos miért nem lehet fontatlan?

Bár elismerem, hogy e nyelvi analógiában van némi logika, röviden mégis azt válaszolom: csak.

Elnézést az udvariatlan válaszáért, de ezen az alapon önkényesen bármilyen szót megalkothatunk. Nem kell mást tenni, mint ismert, ma is élő képzőket (mint a -tlan -tlen -talan -telen) bármilyen tőhöz hozzáilleszteni. Így aztán a fontatlan mellett lehetne jótlan, rossztalan, széptelen, csúnyátlan, okostalan, butátlan melléknévünk, a kékes, zöldes, beteges stb. analógiájára jöhet a kéktelen, zöldtelen, betegtelen is.

Persze előfordulhat, hogy évtizedek, évszázadok múlva (ha addig él nyelvében a nemzet) lesz fontatlan melléknévünk is. A játékos szavakat eredményező játszi szóképzés mindig létezett, és néha olyan alakokat is létrehozott, amelyek életképessé váltak. Régi, latinus műveltségű íróink általában latin képzőket illesztettek magyar szavakhoz, s így tréfás hangulatú szavakat teremtettek. Ilyen szó Jókainál a pirongatórium, de így keletkezett a pipatórium és a ma is közhasználatú (és már nem tréfás) szilvórium is. Mikszáth használja a rokonológia és a boldondéria szavakat — ez utóbbi ma is használatos. Móricznál olvastam az argóból kölcsönzött rendicsek (rendben van) szót. Nagy íróink, költőink egyéni szóképzéseit a végtelenségig lehetne sorolni. De amit szabad Jupiternek... szóval az ilyen „egyénieskedést” a köznapi beszélő nem engedheti meg magának, mert annak nyelvi anarchia lenne a végeredménye.

Az alkalmi szóképzéssel létrejött szavak használatában szerepet játszik az egyéni ízlés is. Bizonyos szavak tetszenek a beszélőnek, mások nem, s néha nehezen tudná megokolni, hogy miért. Én, például, nem szeretem a napjainkban annyira divatos -i kicsinyítővel képzett szavakat (süti, ovi, csoki, kori, isi stb.). Itt még az okot is tudom: szerintem ezek egyhangúvá teszik, s ezzel szegényítik nyelvünket. Ugyancsak nem kedvelem a már említett „rendicsek” szót, valamint a kitaláció és a — újabban a „sikerült” ige helyett használt — „sikeredett” szóalakokat, de pontosan nem tudnám megmondani, hogy miért. Csak.

Átélni vagy túlélni?

Az igekötők használatáról, helyesírásáról, bőséges választékáról már többször is szóltunk, így ezúttal csak arra szeretnénk felhívni a figyelmet: élni kell velük, de nem szabad visszaélni. Tekintetbe kell venni, hogy bizonyos igékhez (vagy főnevekhez, igenevekhez) csak bizonyos igekötők társulhatnak, s bár ezek választéka is igen gazdag, néha „sikerül” megtalálni az éppen nem odaillőt. Ilyen „csodabogarak”, a „kiszavazott helyzet” és a „visszaelözés”, melyek éppen a helytelen igekötőhasználat miatt váltak érthetetlenekké, bár az így beszélők — bizonyára — így akartak tömören szemléltetni bizonyos dolgokat. Az igekötőnek valóban erős tömörítő szerepköre van, de csak akkor, ha igazodik a szöveggörnyezethez, a beszédhelyzethez. Például: átmegy (a vizsgán), összemegy (a tej), leszámol (valakivel), rászéd (becsap), kivár, belát, lekezel, lenéz stb. Az igekötő szinte fölbecsülhetetlen kincse anyanyelvünknek, gazdagíthatjuk, árnyalhatjuk, pontosabbá tehetjük vele mondandónkat. Ezért kár, hogy a mai nyelvhasználatban — amelyben, sajnos, a pongyolaság, a nemtörődomség az uralkodó — a beszélők szinte kényük-kedvük szerint csereberélik, teszik-veszik mindenhová az igekötőket. Ez a folyamat már az 1930-as években megindult, az akkori nyelvművelők felfigyeltek arra, hogy a be-, ki-, de főként a le- igekötők kiszorítják társaikat a nyelvből. A beígér, a beszüntet és betart (ígéretet) formákat kifogásolták (megígér, megszüntet, megtart helyett). Ez így igaz, de ilyen „csekélységet” ma már észre sem veszünk. Azóta megszületett a leterhel, leterheltség (megterhel helyett), a lecsökkent, lekezel (gépet). Ez utóbbi kettőben fölösleges az igekötő. Sőt, a napokban olvastam egy takarítógépről, hogy „kórháztechnikai szempontból is bevizsgálták”.

Ugyancsak a közelmúltban hallottam két ízben is (televíziós riportokban) a következő példát: „Átéltém őket, Hitlert is, Sztálint is” — mondta a riportalany, akit mindketten meg akartak semmisíteni. Egyik-másik alkalommal így hangzott el (többször is): „Át kell élni ezt a nehéz időszakot”. Mindkét esetben a „túlél” formát kellett volna használni. Éppen az igekötők árnyaló, tömörítő szerepe teszi lehetővé, hogy különbséget tegyünk a két kifejezés között. Az átél inkább azt fejezi ki, hogy átérez valamit, színdarabot, filmet, könyvet, vagy akár egy korszakot is, ha együtt érez az üldözöttekkel, magában átéli, átérzi helyzetüket. Aki túlél valamit (vagy valakit), azt úgy kell érteni, hogy kibírja, átvészeli, nem hal bele. S ez utóbbi jóval nagyobb jelentőségű, meghatározóbb, mintha csak átéli.

Keresztény vagy keresztyén?

Az elmúlt hetekben megkérdezték tőlem, mi a különbség a fenti két forma között. A választ röviden azonnal meg tudtam adni, mert a lényeg az, hogy a keresztény formát a katolikusok, a keresztyént a reformátusok (protestánsok) hasz-

nálják, vagy inkább használták régebben, mert a mai köznyelvben igencsak a keresztény alakot lehet hallani. Aztán találtam a két formára bővebb magyarázatot is.

Kazinczy Ferenc szerint a keresztyén volt a régebbi (eredeti?) forma. Ez a görög eredetű szó a latin *Christianus* közvetítésével terjedt el, a magyarba egy délszláv nyelv útján került át, s ugyanúgy lett a *Christianusból* (amely személynév) keresztyén, mint ahogy a *Sebastian* névből *Sebestyén*. Ezzel kapcsolatban idéz egy XVI. század eleji nyelvemléket. Eszerint: „... keresztyén, ez szónak az mi nyelvünkön nem a keresztről lőn eredete, hanem az *Christus*-ról, meg tetszik is az görög szóból, *christianus*.”

A XVII. században lett a keresztyénből keresztény változat is. Ezt először éppen a protestáns nyomtatványok címlapján találjuk, így például Komáromi Csipkés György: *Az Keresztény Isteni Tudománynak ... summaia* (1653). Ekkor a két változat egymás mellett élt minden felekezeti elkülönülés nélkül. Zrínyi a Szigeti veszedelemben és Mikes a Leveleskönyvében hol az egyik, hol a másik változatot használja.

Úgy látszik, a nyelvújítás korában kezdődött el a feljebb idézett megkülönböztetés. Kazinczy, Batsányi és Baróti Szabó Dávid vitatkoznak is ezen. Később ez a vita a felekezetek közötti elkülönülést eredményezi, mert a katolikusok a kereszt szóból származtatják, a kálvinisták a *Christianus* névből (ami Krisztus neve).

Végül — ha mégolyan illetéktelenül is — (hiszen nem vagyok nyelvtörténész) hozzátenném a saját véleményemet: Szerintem a kettőnek, tehát a *Christianus* névnek és a kereszt szónak valahol köze lehet egymáshoz, valamelyik a másiktól eredeztethető. Ez, persze, amolyan délibábos nyelvészkedés, és talán nem is lényeges. A lényegét Illyés Gyula mondja ki *A reformáció genfi emlékműve előtt* című versében:

„Egy betű, egy már tréfának sem új
buta betű s az is csak magyarul.
mért több a keresztyén mint a
keresztény?
Értelmet annyi millió halott
véréből ennyit párolhattatok,
midőn — feledve, kinek mi a dolga —
karddal csaptatok ti is a csomóba”

Logika?

Ne keressünk mindig logikát a nyelvben, hiszen az ember nem tud szállni, a villamosra, mégis fel- le- sőt olykor átszállunk (igaz, hogy a XIX. század derekán Petőfi így lelkendezett első vonaton történt utazása után: „A madár röpköd csak eddig, / Most az ember is röpköd.”).

A nyelvi jelenségeket általában logikusan is meg lehet magyarázni, így, például, az egyes mondatok, mondatrészek egymáshoz való kapcsolódását, a mellé- és alárendelést. A leíró nyelvtant, elsősorban az elemzést nem véletlenül szokás a matematikához hasonlítani. Logikus gondolkozás szükséges mindkettőhöz.

A nyelvfejlődés története során mégis meghonosodott néhány olyan szerkezet, egyeztetési forma, amelyben hiába keressük a logikát. Így, például, logikátlanságnak tűnik, hogy anyanyelvünkben nemcsak az „egy” tőszámnév után használunk egyes számot, hanem a többi számnév után is, bár azok több személyt vagy dolgot jelölnek. Úgy mondjuk, hogy két ember, tíz könyv, sok virág. Ez a mai nyelvhasználatban így helyes, pedig a régi szövegekben még úgy hangzott: sok virágok voltak a réten. A változás azonban már nagyon régen elkezdődhetett, mert a XVI. század második felében élő Balassinál már az egyes számú forma jelentkezik: „Holott kikeletkor / Az sok szép madár szól” (*Egy katona-ének*).

Hasonlóképpen „logikátlan”, de magyaros a páros testrészek esetében a „fél” előtag használata akkor, ha csak az egyikről van szó: fél füllel hallottam, fél szemmel láttam, fél kezemen meg tudom számolni, fél lábon áll. Ez a forma valószínűleg egészen régi, sőt ősi, tudtommal finnugor sajátosság, de hogy miért alakult így, azt nem tudom megmagyarázni. Azt sem, illetve csak részben, hogy akkor miért mondjuk mégis azt, hogy két kézzel, illetve szólásban is: két lábbal áll a földön (azaz jól vigyáz magára), hiszen két fél az egyetlen egész. Talán azért (ha mégis keressük a logikát), mert ilyenkor hangsúlyozni kívánjuk a cselekvés teljességét.

A világért sem szeretnék belekontárkodni abba, amihez nem értek, de azt hiszem, a logika olykor más nyelvekből is hiányzik. Ilyen lenne a nemek kérdése, mely szerencsére — úgyis igen nehezen elsajátítható — anyanyelvünkben nincs meg (tulajdonképpen már ebben sincs logika). Nem értem, miért és milyen szabály szerint van egyes nyelvekben az élettelen tárgyaknak is nemük, s ha már így van, a németben miért semleges nemű a legnőibb fogalmat kifejező „leány” szó (das Mädchen).

Hol van itt a logika?

Durvaságok a nyelvben

Nemrég elég bátor voltam olyan kijelentést tenni, hogy anyanyelvünkben a nyelvromlás folyamata az utóbbi tíz-húsz évben felgyorsult. Én valóban így látom (bár a gyorsulás időtartamát még évtizedekben sem lehet pontosan meghatározni), de egy kijelentésnek, véleménynek csak akkor van érvénye, ha néhány példával is támogatjuk.

A gyorsuló vagy „gyorsított” (hiszen néha úgy tűnik, mintha készakarva történne) nyelvromlás egyik alapvető oka a pongyola köznyelv behatolása a hivatalos nyelvhasználatba. Persze, korántsem természetes, hogy a köznyelvnek pon-

gyolának kell lennie, de természeténél fogva kötetlenebb, kevésbé gondos és választékos, mint a publicisztikai vagy a szépirodalmi stílus. Másképp fogalmazunk írásban vagy közönség előtt, mint jártunkban-keltünkben az utcán vagy baráti társaságban. Másképp kellene... méghozzá többféle szempont figyelembe vételével. Ezúttal azonban csak egyet emelnék ki.

Az igazság az, hogy az utóbbi időben a hivatalos — tehát természeténél fogva választékos — nyelvhasználatban is elterjedtek a durva megfogalmazások. Én még úgy tanultam és tanítottam az iskolában, hogy „a forradalom bukása után — egyes vélemények szerint — Vörösmarty elméje elborult”. Mintegy öt-tíz évvel ezelőtt mégis így láttam viszont legjobb tanítványaim dolgozatában: „... egyesek azt állították, hogy Vörösmarty megbolondult”. Az egészben az volt a legszomorúbb, hogy tanulóim nem is értették, hogy mit kifogásolok: hiszen én is azt mondtam, legfeljebb más szavakkal.

Azóta számtalanszor volt alkalmam megfigyelni szóban és írásban egyaránt, hogyan terjednek az olyan nyers, durva kifejezések, mint: bedöglött, pofázik, elviszi a balhét. Ma már senkinek sem mondanak fel, senkit nem bocsátanak el az állásából, senkit sem távolítanak el, nem csapnak ki az iskolából, még csak nem is raknak ki, dobznak ki sehonnan. Egyszerűen és durván mindenkit csak kirúgnak. Ez vált szabványkifejezéssé az úgynevezett hivatalos nyelvhasználatban is. Gondolom, nem kell bizonyítanom, hogy ez a legdurvább változat (már azok közül, amelyek elbírják a nyomdafestéket), ráadásul nem is mindig találó, mert miért lenne kirúgás az, ha valakinek objektív okokból megszűnik a munkahelye, vagy a korhatárt elérve gyöngéden figyelmeztetik, hogy ideje már átadnia helyét a munka nélkül lézengő fiataloknak. Egy-egy kifejezés — ha jól alkalmazzák — minősít. Ha valaki súlyos hivatali visszaélést követ el, vagy botrányt okoz, azt valóban kirúgják. Minden kifejezést lehet használni, de csak a maga helyén.

József Attilát sem „rúgták ki” az egyetemről (ahogy ma mondják a diákok), hanem csak — mint ő írja: „Szegeden ELTANÁCSOLT az egyetem fura ura” (kiemelés tőlem).

Valahogy így kellene fogalmazni manapság is kissé árnyaltabban, kissé több kegyelettel nagyjaink iránt, kissé több tisztelettel egymás iránt. Hiszen ha így folytatódik, hamarosan azt hallhatjuk (olvashatjuk) majd, hogy Petőfi a hadseregben sokszor elvitte a balhét, majd kinyiffant a fehéregyházi csatatéren.

A változó argó

Az argó vagy zsargon régebbi időkben csak az elzárkózás, az elkülönülés nyelve volt. Így a tolvajnyelv létrejöttének célja az volt, hogy bizonyos szavakat, kifejezéseket csak egymás között használjanak, s a kívülállók ne értsenek meg. Emlékszem, annak idején az egyetemen egyik tanárunknak nagy sikere volt, mikor a „műszaki rajzoló” kifejezést idézte, mely — szerinte — a tolvajnyelvben zsebmetszőt jelent. Később az argó funkciója kiszélesedett, kifejezéseit elsősor-

ban a fiatalság, a diákság vette át, hiszen az olyan „jópofa”, ha valaki étel, ital helyett azt mondja: kaja, pia, verés, verekedés helyett bunyó és így tovább.

Ma már az argó nem csak a fiatalok nyelvhasználatában él. A felnőttek, beleértve az idősebb korosztályt is, előszeretettel használják kifejezéseit, sokszor éppen azért, hogy így igazolják: tudnak az ifjúság nyelvén beszélni. Mások ezzel szeretnék bizonyítani örök fiatalságukat, esetleg így akarják megkedveltetni magukat az utánuk következő egy-két nemzedékkel. Szemlélet és ízlés kérdése ez, és már nem egészen nyelvészeti téma.

Annál inkább az viszont az argó-kifejezések divatjának változása. Igaz, hogy vannak állandósult jelentésű szavak is, mint a fent említett kaja, pia vagy például a haver, sulí. De az alkalmi szókapcsolatok ki-kimennek a divatból, helyettük újak keletkeznek. Diákkoromban már unalmassá vált, elkopott a „dob” ige ilyenféle használata: bedobtam magam a moziba, feldobjuk a csomagot (azaz közösen fogyasztjuk el), most jön a feldobás (valaki fizet a többinek egy-egy feketét, pohár sört). Ezt manapság már nem lehet hallani.

Az argó nyelve tehát olyan, mint minden divatcikk: időnként változik. S ahogy a divat színesebbé teszi az életet, úgy az argó divatja színezi a nyelvet. Használata így nem hibáztatható. Az viszont már ízlés dolga, hogy a hivatalos nyelvhasználatban is terjedhet-e. A televízióban jónevű riporterektől többször is hallottam használni a bringa szót bicikli vagy kerékpár helyett. Persze, ezt sem ismertük diákkorunkban. Akkor — ha a biciklit nem találtuk elég kifejezőnek — azt mondtuk: cagla. Ma már ez is a múlté.

Újabb divatszók

Gyakran még a nyelvész figyelmét is elkerülik a kétségtelenül új, napjaink társadalmi életében — és annak következményeként — keletkezett új szavak, összetételek, képzésmódok. Nem figyelünk oda ezekre, mert annyira természetesnek tűnnek, mintha mindig is léteztek volna, pedig, ha utána gondolok, életkoruk mindössze néhány év. Rendszerváltás — halljuk, mondjuk naponta többször is, nem is gondolva arra, hogy ezt a kifejezést 15-20 évvel ezelőtt veszélyes lett volna használni, s így csak a passzív szókincsünkben létezett, ha létezett. De nem használtuk — nem volt miért — a választások előtti „médiacsend” kifejezést sem, sőt maga a média sem élt ebben az értelemben, még kevésbé a médium. Ma mindkettő tömegtájékoztatási eszközt, illetve azok összességét jelenti, pedig azelőtt elsődleges jelentésük az átlag, középarány, illetőleg a hipnotizálható személy volt.

Érdekesen újszerű szavakat, kifejezéseket hoz divatba a reklámok nyelvezete, stílusa is. Lehet, hogy tévedek, de néhány évvel ezelőtt nemigen hallottam olyan kifejezéseket, mint márkahű, mosóerő, biopontisztaság, feltmentesen tiszta stb., hogy a szuper- előtagú szavakról ne is beszéljek.

Nehéz lenne állás foglalni abban a kérdésben, hogy helyes-e avagy helytelen anyanyelvünk szókészletének ez a fajta gyarapodása. Ha már kimondtuk, hogy gyarapodás, akkor nyilvánvaló, hogy helyes és kívánatos, hiszen anyanyelvünk minden történelmi időszakban hasonlóképpen gazdagodott. Igaz, hogy nem fogadott be minden jövevényt, vagy belső szókreatíciót — gondoljunk a XIX. század fordulóján végbement nyelvújítás korszakának nyelvi csatározásaira az ortológusok és neológusok között, melyből végül mégis egyedül az anyanyelv került ki győztesen, gazdagabban. Az ép nyelvérzékű ember ma is szívesen fogadja és használja az olyan nyelvi újdonságot, amely könnyen idomul a magyar beszéd már meglévő elemeihez, és nem szorít vissza egy egész sor (esetleg egész szinonima-sor) régebbi magyar szót passzív szókincsünkbe. Ha ezt vesszük figyelembe, könnyen dönthetünk pro vagy kontra a nyelvi divatjelenségek befogadásáról.

Ha kinyitom a rádiót...

Minden reggel bekapcsolom a rádiót, és — bár megkaptam már, hogy vegyem tudomásul végre, hol élek — az anyaországi közszolgálati adást hallgatom. Kisgyermekkoromtól megszoktam ezt, aztán — jóval később — a televízióval is ezt a szokást követtem. Most már nem érdemes változtatni ezen, bár nincs olyan nap (olyan óra, fél- vagy negyedóra), hogy ne bosszantana fel valamilyen bántó nyelvi hiba, pongyolaság, pontatlanság, amelynek éppen a hírközegekben nem volna szabad elhangzania. Igaz, hogy ezek nagy részét inkább a riportalanyok követik el, de ez a hallgatók szempontjából majdnem mindegy, a jelenség így is, úgy is terjed.

Elfogadhatatlan — és ez az anyaországi nyelvészek véleménye is — az „aki” vonatkozó névmás használata „amely” helyett, ha az nem személyre, hanem valamilyen gyűjtőfogalomra vonatkozik, mégis lépten-nyomon hallani az olyan példákat, mint: „a párt, aki”, „a kurzus, aki”, „az országok, akik” (ez utóbbit egy ismert televíziós műsorvezető „követte el”), hogy csak a közelmúltban hallott néhány példát említsem.

Érdekes módon terjed a -lag -leg rag, amelyet valamikor magyartalannak nyilvánítottak, és szépíróink is kerültek: a „valószínűleg” helyett a „valószínűen” alakot használták, aztán Kosztolányi rámutatott arra, hogy néha a -lag -leg-re is szükség van, mert mást jelent az „egyhangúan” (azaz közömbösen) módhatározó és mást az „egyhangúlag” (egyértelműen, egy akarattal). Megjegyzendő, hogy mára ez is összekeveredett, mert — ismét a -lag -leg-et kerülve, de nem hiszem, hogy nyelvhelyességi megfontolásból — „egyhangúan” szavaznak, vagy választanak meg valakit. Ez, nem is olyan régen, valóban így volt: egyhangúan, azaz közömbösen szavaztunk, hiszen semmi sem függött tőle, de manapság már nem mindegy, kire adjuk le a voksunkat, így ilyen összefüggésben csak az „egyhangúlag” a helyes. Nem tudok viszont egyetérteni a következő példákkal: „Nem bírta

fizetni a telefont. Nem győzte pénzüleg.”; „Vonzódik hozzá érzésileg”; „A közelmúltban érintkeztünk telefonilag”. Az én nyelvi ízlésem szerint ez a forma nyakatekert, magyartalan (de lehet, hogy csak a szokatlansága miatt), én úgy mondanám, hogy nem győzi pénzzel, vonzódik hozzá érzelmileg (itt már megszokott a -leg rag), illetve telefonon beszéltek. Az olvasó eldöntheti, melyik forma magyarosabb.

Végül, néha a pillanatnyi figyelmetlenség okoz beszédbeli zavart, pontatlanságot, ami a rádióban mégsem helyénvaló. „Az első kommunizmus áldozatait” -ről volt szó az egyik reggel, pedig nyilván fordítva: „A kommunizmus első áldozatait” lett volna a helyes sorrend. A meteorológiai jelentésben ez a mondat hangzott el: „Se csapadékra, se hóra nem kell számítani.” Vajon a hó nem csapadék?

Igényes beszédben is...

A „-suk-sük” mellett, amelyet székelgyföldi nyelvjárási jelenségként könyvelnek el, de lépten-nyomon használják az egész magyar nyelvterületen, élnek még — igényes beszédben, sőt írásban is — nyelvjárási eredetű, de elterjedt hibás nyelvi alakok.

Egyik ilyen jelenség a „-tól-től” rag használata nem okhatározói, hanem hasonlító határozói viszonyban. „Hajnalban ettől enyhébb lesz az idő” — hallottam a minap egy meteorológiai jelentésben a televízióban, de nem egy enyhe légáramlásról volt szó, hanem arról, hogy az éjszakai hidegnél lesz melegebb, azaz ahhoz viszonyítva. Gyakran hallani az alábbi példákat is: tőle jobb, ettől nagyobb, rosszabb, kevesebb stb. Mitől? Az ember okot keres, amitől, aminek következtében valami jobb, rosszabb, több, kevesebb lesz, de nincs ilyen ok, csak összehasonlítás, ami helyesen úgy hangzanék: ennél jobb, nálam nagyobb, kisebb stb., azaz a meglevő állapothoz viszonyítva. Az anyaországi nyelvészek szerint Duna-Tisza közti nyelvjárási jelenségről van szó, az ottani sajátos nyelvhasználatról, amely nem terjedt el a köznyelvben.

Nem kétlem — hogy is tehetném —, hogy erről van szó, azt azonban a saját fülem tapasztalatai alapján meg kell cáfolnom, hogy nem használatos a köznyelvben, sőt az igényes irodalmi nyelvben. Példáimat egytől egyig a rádióban és a televízióban hallottam, nemcsak riportalányok, hanem bemondók, riporterek beszédében is. Akárcsak a még jobban elterjedt, dunántúlinak minősített jelenséget, az „add nekem oda”-féle használatot. Hogy lehet nekem valamit odaadni? Nekem csak ideadhatnak valamit. Az ilyen alakok azonban igen gyakran hallhatók az igényes beszédben, sőt a szépirodalomban is. A pillanat töredékéig vagy annál is tovább, néha a megértést is zavarják. Egyik elismert, számomra is igen kedves író regényének étteremben játszódó jelenetében a beszélő így kéri el (a maga számára) a sótartót: „add oda a sót!” Hirtelen nem értettem, hogy kinek adja oda, mikor csak ketten ültek az asztalnál. Egy másik kitűnő szerző hőse, szintén egy

étteremben történt beszélgetés közben, titkon átcsúsztatja férje kezébe a pénztárcát, hogy ő fizesse ki az asztalnál ülő meghívott társaság fogyasztását, de fél, hogy a benne lévő pénz nem lesz elegendő. Később a férj így nyugtatja meg: „Hiszen odaadtad az erszényt.” Ez a mondat az adott szituációban valóban megzavart, hiszen többen ültek az asztalnál: nem volt világos, hogy kinek adta oda. Ekkor értettem meg, hogy magának a férjnek. Valamelyik reggelen egy csacska táncdal refrénjére lettem figyelmes, amelynek 5-6 szakasza ezzel a sorral végződött: „Hát add oda nekem” (tudniillik a szívét). Ez ugyan nem igényes műalkotás, de milliók hallgatják, hallják öltözködés, reggelizés közben, ha csak — mint jómagam — fél füllel is.

Véleményem szerint az igényes beszéd attól igényes, hogy a köznyelvi, az irodalmi nyelvi szabályokhoz, normákhoz igazodik, mert vannak ilyenek. Az egyszerű, köznapi beszélő igen, de a nyelv hivatásos művelője nem hivatkozhat arra, hogy a Székelyföldön vagy a Dunántúlon másképpen — mondjuk ki: helytelenül — használnak bizonyos nyelvi formákat.

Albert-Lőrincz Márton

Belőle szövettem

álmaimat
foltozta egy varga

anyámnál volt
a tű és a cérna

apám dugdosta
át a szöveten

anyanyelvem
belém szeretett

belőle szövettem

Mészely József

Vers a magyar nyelvhez

Benned minden
a helyén van még,
hiába röpködnek körbe, beléd ütődve
a divat hímporos lepkék.

Benned minden
a helyén van rég,
akár a szálfákban
a kezdet és a vég,
akár a szálfákban
a bölcső és a koporsó
s mi köztük feszül, él,
hiába tűnik, hogy tétlenül toporgó,
hisz mégis csoda, erőt sokszorozó,
mely nélkül a lelkünk senyvedve,
csillagtalan esteként
csak önmaga árnyában heverne.

Te nyögés nélkül tűröd
a balgán emésztő végleteket,
a fullasztóan tomboló nyarakat
s a dermesztően fagyos teleket.

Te vagy, ki vihart állsz,
és gőgösen ágáló közönyt
s mégis ringatsz levelet, virágot,
jövőt biztató lenge fényözönt.

Te derűsíted újra és újra,
hogyan ne árvuljon el a kedvünk
s ne fáradjunk el élni,
hogyan építsünk, szeressünk.
Faludys áhítattal mondom én,
lelkünknek te vagy a táp,
nélküled nem írna az időbe nyomot
az elme, a kéz, a láb...

Ruha István hegedűjátékaira emlékezve

Hegedűjét, ha vonójával megzendítette,
figyelmeztetett mindig az éberségeinkre,
mint a kakas, hajnalt kukorékolóan,
s oly emléktárasan és olyan izgatón.

Vonójával — Ó, te fenséges kék ég! —
úgy sírta és zokogta a zene ütemét,
hogy hallhassuk a titkos csíra-szózatot,
mely rögbe taposva sem ismer, tűr alázatot.

Rívó hegedűje, a bűvös hangszere
a megalázottak büszkeségét zengte,
miközben bánatot, sérelmet altatott,
soha nem a tettlen nyugalomra ajzott.

Míg zenéje emelt türemlő csíráként,
vadító örömként és ziháló kinként,
bátorította mindig a csüggedők szívét,
óvni a szépség és az értelem tündökletét.

Az emberért

Hát nem a jövőndő romjait féltem,
nem a semmibe szűrő hidakat
és a meg nem érkezést valahová
és sehová,
nem az omlatag biztonságot,
nem a szirénázó riadók hangját,
nem az ostoba civilizációt,
a kísérleti állomások
kikísérletezett öldöklő csodáit,
sem az eredménytelen
tanácskozásokat
és csúcstalálkozókat,
de a lábán elszáradó erdőt,

a gyökerébe fulladó virágot,
a mocsokban elhevert állatot,
az elárvult hőesést,
a moccantó fényt,
a szivárgó csendet,
a könnyekkel elmaszatolt
mosolyt,
a szemek ikercsillagát,
jaj, féltem azt,
— ki száz csapás közt is
megérti,
hogyan érdemes élni —
a töprengő embert!

Jancsik Pál

Rekviem előhanggal

(Dsida Jenő)

Ó, te csendes angyal, ki a sírokat őrzöd.

Gustav Fellingner

*Angyalt, igen, a csendes sírokon,
csak ott tud látni a képzeletem,
szelíd lényt, mely a lélekkel rokon,
s mint lenn a régen boltak, testtelen.*

Azért futott át mindez eszemen,
mert már életedben *angyali költő*
voltál, s így emlegetett félszegen
az elsuhant egynéhány emberöltő.

Pedig ki volt művésze más a szónak
korodban — ne feledjük Áprilyt —,
tudója hinni-, siratnivalónak?
Reményik... Alig lelsz még valakit.

Teremtő költőt, bátos alkotót,
sokszínűt, gyermekest és férfiast,
ki kacagni könnyesen is tudott,
és könnyedén szárnyalta túl a sast.

Kertészét kényes szerelmes szavaknak,
a költői mesterség tudorát,
ki rabként mondhatta magát szabadnak,
s érezte e visszás lét humorát.

Szép a világ, gyönyörű a világ, és nincs hiba benne.
(Kóborló délután...)

*Ó, emberek,
nem albatok!
Fájdalmam a
fájdalmatok,
itt tükrözzük
keresztetek,*

*és borzadok,
és reszketek.*

(A tó tavaszi éneke)

Érzékeny volt, akár tükre a tónak,
De ki kellett magát takarnia.
Tudták-e, ily törékeny alkotónak
nagyobb védelmet kéne kapnia? —
Több mint százéves volna, hogyha élne.
Hetven éve hűs bolt alatt pihen.
Művészeté harmincegy röpke éve.
Öröklétét zengi e rekviem.

1992–2008

Köd

(két regiszterben előadva)

I

Nézz, nézz a ködbe hosszan, elmerengve...
Van olyan sejtelmes, olyan varázsos,
mint mikor tiszta időben kitárul
a magasból a táj és lenn a város.
Vagy még ígézőbb, elkápráztatóbb.
Úszik, mint vitorlás szellemhajó,
a puha semmi... hómanók az ágon...
palcáját fölemeli Proszpero.
Mesék és tündérek pillanata.
A zúzmarával ékes téli erdő
ezüst harangja, jégkristálya csendül.
Csöndszőnyegen a csoda máris eljő.

II

A ködben kétes kalmárok, kalózkod.
Csalás, lopás, gyilkosság pihelágyan
a csönd méhében, éj zugaiban,
a város utcáin, a néma házban.

Biztos, akár az ócska kétszerkettő:
az ámitás mesés hasznot terem,
ködlepel alatt, ködös célokért
átgázolva hiszékeny lelkeken,
a gyámol nélküli szegényeket
munka s kenyér helyett köddel etetve...
S mert *ködben a jószándék is halálos*,*
a rossz ragyog, mint fény a cinkos estbe.

*Saszet Géza verssora.

Időalagút

Az égen félhold, hetyke csillag...
Be furcsa látvány, látomás volt!
Mintha ismét uralna minket
a rettenetes ottomán hold.

Körben olyan különös minden.
Az utcákon cserfes tömeg.
Tévesztő mezt visel mindenki.
Őszinték csupán a kövek.

Kaméleonná lett az élet.
Pénzért akármi kapható.
Egy nagy bazár az egész város.
Ki ad, ki vesz, egyként csaló.

Fölbugyog, jön az áradás, jön,
Hamis a szó az ember ajkán.
Síppal, dobbal, mézzel és mázzal
jön a mordályégető Balkán. —

Az idő örök, feneketlen,
ásító, rideg, néma kút.
Röpíts e múltból szebb jövőbe,
iszonyú időalagút!

Ferenczi Enikő

Tas

(II.)

(Részlet a *Szarvasűnő népe* című regényből)

A törzs legrégebbi üstje, a Kován használt, *folto*kkal volt tele, annyi viszontagság érte már. Fémek ráolvasztásával — különleges védő szerepe volt ezeknek, akárcsak a rátéteknek a szőtteken —, többször *kiegészítették* már a likakat; kikapálták a horpadásokat és *kiigazították* a megsérült mintákat és jeleket, hogy semmiben se hibázzék az áldozati étel.

Sietve, amennyire csak a kora engedte, de tisztségétől fogva méltóságteljesen iparkodott Tas a *gyors* lábú *gyermek*ek és az előtte igyekvő mesterek, fiatalok és asszonyok nyomában. Nem tudta elképzelni, hogy mi a csuda történhetett odafent, ami az ő személyes jelenlétét kívánja, ami a *reggel* óta szép *rendben* haladó munkát a feje tetejére állította, ami a fegyelmet kíváncsisággal *kavarta* fel.

„Talán a szekereket javítgató férfiak *verekedtek* volna össze odafent?”, latolgatta. De nem volt még példa ilyenre. „Különben is Érd fia Bese a faluban maradt. Mértéktartó józansága és megfontolt bölcsessége mindenkire nyugtatólag hat.”

„Vagy talán Kos fia Érd távozott volna az élők sorából?”, találgatta. De akkor inkább szomorú, mint ijedt lett volna a hírnök hangja. És semmiképpen sem vágtatott volna lóhalálában Bégavékonyához, hanem kimért léptekkel jött volna, tiszteletadóan. Úgy, ahogy az alkalomhoz illik.

Kifulladt már az emelkedőtől. Megállt néhány pillanatra, aztán lassabbra és rövidebbre fogta a lépteit. Sok minden átcikázott még az agyán, annál is inkább, mert különös álommal tért meg *abból* a másik világból.

[*Honnan, honnan nem, a Bese lőtte szarvasbika vetődött eléje és a nemzetség legszebb leányát követelte párjául, fenyegetően. Még álmában is félelmetes volt: elülső bal lábát emelgette, nagyokat fúj és dübötöl tájtékezőt. Csakhogy egyetlen leány sem lehetett Bágyból a menyasszonya, minthogy nem volt még nővé avatott vagy pártában maradt közöttük. Értetű emberi nyelven azt bögte a bika: agancsával rögvést feltúrja a falut, ha nem kerítenek néki azonnal arát! Perlekedés helyett csitítgatta, békítgette Tas. Mi más tehetett volna? Tudta, a szarvasbikának van igaza: Bese valószínűleg elfelejtette a bocsánatát kérni, miután meglőtte. Márpedig addig nem nyugodhat meg a bika szelleme: kiengesztelés híján nem kerülhet az árnyvilágba a lelke. Sőt, a tiszteletlenség okán még áldozatot is követelhet magának.*]

Izzadva ébredt. Égúr köszöntésekor sem tudott annyira elmélyülni az imájában, mint ahogy mindahányszor tette. Igaz, a nőavatás elhalasztása is erősen foglalkoztatta. Nem kellett még eddig jövődölés miatt megszegniük a törzsi szokást.

A szarvasbika agancsa járt most az eszében: életerőt jelent. E szerint semmi baja sem lehet Kos fia Érdnek. Egyelőre. De szintakkor a bika dühe sem párolgathatott el, csak úgy magától, mint füst a szélben, mint köd a napsütésben: hisz semmivel sem tudta álmában lecsendesíteni az állat haragját. A fenyegetés árnya közöttük bujkál. Vajon kire fog lecsapni? Sosem arra, aki a leggyengébb, aki a legebezhetőbb. Talán éppen a férfiak odafent viselt dolga lesz ennek a nyitja!

Sehogy sem értette, miért nem észlelt múltkori látásakor semmilyen baljóslatú jelet. „Bár igaz, egyre tisztábban emlékszem már rá: szél nélkül is napnyugatnak tartott a szent tűz vékonyka füstje s nem egyenest az égnek. Valamiféle jelzés lett volna talán, amire akkor nem figyeltem fel, de most, amikor rejtett értelmek után kutatok, mégiscsak jelentéssé áll össze? Hamarosan kitudódik majd...”

Nagyon elcsodálkozott azon, amit a karám mellett látott és hallott.

Érd fia Bese köré gyűlt a falu apraja-nagyja és szájtátva figyelte. Bese hosszasán, higgadtan és bölcsen beszélt. Úgy fűzte az egyik gondolatot a másikba, mint ahogyan a leánykák szokták a réten egymásba öltögetni a *kanikára görbített* virág-szárazakat. Emberfia nem látta még Besét ilyen helyzetben. Őszek tanácskozásain is alig nyitja szóra a száját. S ha igen, mindig ráérős óvatossággal szűri meg a mondandóját és lassú megfontoltsággal csiszolgatja a szavait. Alig győzik kívánni — pedig egyikőjük sem türelmetlen —, hogy kimondja végre azt, ami szándékában van. Igaz, olyankor beszél ott csupán, ha kikérik a javaslatát, hisz apja jogán ül egyelőre az őszek között.

Sűrűn bólogattak Bese beszédéhez az emberek. Egy-két lehajtott fejű, veres képű is volt a közelében. Azonnal kitalálta: azok ellen kellett Érd fia Besének fel-szólalnia.

Testvérbarátja volt Bese. Hosszú évekkel azelőtt egyszerre itták ki¹ borral kevert vérüket az esküvő serlegeből és úgy tartották attól fogva, hogy szövetkeztek, tehát eggyé váltak² és „...semmi sincs, mi ezután őket szétválaszthatná.”³ Csupán három ilyen barátja lehet az embernek, mert azt mondogatják maguk között: „...kinek sok barátja van, azt hasonlónak tartjuk a közös parázna nőhöz, s azt

¹ Egy krím-félszigeti (Kul Olba) temetkezési helyen találtak egy Kr. e. IV. századi aranylemezt, amely egy egybeolvadt alakú, vérszerződésre lépő emberpárt ábrázol, amint egyszerre issza ki borral kevert vérét a szarvasmarha-tülből.

² Lukianosz: *Toxaris vagy barátság*, LIII.

³ *Uo.*, XXXVII.

gondoljuk: barátsága nem lehet többé olyan szilárd, ha sok jóakaró között van elosztva.”⁴

Bese volt a harmadik és a legkedvesebb választott vére.

Égúr igaza mindig harmadszorra teljesedik be.

...Korak unokája Belit is példamutató szkíta vala. Történt egyszer, hogy éppen vadászaton volt a vérrel felesküdüött barátjával, amikor Bástot⁵ egy oroszán ragadá meg és karmaival kezdi vala tépni. Habozás nélkül ugrott le a lováról, hogy az állatot maga ellen bősztse, hogy a félholt Bástot megmentse. Sikerült a terve, azonban az oroszán őt is halálra sebezte. Utolsó erejét összeszedve döfte a kardját az állat szájába. Törzsük két sírbanba temette őket: egyikbe a két jóbarátot, hogy a felső világon is egymás mellett legyenek, a másikba az oroszánt. Azóta különös tisztelet övezi őket...

(Lukianosz: *Szkíta vagy vendégbarát* című írása alapján)

Kerek tíz esztendővel volt nálánál fiatalabb Bese. Alig lehetett több kilenc-tíz esztendősnél akkor, amikor első nagyobb vadászata során megmentette az ő életét. Olyasforma volt, mint amilyen a Harmattól született legnagyobb fia, Köl lehet most: sebes, mint a szél; fürge, mint a gyík; és erős, mint a bikaborjú. — Egy kurta farkú kígyó⁶ gyűrűdzött feléje a térdig érő fűben. Megzavarhatták az álmát, amikor leszálltak a lóról, hogy az elejtett vadkant szemügyre vegyék, hogy lássák, melyikük nyila végzett véle. — Mindegyik vadász apró, megkülönböztető jelet ró a nyílveesszői végére, hogy vita nélkül dönthessék el, kié a vadászérdem. — Bese vette egyedül észre a lábszárától alig egy lépésre surranó két könyöknyi hosszú csúszó-mászót. Nesztelen, könnyű siklásától még a fűszálak sem rezdültek. Nem sokat teketóriázott. Azon nyomban a hüvelyk- és a mutatóujja közé szorította a földön tekerődő féreg nyakát, úgy, hogy ne használhassa a mérgefogát és diadalmasan emelte a magasba. Öltögetni kezdte ugyan kínjában a nyelvét a beste, de legfeljebb a levegőbe marhatott bele. Sziszegett és erősen csapkodott a farkával tehetetlenségében. Bese azonban nem félt tőle. Tudta, akképpen fogja, hogy nem tehet kárt benne. Egyetlen szőrszálát sem görbítheti meg. Aztán, hogy ne szenvedjen, hisz az is lelkes, a földre csapta s egy kővel hamarjában agyonsújtotta. Vonaglott még néhányat a pára, mielőtt végképp kinyúlt volna. Sietve állták körbe és kérték a bocsánatát. Nem tanácsos magukra haragítani a fajtáját!

Köztudott, hogy a kígyók ereje vetekszik a kardéval: ők is a halál urai. Jóllehet az élethez is sok közük van, hisz többször újjászületnek, a bőrüket elhányva. És mindig nagyobbak! Némelyikük mérge nemcsak fájdalomcsillapító, de bizonyos nyavalyáiból is kigyógyítja az embert.

⁴ Uo., érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy ez a gondolkodásmód, éppúgy, mint a szkíták életvitele, az élet minőségére fektette a hangsúlyt.

⁵ Belitta és Basth az eredeti szövegben (XLIII.).

⁶ *Vipera nikolskii*, jelenleg Ukrajna keleti részén, a ligetes sztyeppén él.

Megjelenésük olykor szerencsével is járhat: aranyat rejthet a föld ott, ahol gyűrűző táncukat lejtik. Igaz, nagyon nehéz megszerezni azt, háromszoros gyűrűvel védi a kígyók királya és bármikor örökre elsüllyesztheti, ha kedve tartja.

Senki sem merte „kígyóölőként” emlegetni Besét az eset után, nehogy az állat szellemének a rontását idézzék meg a névadással. Erősen bosszúálló fajta. Még azt hiheti, hogy Besét ügyesebbnek tartják nálánál. Kellő szerénységet kell tanúsítani iránta, különben könnyen meggyűlik a *bajuk* véle és akkor a *bűbáj*osok törzséhez kell orvoslásért fordulniuk. Mert vannak olyan alattomban pusztító lények, ármányosan romboló igék és csalárdul ható méregszerek, amelyek ellen még a táltosi tudomány sem használ, csak a tündérek ég felé fordított ördögújja.

„Bátor vadásznak” nevezi a törzse egy párduccal való küzdelme óta. Akkortól ékesítik mély karomnyomok a hátát és a jobb karját — éppen ott, ahol fiúkorában egy farkas sebezte volt meg —, ismételten *megtörve* *szarvas*ünő képét, a *törzsi* jegyet. Mindenki *szerencsés*nek tartotta akkor Besét és Égúr kegyét hálaáldozattal köszönte meg. Hisz ő volt Érd legkisebbik fia, a jövő vezető! Büszke is volt rá a nemzetsége, hogy lám, milyen vitéz embere van, akinek minden bizonnyal fennmarad majd a neve az énekeikben. — Arról nem illett szólni, mennyire elgyengült Bese a nagy vérveszteségtől, hogy Ugra fia Örs viselte hetekig a gondját: ráolvasás mellett írral kenegette a fel-felszakadó sebeket, varfűvel siettetta a nyílások összehúzódását, gyulladáscsökkentő levelekkel *borítgatta* a kitüzesedett *bőrt*, kendervászonnal kötözte a vállat, a felkart és a jobb oldali lapockát...

„Semmi jót sem jelenthetnek együtt ezek a jelek: az álombeli szarvasbika dühe és a Bese karján kétszeresen szétroncsolt jegy! Ejsze nemcsak Besével kapcsolatos ez már, hanem törzsünk sorsával is”, döbrent rá hirtelen, fél füllel Besére is figyelve.

„Mindenképpen ki kell kérnem a Mindentudó tanácsát. Talán ez lenne most a sürgősebb... Majd holnap korán reggel, hisz mindig tartok a házamban készenlétben fűzfavesszőket. Ma a fazekasmunkára kell figyelnem!” szögezte le. „Lám, egy váratlan hírtől azonnal megbolydul a rend!” Ő maga sem tudta, hogy miért, miért nem, furcsa szorongás kezdett fészkelődni benne. Bese szép és igaz beszéde azonban csakhamar legyűrte a nyugtalanságát.

Kétféle jóslási szokásuk volt: az ünnepek előtti nyilvános és a személyes sorokra kérdező, visszavonult. Nap- és holdjáráshoz igazodik s csupán alkonyatkor ejthető meg az első, bármelyik nap reggele alkalmas a második teljesítésére.

Szigorú és eltérő szabályai vannak ezeknek, noha a rájuk való felkészülésnek hasonló a menete: *teszt*-lelki *tisztaság*ot követel mindkettő *tiszt*sége.

Ugyanakkor más elemeknek is jelen kell lenniük a tisztító erejű *tűz* mellett. Mindenekelőtt az *áldozati állat* vérének, hisz a *vér* biztosítja a *révület* szentségét,

lévén a születés, az élet, a halál és a feltámadás kísérője. Lovat⁷ és ökröt szoktak áldozni Égúrnak, illetve Hadak Urának a különböző szkíta törzsek. De hallottak már olyan távoliakról is, akik szamarat.⁸

„...Kétféle jóslás vala a szkítáknál: az egyik a fűzfavessző, a másik a hárskéreg általi. Az előbbi úgy történt, hogy a földre tették a vesszőőrözsét, kibontották, aztán a vékonyka ágakat egyenként különválasztották s újracsomózták mialatt a jóslatot mondták, majd megismételték a műveletet. Hársfabáncsból a hímnők szoktak vala jövendőlni, úgy, hogy három részre hasították a kérget, az ujjaikra csavarták, majd lebontották....”

(Hérodotosz IV. könyve alapján)

Az egyéni sorsra kérdező jósláshoz a hurokkal fogott gerlék közül választja ki a hímet. Azt, amelyiknek fekete csík van a nyakán. Kifolyatott vérével öntözi meg áldásképpen a virgácsokat⁹, miután az ágak többszöri összerakásából és szálakra¹⁰, szalagokra bontásából kifürkészte már az újonnan született életútját, a nagybeteg nemzetségbelijének a sorsát, az atyafia jövőjét vagy a...

⁷ A „magyar” népnév nyugat-európai változatai: az *ongaro*, *húngaro*, *bongrois*, *ungherese* stb. jelentése kapcsolódhat úgy a „kiherélt lóhoz”, mint az *onager*nek nevezett szíriai vagy elő-ázsiai számarfajtához (*Equus hemionus*). Ókori források szerint a szkíták kiherélték a lovaikat (Sztrabón: VII. IV. 8.), valamint szamarat is áldoztak (Apollodorosz: 13. töredék). A „szamár” délszláv elnevezései: a *magarac* és a *magare* a magyarság másik ágának a nevével cseng össze. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a „kelta” népnév is éppenúgy kötődhet ehhez a két állatnévhez: a „meddőt” jelentő **galdu* proto-germán (PG) gyökből származó angol *gelding* „herélt lovat” jelent, a görög *gaidarosz* pedig „szamarat”. A nyugat-európai névváltozatok a magyarságnak a Kárpát-medencébe érkező egyik korábbi ágára, az „üngürüszre” utalhatnak (*Tarib-i Üngürüsz*, 7-12.). Említést érdemel továbbá a népnévünkkel egybehangzó örmény *unger* („barát”) és a zuberói baszk nyelvjárás *üngürü* v. *ingürü* („szomszédság”) kifejezése, mindkettő összecseng a grúzai Enguri, valamint az ukrain Ingul és Ingulec folyónevekkel. (Érdemes figyelni az ókori *angle* törzs és az *ongaro* stb. hangalaki azonosságára!)

⁸ A „szamár” különböző megnevezéseinek az összehasonlítása alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ez az ókorban igen megbecsült állat a szumír (aragon *somero*, korzikai *sumere*, olasz *somaro*), a kelta (görög *gaidarosz*), a kimmer (albán *gomari*) és a magyar (bulgár *magare*) népnemekkel hozható kapcsolatba.

⁹ „Jósok sokan vannak a szkítáknál, akik számos fűzfavessző által... jósolnak...” (Hérodotosz: IV.67.); a „fűzfát” jelentő angol *willow*-t (óangol *welig*) a **walg* PG gyökből eredeztetik, „virgács” szavunknak (mely „fűzfa-korbácsot” is jelent) ugyanez a gyöke.

¹⁰ A „fűzfa” gall, kelta, keltibér elnevezései egybecsengenek ezzel: francia *saul*, ír *saileach*, katalán *salze*, portugál *salgueiro*, stb.

Más törzseknél másképp jósolnak: hárskéreggel¹¹ a hímnőseknél¹², tehén-gyomorra a bika, juhbordával a sakál törzsnél.

Megállapodott rendje-módja van a felkészülésnek. A föld mélyéből feltörő Borkútja vízében mossa meg az arcát előtte való este, mint ahogyan a nagy táltosós tette valamikor az élet vizével. — Ki tudja, a világ melyik szegeletében található az eredeti, minthogy sokfelé megfordult már a törzsük, mindenütt maga után *hagyva* esküje, bőrrrel borított pajzsa és *sírhegye* emlékét! Ennek alapján emlegetik őket más népek „esküszőknek.”¹³ Ők azonban állatösük után „szarvasünő népének” nevezik magukat! — Aztán a megszentelt lóbőrbe törülközik meg. Annak is külön szertartása van. Előbb a szemét kell megérintenie véle, aztán a száját és az orrát, legvégén pedig a homlokát, az arcát és az állát.

Érzékszerveire is szüksége van a jóslás kezdetén. Azok nyitják meg előtte a *sólyom* szárnyú rév járását:

az égi kapu kitárulását láthatóvá,

a fényút siklását hallhatóvá,

a fellegekbe vivő légörvények melegségét érzékelhetővé teszik.

El kell azonban szenderülniük az *izgasztó-zsbbasztó* kendermag-füstből kibodorodó ösvény tetejéig, nehogy az Egek Urával folytatott fontos beszélgetésben zavarják. Nem ébreszthetik föl földi dolgok *égi ügyei* intézésekor! Különben elfelejti, hibásan értelmezi, vagy hiányosan közvetíti a Mindenható jótanácsait és bajt zúdit jóslásával a *saját* nemzetségére.

Nemcsak az éggel, hanem a földdel is összeköti a forrás vize. A föld visszahúzó védelme nélkül nem térhet vissza a lelke a testébe a szertartást követően. Híre szállt már olyan táltosnak is, aki éppen jóslása közben csuklott össze, valahol az ég és a föld közötti feleúton rekedt el és *bolta* után nem *oltalmazhatta* többé a nemzetséget.

Évente három alkalommal *űh körül* a szent kőkört a faluja. — Beljebb nem mehetnek, mert rajta kívül mindenki másnak *tilos* a *Táltoskő* napkörébe lépnie.

Először akkor, amikor Szarvasünő, a szent fény újjászületésének *ümepére* készülődnek Kovára, és útjuk körülményeiről faggatja Égúrt. Néma fegyelmettséggel veszi körül olyankor a nemzetség apraja-nagyja a kört, a középén felállított *sát*orral, hogy a *sötétséggel* viaskodó Dicsőséges üzenetét hallja. — Három

¹¹A „hársat” jelölő litván *liepa* és szláv *lipa* valószínűleg az egyik hérodotoszi eredetmonda (IV. 5.) törzsével, a Lipoxaisszal hozható kapcsolatba; a közép-angol *loppe* „ágacs-ka” is ehhez kapcsolódhat.

¹² *Uo.* 67.

¹³Utalás az *aškužai* vagy *iškužai* asszír megnevezésre; O. Szemerényi szerint ez önmegnevezés lehetett és maguktól a szkítáktól vehették át az asszírok és a görögök; a nyelvész az „íjászt” s „lövőt” jelentő iráni *skuda* gyökhöz köti a névfejtést és figyelmen kívül hagyja az ógörög *szküit*-gyök („bőr”) jelentését (*Four Old Iranian Ethnic Names: Scythian-Skudra-Sogdian-Saka*, 17. és 22. old.).

holdtöltével később ünneplik a *Fenséges Fény* visszatértét, mert hamar elakadnának a pusztát borító rengeteg nagy hóban a tulajdonképpeni napon. Mindazonáltal a fényfordulónak, a *legrövidebb naprovnak* is megvan a maga ősi szokása. Ezen a napon röptetik fiatal kerecsenjeiket az égnek a Béga *jegén*, hogy megidézzék velük a nagy turult, aki sosem hagyja cserben őket, hanem *bíven* megjelenik a *bívásukra*, hogy az erejét vesztett, összeroskadt égi szarvast *évről évre* feltámassza a szárnya szelével és az égbe emelje.

A *sólyomfiak* repüléséből *jósolja* meg aztán, hogy milyen lesz a nemzetség számára a következő esztendő.

Nem lesz gondjuk, ha magasan repülnek a madárfiak.

Bőséges termésük lesz, ha a bágyadt téli nap felé iparkodnak.

Baj éri ellenben a törzset, ha szárnyra kelni vonakodnak.

Tavaly éppenséggel elpusztult az egyik. Élettelenül esett a jégre. Sosem történt még ilyen és semmi jót sem jelenthet.

„Miért jut csak most az eszembe, amikor sokasodnak körülöttünk a jelek?“, tépelődött Tas. „Vajon Égúr borította volna rám a homályt?“

Bőség napja előtt megy másodjára a jövendő elébe. Sok más feltételt kell még teljesítenie olyankor a víz, a tűz, a vér és a virgácsok szertartása mellett. Először is a holdkerékhez *szaabja* az égbe járás időpontját. Holnapután, még mielőtt a madarak elpihennének, elvonul a jóslás szent helyére, ahová csak alkonytájt *szaabad* a nemzetségnek őt követnie. Már délben odahordja a látás kellékeit: a táltossátrat és a csörgőbotot, valamint a tűzgyújtáshoz szükséges *készégeket*. Bármelyik fiú *segíthet* néki abban, ő azonban Költ fogja megkérni arra, első nagyobb vadászata kitüntetéseképpen, mert a néki való segítségnyújtás a férfiatásra való felkészülés szellemi szakasza. Hadd pillantson bele a fiú a táltosi teendőkbe! Nemcsak vadúzásban kell a nemzetségfő unokáinak jeleskedniük, hanem a törzs ősi szellemeivel is szót kell érteniük! Még akkor is, ha nem Köl, hanem a legkisebbik lesz a nemzetségi tűz őrizője.

Fagyhozókor, amikor minden elenyészik körülöttük, kerül sor a harmadik nyilvános jóslásra, az ősökkel való társalgásra, akik segítségükről biztosítják a nemzetséget, ha megemlékeznek róluk és jószívvel áldoznak nekik; Égúr *fényével fényítik* azonban meg őket, ha a tiszteletadás útjáról letérnének. Szikkasztó szárazság sújtja olyankor a ligetes pusztát vagy sáskák hada habzsolja fel a zöldellő gabonát.

Mindahányszor Tátoskő lapos tetején, a kövekkel kirakott *napkör* *kellős* közepén állítja fel a sátrat. Táltosőse szemelte ki falualapításkor a helyet. Ez a leghosszabbik nap reggeli *küillőjének* földi érintője. Égúr *küldönce* kapujának: a nagy Égi Szögnek a mása.

Nyitatlan nyílik meg a menny e tar domb környékén és válik járhatóvá a felmenő útja.

Kihegyezett végű táltosbotjával támasztja ki és szúrja át a hatszögű sátorlapot, s csak azt követően feszíti ki meghatározott *sorrendben* egy-egy égnek álló *ékel* a

lap *sarkait*. Mindig a nap járásának irányát követi. Egyik ismeretlen *előde* faragta az ősi *életfa* mintájára a botot és telepítette rovásokkal belé a mindig megújuló szent erőt. Miként a napé, úgy változik a fa sugárzása is: hol dagad, hol apad az ereje.

Az életfa a törzs fája, a világ tengelye, a tudás jelenléte, amely nemcsak az eget köti össze a földdel, hanem a múltat is a jövővel. Minden nemzedékkel, minden újabb ággal magasabbra nő, miközben folyton-folyvást vastagodik a törzse.

A főtörzs *látója* őrzi a *táltosfába* telepített s az ünökőbe kövesedett eredeti szent erőt, valamint az ősi áldozati üstöt a tengermelléki szkítáknál. Míg a botot más szertartásnál is használják, az ünökövet és az üstöt csupán a szent étel elkészítésekor. Az üst aljára állítja a követ, mielőtt belehelyezné és megfőzné a *lófő*t, valamint az állat többi feldarabolt részét, hogy mindenkinek egyformán jusson az *áldozati* ételbe általment és feloldódott szentségéből.

Nem eshet baja népüknek, amíg ezek a tárgyak a tulajdonukban vannak s isteni elrendelés szerint működnek. Ameddig betartják a törvényeiket.

Úgy őrzi a főtáltos az eredeti életfát, a követ és az üstöt,
mint a királyiak az égből aláhullott aranszereket,
mint a kisebb-nagyobb vezetők a méltóságjeleket,
mint a harcosok az esküt megpecsételő pajzsot,
mint valamennyien az erényeiket.

Péter Katalin: Székely pár (II.)

Kozma László

Szavalóest

(Szabó András előadóművészek)

Történelem, amely lehetne
Gördül fűszálra, levelekre,
Kibomlik rügjön és virágon
Magyarország, gyönyörű álom.

Szava a Halotti Beszédnek
Minekünk azt mondja: élet
A foszló pergamen-kötések —
Siralom volt az öröm-ének.

Hálaadás és könyörgések
Míves és aranyos kötések
Hová szóródott az a könyvtár
Mátyás király, kiben lapoztál?

Tenger-hullámok fehér fényén
Egy tompa sóhaj: — Édes néném!
Ki olvassa és ki lapozza
A sorsunkat ki csillagozza?
Ragyog a tenger tükrén szerte
Erdélyországnak tündéerkertje...

Mert ott van, hullámokba rejtve
Balassi és Mikes szerelme.
Lehet, csak egy-egy lapját látod
Örök Ige a fény- meg árnyfolt.

Történelem, amely lehetne,
Amely tebenned teljesedne,
Ami szétfoszlik, újra rajzold
És tiszta tűzzel gyújtja arcod.

Rajzolj arany iniciálét
Foszló s örök emberi szándék.
Egybe fogja és nem esik szét
Szavaltod a könyv gerincét.

Munkácsy-kép, örök valóság
Festménybe hajlanak a rózsák.
És a rózsza, mely ég felé tör,
Szívedbe hajlik a festményből.

Szivárvány fénylik

Mit adhat más táj: Alpok, Dolomit,
A hegység, amely önmagába szép.
Patak őrzi futó sorsod itt
És történelmet rejt a hegyvidék.

A fejedelem erre menekült,
És itt sújtott le rá a végzete.
Vészben a nép erre a hegyre gyűlt,
S a nyírfaág a győzelem jele.

A szelíd lanka itt szőlőt terem,
S tudást érlel az ős kollégium.
És mesél a két fűzfa Enyeden,
És szivárvány fénylik a borún.

Faragott facsillár

Károly Jánosnak

Széthulló perceinket
Mi fogja egybe mindet?
Míg sorsod szétbarangol,
Faragni egy darabból.
Egymásba kulcsolódva
Mint rejtené fa odva.
Kifaragni a láncot,
Amely a szélben sírt még,
Fenyőfák, bükkök ívét.
Amit a kérgük rejtett,
Feszülő, hű szerelmet,
A kemény élet titkát,
Szellős madár-kalitkát
Mert lombjából repülnek
És visszatérve gyűlnek.

Viszi, hogy bontja szárnyát,
Az erdő suhogását.
S a zöld lombok megóják
Az aprócska fiókát.
S amely a csöndjén termett
Faragni történelmet.
A szárnyaló meséket,
Ami sors volt és végzet.
Kemény földet hasítva
Virágozzon a szikla.
Faragjon búzaszárat,
Forrást, mely zúgva árad.
Esőcseppből szivárványt,
Könnyből a néped álmát.

Hívás

Mely körülvesz, ezerféleképp
Suttog, csobog, megérint a lét.
Hívásod, mint levél-ujj, remeg —
Add, Uram, hogy felismerjelek.
Felém hajolsz arcán a szenvedőnek
És harmatod foszlik szét, mint könnycsepp.

Példának okáért

Nem dobja el a csikket,
elejti inkább, szándékosan.
És megy tovább, tisztán, erkölcsileg.
Példának okáért.

Mert így ejtenek el téged is,
véletlenül, de szándékosan.
És mennek tovább, tisztán, erkölcsileg.
Példának okáért.

Nézzétek, úgy jövők

Nézzétek, úgy jövők,
csatakosan,
mintha a világ bajával
lett volna dolgom,
az az igazság, sokszor
le kellett hajolnom,
mert örök
problémámmal,
a cipőfűzőmmel bajmóldtam,
többé nem teszem ki a lábam
Európából, pedig jó lenne már

a friss levegő, el kellene menni innen,
az erők közül, hol elázott zászlók
suhintanak felém, hízott,
pirosuló arcokba ütközöm,
s érzem,
közöny borít be egészen,
kibújni nem tudok alóla,
úgy kellene elmenni, szépen,
mint ahogy a hidegbe kitett
mosott ruhákról a vízcsepp
hull alá csöndben a hóra.

Uborkát tett el télire

Milyen szép idő van,
néhány játékos, ártatlan felhő
sétál csupán az égen,
milyen szép temetésem lenne most,
eljönnének idegenek is talán,
a szomszéd faluból,
semmi sár az utakon,
semmi havas eső, ilyesmi,
mennyit panaszkodtak a népek,
rég temetések idején,
hogy cipőjük talpára rátapadt
a sárga temetői sár,
s hogy köhögtek egész héten át
a múltkori temetés után,
igaz, a pap is hibás volt azért,
minek kell annyit beszélni
hitvány időben, bezzeg,

amikor szép idő volt,
sietett ő is haza,
persze, hogy hibás volt,
mondták többen is,
rég temetések idején,
milyen szép idő van,
néhány játékos, ártatlan felhő
sétál csupán az égen,
milyen szép temetésem lenne most,
elkísérhetnének passzióból is,
annyi séta senkinek nem árt,
talán akadna egy-két rokon,
ki megdicsérne engem,
mekkora okosság volt bennem,
hogy megválasztottam
temetésem napját,
másokra gondoltam,

midőn kitűztem ezt a szép napot,
ha már élni nem tudott másokért,
tette nagy volt a meghalásban,
milyen szép idő van,
néhány játékos, ártatlan felhő
sétál csupán az égen,

milyen szép temetésem lenne most,
de lám, nincs szerencsém,
mint annyiszor,
elszalasztom ezt a szép napot,
telefonált anyám,
uborkát tett el télire.

Görbe szeg

Levelem nem jött,
nem jött levelem.

Tudom, ha üres a láda,
mi van emögött,
kimentem a garanciából,
nem számolnak velem.

Ilyen a vénség,
a vénség ilyen:

görbe szeg,
eldobná az ember,
de nézi még, amit az emlék
körbe szeg.

Láttam a holnapot

Láttam a holnapot,
húszéves lehetett, ép, erős,
nem volt még gyáva, se hős,
időnkint köpött jó nagyot,
megcélozva egy fényes cölöpöt,
ment az utcán azzal a lépéssel,
amit apjától örökölt,
föl nem fogható ép ésszel,
miért és merre megy,
vállán nagy táska ringott,
abból árulta a bingót.

Buksa Éva-Mária

A remények zátonyán

avagy

A lángelme kálváriája

(Bodor Péter élettörténete 7 képben)

(Részlet)

Szereplők:

Bodor Péter — székely ezermester

Peiella Ventzel — városbíró

Görög József — városgazda

Borosnyai Lukács László — városi tanácsos, Bodor Péter rokona

Szász János — kibédi lelkész (1837–1869 között)

Böszörményi József

Szathmári Sütő János — „gyermeki jótevője”

Leopold Terézia — Szathmári Sütő János felesége

Gyurka — a házaspár 11 éves fia

Kata — Bodor Péter szolgálója

Varga Béni

Dósa Boris

Julis

Elvira

Kristóf

Történik Marosvásárhelyen 1819 és 1849 augusztusa között.

5. kép

1836 márciusa

(A szín azonos az előző képben leírttal. Az asztalon nagy boros kupa és egy papíron Borosnyai Lukács János verse).

Bodor Péter (nagyon kopott, hanyag öltözetben, szakállasan, ül a széken, ajkaihoz emeli a boros kupát, iszika, majd megtörli a száját) No, lássuk csak ezt a rím-faragványt! (Feláll) Itt az ablaknál nagyobb a fény! (Olvasni kezd)

Borosnyai Lukáts János: *Régi és új Vásárhely leírása*. A Bodor-kútnál:

Napszámosok, reggel, mihelyt kezd virradni

Ide gyűlnek, s fognak reggelre mosdódni.

Mosdások közben áldják Isteneket,

Hogy engedte látni ismét reggeleket.

Estve, reggel ide jönnek a tselédek,

Találhattyák egymást szűzek és legények

S míg csebrek megtelik, elé számlálhattyák

Ki hogy él urával vagy gazdasszonyával,

Melyik úrfi hogy van kisasszonykájával,

Milyen vásárfiát kapott ajándécul

Hogy titkával hív, és nem volt akadécul

Kinek mi fején van szapulójában

— — —
Mondhattyák egymásnak, mivel álmodoznak,

Estvétől reggelig miről gondolkoznak.

Másnap is eljönnek ide vizet vinni,

Könnyen ugyanazok, úgy lehet ezt hinni.

Hát ez nem is rossz! A szegények, a szolgák társasági élete az én kutam körül zajlik! (*Legyint*) Üsse kő! Engem most már ez se... semmi se érdekel! (*Iszík a kupából*) Már hogy is érdekelne, amikor most újra el akarnak zárni!

Minden javamból kiforgattak! Aljas ármánykodással az adósok börtönébe csukatnak, elzárnak a szabad élettől! (*Szünet*) Tíz esztendőre! (*Szünet*) Tíz év nagyon hosszú idő! Szamosújvár — szenvedéseim kálváriája. Másodszor is ott leszen lakhatásom helye ...talán inkább halálomé! De én nem értem: hogyan lehetséges?! Most másodszor miért ítélnek el? Miért?! (*Hangosan kiáltja*) Miért?!...

Érkezik Borosnyai

Bodor Péter Drága bátyám, (*átöleli*) újból zavarom látogatásommal.

Borosnyai Hát, nem panaszkodhatom, hogy túl sűrűn zavarasz. Emlékezetem szerint van kilenc esztendeje, hogy nem jártál nálam.

Bodor Péter Való igaz! Kilenc esztendőnek előtte, szabadulásomkor jártam itt utoljára, s most búcsúzni jöttem. S meglehet... örökre!

Borosnyai Miért örökre?! Hiszen úgy hallám tíz évről van szó... (*Leteszi a fogasra a kabátját, kalapját*) Te nagyon erős és szívós vagy, Péter!

Bodor Péter Én azt nem bírom ki! Az én egészségem nagyon meggyengült, az első szerencsétlenségem idején a rettenetes fogház setétsége, egészségtelen, nedves volta miatt az ebből adódó testi gyengeségemből nagyon nehezen, Mikó gróf és Beth Lajos uram segítségével tudtam kikúrálni magam.

Borosnyai No, látod: sikerült kigyógyulni!

Bodor Péter De most a szégyen fájó sebként perzseli lelkemet és egész testem a gyalázat sebeitől ég.

Borosnyai Te egy jobb sorsra érdemes ember vagy! Éppen azért kell ... (*mutatóujját rázza*) muszáj észrevedd az alagút végén a fényt!

Bodor Péter Miféle fényt, bátyám?! (*A boros kannához nyúl, de észreveszi, hogy üres. Leteszi*)

Borosnyai A szabadulás fényét! Ki fogod bírni! Vissza fogsz jönni! (*Szünet*) De mondok néked egy jó tanácsot...

Bodor Péter (*érdeklődően*) Hallgatom.

Borosnyai Ne nézz oly gyakran a kupa aljára! Mert még pesszimistábbá válsz.

Bodor Péter Marci adta a bort, hogy ne unjam el magam, amíg méltóságodra várakozom. Ez úgy vélem búúzó lázálmas napjaimban az álmok temetője felé közeledve, amikor rá kell döbbenem, hogy boldogság kereső utamon, a remények zátonyára értem... Igen!... a remények zátonyára!...

Borosnyai Miről beszélsz, Péter!? (*Mutatóujját felemelve*) Jól jegyezd meg: reménység nélkül, valóban, nincsen holnap, és holnap nélkül elvész a reménység! (*Szünet*) No, én leülök, mert a korom ezt diktálja. (*Leül. Kis idő múlva térdére csap*) Jut eszembe: a múlt esztendőben jó híredet hozták a székely székekből.

Bodor Péter Elég jól megvoltam, mert igényeim korom haladtával, fordított arányba, egyre zsugorodnak.

Borosnyai Mondd, Péter, miket csináltál?

Bodor Péter Miket csináltam?! Hm! (*Kissé elgondolkodik*) Hát..., csináltam öntöző szerkezetet, vízszivattyúkat, csempekályhákat, szélhárítókát, szárnyas oltárokat, festettem templomok falára bibliai jeleneteket.

Borosnyai És miért jöttél ide vissza?

Bodor Péter Mert Farsang havának 27. napjára törvény elé idéztek, ahol kihirdették az ítéletet: tíz évre akarnak lecsukni. (*Fejét rázza*) De én apelláltam a Táblabíróságra. Méltóságos bátyám megítélése szerint helyesen tettem?

Borosnyai Az imént a reménységről szóltam. Ergo ez a nagyon szomorú história más fordulatot vehet! (*Szünet. Hirtelen feláll*) Most beszéljünk másról! Olvas-tad (*felemeli a papírt*) ezt a verset?

Bodor Péter Olvastam.

Borosnyai Hogyan tetszett?

Bodor Péter A szépliteratúrában nem vagyok jártas.

Borosnyai Jó! Jó! De azt láthatod, inkább olvashatod, kedves öcsém, hogy az én édes bátyám, Borosnyai Lukács János, a kollégyom professzora ebben a versben az utókor számára is megörökítette a te kutadat.

Bodor Péter (*szomorúan bólogat*) De ez a kút nem az enyém, mindenki sajátja!

Borosnyai Ezzel nevedet örökre beírtad városunk történetébe! (*Szünet*) Miért bólogatsz oly szomorúan?

Bodor Péter Nem gondolja, hogy igen nagy árat fizettem ezért?... Meglehet, az életemmel fogok megfizetni...

Borosnyai Krisztus is ártatlan volt, és az életével fizetett.

Bodor Péter (*elbiggyeszi ajkát, bólogat*) Jól vigasztal, bátyám! (*Csend*) Azért kell meghalnom, mert itt Marosvásárhelyt a tekintetes nemes Tanács, amíg én szabadságomon kívül valék helyezve, jószágaimat haszonbérbe adta, félhaszon fizetés mellett Zöld Ádám úrnak.

Borosnyai Az én tanácsos társam. Magam is tapasztalám, igen makacs ember...

Bodor Péter Az! És alávaló! A börtönből való szabadulásom után, amikor kértem vissza jószágaimat, sem jószágomba nem bocsátott, sem jövedelemről tudni nem akart, mondván, hogy még én volnék adósa. De a régi arendátorom, Petelei Márton szerint is én tartozom neki, mert ő szenvedésem ideje alatt bővítéseket végzett és deterioratioakat javíttatott.

Borosnyai Te törvényes pert is folytattál, ugye?!

Bodor Péter Folytattam, de a szolgabíró a végzést mai napig nem küldte ki, de perbeli költségeim lajstromát igen. (*Szűnnet*) Aztán még van egy becstelen csaló, tolvaj, aki ráadásul nem is magyar! Ez a francia származású Hauchard József, az Elba szigeti vendéglős, mialatt én a nemes közönség munkáit minden elmebéli fáradság mellett végeztem, engem kosztolt a Város parancslatából közhasznú munkám alatt, de most, amikor minden javaimtól megfosztottak, koldussá lettem, az adósok börtönébe juttat.

Borosnyai Ez valóban méltatlan dolog. (*Lassú léptekkel járkalni kezd*)

Bodor Péter Bátyám szerint: „méltatlan”?! Szerintem égbekiáltó igaztalanság! És ezt az osztrák hatalom, pontosabban a fenséges Királyi Főkörmányszék öntetszése szerint elősegíti, hogy életem mécsesét mielőbb kioltás, mert itt ezeknek az idegeneknek minden magyar és székely született ellensége! Ezért inkább kedvez a franciának!

Borosnyai Ez már túlzás, Péter fiam!

Bodor Péter Nem túlzás! Agyontaposták reményeimet! Most elrabolják tőlem az életető szabad levegőt, és halálra kárhozthatnak! Ez az igazság!

Borosnyai (hirtelen megfordul) De azt mondád: apellátát adtál be! És akkor az ítéletet megváltoztathatják!

Bodor Péter Lassúak és szomorúak lesznek a várakozás napjai!... Akkor én most megyek, mert vár a munkám.

Borosnyai Miféle munkád?

Bodor Péter A vártemplom haranglépcsőjét még bé kell fejezzem.

Borosnyai Mikor lesz a tárgyalás a Táblánál?

Bodor Péter Szent György havának harmadik napján... Meglehet a halálba küldenek... Tíz év hosszú idő a boldog embernek is, de a szenvedőnek kibírhatatlan.

Borosnyai Azt az idő dönti el...

Bodor Péter Az Istené a döntés! Ő eldönti, hogy Hauchard Izsák fiát, vagy Bodor Pétert ajándékozza meg élettel... (*Borosnyaihoz lép, átöleli*) Hát, Isten megáldja, kedves bátyám! Ügyeljen az egészségére!

Borosnyai Néked kívánom, hogy szegődjön hozzád a szerencse!
 Bodor Péter Eddigélé messzire elkerült!... Fortuna soha nem kedvelt engem...
 Borosnyai De hátha mostan!
 Bodor Péter Adj a Isten, hogy úgy legyen! ...Na, Isten áldja! *(Indul)*
 Borosnyai Isten segítjen meg, Péter!

(Függöny)

6. kép

1846 márciusa

Szathmári Sütő János nappali szobájában felesége, Teréz asszony gobelint varr.

Teréz asszony *(varrogat, közben halkan dúdolja a Madárka, madárka kezdetű dal 1. versszakát. A másodikat szöveggel együtt énekl)*

Ha kérdi, ki küldte,
 Mondd azt, hogy az küldte,
 Kinek bánatában, szíve fájdalmában
 Meghasad a szíve.

Kis idő múlva érkezik a férje.

Sütő János Adjon Isten jó napot! *(Leveszi a kabátját)* No, varrogatsz-varrogatsz?

Teréz asszony *(leteszi a varrást)* Ha már az ebéd készen van, most van egy kevés időm...

Sütő János Bodor uram elment, ugye?

Teréz asszony El... früstök után mindjárt, aztán meg Gyurka is az oskolába. Ha látnád, hogy milyen igaz örömmel készülődik az órákra nap mint nap.

Sütő János Szerintem jó hatással van reá Bodor uram is, mer' látom, hogy a legényke délutánonként olyan szívesen beszélget véle. *(Leül)* Adnál egy csupor vizet?!

Teréz asszony Ő pedig azt mondá a minap, hogy gyermekkorra óta arról álmodozott, hogy valamikor néki is lesz egy fia, akit majdan mindenre megtanít, amit ő tud. *(A vizet csuprot leteszi az asztalra)*

Sütő János Szegény jó ember! Azt az álmát se válthatta valóra... De *(megissza a vizet, feláll)* jer', mutassak neked valamit! *(Átmegy a másik szobába)*. Maradj csak ott, átviszem oda, mer' ott nagyobb a világosság. *(Kezében három ív elsárgult papírt hoz, óvatosan elhelyezi az asztalon)*.

Teréz asszony Hát ez mi az, János?!

Sütő János Ez Bodor Péternek a börtönben írt kérelme...

Teréz asszony *(meglepődve)* És ez hogy jutott hozzád?!

Sütő János Az este borozgatás közbe' elővette, felolvasott belőle, majd azt mondta, őrizzem meg, mer' ez az eredeti béadvány, amit szépen lemásolva elküldött Kolozsvárra a Kormányshékhöz.

Teréz asszony *(kézbe veszi, nézegeti)* Be hosszú!

Sütő János Az! Hat oldalnyi... Most neked ebből akarnék felolvasni. Nosza, üljünk le hát! *(Nézi a szöveget, átfordítja az íveket, keresi a felolvasandó szövegrészt)*. Először hallgasd ezt: „Az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli és hozzá kapcsolt Részek Királyi Felséges Fő Kormányzékhoz mély alázatos könyörgése szerencsétlen fogoly Bodor Péter Művészek”.

Teréz asszony A városnak a hamis bankókból következő kárt megfizette, akkor miér rekvirálták el minden vagyonát?!

Sütő János Ezt hallgasd meg! *(olvassa)* „...tömlöcöm borzasztó falai, úgy öregségem gyengeségei már alkalmatlanná tettek engemet, az elkövetett igaztalanság és a vád általi nyomattatás ólom teherrel nyomja roskadó vállaimat, porba hullva könyörgök, tehát”

Teréz asszony *(együttérzően)* Jaj, be keserves sorsú ez a nagytehetségű ember! A szívem megszakad, ezt a könyörgést hallva...

Sütő János Folytathatom, Teréz?

Teréz asszony *(bólint)*

Sütő János „... porba hullva könyörgök tehát hazám felséges, emberszerető, és védő Főkormányzékének, méltóztasson méltóságát annyira dicső irgalmaságánál fogva rajtam az által segíteni, miszerint a fenn említettek kinyomozására és törvényes követelésére fiscalis asszistenciát rendelni, s engem sorsom s embertársaim üldözésektől mentté tenni méltóztasson”.

(Felemelve tekintetét szől) Láthatod: annyi év elteltével is megvetésbe és közönybe ütközik lépten-nyomon..., munkát sem talál már a megélhetéshez.

Teréz asszony Az alkohollal orvosolja fájdalmát, bánatát... Erősen sajnálom.

Sütő János Most jól figyelj, mert itt *(A papírra mutat)* rólunk rendelkezik: „És lévén továbbá Marosvásárhelyt — létem alatt a Városon járhatástól zárva, azt sem tehettem, szokott törvényes úton — ami szívem legforróbb óhajtása vala — hogy t.i. fogadott kedves gyermekeimet Szathmári Sütő Jánost és nejét Leopold Theréziát hiteles személy előtt bizottyaímnak vallhattam volna: — kénytelen vagyok, tehát, említett gyermeki jótevőimet, kik...”

Teréz asszony *(síró hangon)* Azt írja, gyermeki jótevőimet?!

Sütő János Azt! Nézd, itt írja.

Teréz asszony Az igaz, hogy én úgy tekintek reá, mint néhai apámra...

Sütő János Ennek örvendek *(bólogat)*, mer’ én is hasonlóképpen érezek irányába. *(Szünet)* Folytatnám.

Teréz asszony Jól van! Olvasd!

Sütő János „... tehát, említett gyermeki jótevőimet, kik engemet ínségemben el nem hagytak, sőt ruháztak, tápláltak — ezér’ a Felséges Királyi Főkormányzék előtt törvényes plenipotentariusaimmá vallani... Ezen emberek mentettek meg engem az éhenhalástól” *(Megáll, törülgeti könnyeit)* Más rászorult emberfiával is megtettem volna..., hát még egy ilyen nyomorgó lángelmével?! *(A papírra mutat)* Itt még néhány sor vagyon, de a szemem elhomályosodott... Olvasd te!

Teréz asszony *(olvasni kezd)* Ezeket terjesztvén a Felséges Királyi Főkörmányszék atyai kegyelmessége eleibe, alázatosan a fennebbi pontokban orvoslásért esedezvén, legmélyebb alázatos devotioval hódolok s vagyok a Felséges Királyi Főkörmányszéknek alázatos szenvedő szolgája Bodor Péter szerencsétlen művész. Szamosújvárt, Januárus 4-én, 1837.

(Csend. Nagyot sóhaj) És mindez éppen kilenc esztendőnek előtte vala... Egy ilyen nemes lelkű ember másodszorra is kilenc évet sínylődött nehéz tömlőben a kapzsi, galád emberek miatt!

Sütő János Fizikailag tönkrement: szinte felismerhetetlen! De a lelke a régi! No, és az esze!

Kopogás az ajtón.

Sütő János Éppen ő jó!

Bodor Péter *(ősz szakállal, ősz hajjal. Vidáman)* Adjon az Isten jó napot!

(Sütő és felesége felállnak az asztaltól)

Sütő János Isten hallgassa meg!

Bodor Péter Meg is hallgatta sok fohászomat!

Sütő János Történt valami?!

Bodor Péter *(lelkesen)* Történt...! Találkoztam a kibédi református lelkipásztorral.

Sütő János *(kissé értetlenül)* Az jó!

Bodor Péter *(felindultságában járkal fel s alá)* Azt monda, hogy egy fertály óra múltán ide jó... *(Fejébe kap)* Nem is kérdeztem, nincsen ellenetekre?!

Teréz asszony *(kedvesen)* Már hogy is lenne!

Sütő János De uram-bátyám, megkérdezhetem: milyen dologban?!

Bodor Péter *(örömtől sugárzóan)* Munkát kínál! Orgonát kell építeni Kibéd református népének.

Teréz asszony *(összezsapja tenyerét)* Ez az irgalmas Isten rendelése!

Bodor Péter Igen, úgy hiszem! *(Hirtelen megáll)* De csak éppen annyi pénzt kérek majdan, amennyiért egy kis, szerény házikót vehetek magamnak, hogy ne lábatlankodjak itt tinálatok...

Sütő János Nem lábatlankodik.

Teréz asszony Dehogyan van láb alatt! Mi, az urammal örvendünk, hogy vendégül láthatjuk.

Sütő János Rosszul mondtad, Teréz! Örvendünk, hogy családtagként köztünk él... és ... és Gyurkának ezáltal van nagyapja.

Bodor Péter *(lelkesen megrázza János kezét)* Köszönöm, János fiam, köszönöm nektek!

(Kopogás az ajtón)

Sütő János Tessék bérönni!

Lelkész Békesség Istentől e ház minden lakójának!

Sütő János, Teréz asszony, Bodor Péter Békesség Istentől!

Sütő János Isten hozta, tiszteletes úr, hajlékunkba!

*Lelkés*z Isten áldása legyen mindannyiukon!

Bodor Péter Egy kis áldásra igen nagy szükség lenne!... Szász János, kibédi tiszteletes úrnak hadd mutassam be „gyermeki jótevőimet”, Szathmári Sütő János urat és kedves, jóságos feleségét, Leopold Teréziát. *(Mindketten fejet hajtanak)*

Sütő János Foglaljanak helyet az urak!

*Lelkés*z Köszönöm. *(Leül. Bodor Péter is leül)*

Sütő János No, mű az asszonnyal nem szeretnők zavarni a megbeszélést.

Bodor Péter Nem zavarnak.

Sütő János Kimegyünk hát, s béküldök egy kancsó küküllőmentit.

Bodor Péter Köszönjük, az jó lesz...

(A házaspár távozik)

Nos, *(nagyon szomorúan)* bévallom: mélyre zuhantam a közöny és megvetés szakadékába... de mai találkozásunkkor, miután a tiszteletes úr közölte a kibédi egyházközség szándékát, valami... valami megmozdult lelkemben: úgy érzem számomra az irgalom pillanata volt... Én bűnös ember — talán — megigazulhatok a hosszú, súlyos testi-lelki szenvedéseim árán?!

*Lelkés*z Az igaz bűnbánat jutalma az isteni kegyelem *(Csend)*.

Bodor Péter Most úgy hiszem: feldereng egy méltó élet reménye... Hadd kérdezzem meg, hogy a tiszteletes úrnak mik az elképzelései, melyek az elvárásai?

*Lelkés*z Tisztelt ... *(zavartan)* nagyrabecsült Bodor uram, én, szerény személyem, sem pedig az eklézsia nem támasztunk az orgonaépítés iránt semmiféle kritériumot. Mi a presbiterekkel úgy határozánk, hogy mindent a nagyrabecsült művész úrra bízunk... Minek utána hallomásból értesültünk, hogy hosszú szenvedésekkel teli esztendő után újra Marosvásárhelyt van szállása, ide siettem felkeresésére szándékunkat közlendő.

Bodor Péter *(tréfásan)* Ez már megtörtént.

*Lelkés*z Reménykedve várom válaszát: elfogadja a felkérést?!

Teréz asszony *(két kupát és egy kancsó bort helyez az asztalra)* Önthetek az uraknak?!

Bodor Péter Megköszönnénk...

Teréz asszony *(bort önt a poharakba)* Egészségükre! *(Távozik)*

Bodor Péter *(felemeli kupáját)* Nos, ígyunk a tiszteletes úr és a kibédi keresztyén testvérek egészségére!

*Lelkés*z És Bodor Péter uram egészségére! Isten áldja meg jó egészséggel, erővel még hosszú éveig!

Bodor Péter Úgy legyen! *(Isznak)*

*Lelkés*z Vivát Bodor Péter! *(Isznak)* Merész álmunk megvalósulását méltóságod kezébe helyezzük.

Bodor Péter *(kissé elgondolkozva)* Tudja, tiszteletes úr, éppen két hete a vámosgálfalvi eklézsia is erre kapacitált.

*Lelkés*z *(türelmetlenül)* És uraságod mit válaszolt?!

Bodor Péter *(kissé mosolyogva)* Mit válaszoltam?! Azt válaszoltam...

*Lelkés*z Nos, mit?!

Bodor Péter Azt válaszoltam, hogy még nem adhatok választ... gondolkodási időt kértem.

Lelkés No, ez jó! De ugyebár tőlünk nem kér gondolkodási időt?!

Bodor Péter *(szünet)* Nem kérek!

Lelkés *(izgatottan feláll)* Akkor... akkor mi a válasz?! Elfogadja a felkérést?

Bodor Péter *(hamiskásan)* Nem!... Semmiképpen nem! *(Szünet)* Nem utasíthatom el az én földieimnek ezt a megtisztelő felkérését.

Lelkés *(lelkendezve odarohan, rázza a Bodor Péter kezét)* Köszönöm! Köszönjük az egész falu nevében!... Ez csudálatos dolog! Köszönjük a Művész úrnak és a mi Istenünknek, hogy megsegélt bennünket sokéves vágyunk beteljesedésében.

Bodor Péter Nyugodjon meg, tiszteletes úr! No, üljön le!

Lelkés Leülök, de javasolnám, hogy igyunk erre az alkura, ennek a munkának a sikerére!

Bodor Péter *(felemeli a kupát)* A sikerre!

Lelkés Ez Istennek tetsző szándék sikerére! *(Isznak)* Bátorkodom megkérdezni, hogy a Művész úr miért választotta a mi falunkat?

Bodor Péter Erre nincsen racionális magyarázat, és nem is szükséges!... Itt mély, nagyon mély érzelmi gyökerek készítése volt a döntő. Amint tudja, én is a Kis-Küküllő partján, Erdőszentgyörgyön születtem. Ott ringott az én bölcsőm, ott öntötte reám a keresztvizet áldott emlékezetű nagyapám, Zilahi Sebes Péter, a helybeli református pap, akitől beszélni tanultam, és aki egy szép egyházi énekre is megtanított. Börtöneimben gyakran dúdoltam: Nagy vagy te, Isten... (280. zs.) *(keintről felhangzik az ének dallama orgonán)* és olyankor úgy éreztem, hogy az Isten felém fordítja orcáját és felém nyújtja irgalmas kezét.

Lelkés Biztosan úgy is volt! Amint a zsoltár szól:

„Mikor hevertem bűnben megkötözve,
Felém nyújtád irgalmas kezed...”

(Csend)

Nékünk kétszeres öröm, hogy uraságod elfogadja a mi falunk orgonájának építését: először is Erdély legnagyobb — túlzás nélkül mondhatom — legismertebb lángelméjének munkáját csudálhatjuk majdan, és másodszor: a Kis-Küküllő mellől elszármazott művész, aki szülőföldjére visszatérve Phoebusként örök időkre beragyogja a Székelyföld égboltját.

Bodor Péter: Nem! Nem Phoebus, talán inkább Ikárosz vagyok: álmaim, vágyaim túl magasba röpítettek, és Ikározként porba zuhantam.

(A háttérzene elhallgat. Szünet)

Bodor Péter Most beszéljünk a részletekről! *(Szünet)* Pompás orgonát szándékozom építeni, 16 regiszterrel és fasípokkal, melyen a változatok száma 10 létszen, s ezek beállítása úgy kézzel, mint lábbal dirigálható... *(Elgondolkodik)* Ez így megfelel?!

Lelkés Ez több, mint tökéletes!

Bodor Péter Nem lesz könnyű munka! És sok időbe telik ennek megépítése. Tudja, Krakóban egy remek zenélő órát építettem mozgó bábukkal. Azon tíz hónapot dolgoztam.

Lelkész Ehhez mennyi idő szükségeltetik?

Bodor Péter Erre a kérdésre nincsen válasz! Mert sok, igen sok tényezőtől függ. A faanyagot — pontos leírásom szerint — ide, Vásárhelyre kell szállítani, mert az orgonasípokát itt szándékozom elkészíteni. Csak az utolsó hónapokban fogok Kibéden dolgozni...

Lelkész A presbiteri tanácsnak az lenne a kérése, hogy a jövő esztendőben, 1847 húsvétján az orgona hangján megszólaló zsoltárral dicsérjük az Urat... nem tudom, lehetséges lenne?

Bodor Péter Mindent megteszek, hogy kérésüknek eleget tegyek... és a Kegyelem Istenének hálazsoltár zengjen egy bűnös ember építette orgonán. *(Szünet)* Kérdezni akarom... uraságod mióta szolgál Kibéden?

Lelkész Én 1837-ben kaptam lelkipásztori kinevezésemet Kibédre — tehát annak éppen kilenc esztendeje.

Bodor Péter Remélhetem, hogy a tiszteletes úr el tudja intézni a faluban lakhatásomat és kosztomat a munkálatok utolsó idejében?

Lelkész A legnagyobb örömmel...

Bodor Péter És akkor még nem beszéltünk a jutalomról?

Lelkész Az eklézsia megszavazta, hogy ha Bodor Péter uram elvállalja, bármilyen bért is kér, megfizetjük, hogy Isten akarata szerint hozzájáruljunk sorsának jobbra fordulásához.

Bodor Péter Sorsom nem könnyű, bűnömért nagy árat fizettem... de most már panaszzal nélkül viselem a keresztet.

Lelkész Isten nem csak a bűnt, de a lélek kincseit is ismeri.

Bodor Péter Mindenkor erőt, energiát onnan merítek. *(Szünet)*.

Kérem, tiszteletes úr, mondja meg kibédi hittestvéreimnek „Nem haszonkeresés indította az orgona megépítésére, hanem meg akarom mutatni, hogy a magyar ember is ember, és más nemzet is tanulhat tőle”.

Lelkész Hát, tökéletesen igaz! „Más nemzet is tanulhat tőle”!

Bodor Péter *(méltóságteljesen feláll)* Adjunk kezet erre az egyezségre! *(Kezet ráznak)*

Lelkész Legyen Isten dicsőségére!

(Függöny)

7. kép

1849. augusztus 2.

Az előző képben leírt színhely. Teréz az ablaknál állva kitekint az udvarra.

Teréz Micsoda szörnyű idő! A magyar szabadságért mennyi emberélet aludt ki! Mennyi hős, mennyi mártír drága vére folyt ki Erdély földjén! Ez a héregyházi csata mekkora tragédia! *(Szünet)* Vajon Petőfi előkerül élve?! Vagy csak a holtteste?!... De a harc folytatásához lesz-e még elegendő honvéd?! *(Szünet)* Ki tudja...

A konyhából berohan a tíz éves Gyurka.

Gyurka Édesanyám, holnapra is téjfeles csürkemártást főzzön, puliszkával! Ennél jobb étel nincsen! *(Átöleli anyja derekát)*

Teréz Ízlett neked, kicsi lelkem?

Gyurka Nagyon.

Teréz Mind megetted, amit kivettem?

Gyurka Mind. *(Az asztalhoz ül)* Hol a lovam?

Teréz *(odalép)* No, itt a papír. Tudod, a lovacskát kell lerajzolnod, ahogy Péter apó tanított.

Gyurka Tudom, tudom, de olyan nehéz! *(Veszi a ceruzát, a szájába teszi, a falovat az asztalra állítja. Hosszan nézi)* Mit mondott, hol kell kezdeni?

Teréz Én nem tudom. Neked magyarázta.

Gyurka De már mér' nem jó?! Azt mondta, hogy ebédidőre itt lesz.

Teréz Hiszen tudod, mennyi dolga van a gyutacsgyárban.

Gyurka Tudja, édesanyám, milyen érdekes volt ott, amikor elvitt engem oda! Annyi ember sürgött-forgott, hogy csak úgy ...

Teréz Jól van, kisfiam! De most igyekezz azzal a rajzzal, hogy tudd neki megmutatni, milyen ügyes rajzoló vagy.

Gyurka *(a feje búbját megvakarja)* Én rajzolok, és maga énekeljen! *(Rajzolni kezd)* Hogy én ügyes rajzoló vagyok, az nem biztos, de hogy édesanyám nagyon jó énekes, az biztos.

Teréz *(tréfásan)* Te kis okos Domokos, mit énekeljek?!

Gyurka Amit édesanyám akar.

Teréz *(dúdolja, majd énekelni kezd)*

Madárka, madárka, csacsogó madárka...

Gyurka *(megáll)* Ne ezt! Valami mást!

Teréz *(mosolyogva)* Eszembe jutott, melyiket szereted: Kossuth Lajos azt üzente, elfogyott a regimentje...

Gyurka De mér' Kossuth Lajos, amikor én saját szememmel láttam Bem apót?! Énekeljük úgy:

Bem tábornok *(anyja is bekapcsolódik)* azt üzente,

Elfogyott a regimentje.

Ha még egyszer azt üzeni,

mindnyájunknak el kell menni.

//:Éljen a magyar szabadság! Éljen a haza! //

Kopogás az ajtón.

Teréz (ajtót nyit) Isten hozta, uram-bátyám!

Gyurka (odaszalad, átöleli derekát, Bodor Péter simogatja a fejét) Be jó, hogy eljött Péter apó! Olyan rég nem volt nálunk!

Bodor Péter Tudod, Gyurika, a csatatéren a honvédeknek sok gyutacsra van szüksége, hogy meg tudják védeni a mi békénket.

Teréz Örömmel hallottuk, hogy a múlt héten a Város felkérte, hogy Bolyai Farkas mellett, mint orgonaművész vegyen részt a vártemplomban, abban a szakértő bizottságban, mely a császári hadak dúlása miatti károkat felmérte. Kapkodtam a fejem a csudálkozástól.

Bodor Péter Ez a megbízás balzsam volt megingott becsületemre és önbecsülemre.

Gyurka Itt nálunk üresen áll a szobája, nagyapó! Mostanában hol lakik? Hol van a szobája?

Bodor Péter Hol?!... hát a gyutacsgyárban.

Gyurka Ott van az ágya?

Bodor Péter Ott van.

Teréz Bátorkodom megjegyezni, hogy túlságosan behajszolta magát a gyutacsgyárba: nem pihen, nem táplálja testét — megnehezítette saját életét.

Bodor Péter Nekem nehézséget nem az álmatlanság, vagy koplalás okoz, hanem a gyutacsok elszállítása a hadosztályokhoz.

Teréz (bólogat) Bizonyosan.

Gyurka Amikor nálunk lakott, azt mondta, hogy egy csendes, kicsi házat vesz magának, ahol eléldéghet.

Bodor Péter Nos, helyette egy hangos, nagy házat vettem, ahol napjába' ötven ember dolgozik. Kicsi házra már nem telt...

Gyurka Ez igen fura helyzet! No, (Meglobogtatja a rajzot) de itt van a lovas rajzom!

Bodor Péter (az asztalhoz lép) Lássuk csak! (Tüzetesen szemügyre veszi) Hát ez kitűnő! Te Gyurika, egy igazi gényusz vagy!

Gyurka Én vagyok gényusz?! Há, édesapám azt mondta, Péter apó gényusz.

Bodor Péter Attól még te is az lehetsz.

Gyurka De az mit tesz?

Bodor Péter (megsimogatja arcát) Gyurica, helyesen úgy kell kérdezni: mit jelent?

Gyurka (vállait felhúzza) Na jó, akkor kérdezem: mit jelent gényusz?

Bodor Péter Gényusz azt jelenti, rendkívüli tehetség, még lángelmének is mondják a nagyon tehetséges embert.

Teréz Gyurka, hadd Péter apót! Bizonyára éhes már, készen van az ebéd. Megkérhetem, üljön asztalhoz?

Bodor Péter Örömmel.
 Gyurka Ebéd után aztán pickafázunk?
 Bodor Péter Azt hiszem, arra ma nem lesz időm, de 6-7 nap múlva fogunk pickafázni... *(Átmennek a másik szobába. Gyurika a falovat kezébe fogva játszik vele az asztalon, ugratja. Akadályokat tesz elé)*
 Kis idő múlva érkezik Sütő János.
 Gyurka Édesapám, édesapám! *(Odaszalad, apja átöleli, felemeli)* Itt van Péter apó!
 Sütő János Rendben van. Örvendek, hogy eljött. Mondta, hogy holnapután szándékozik Kolozsvárra utazni, hogy Bem tábornoknak bemutassa újabb találmányát: a sokcsövű orgonaágyút.
 Gyurka Ilyent még soha nem hallottam! Hogy mondta édesapám, orgonaágyú?! Igen furán hangzik! De nem említette, hogy elutazik.
 Sütő János Az ebédlőben van?
 Gyurka Ott.
 Sütő János Akkor nem zavarom ebéd közben. Megvárom itt.
 Gyurka *(elővesz egy kis kopjafát)* A kopjafát is megfaragtam, amire Péter apó tanított.
 Belép Bodor Péter és Teréz asszony.
 Sütő János Isten hozta, bátyám, mihozzánk! *(Kezet ráznak.)*
 Bodor Péter Idvezellek, János fiam!
 Sütő János Feleségemmel erősen örvendünk látogatásának, de kiváltképpen Gyurka. Minden nap kérdezte, hogy mikor jön hozzánk.
 Bodor Péter Végre életemnek újra van értelme: használni, szolgálni a szabadság ügyét! Már nem öncélú vegetálás az életem!
 Sütő János De úgy tudom, hogy a helyőrpáncsnokságtól kapott némi segítyt, mer' minden keserves verítékkal összegyűjtött pénzét a gyutacsgyárba fektette.
 Bodor Péter Ide leülhetek?! *(Leül)* Tudod, édes fiam, a börtön sötétjében teljesen magamba fordultam... próbáltam önnön belső világomat megismerni, hogy jó döntéseket tudjak hozni és megtaláljam a mentális harmóniát. Rádöbbsentem, hogy addigelé ösztön emberként éltem. Megértettem, hogy ha a tudatosságot elveszítjük, öncélú emberekké válhatunk. Ezt a felismerést végre most alkalmam van gyakorlatba átvinni. Igaz emberhez, jó honfihoz méltóan élhetek... *(szomorúan bólogat)* legalább most életem alkonyán *(Csend.)*
 Gyurka Péter apó, nézze, készen van a kopjafa!
 Bodor Péter No, lám csak! *(Nézegeti)* Hát ez se rosszabb, mint a lovas rajz! Erősen ügyes munka! *(Simogatja a kisfiú fejét)* Tudod, mire kérnélek téged, Gyurica?
 Gyurka Bármit megtennék nagyapóért.
 Bodor Péter *(feláll, a távolba tekint)* Ha meghalok, jelnek ezt a kopjafát tűzd a sírhantomra!... *(csend)*, mert a jel mindig fontos!
 Gyurka De ne haljon meg... *(odamegy, átöleli)* mer' akkor nekem nem lesz nagyapám, aki annyi mindenre tanítson...
 Bodor Péter *(Megsimogatja)* Jó, jó, kicsi fiam! *(Viszavül)* Már iffiu ember koromban arról álmodtam, hogy lesz majd egy hozzád hasonló fiam, akit sok mindenre megtanítok.

Gyurka És engem már megtanított lovat rajzolni, kopjafát faragni, de a gyutacsgyártásra még nem tanított meg.

Bodor Péter Te békében, szabadságban fogsz felnőni, nem kell értsél a gyutacsgyártáshoz. *(Csend)* Most hány esztendő vagy, Gyurika?

Gyurka *(büszkén)* Már tizenkettedikbe' vagyok.

Teréz No, no, alig múltál tizenegy Szent György havában. *(Megsimogatja a fiú fejét)*

Bodor Péter És ha megnősz, mi leszel?

Gyurka Tudós, mint Péter apó!

Bodor Péter *(bólogat)* Milyen boldog gyermek vagy! Kitűnően tanulsz és szerető szüleid vannak.

Sütyő János *(a tálról elvesz egy almát, enni kezdi)*

Teréz *(elővesz egy kalácsot, felszeleteli, és egy tálra helyezi)*

Gyurka Péter apónak nem voltak szerető szülei?

Bodor Péter A szüeim nem törődtek velem... Én nem ismertem az anyai ölelést, simogatást, az apai jótanácsot, biztatást... *(Csend)* Egyedül Péter nagyapám törődött velem... parancsolt nekem, megdorgált, ha hibáztam, s állandó tanácsokkal látott el. *(Csend)* Most visszagondolva reá, hálás vagyok neki... De szeretetet azt nem, azt senkitől nem kaptam! *(Szünet)* Gyermekkoromban, emlékezem, Péter nagyapám egyszer megsimogatta a fejemet, amikor tizenkét évesen egy igazi malmot csináltam, ami a Kalandos-patak vizére helyezve valóságosan őrlte a búzát.

Gyurka Juj, az érdekes lehetett!

Bodor Péter Az volt, érdekes! Nagyapám akkor azt mondta: Büszke vagyok reád, Péter! Csak így tovább! ... és megsimogatta a fejemet. Többet soha... Aztán tizennégy évesen Marosvásárhelyre jőve, kiléptem nagyapám oltalma alól, s azontúl teljesen magamra voltam utalva. *(Feláll)* No, ideje, hogy induljak.

Teréz *(a süteményes tálat felemeli)* Parancsoljon ebből a dióskalácsból!

Bodor Péter Köszönöm! Most nem kérek.

Gyurka Hova indul, apó? És mér' olyan szomorú?

Bodor Péter Mert béborult az ég... rossz hadi hírek jőnek, kisfiam! Ezért lelkemre gond és bánat nehezül... *(Jókedvet színlelve)* Na, de tudom: közeleg az ébresztő virradat... a szebb és boldogabb kor, melynek mi próbáltuk lerakni az alapjait, de ti, a fiatalok fogjátok felépíteni azt a szabad Jövőt...

Gyurka De én a szabad Jövőt hogyan építsem?

Bodor Péter Sok-sok tanulással, vagyis jó eszeddel és tiszta lelkeddel... *(Szünet)*

Gyurka Bévallom kegyelmednek, Péter apó, magam is nagy terveket forogtok fejembe.

Bodor Péter Nos, mi lenne az?

Gyurka Hát... az apó sok Krakkóról szóló históriája hallatán, felébredt bennem a vágyakozás, hogy eljussak én is oda!... Lássam a Visztula partján magasodó királyi várat, a Vávelt, ahol a szent életű magyar királylányok éltek, és a

trónszéket, amiben Nagy Lajos királyunk, majd leánya, Jadwiga ült... Mindez büszkeséggel tölti el a szívemet!

Bodor Péter (könnyeivel küszködve) Oh, gyermekem... *(Odalép, magához öleli)*

Teréz (könnyeit törülgeti) Milyen okos a lelkem!

Gyurka De én apóval szeretnék menni!

Bodor Péter Én már soha nem tudok oda eljutni... bár ez volt fájó magányban telt, boldogtalan életem legnagyobb óhajta... *(Csend)* De te, kicsi fiam, megvalósíthatod álmodat. Most mennem kell, vár a munka! Kedves, kicsi Gyurica, adj apónak egy búcsúcsókot *(Gyurka két orcáját megcsókolja, Bodor Péter is kétszer megcsókolja)*, mert holnapután hosszú útra indulok!

Gyurka Igen! Tudom, mondta édesapám: Kolozsvárra Bem tábornokkal beszélni az újonnan gyártott ágyúk dolgában.

Bodor Péter Oda indulok, de nem biztos, hogy célba érek... a szívem már összevissza ketyeg... közel a hetvenhez az ember bármikor eltűnhet örökre.

Gyurka Nem tűnhet el *(hangsúllyal)* örökre, mer' sok-sok emléket hagyott itt örök időkre... és én visszavárom, hogy a Jövőt együtt építsük fel!

Bodor Péter Meglehet, az én erőmből már nem futja a visszavezető útra. *(Szünet)* Talán ez az út nem a távoli Kolozsvárra, hanem a végtelenbe vezet...

Gyurka Nem a végtelenbe, apó, hanem inkább az örökkévalóságba!

Bodor Péter Hogy mondtad, Gyurika?

Gyurka Azt mondtam, hogy apó útja így is, úgy is az örökkévalóságba vezet...

(Függöny)

Péter Katalin: Székely pár (III.)

Tar Károly

Tavas

Még egy tavasz süt szemembe
s virágkelyhekben
jövömet nyitogatja
három unokám.
Kék az ég és melle kék
még minden szépségnek.
Anyanyelvemet vasárnaponként
nagyapanyelvként tovább adom.
Kék a magasság és a svéd mélység.
A karbantartók örök életre rendezik
garzonom és maradék gondjaim.

Barátság

Figyelj!
A tükörben, amit eléd tartok,
nem magad látod, hanem
az általam apró életfancsikákból
hirtelen összerakott
magad,
amely jobbnak vagy kevesebbnek
mutat,
de valóságosabb minden
szembenézésedkor látott
aranyozott képpel,
mert barátaid tükrében mutatkozó
egymásra rakott képed
a te igazi arcod.
Nem lehetsz több annál,
amit mi beléd látunk magunkból.
Látod?!
Ez a szép...
Magányod kérge alatt könyökölve,
magamról feledkezve,
magamnál inkább
vigyázok reád.

Fülöp Kálmán

Egy délután szobámba költözött

Az est a kertben vágyakat növesztett
és lágy sötétje hús lombok között,
átszakította távolságok láncát
s egy délután szobámba költözött.

Sem hang, sem fény, halk suttogások árnyalt
színéből tompán, halkán érkezett,
kezét gondterhelt homlokomra tette,
tisztá volt s ezzel mégsem kérkedett.

Nem volt nehéz felismerni tűzében
a csillogást, mely gátakat szakít,
s az idő színes bársonyán, nevetve
magához láncol némán valakit.

Jó volt, hogy van, hogy lesz s marad sokáig,
egy álom volt, amelyből rügy fakad —
megállt a hold az alvó nyári kerben,
elbóbiskolt s aztán tovább haladt.

Egy vágyunk volt, hogy átlépjünk a fényen
s döntsünk le minden torz ítéletet —
Élt az idő és génjeink zenéje
a lombok között halkán nevetett...

Hársfalomb

Versemben	sóhajt küld
hársfalomb	most a táj
átázott	törékeny
szürke domb	ég szítál
érleli	szítál
titkait	s korai harmat
már	sír a föld sebén
a kökény	

megkésett	ha egyszer
suttogás	arra jár
szavakba	s ott éppen
gyűrt	ég a nyár
parázs —	záporok
fehér napok	bársonyán
tüzén	szemedbe nő...
tengődik ő	

Verset suttog fülembe...

Tüzet csihol
a reggel
s a végtelen kitarul

még érintetlen
fehér
az árva sziklabérc

kezem fázik
agyamban
egy vers ritmusa táncol

s a távolság ködében
bomlóban
már a férc

ne kérdezzétek
miért
zokog e törpe fenyves

a háttér üres
magányán
sok godterhelt fenyőfa

felém lombozza
tisztán
a szikla édes álmát

s verset suttog
fülembe
a büszke Hargita.

Csire Gabriella

Regélő napkelet (III.)

Este a forrásnál

Már élemedett ember volt Ábrahám, amikor feleségét, Sárát eltemette. Sokat búsult élettársa után. Fia is vigasztalan maradt. Édesanyja halála után Izsák nem találta többé a helyét. Ábrahám úgy gondolta, legjobb lesz, ha fiának feleséget vesz mihamarább.

— Esküdj az Úrra, a menny és föld Istenére — szólította fel öreg szolgáját Ábrahám —, hogy elmész hazámba, Mezopotámiába, és onnan hozol feleséget Izsáknak.

— És ha nem akar a leány eljönni velem ide, Kánaánba, mit tegyek? — kérdezte a hű öreg.

— Ha nem akar — felelte Ábrahám —, fölmentelek esküd alól.

Esküt tett a szolga, majd embereket vett maga mellé, és tíz tevével Mezopotámiába indult, Ábrahám szülőföldjére. Mielőtt bement volna Hárán városába, pihenőt tartott egy kútfontól, a tevék miatt. Épp esteledett, és kezdtek szállingózni a vizet merítő leányok. Az Úrhoz kezdett könyörögni a szolga: hozza eléje a lányt, akit Izsáknak szánt!

— Onnan ismerjek rá — fohászkodott fel —, hogy az a leány, akinek azt mondom: „Dőltsd meg a vedretet, hadd igyam!”, azt fogja válaszolni: „Igyál, s tevéidet is megítatom!”

A következő pillanatban látja, hogy csodás szépségű leány száll le a forráshoz, hogy megtöltse vedrét.

— Kérlek, adj innom egy kis vizet — szólította meg nemsokára a vedret cipelő leányt.

— Igyál, uram — öntött vizet az öreg markába a gyönyörű leány, majd hozzátette:

— A tevéidnek is merítetek.

Vedrét a vályúba ürítette, és megint leszaladt a forráshoz. Addig merített a vízből, míg el nem látta a szomszédos tevéket is. Köszönetképpen Ábrahám szolgája ékes aranyfüggőt és két súlyos aranykarperecet adott a szívélyes hajadonnak.

— Mondd, kinek a lánya vagy? — faggatózott.

— Rebeka vagyok, Bethuél leánya. Szalma, abrak, sőt szálláshely is akad ott-hon számotokra!

Rebeka hazaszaladt a történeteket hírül vinni. Amikor Lábán meglátta húga orrában a díszes függőt, karjain az aranyperceket, a forráshoz sietett, hogy meghívja házukba a bőkezű idegent. Ábrahám szolgája betért a vendégszerető házba,

az emberekkel együtt, akik vele voltak. Ott rögtön vizet adtak, hogy lábukat megmossák, míg Lábán lenyergelte és abrakkal látta el a tevéket.

Bethuél is szívélyesen fogadta: étellel-itallal kínálta vendégeit. De az öreg nem nyúlt semmihez:

— Nem eszem, nem iszom, míg el nem mondom, mi járatban vagyok.

Elősorolta urának vagyonát, a sok juhot, barmot, a számlálatlan ezüstöt, aranyat meg a szolgálkat és szolgálókat, a tevéket és szamarakat. Majd hozzátette: Ábrahám roppant vagyona mind Izsákra száll. Fölemlegette Ábrahámnak tett esküjét és főhászkodását az Úrhoz, aki megmutatta neki a lányt, akit az Izsák feleségének szánt. Végezetül elmondta azt is, hogyan találkozott a kútfőnél Rebekával.

— Most pedig mondjátok meg — fordult Bethuélhez és Lábánhoz —, mit választok! Mert azért jöttem, hogy feleséget vegyek az én uram fiának, Izsáknak.

— Az Isten végezte így — felelte Lábán.

— Legyen hát Rebeka az Izsák felesége — döntött Bethuél.

Ekkor ezüst- és aranyedényeket meg drága ruhákat adott Rebekának az öreg, majd a lány bátyját és szüleit halmozta el ajándékokkal. Csak ezután látott hozzá jó étvággyal a vacsorához, társaival és vendéglátóival együtt.

Másnap kora reggel indulni készült Ábrahám szolgálja. Lábán és az édesanya kérlelni kezdte az öreget, várjon még legalább tíz napig. De az nem hajlott szavukra. Nem volt mit tenni! Előhívták Rebekát, és megkérdezték tőle: elmegy-e Kánaánba?

— Elmegyek — mondta a lány.

Ekkor megáldották és elbocsátották a gyönyörű hajadont, dajkájával együtt. Rebeka teveháton követte az öreg szolgát. Alkonyodott már, amikor a kis csapat tágas mezőre ért. Egy férfi közelgett feléjük. Rebeka mindjárt leszállt a tevéről. Izgatott hangon kérdezte:

— Ki az a férfi, aki előnkbe jön?

— Az én uram siet fogadásunkra, Izsák — válaszolta az öreg.

Fölragyogott a lány, de nyomban elfátyolozta arcát.

— Ó az? — hajolt Izsák a hű szolgálhoz.

Arca mosolyra derült, s kezét nyújtotta a neki rendelt lánynak. Feleségül vette a Háránból származó mezopotámiai Rebekát: így talált vigaszra Izsák a hosszú gyász után.

Az atyai áldás

Miután Izsák feleségül vette Rebekát, Ábrahám a fiára hagyta minden vagyonát. Amint elmúltak felette az évek, betelt az élettel és meghalt. Ugyanoda temették, ahol felesége, Sára nyugodott, a Makpela-barlangba.

Telt-múlt az idő, és Rebekának fiai születtek. Bár ikrek voltak, semmiben sem hasonlítottak egymásra. Ézsau, az elsőszülött vörös volt és tetőtől talpig szőrös, a másodszülött Jákob pedig sima bőrű. Amint nőttek, nevelkedtek a gyermekek, mindketten másban lelték kedvüket. Ézsau a mezőn bolyongott, élt-halt a va-

dászatért. Jákob otthonülő volt, sátorban lakozó. Az apa vadat kergető fiát szeretete inkább, az anya viszont a csendes, házias Jákobot.

Egyszer, amint Ézsau fáradtan tért meg a vadászból, Jákobot a fazék mellett találta, aki épp lencsét főzött.

— Engedd, hogy ehessem főztödből! — kérte az öccsét Ézsau.

— Ha eladod érte elsőszülöttségedet — válaszolta a kisebbik testvér.

— Én úgyis halni járok, minek nekem az elsőszülöttség? — vont vállat Ézsau.

— Esküdj meg íziben! — kapott Jákob a szón.

Amint megesküdött, hogy lemond elsőszülöttségéről, testvére kenyeret adott neki és főtt lencsét. Ézsau evett, ivott, majd fölkelt, és dolga után látott.

Eszkendő múltán, öregkorában Izsák elvesztette a szeme világát.

— Fiam! — szólította magához Ézsaut.

— Itt vagyok!

— Megvénhedtem — mondta Izsák —, nem tudom halálom napját. Kérlek, menj ki a mezőre, vadássz nekem valamit. Meg akarlak áldani, mielőtt meghalok.

Ézsau kapta a fegyvereit, tegzét és keziját. Kiment a mezőre vadat ejteni. Míg a vadat űzte, édesanyja elmondta Jákobnak, hogy meghallotta, mit beszélt az atyja Ézsauval.

— Most azért, fiam, hallgass az én szavamra — mondta kisebbik gyermekének Rebeka. — Menj ki a nyájhoz, és hozz két kecskegödölyét a javából, hogy készítsek atyádnak kedvére való ételt. Beviszed neki, hogy Ézsau helyett tied legyen az áldás.

— De bátyám szőrös — ellenkezett Jákob —, én pedig sima bőrű vagyok.

— Tudom, mit beszélek — sürgette az édesanyja —, te csak menj ki a nyájhoz, s hozz kecskegödölyét.

Jákob úgy tett, amint meghagyta Rebeka. Amikor elkészült az étel, édesanyja ráadta Jákobra az Ézsau ünnepi ruháit, a kecskegödölye bőrével pedig beborította sima nyakát és kezét.

Jákob bevitte az ételt édesapjának.

— Ki vagy te, fiam? — kérdezte Izsák.

— Én vagyok Ézsau — felelte Jákob —, a te elsőszülötted. Kelj fel, kérlek, és egyél.

— Hogy lehet az, hogy ilyen hamar visszatértél a vadászból? — kételkedett Izsák. — Gyere csak közelebb, hadd tapogassalak meg, valóban te vagy-e Ézsau?

Izsák megtapogatta Jákobot.

— A szó Jákob szava — álmélkodott —, de a kezek Ézsau kezei.

Izsák evett az ételből és bort ivott hozzá, azután így szólt:

— Gyere, fiam, közelebb. Csókolj meg!

Jákob megcsókolta az édesapját.

— Lám, az én fiam ruhája, mint a mező illata — mondta szeretettel Ézsau. — Adjon az Isten tenéked az ég harmatából és a föld kövérségéből. Bőséggel adjon bort és gabonát. Népek szolgáljanak neked és nemzetségek hajoljanak meg előtted. Légy úr a te atyádfiain, és hajoljanak meg előtted a te anyádnak fiai. Átkozott, aki téged átkoz. Áldott legyen, aki téged áld!

Míg Izsák megáldotta Jákobot, Ézsau megtért a vadászatból, és elkészítette apja kívánsága szerint a vadat.

— Kelj fel, atyám — lépett be Izsákhoz —, és egyél főztömből.

— Ki vagy te?

— Én vagyok a te elsőszülött fiad, Ézsau.

Izsákot elfogta a rémület, s döbbenten kérdezte:

— Ki volt hát az, aki ételt hozott nekem az imént, s akire áldást adtam?

Amint ezt meghallotta, Ézsauból nagy keserves kiáltás tört fel:

— Áldj meg engem is, atyám!

— Az öcséd volt hát — mondta Izsák —, álnokul ő vette el neked szánt áldásomat!

— Már kétszer csapott be — panaszkolta Ézsau. — Először elsőszülöttségemet vette el, most meg az atyai áldást! Mondd, atyám, nem tartogatsz nekem is azért valami áldást? Áldj meg engem is, engem is áldj meg, atyám! — zokogott fel Ézsau.

— Kövér földön lesz szálláshelyed — felelte Izsák —, és fegyvered után élsz, de öcsédet tettem úrrá, uraddá tettem őt, minden atyjafiát szolgájának rendeltem. De eljön az idő, amikor letöröd nyakadról igáját.

Ézsau meggyűlölte rút álnokságáért Jákobot.

— Közelednek az atyámért való gyász napjai — mondogatta —, és akkor megölöm öcsémet!

Amint hírül vitték Rebekának Ézsau szándékát, azt tanácsolta Jákobnak, hogy meneküljön Mezopotámiába, rokonaihoz.

— Maradj Lábánnál, az én bátyámnál egy ideig — mondta Rebeka. — Amikor látom, hogy testvéred haragja elcsitul, azonnal üzenek érted, s te hazatérsz.

Izsáknak azt mondta Rebeka, hogy ideje lesz elküldeni Jákobot Háránba, mert jobb, ha feleséget onnan hoz magának. Miután atyjától és anyjától búcsút vett, Jákob sietve útra kelt. Amint leszállt az est, követ tett feje alá, s a fáradságtól menten elaludt. Azt álmodta: a földön létra áll, melynek teteje érig ér, s angyalok járnak rajta föl-alá. Az Úr pedig így szól hozzá zengő hangon:

— Ezt a földet, amelyen fekszel, neked adom. Utódaiddban majd nyugatra és keletre, északra és délre terjeszkedsz innen. Veled vagyok, hogy megőrizzelek, és visszahozzalak erre a földre.

Jákob felriadt álmából, s azt gondolta, ez a hely az ég kapuja. Fogta a követ, melyet este a feje alá tett: oszlopot állított belőle, s olajat öntött a tetejére. Béthelnek nevezte el a helyet, és megfogadta: ha békeséggel térhet vissza atyja házához, ez a kő, melyet oszlopul állított fel, Isten oltára lesz.

Fogadalmát be is tartotta. De csak húsz esztendő múltán térhetett vissza Mezopotámiából, mert hét, majd ismét hét, végül hat esztendőt kellett Lábánnál szolgálnia. Gazdag emberként jött meg Kánaánba, hatalmas nyájjal, szolgálkkal, szolgálókkal, népes családjával, sok gyermekével. Ézsaut szép ajándékokkal akarta kiengesztelni. Edom mezőségébe, ahol Ézsau élt nemzetségével, kétszáz kecs-

két és húsz bakot, kétszáz juhot és húsz kost, harminc szoptatós tevét s azok fiait, negyven tehenet és tíz tulkot, húsz nőstény szamarat és tíz szamárcsikót küldött bátyjának.

— Van nekem elég, jó öcsém, legyen tied, ami a tied — ment Jákob elé harag nélkül Ézsau.

A két testvér kibékült egymással. Jákob akadály nélkül haladt tovább dél felé s jutott el Béthelbe, a vele tartó sokasággal együtt. Ott ígéretét betartotta: azon a helyen, ahol fogadást tett, amikor Ézsau haragja elől menekült, oltárt emelt az Úrnak. Eljutott végül Hebronba is, de már csak az édesapja élt.

Izsákért késő öregségében jött el a halál. Fiai temették el az aggastyánt, Ézsau és Jákob, akik nem hasonlítottak egymásra semmiben.

Komán János

Őszi megnyugvás

Megsárgult a fák csöndje,
lassan lehull a földre,
egy szellő lehelete
libbenti elmerengve.

Elnémulnak a színek,
suttognak, ismert hírek
beszélnek: nemsokára
köddé fázik a pára.

A tócsa tükre reszket,
az útszéli keresztet
már alig veszi észre,
ő is készül a télre.

Örvend a remény szobra,
melegét házba hordja
gondoskodása gondja,
s megnyugszik, vár a jobbra.

2012. november 29.

P. Buzogány Árpád

Egy napsugár emlékéről

hajnalban fájsz a legjobban
napsugár voltál nekem
sodrás meg fájó álmodás
végtelen forró egem

ott látlak minden pillantás
tüzében pillangócska
hogy fényed konok éjszakák
varázsa el ne oltsa

kereslek minden szavadban
amit csak nekem küldtél
foszlik a varázs körülötted
nyarakba menekült tél

hajnalban sokkal jobban fájsz
csillagok fénye vásik
hogyan is tévedsz szerelem
épp ilyen óriásit

Szívem rágod

Ó, egészen üres a lelkem már,
alig maradt egy söpörtlen sarokban
Kati, Ágnes, Enikő mosolyából,
szóval semmi olyan, ami robban,

átfúj a szél, tisztítja a helyed,
hogy már rózsát vinnék, ezüstgyűrűben
piros követ a mosolyodért,
hogy várj és gondolj rám sűrűbben,

s mégsem merek, nehogy lemosolyogj,
szájhúzásaiddal a szívem rágod,
pedig füttyös jókedvvel nézném veled
ezt az általad olyan szép világot.

Böszörményi Zoltán

Majorana művi verse

Desztillált akarat a világ.
Az akar lenni, ami nem lehet.
Bukósisakos évek uralják
múltam és szellemem.

Lézerágyúk a felhők felett,
a ma szobrait keresem.
Míg szómágiám szítanám,
rám nevetsz, és kőbe zársz.

Üdvözlégy, új világ, szerelem:
összeköltöznél-e velem?
Heves ünnep lesz, új karnevál,
karnális, lobog bennünk a nyár.

Majorana akarata

A világ messze már az akarattól,
átformálta a láz,
az arcomra hulló vérmosoly
a képzelet kútjába márt.
A játék,
a mindent tudó képalak,
megmozgat,
s hidegvérrel szétszakad.

A kiutat keresem,
a hangtalant.
Mindaz vagyok,
mi elvet,
megtagad.
Szeretnék erős lenni,
és szelíd;
a világ
egyszer úgyis elveszít.

Majorana könyörgése

nehezen áttörhető
korlátokat állíts elém
edződjön testem
erősödjének izmaim
bűvészként tüntessem el
zaklató érveim
transzcendens fogódzóim
a korlátok legyenek
segíts
újragondolnom életem

korlátokat állíts
a legnagyobb vihar se seperjen el
állíts korlátokat
a bűn és kétségek hada ellen
ne fertőzzön a rossz
a pénz hatalma
gyönyörűséges korlátokkal védj
csak a szabadság elé
ne állíts semmis érveket

Beke Sándor

A háromnegyedes hegedű

Szüleim korán belátták,
hogy tehetséges gyermekkel van dolguk:
ha kellett, verset írtam,
ha kellett, olajfestményt festettem,
s gondolták, ki tudja,
még milyen művészi tehetség rejtőzik bennem,
egyszer anyám apámhoz fordult,
és azt mondta: ennek a gyermeknek
hangszert kellene vásárolni,
hátha zenész is lesz majd belőle!
Pedig nem volt jó hangom,
a kötelező gyermekkórusban örökké
félre áriáztam,
s mégis anyám egyszer megfogta a kezem
és elmentünk hangszert vásárolni
abba a híres szupermarketbe,
a mi városunkban, az univerzál áruházba,
fel a harmadik emeletre, a hangszeres részlegre,
s álltunk kíváncsian a pultnál,
a kiszolgálónő kedvesen,
üzleti érzékkel mosolygott reánk,
s anyám mondta neki,
hogy ennek a gyermeknek van tehetsége,
s kellene neki egy zeneszerszám.
Nézegettük a szóló- és a basszusgitárt,
mondta anyám,
nem neked való ez, fiam,
nem bolondozunk aztán a házban össze-vissza;
csodáltam a bendzsót
és eszembe jutottak a mexikói filmekben
a texasi bárók zenészei,
a pergő, piros rokokó,
nagy mellű táncos lányok,
nézegettem a cimbalmot,
de arra gondoltam,
csak a cigánymuzsikások játszanak ezen,

a cintányérra rá se mertem nézni,
mert tudtam, hogy éppen csak ez hiányzik
otthonról s a trombita,
ámuldoztam a xilofonon s a tárogatón,
hosszasan szemléltem a vadászkürtöt s a harsonát,
bámultam az első igazi hárfát,
amit életemben legelőször tankönyvben,
az ókor történelmében láttam,
s megérintettem a fuvolát;
és a szaxofon felcsillantotta Louis Armstrong
izzadt arcát Las Vegas
egyik szabadtéri színpadán;
kibontattam az olcsó szájharmonikát,
és elképzeltem, hogy katonaként a kaszárnnyában,
szomorúságomban belefújok,
de anyám biztatni kezdett,
hogy apám egyik rokona
milyen szépen tud játszani a tangóharmonikán;
csodáltam a gordonkát,
bámultam a fényes diófafurníros csellót
s a vékony furulyát,
átöleltem a szép, hatalmas, fényes nagybőgőt,
de azt mondta anyám,
hogy amilyen sovány, vézna gyermek vagyok,
még feldőlnék vele, s amúgy is, hol tartanánk.
A kiszolgálónő ekkor elővette
a háromnegyedes hegedűt
és melegen ajánlotta nekem,
s én máris csokornyakkendőben láttam magam
a szimfonikus zenekarban muzsikálni.
Öröm toporzékolt lelkemben hazafelé,
miközben vittem a hegedűt
zöld színű tokjában az utcán
és büszke voltam
ígéretes zenei pályámra, tehetségemre;
otthon a hegedű köré gyűltünk,
öcsémrel együtt próbálgattam,
állam alá helyeztem
és végighúztam húrjain a vonót,
de a hegedű nem akart megszólalni,
mert a kiszolgálónő a szupermarketből
nem adott hozzá fenyőgyantát.

A szekrény tetejére került a hegedű,
s amikor megint elővettem
s begyantáztam a vonóját,
meg is szólalt, de tudtam,
nagyon messze állnak ezek a hangok
a teadélutánokon fellépő
gyermekművészek muzsikájától.
Türelmetlenségemben eltettem a hegedűt,
becsúsztottam tokostól az ágy alá,
s csak néha-néha vettem elő,
ha nem volt senki sem otthon,
s utoljára azon a napon,
amikor öcsémmel összeverekedtünk,
s ő véletlenül ráesett az ágyon felejtett hegedűre.
Hamar túl is adtam rajta, megvette a szomszéd fiú,
egy akváriumi vibrátor volt a cseretárgy.
Többé nem szólalt meg nálunk a hegedű,
igaz, anyám el is felejtette,
hogy még az is létezik,
én a hegedű helyett
az akváriummal foglalkoztam,
s amikor esténként a neonfényben nézegettem
a zöldes, üvegbe zárt parányi tengert,
mintha egy tehetséges gyermek
muzsikált volna:
a trópusi vízinövények között
színes halak énekeltek...

Péter Katalin: Székely pár (IV.)

Brauch Magda

Az elveszett emlék

Volt egyszer, hol nem volt, volt egyszer egy vörös nyakkendő.

Az 1948-as tanügyi reform megszüntette az úgynevezett „kiváltságos” iskolákat. Az erdélyi városban ilyen elit leányiskola volt a híres zárda, amely megkímélte az „úri osztály” gyermekeit attól, hogy nevetlen, közönséges, szegény sorsú „proli” kislányokkal keveredjenek, esetleg össze is barátkozzanak és — uram bocsá’ — csúnya szavakat tanuljanak tőlük. Állami iskolába íratni a gyermeket nem volt „comme il faut”, azaz illő dolog.

Egyetlen gyermek lévén, szüleim igyekeztek mindenből a legjobbat nyújtani számomra, gyakran erejükön felül. Én sem járhattam állami iskolába, és ezért kellett elviselnem néhány jóval gyengébb képességű és tehetségtelenebb, de gazdagabb vagy előkelőbb származású kis társnőm fölényét. Ez bátortalanná, visszahúzódóvá tett, és önbizalomhiányomat még az sem kárpótolta, hogy zongoráórákra is jártam, és állítólag nagyon tehetséges voltam, azaz lehettem volna, ha lett volna hol gyakorolnom. Zongorára azonban nem futotta, s így a rokonoknál gyakoroltam, amikor éppen megengedték. (Itt zárójelben megjegyezném, hogy a csúnya szavakkal éppen a zenede illemhelyének falára írt versikéből ismerkedtem meg, erre máig emlékszem, de helyszűke miatt nem idézem.) Még ritmikus tornára is beíratlak szüleim, és ez volt az egyetlen hely, ahol igazán jól éreztem magamat. Ráadásul Margit néni, az energikus fiatal tornatanárnő később egy ideig a zárdában is helyettesített, és addig a pár hónapig én is egyenlőnek érezhettem magam az addig kivételezett „úri” gyerekekkel, mert az igényes, határozott fellépésű tanítónő mindenkiel egyformán, érdeme szerint bánt.

A tanügyi reform után egy hétosztályos állami iskolába kerültem. Mi tagadás, az új helyzet — főleg az, hogy koedukációs osztályba járni eléggé elképzelhetetlen volt — szülőket és gyermekeket egyaránt szorongással töltött el, de jómagam inkább kíváncsian vártam. Tudtam, hogy a zárda zárt levegője nem fog hiányozni, és reméltem, hogy az új iskolában mindenki egyenlő elbírálás alá esik, nem lesznek kivételezettek, sem kedvencek.

Akkor még honnan tudhattam volna, amit csak jóval később volt alkalmam megtapasztalni, hogy minden pedagógusnak vannak kedvencei, és az egyenlő bánásmód vagy elbírálás attól függ, hogy ezt mennyire tudja leplezni. Persze, mindegy, hogy egy diák mitől válik a tanító vagy a tanár kedvencévé: van, aki a hízalgóket szereti, mások a gyermek szüleivel vannak jó viszonyban, de kedvencekké válhatnak a törtetőók, a stréberek, — természetesen az illető tantárgyat ószintén kedvelők is.

Magam ebbe az utolsó kategóriába tartoztam, mert a nyelveket, a földrajzot és később a vegytant nagyon megkedveltem. Érdekesnek találtam a cirill betűs orosz nyelvet, amit egy szovjet fogságból jött tanár tanított, aki eredetileg zene- és énekszakos volt. Iskolánk kórusát is ő szervezte és vezette olyan szinten, hogy tartományi versenyeket is nyertünk. Ma is emlékszem az ott tanult népdalokra, gyermekdalokra, Kodály-kórusművekre, melyeket több szólamra vagy kánonban énekeltünk. (Aktív pedagógus koromban, előadások rendezésekor fel is használtam ezeket, tanítványaimnak is átadtam). Többször kaptam szólóének-szerepet is.

Nem véletlen, hogy az orosz-, illetve énektanárnak egyik kedvence lettem. És ezen senki sem csodálkozott. Osztálytársaim szerettek, jól éreztem köztük magamat.

Aztán eljött a nagy esemény: a pioníratavás. Számunkra ez teljesen új fogalom volt, de valószínűleg nevelőink számára is. Így csak a lényeget fogtuk fel belőle: a pionírok a legjobban tanuló és példás magaviseletű diákok közül kerülnek ki, belőlük lesz az osztály, illetve az iskola élcsapata, és ezt a minősítésüket az állandóan viselt vörös nyakkendő fogja jelezni (Az ország első pioníratavásakor és utána még néhány évig nem beszélhettünk tömegszervezetről).

Melyik diák nem kívánta volna ezt az „állandó kitüntetést”? Hiszen elég az utcán végigmennie, a vörös nyakkendő minősíti, kiemeli őt az iskolások tömegéből.

Az osztály jobb tanulói hetekig kétség és remény között éltek, mert a névsort csak az avatás előtti utolsó napokban véglegesítették.

Nem emlékszem, hogy különösebben izgultam volna, mert addigi osztályzataim és különösen énekkari tevékenységem okán feljogosítva éreztem magam a vörös nyakkendőre. Tanáraink sem gondolták másképp.

Az avatási ünnepség egy szép napsugaras áprilisi vasárnap délelőttre esett. Most is magam előtt látom az iskola udvarát, a már zöldellő fákkal kerített tornateret és az ott várakozó mintegy 25-30 „kiválasztottat”, de arra nem emlékszem, ki kötötte nyakunkba a vörös vászonból készült háromszögletű nyakkendőt. Talán az igazgató vagy a felsőbb szervektől küldött „instruktor”, akivel később alaposabban is megismerkedtünk (nálunk néhány évvel idősebb diák volt).

Mindegy. Csak az maradt meg tartósan emlékeimben, hogy nagyon boldog voltam. Ez a vasárnap volt addigi életem legszebb napja, melyet még sok-sok boldog nap követett. A nyakkendővel a nyakamban büszkén, felemelt fejjel kezdtem járni: a kiválasztottak közé kerültem, és ott is maradok — gondoltam. Ezt tőlem soha senki el nem veheti.

Otthon is viseltem a nyakkendőt. Az első időkben éjjel a párnám alá csempészttem, hogy a szüleim ne lássák, mert kinevették érte.

Volt egyszer, hol nem volt, volt egyszer egy vörös nyakkendőm.

Szerettem, becsültem, büszke voltam rá. A legtöbbet adta nekem, amit egy serdülőféltben levő fiatalnak adni lehet: az önbizalmat.

Ma már nincs meg. Sehol sem találom. Nem tudom, mikor és hogyan tűnt el. Bizonyára valamelyik költözéskor vagy lomtalanításkor veszett nyoma.

Nem ezt a sorsot érdemelte.

Albert-Lőrincz Márton

(sohasem ott vagyok)

sohasem ott vagyok ahol múzeumi tárgy a járom	behúzzák az ablakokon mint zászló lobog átjár a szó
az emberek közé menekítem magányom	költő vagyok ég az ajtó
a függönyt	

(számra kötözte)

még járkál az ember nyolcvanöt éves az apám anyám se kevesebb sokkal	árok mentén járok holdfény az út (nem giccs)
rajtam ül éjszakám aggodalommal	számra kötözte egy kéz a jármot
holdfény az út fél-sötét	anyám méhében az űrben ezért mondom el
hozzám ér üt mint az elektromos áram	még járkál az öröm bennem

(égő ajtó kilincsén)

nem tudom ülök-e csöndemen vagy csak teszem	nem tudom sötét van-e vagy csak szavaim sötétítik el ablak-szemem
---	--

nem tudom
 meddig látok el
 törékeny
 szemüvegem
 s a por is
 rá szemetel

 verset írok
 látásom érdeme

szerint

 kilépek
 magamból

 égő ajtó
 kilincsén
 kezem

(idegen szavak kísérnek)

nem tudom
 mit érez
 idegszálaimban
 a kísérlet
 szülőföldemen
 ne lehessenek
 több mint
 kísértet

 anyám s apám
 se tudta
 csak összebújtak
 hogy mi lesz belőle

 belőlem

 idegen
 szavak kísérnek
 a kapuig

s belöknek
 én
 anyanyelvemen
 beszélek

 riogatnak is olykor
 ostort gyűjtogató
 testvérek
 Dunánál Marosnál
 Oltnál

 mozdulataik
 megszöknek
 előlem
 nem azonosítom
 a tömeget
 itthon vagyok
 mondom magamnak
 ne féljek

(dérrel bölcselkedő)

bekérezkedem
 a vizeletszagú
 őszbe

belefésülöm
 az avart
 a fénybe

dérrel
 bölcselkedik
 hajam

Csatáné Bartha Irénke

Küküllő illatú fűzek mellől

Alkonyatkor szökik
a nap mosolya az égről,
a ringató kedv
bokor öleléséből,
a kolompszó
vezérkos nyakáról,
a pásztorkéz
rovott botokról,
s a hallgatag titkok
öreg tornácokról —

Hová szökött
a szelídség szavainkból,

a bűvölet szépsége
öleléseinkből,
s a jószág íze
cselekedeteinkből? —

Ó, mennyire hiányzik
a Küküllő-illatú
fűzfák mellől
tovaosonó léptetek
boldog ritmusa,
ölelésetek ereje,
s búcsúzásaitok
bátorító szava!

Gesztenyék bársonyán

Pórázra fogták
napozó kedved
szívemhez nőtt
gesztenyefám
szélben lengő
szelíd sóhaj
lombkoronád

ősz szípséged
búcsúzó báj
gyermekkori
kópéságokat
gurít elém
gesztenyék
bársonyán

Szél zsong

Dombok testén
barnállik már az este
leng a szél
kesernyés szagot terelve
titkokba ássa
magát a szerelem

nevet a pázsit
nevetgél velem
hozzád simul
csendben a domb
zsong a szél
— altató doromb —

Anyókák a padon

Áldottak ők
az őszi verőfényben

fejük körül tarka
levél-glóriák

fél lábbal az őszben
fél lábbal a télben

fehér hajú anyókák
az őszi napsütésben

mögöttük tömörül
súlyosan a felhő

lelkükre árnyék ül
komor jövőendő

Boldogságnymok

Pisztrángok jártak erre,
vízsugár hátán szökdellve,
a hold arcába nevettek,
s várták, míg barkáll a berek.

Erre pillangók jártak,
tarka követői a nyárnak,
örömet szórtak erre-arra,
termékenyítő táncot járva.

Nemrég őzek jártak erre,
lábuk nyomát a folyó elnyelte,
de az erdő karja védte,
míg a suta gidáját etette.

Itt járt a szerelem édes dalban,
virágot nyitott minden ablakban,
ledéren táncolt egész nyáron,
s úgy tűnt el, mint lenge álom —

Kövér ködök

Kövér ködök között
az őszi citerázik

foszló köpenyében
az erdő már fázik

kesely szélben
keservét fújja

s rozsdás kőszötyűt köt
ágakra, bokorra

Ráduly János

Félperces történetek (I.)

Pedagógia

Ballagok a vásárhelyi utcán, előttem asszony halad, jobbján a fia, alig öt éves. Fogja a kezét. Szenvedélyesen magyaráz neki. Nem látja, hogy előtte a járdán földhalom magasodik, a gázszerelők hagyták ott.

Egy pillanat műve, s az asszony orra bukik. Önmagából kivetkőzve ugrik föl, s verni, ütni kezdi a gyermeket. Még a fenekébe is „besupál.”

Hozzászólók:

— Mért veri azt az ártatlan gyermeket?

— Ártatlan? Nohiszen! Hát nem látta, hogy nekivezetett a halomnak? Tanuljon becsületet! Érti? Tanuljon rendet! Most az ideje!

Vaddisznó a szigeten

Horgászni a megszokott helyemre mentem vissza: a Kis-Küküllő vize három ágra szakad, két ág gyalog is átjárható. Magam az első szigeten kötöttem ki. Három kisdíák már a helyen volt, mindhárman a hátam mögött ültek le, onnan figyelték „ügyködésemet.”

Adott pillanatban az egyik fiú felkiáltott:

— Né, jön a vaddisznó!

Hátrafordultam. Mázsásnál nagyobb vadkan úszott felénk, csapkodta maga előtt a vizet. Elhaladt az első sziget mellett, s felénk tartott. Gyorsan ledobtam a horgászbótot, s követ vettem a kezembe. A fiúk a hátam mögé szaladtak.

A vadállat előttem állt meg, mintegy három méterre. Kicsi apró szemeit vizslán forgatta.

— Huj el, hát mit keresel itt! — kiáltottam rá, s hadonászni kezdtem a két kezemmel.

— Tessék megdobni — mondta az egyik „bátor” fiú.

— Nem szabad — mert reánk ront — válaszoltam.

Abban a pillanatban a túlsó parton megjelentek a majorkutyák. Nyilvánvalóvá vált: hívatlan vendégünket ők úzték a „nyakunkra.”

Tíz perc múlva — jaj, milyen hosszú volt az a tíz perc! — a vadkan balra kanyarodott, s a bejáratú út felé elrohant.

A három fiú elkészönt tőlem, jelezték, hogy távoznak. Alig húsz métert ha mentek, megálltak, majd kis tanakodás után visszajöttek.

— Csaknem féltek! — mondtam.

Megvárták, míg befejeztem a horgászást.

A költő és a veréb

A költő hónapok óta a szabadság fönségét próbálja konkrétabbá tenni, megörökíteni. Így jutott el a madárhoz, a minden kötöttségtől mentes szárnyaláshoz. Mondogatta magában:

— Már kész a himnuszos hangnem, három tucatnyi jelző a birtokomban, most találó madárnév után kutatok.

A madarakkal foglalkozó tudományhoz „nyúlt”, az ornitológiához. Szakönyveket forgatott át.

— Csapnivalóak — mondta.

És akkor az asztalára szállt a veréb.

— Itt vagyok — mondta —, hűséges madarad vagyok.

— Állj félre — szólt a költő —, mert te csak szürke veréb vagy.

— Tévedés — válaszolt a veréb —, figyeld csak a röptömet.

Azzal megröppentette magát, s egyetlen karcsú íveléssel, elegánsan, a szabadság mámorában fürödve, felszállt a virágzó meggyfára. A költő ennyit mondott:

— Szabadsággá nőttél, veréb.

Mit fizetek?

Manó Jusztina néni „gyógyító asszony” hírében állott. És külön színt jelentett pompás, zamatos beszéde. Találkoztam vele az utcán.

— Na, hogy van, tanár úr? — kérdezte.

— Rosszul — mondom —, zsibong a fogsorom, már az agyamba is belemarokol a fájdalom.

— Huzatot kapott.

— Lehet — mondom —, kérem a segítségét.

— Segítek én, mindent adok, amit az Isten adott. Erősre főzött zsályateát kell inni, öblögetni vele a száját. Belső üszköt, gyulladást takarít.

— Csakugyan, fog-e használni?

— Igen, de azt maga is tudja: egyik-másik betegség olyan, mint a róka, a színet megváltoztatja, de a szívét nem.

— Jó, Jusztina néni, mit fizetek a jó tanácsért?

— Hat napot, s a hetediket ráadja — volt a válasz.

Azt jelentette, nem tartozom semmivel.

Közbeszéd

„A háznak, amelyben gyermekként laktam, nagy-nagy udvara volt — mesélte Orbán Zoltán bátyánk —, s ezt az udvart a testvéremmel minden hét végén meg kellett seperjünk. Fémpenzt dobtunk fel a levegőbe, s kérdeztük:

— Korona, vagy írás?

Nekem mindig a korona kellett. Efelett a testvéremmel összevesztünk. Ilyenkor eléállt apánk, hogy szabjon rendet. Ez volt a közbeszédje:

— Úgy dolgozzál, mintha örökkéig élnél, s úgy imádkozz, mintha mindjárt meghalnál.

Nagy igazság van a közbeszédben.”

(Mondd el még egyszer!).

— Úgy dolgozzál, mintha örökkéig élnél, s úgy imádkozz, mintha mindjárt meghalnál.

Elhitte

Gondozott külsejű, fiatal úriember kopogtatott be hozzám.

— Ráduly Jánost keresem — mondta.

— Milyen ügyben keresi? Honnan jött? — kérdeztem.

Lakonikusan válaszolt:

— Az téged ne érdekeljen!

A válasza meglepett. Tán túlságosan fiatalosnak látott? Elgondoltam magamban: „No, ha ilyen a helyzet, játszani fogunk: legyen a dolognak teteje.” Kimértén ugyan, de határozottan válaszoltam:

— Ráduly Jánost már eltemettük. Hirtelen hunyt el, nagy temetése volt. Ezt magának nem mondták a faluban?

— Nem mondták.

Míg távozni készült, alaposan végignézett rajtam. Nem kísértem ki a kapuig. Arra gondoltam, félórán belül amúgy is visszatér. Nem tért vissza. Elhitte, amit mondtam.

Értékrend

Egyik legrégebbi barátnőmmel — aki utólag a feleségem is volt —, találkoztam az utcán. Azt kérdezte:

— Mért hordod ezt a régi, kopott sapkát?

— Mert hozzám nőtt — válaszoltam.

— Már nem áll jól.

— De jól áll. Különben is: sohasem a sapka szabta meg koponyám szellemi értékrendjét.

A félelem születése

Kirándulni voltam az iskola tanulóival, estére értünk haza. Épp lefekvésre készülődöm, s nincs a kezemen a karóra.

— Igen, ott maradt a mezőn, a patak melletti fánál, oda tettem le, amikor futballozni kezdtem a fiúkkal.

Magamhoz vettem az elemlámpát, s nekivágtam a sötétségnek. Átmentem Urásza hídján, onnan a kirándulóhely felé pillantottam. Tűzijátékszerű fényeket láttam. Megálltam. Mintha mozgó alakok lennének. Földbe gyökerezett a lábam. Mi lehet? Bibliai jelenetek jutottak eszembe, meg a huszadik századi ufós világ „adalékai.” Éreztem, a bátorságom megingott. Megszédültem.

Aztán félóra múlva felocsúdtam. Odaközeledtem a patakhoz. Ott izzott előttem, ott szenesedett, ott pislákkolt az a csutak, amely fölött kora délután tüzet gyújtottunk a szalonnasütéshez.

A karórát megtaláltam. Magát a történetet utóbb így jelentősítettem:

— Átéltam a félelem születését.

Ha, ugat apuka!

Jutka lányunk kicsi volt még, fegyelmezésében kamatoztattuk az úgynevezett *szűnlelt megfélemlítést*. Mert ha nem akarta megenni a reggelit, mi, szülőkül, röfögünk, hogy hát jön a kismalac, megeszi az ételt, Jutkának nem marad, menj el, kismalac, mert Jutka eszik...

És Jutka valóban evett.

Egyszer aztán kislányunk jelét adta „értelmi érettségének.” Este volt, lefekvés ideje. Jutka „magyarázgatott”, forgolódott a gyermekágyban, rúgta az oldalát, s a villanyt nem volt szabad eloltani. A szomszéd kutya épp nem ugatott. Sebaj, én kiosontam a tornácba, s elváltoztatott hangon kettőt-hármat vakkantottam. Jutka győzelemittasan felkiáltott:

— Ha, ugat apuka!

Ki hiszi el?

Róbert, miután elmondta újabb horgásztörténetét, a „hatást” leste barátai arcán.

— Halászmese — mondta az egyik.

— Jó kitaláció — erősítette meg a másik.

A fő ellenérv a hal nagysága körül merült fel...

Másnap Róbert újból kiment a vízre. Az első ütés hamar „bejött”, a meggyet a hal elegánsan bekapta.

— Megakadtál — motyogta Róbert.

A fárasztás időbe tellett, a másfél kilós hal csak tíz perc múlva adta meg magát. A haltartó ezüst színbe öltözött.

Róbert haza indult. Átjött a Küküllő hídján, s egyenesen a bár felé tartott. Erre gondolt:

— Vajon, most elhiszik-e nekem ezt a nagy halat?

Az otthon örök igazi

Újsághír: „Háromszáz kilométerről talált haza egy macska.”

A család kirándulni ment, vitték magukkal a hűséges házimacskát is. A kecses állat elkóborolt, gazdái nélküle tért haza. Sírt a macska, kesergett: mit tegyen?

— Hazamegyek — mondta határozottan, de „fölfénylett” előtte az akadályok sora. Nekivágott mégis az útnak. Magabiztossága egyre növekedett.

Az akadályok nem akadályok.

A hegyek nem hegyek

A vizek nem vizek.

A tüzek nem tüzek.

Az otthon örök igazi.

A hideg nem hideg.

A hőség nem hőség.

A bánat nem bánat.

Az éhség nem éhség.

Az otthon örök igazi.

Amikor hazaért, ereje már fogytán volt. A kapura ráírta:

— Az otthon örök igazi.

Az egynapos nyár

Jóska elvégezte az egyetemet, állást választott, most haza érkezett.

— Na, hová kaptad a kinevezésedet? — kérdezték a szülei.

— Gyergyóba.

— Oda jól fel kell öltözni, fiam, meleg ruhát kell vinni — mondta az édesapja.

Pár nap múlva el is utazott Gyergyóba.

— Szétnézek egy kicsit, lássam „új”világomat.

Jelentkezett az iskolánál, ahol megkezdte hivatali szolgálatát, majd szétnézett a faluban. Láta, a lakók zöme nyáron is posztóruhában jár. Fürge járású öregemberrel hozta össze a sors:

— Hát itt sohasem lesz meleg nyár? — kérdezte Jóska.

— De igen — válaszolt az öreg —, ha jól emlékszem, a tavaly a nyár csütörtökre esett.

— Hát hogy, hát csak egy napig volt meleg?

— Igen, itt Gyergyóban egynapos nyár van.

A békavendég

Egyik nap ültem az íróasztalnál, gépeltem. Halk neszezést hallottam a hátam mögött. Hátrapillantottam, hát a szoba közepén egy nagy varangyos béka mozgólódott.

— Jaj, hát hogy kerültél ide? — kérdeztem.

Rögtön felfújta magát, s vartyogni kezdett:

Vák-va-va! Vák-va-va!

Előkerestem a személtapátot, s a seprűvel a békát rásepertem. Amint kiléptem az udvarra, csattant a kapu, vendég érkezett.

— Hát te mivel foglalkozol? — kérdezte.

— Itt né, békászom: bejött a dolgozószobámba, meglátogatott. Viszem hátra a kertbe.

— Ne vidd sehová — mondta nevetve a vendég —, békabőrben akár a mesebeli királykisasszony is lehet, gondolt meg.

— Bizony jó lenne — válaszoltam —, de akkor hová jönne haza a feleségem?

„Megcsalatkoztam”

Az október végi hóharmatok kevés falevelet hagytak az almafán. Fiatal, suhanc macskánk madárcsontra vágyott. Meglapult a fa tövébenél, s onnan vizsgálta a fenti ágakat.

— Ott a madár a felső ágon, ni, tollászkodik a fényben.

Megugrotta magát, s már kúszott is a fa törzsén felfelé, egyensúlyozott, mint valami kötélátúzó. A célpont előtt megállt. Amit látott, nem madár volt: „ottragadt” falevelet ölelgetett a szél.

— A csuda vigye el — mondta —, megcsalatkoztam.

Akkor lepillantott a földre. Teljesen magatehetetlennek érezte magát, eltűnt a „visszaút” minden lehetősége. Nyávogni kezdett:

— Mi van, mi történt? — kiáltottam fel a fára.

— Nem tudok leszállni, jaj, ringat az ág, segítség, segítség!

Aztán a fának nekitámasztott létrán „iparkodott” lefelé.

Ajándék

A gyönyörűen faragott-festett kalotaszegi kisdobozt évtizedek óta őriztem. Többen is kérték tőlem:

— Nem adom, mert ajándékba kaptam — mondtam.

Időközben Janka unokám fölcseperedett, s már többször kiadósan nézegette a szép munkát. Egyik alkalommal ennyit mondtam:

— Neked adom a dobozt.

A két szeme ragyogni kezdett. Ujjongva vitte el. Másnap a házunk előtt Janka és barátnői beszédbe elegyedtek. Azt kérdezték Jankától:

— Te mit csináltál az este?

— Költöztem

— Hová, te?

— Sehová. Nem elköltöztem, hanem beköltöztem. Képzeljétek el: Tata Mikulásra faragott-festett kalotaszegi dobozzal ajándékozott meg. Szanaszét hányódó dolgaim otthonra leltek, beköltöztettem a dobozba a gyűrűmet, a karperecemet, a nyakláncomat, a nyakpántomat, a fülbevalómat. Olyan boldog vagyok...

Kamenitzky Antal

Ajándék

Mint őszirózsák késő bíborát,
mint tévővázó visszapillantását,
mint sürgetést a férfikor határán,
utolsó szüret márkás színborát:

fogadja szolgám, küldöncöm, szonettet!
Küldök a nyárból félretett eget,
sarkán egy drága, ritka bélyeget,
melyet nem loptam s nem pénzen szereztem:

mint Istentől, fogadja lelkemet!
Mint istennőnek szánom ezt magának,
mert bennem csúnya démonok tanyáznak.

Ajándék önnek olcsóbb nem lehet.
A tűnő lomb is lelke volt a fának
S ölébe hull a földnek, asszonyának.

Ha kérhetem

A szemöldöknek könnyű rezzenése,
a váll ívének gyenge rándulása:
apróságok, csak értő szeme látja.
Kis bátorítás, ez kellene végre!

Ha kérhetem, szerezzen meg magának,
uralja holdként férfiéjszakám,
kerítsen el, mint állatot, karám,
építsen be a testének falába!

Szédítsen el, mint részegest a szesz,
vezessen kézen, mint világtalant,
kézügybe rakjon, hogyha tesz, ha vesz,

és boldogságot lopjon általam!
Tegye külön kis szonettet, e bátrat
vagy tépje szét, akkor talán lerázhat!

P. Buzogány Árpád

Egér rágta kerékpár

Kajtár Hosszú Dénes úgy ült le a kávézó sarkába egy üres asztalhoz, mintha ott-hon lenne, több alkalommal járt már itt, amíg az autóbust várta. Jó langyos idő volt bent, de csak kigombolta a kabátját, nem vetette le, amíg meg nem melegszik, gondolta. Éles szél fújt egész nap, orra és füle jól megpirosodott. Amint levetette kesztyűjét és kabátja zsebébe gyömöszölte, szokásból is összedörzsölte két kezét. A fülét tapogatta, mert az egészen kilátszott a bundasapka alól, milyen dolog is, ott a jó báránybőr sapka, mégis olyan, hogy a füle az embernek akár le is fagyhat.

A szatyrot feltette a földről a szemben lévő üres székre és odament a pulthoz. Egy kávéért kért meg egy pohár meggypálinkát, emlékezett, a múltkoriban, késő ősszel azt ivott, és milyen jó íze volt.

— Meggypálinkánk nincsen — nézett fel a fiatalember, aki addig a telefonjával babrált.

— Semmi meggyes dolog nincsen?

— Meggylikőr, az van.

— Abból kérek.

Várni kellett a kávéra, termoszból töltötte ki és megkérdezte, mennyi cukorral kéri.

— Lehet jó sok — bólintott Dénes.

A fiatalember enyhe mosollyal tett bele két kiskanál cukrot, aztán egy apróbb pohárba csorgatta a piros színű likőrt.

Dénes addigra már előhúzta a pénzt a farzsebéből, fizetett és vigyázva vette kézbe a kávéért, mert rezgett a tányéron apró csilingeléssel a kiskanál.

Komótosan fújta a füstöt, meg-megnézte az óráját, és összehasonlította a pult fölötti faliórával: az övé előbbre járt jó két percet. Megitta a likőrt, apró kortyokban, hogy sokáig tartson, mert még várnia kellett. Aztán elszűrölte a kávé.

— Jó drága, a múltkor mintha olcsóbb lett volna — jutott eszébe. A biztonság kedvéért elővette a cédulát, amire az elintéznivalókat felírta. Gyógyszert vett, őrölt húst is, szeget nem, mert a vasas boltban leltár van, de azt otthon is lehet kapni. A szomszédnak is elvállalta, hogy hoz cuclit a borjúnak, vett is, bár amennyi pénzt adott, abból nem futotta. Egy napszám ára szinte... Aztán átfutotta a többi tételt: pirospaprika, őrölt bors, fahéj, az főleg forralt borba kell, ha vendég jönne, meg keksz, jó kakaós, forgós karika a kutya láncára, na azt is a vasasban kellett volna, de majd máskor. Szalámi, vaj, szódapor, mustár, ennyi a lista, meg hát vett kenyeret is, ha már itt jár.

Újból az órát nézte: lassan odatelik az idő. Még pár perc, és indulhat. Megigazította a nyaksálat, mert félrecsúszott, fejébe nyomta a bundasapkát. A legfontosabbat mégsem intézte el, mosógépet kellett volna nézni, de olyan drága

volt mindegyik, hogy sajnálta azt a pénzt érte. Pedig úgyis venni kell, a réginek a tartálya meglyukadt, a cinezés nem tart sokáig.

Felállt és begombolta a kabátot, szétnézett és indult. A fiatalember a pult mögül szembenézett vele, köszönt neki.

Felhúzta a kesztyűt az ajtó előtt, mert ha nem is érzi még, de a keze megfázik hamarosan. Átment a másik oldalra, lassan lépkedett, az állomáson úgyis várnia kell még, nem kell sietni. A templom előtt felnézett a toronyra, csókák ültek a toronygombon. Nem is olyan kicsi, mint ahogy innen látszik, ha két-három madár is elfér rajta egymás mellett.

Valami tarka színű papírt látott a sövény tövében. Jobban megnézte, a szél is meglibbentette. Tisztára pénz formája van! Kettőt lépett arrafelé, hogy jobban megnézhesse. Hamar lehajolt és felkapta, lehúzta fogával jobb kezéről a kesztyűt és a papírt zsebébe dugta. Szétnézett, látta-e valaki? Ha igen is, amit talált, ahhoz másnak nincs köze. Úton kapás nem lopás — mondták régebb is, amikor gyermekek voltak még.

A sarkon túl kihúzta zsebéből, hogy jobban megnézhesse. Világoskékes, másik oldalán zöldes színű volt, ropogós papírú, és százas volt rányomtatva. Euró! — emlékezett a németországi unokahúgánál látott pénzekre, akkor látott először eurót, Klári mondta, hogy náluk már régóta ez van, a márka eltűnt.

Megállt és bedugta a pénzt a kabát belső zsebébe, az iratai mellé. Sietősen indult tovább.

Az állomásig ellátott a következő saroktól. Még nem állt be a busz. Visszafelé kanyarodott, az utca másik oldalán, és a valutaváltó ablaka előtt megállt. Nagy szürkés táblára kézzel volt kiírva az árfolyam, egyik oszlopban 4,19, a másikban 4,27 az eurónál. Visszafordult az állomás felé. Számolgatott magában, mert hallotta, hogy a valutaváltó abból él, hogy olcsóbban megveszi, és drágábban eladja, régebb a márkával és a forinttal is ezt tették a valutázók, de aztán betiltották. Persze, hogy fizessenek adót a jövedelemből! Akármelyik árral számította, jóval több volt az összeg a havi nyugdíjánál.

Eszébe jutott, valamelyik nyáron úgy járt itt a városban, amint ment a járdán, látott egy papírpénzt, vörös színű volt, tudta, hogy ötezer forintos. Pár lépés volt csak addig, nem is sietett, mert senki nem járt arra. Arra kinyílt egy ajtó, kisgyerek jött ki az orvosi rendelőből, szaladni kezdett, de közben felkapta a pénzt. Na, akkor úgy érezte, mintha a zsebéből vette volna ki valaki azt a pénzt. De hát mi volt az a pénz ehhez képest? Csak megérte, hogy ma jött be a városba, akármilyen hideg is van. Meg aztán a templom előtt találta, biztos az sem véletlen, így kellett ez legyen.

Amikor hazaért, nem szólt semmit az asszonynak a pénzről, csak kipakolt a szatyorból, és töltött egy pohár pálinkát. Még a hideg is kirázta, ahogy egyből behajtotta. Odaállt a kályha mellé, markát dörzsölgette, pedig már nem is fázott. Szólt a feleségének, hogy ne terítsen még neki, először átviszi a szomszédnak a cuclit.

— Legalább öltözz át, te — nézett nagyot a felesége.

— Jövök mindjárt — vette fel a kabátot, és kilépett az ajtón.

Jó későre ért haza, már sötétedett, de hát télen ötkor már sötét van, meg hát egy kicsit „politizáltak” is, ahogy az asszony szokta mondani, vagyis megbeszélük a falu baját, már amit hallottak. Dénesnek volt még egy mentsége: úgyis szólni kellett volna a szomszédnak, hogy mikor szeretnék a disznót levágni, tavaly is úgy jártak, hogy délutánra tudott jönni, annyifelé hívták karácsony előtt. A fehérnépek, mármint a felesége és a menyé zúgolódtak is, hogy nem lehet egy nap alatt elvégezni a kolbásztöltést, zsírolvasztást s még utána a takarítást is. Idén jobb, ha jó idejében felírhatja magát. Mert Sanyi egy kockás füzetbe írta fel, hogy el ne felejtse, mert nagy híre volt, hogy egyik télen Feri, a másik disznóvágó Antal Pistiéket éppen másnapig várakoztatta, egészen megfeledezett a dologról.

Hazaért, átöltözött, az ünneplő kabátot és nadrágot maga akasztotta be a szekrénybe a nagyobbik szobában. Jó helyen van ott a pénz, csak éppen azt kell kitalálni, mi legyen vele. Nem azért, mintha nem kerülne helye, de ha már így került a markába, valami olyanra lehetne fordítani, amit amúgy nem engedne meg magának.

A mosógépet így is, úgy is ki kell cserélni nemsokára, a sógora biztatta fel, hogy nézzen szét a városban, karácsony előtt ezt-azt jó kedvezménnyel lehet venni. Hát ez a mosógépre nem igaz, de hátha majd húsvét környékén... Megvan rá a pénz, és kell is venni, nem lehet addig várni, amíg úgy tönkremegy a régi, hogy használni sem lehet. Villát, kapát még elkér az ember a szomszédból is akár, de mosógépet... még az kellene, az asszonytól hetekig hallaná, hogy falu szájára kerülnek ilyesmi miatt.

Másnap bement a szobába, amikor az asszony ellépett az üzletbe, kivette a kabát zsebéből a pénzt és megnézte ismét. Kétségtelenül euró! Jó ropogós pénz, nem spóroltak az anyagon. Azon gondolkodott, hová tegye. Nem mintha rossz helyen lenne a zsebében, rajta kívül más oda nem nyúl, de valami semlegesebb helyet kellene keresni, ahová aztán tényleg senki nem matat oda.

Legjobb lenne a kamrába, ott aztán tényleg senki nem jár a feleségén kívül. Nem kellene az unoka kezébe kerüljön, most már restellte is, hogy elhallgatta a felesége előtt, mit talált. Majd, ha kitalálja a meglepetést! Hogy fognak majd ámulni...

A kamrában a nagyobbik polcot nézte ki: a zsíros bödönt levette, alatta a papírt megbillentette és becsúsztotta a pénzt. A bödönt vissza a helyére, itt aztán jó helyen van. Addig állt mellette és tervezgetett, mire is lenne a legjobb költeni, hogy arra rezzen fel, csattant a kapu. Kisirült a kamrából, és leült a kályha elé a székre.

— Már megint azzal a nagy bakancssal jöttél be! — állt meg az ajtóban a felesége.

— Megyek ki, éppen csak megmelegedtem.

— Te aztán jól melegedsz, hát a tűz mindjárt kialszik!

— Hozom a fát, aztán olyan tüzet teszek, mint pokolban! — ugratta a feleségét. Indult is ki az ajtón.

Amíg a tűzgyújtót hasogatta, eszébe jutott, a nagyobbik unokának adhatná a pénzt, vegyen kerékpárt vele, nyár óta nyaggatja a szüleit, hogy vegyenek már, de újra még nem futotta, az apja szerint régít nem érdemes, ki tudja, milyen hitvány alkatrészekkel újítyák fel, aztán ha valami tönkremegy, jól megkérik az árát. A fiú

nyáron konfirmál, virágvasárnapján, úgyis illő ajándékot adni, hát miért ne kapná meg előlegbe, amit úgy kíván? Hej, ha neki annak idején ilyesmit vettek volna, kiugrott volna a bőréből örömeiben! Kerékpár... Csak a jegyző fiának volt kerékpárja a faluban, de ők megengedhették maguknak, nagy gazdák voltak, a jegyző pedig amellet még kapta az állami fizetést is. Mennyit könyörögtek Artúrnak — mert úri nevet adtak a jegyzőék a gyermekeiknek —, hogy egy fordulásra adja oda nekik is! Fát hasogattak, szénázni segítettek, még kórét is vágtak, mert a szíve hasadt el, hogy felülhessen. Hát az ő unokája ne ilyen legyen, aki a másét kívánja, legyen sajátja neki is, ne nézzék le a többiek, a pajtásai, ha már a nagyapjának nem lehetett ilyenben része! Annyi pénzből kijárja egy kerékpárra, egy újra is. Majd ha megnő, akkor is emlékezzen az a fiú, hogy a nagyapja mit meg nem tett érte.

Karácsony előtt egy héttel meglett a disznóvágás is. Dénes aznap egyetlen dolgra volt kíváncsi, s az nem a jó köményes pálinka volt, se nem a friss kolbász, amit aznap meg is kóstoltak, hanem, hogy megcsillan-e a gyermeknek a szeme, ha a kerékpár szóba kerül.

Elszólította a segítségek mellől a fiút, hogy együtt vigyenek be fát, aztán addig mondott neki, amíg a disznóvágásról előhozta a gyermekkorát, s azt is, hogy az egész faluban egyetlen gyermeknek volt kerékpárja, a Kerekes Artúrnak, vagy ahogy szólították, Artúrkának. A gyermek csak annyit mondott erre, hogy ilyenkor szánkó meg síléc kell.

— Hát neked mind a kettő van, mit panaszkodsz?

— Nem is akármilyen. De nem is panaszkodok — nézett nagyot a gyermek, és egyedül megemelte a nagy kosár fát, hogy erejét fitogtassa.

— De azért... csak jó lenne, ugye?

— Még az iskolába is azzal járnék — sütötte le a fejét.

— Egyet se búsulj, fiam, lesz az is, meglátod!

— Én már most is meglátnám... amekkora hó van, attól lehetne biciklin is járni.

Dénésnek elhomályosult a szeme, mert ismét eszébe jutott, ekkorácska korában mennyire vágyott egy kerékpárra! Jó későn vett aztán, amikor a városba kényszerültek a falusi gazdák, gyárban dolgozni, és nyaranta sajnálták a pénzt odaadni az ingázásért, esőben, jó időben kerékpárral jártak, amíg az időjárás engedte. De hol van már az a kerékpár! Még két évvel ezelőtt használta, az üzletbe menni vagy a mezőre is néha, de úgy tönkrement, hogy odaadta egy foltozó cigánynak két új pléhvödörért. Egyik még most is a kúton van, azt használják.

Másnap hajnalban, amikor megébredt, azon gondolkodott, mikor is adja oda a gyermeknek a pénzt. Karácsonyra már vett az asszony ajándékot mindenkinek, meg hát nem is lenne jó ezzel rukkolni elő. Majd az új esztendőben! — vidult fel saját ötletétől. Úgyis azt tartották régebb, hogy ha az ember újévkor pénzt kap, az szerencsét hoz, olyan lesz az egész esztendő.

A két ünnep között mint a gyerek, úgy számolta, hány nap van még az esztendőből. Az új esztendő első napján a fia családotól el szokott jönni ünnepet köszönteni, az lesz a legjobb alkalom odaadni a pénzt.

Eljött aztán a várt nap is. Délelőtt érkezett az egész család, a kisebbik fiút és az anyját a nagyobbik és az apja szánkón húzta, hangos kacagással jöttek be az udvarra.

— Mi vagyunk-e az elsők, apám? — dugta be a fejét az ajtón a fia.

— Gyertek, gyertek, mert már reggeltől várunk! — szusszant nagyot az anyja. Kötényébe törölgette az amúgy is tiszta kezét, mielőtt sorra csókolt volna a családot.

— Ne vesd le a cipőjüket — szólt a menyére —, két perc s már ki akarnak menni úgyis... Olyan állatbolondok, tudod te jól.

Ez igaz is volt, mert mindkét unokának saját malaca volt a pajtában, azokat meg kellett nézni, és Dénes komolyan is gondolta, hogy amikor megnőnek, nekik adja, az apjuk adja el vagy vágják le, ahogy jónak látják. A hús is kell ekkora családban, a pénz is mindig jól fog, kinőnek a ruhákból, még mielőtt elszaggnának. A kicsi pedig bármit kapjon is a kinőtt ruhákból, mindig az újat várja, ha a nagyobbiknak valamit vásárolnak.

Ebéd után, amikor már a bor is az asztalra került, a nagyszülők kedvéért a két gyermek sorra szavalta a verseket, amiket az iskolában tanultak. Meg is hajtották magukat a végén, mintha színpadon lennének.

Dénes behívta a nagyobbik unokát a kamrába, aztán gyorsan benyúlt a bödön mögé, kihúzta a pénzt és a fiú zsebébe dugta.

— Csak otthon mutasd meg, amikor hazaértetek! — súgta neki. De a gyermek rögtön előhúzta a pénzt.

— Tata, milyen régi pénzed van neked?

— Ez nem régi, fiam, ez mostani — tuszkolta ki maga előtt az ajtón.

— De mondom, hogy régi, hát látszik, mert az egér megrágta!

Megállt az ajtó mellett Dénes és kivörösödve nézte a pénzt a gyermek kezében. Egyik sarkából hiányzott, a közepénél pedig több apró lyuk is volt rajta. A pénzt nézte mindenki, a felesége, a fia és a menyé is.

— Lám, hozd ide, fiam — szólt a fia a gyerekre, az pedig engedelmesen oda ment hozzá.

— Hát ez tényleg nem régi pénz, mert ez euró! — vette kezébe menyé is a bankót. — Kár, hogy nem jó...

Kézzől kézre járt a százas, még a kicsinek is oda kellett adni, hogy megnézzék. Maga elé tartotta, s azt mondta:

— Né, bicikli!

— Tényleg, te! — nézte az anyja is. — Pontra olyan, mint a bicikli, még a kormány is látszik a lyukakból!

A fia is nézegette, aztán kimondta a lényegét:

— A sorozatszámából is hiányzik. Ezt már nem is fogadják el sehol.

Dénes leereszkedett az ágy szélére. Odavan hát a kerékpár, a nagy meglepetés, most hogyan mondja el, mire szánta ezt a százast? Bement a kamrába, levette helyéről a bödönt. Alatta a papír kissé zsíros volt, a fal felőli részen csupa egérrágás. Megette a zsíros papírt az egér, s alatta a pénzt is összerágta, de csak ott,

ahol a zsírfolt látszott. Visszatette a bödönt, és kiment az udvarra, mert érezte, nagyon kell most tüdejébe a friss levegő. Nagyokat szusszant, közben rágyújtott.

Nyílt az ajtó mögötte, a fia dugta ki a fejét, csak úgy zoknisan állt a küszöbön.

— Mi van ezzel a pénzzel, apám?

— Mi lenne. Láttad te is.

— Hát nem került más hely, ahol az egér nem fért volna hozzá?

— Most még te is mondjad — fordult félre Dénes.

— Vagy így került ide, ahogy van? Valaki eldobta, s maga hazahozta?

— Gondolod, hogy csak úgy hanyódik az euró az út szélén? — csattant a Dénes hangja, s ezt ő is érezte, mert elhallgatott. Messzire pöccintette a cigaretta hamuját. Megvonta a vállát.

— Játéknak jó, ha egyébnek nem is. Vagy anyáddal huszonegyezzünk pénzben, rágott euróban?

Pálffy Tamás Szabolcs

ballagásunkra*

elballagunk de fészbuk gruppon éppen
kommunikálhatunk onlajn ekképpen
na sziasztok de nagy a hallgatás
örök emlék e szapis ballagás

szétszéledünk de közkapcsolatokban
élünk és alkotunk mindennapokban
mert építenünk kell ez nem vitás
ehhez alap e kampusz tanítás

találkozunk az életben még sokszor
mert jó csapatként játszottunk háromszor
évenként változó diákélettel

örvendjünk most e júniusi napnak
baráti szónak feldobott kalapnak
egy kávé mellett projektíró kedvvel

Maroszentgyörgy, 2012. június 10.

*A Sapientia—EMTE marosvásárhelyi Műszaki és Humántudományok Kar Kommunikáció és közkapcsolatok szakán végzett, 2012. júniusában „ballagó” diákcsapatban lépkedve.

Komán János

Kirándulás a Kanári-szigetekre

Egy marosvásárhelyi vállalat arról értesítette az érintetteket, hogy fölvásárolja a részvényeiket. Balázs hallgatag kedve, a levél elolvasása után, beszédes lett, és még mosolyféle is került annak a szomorkás kedélynek az arcára. A mobiltelefonja nyomban kiszámolta, hogy a család három részvényt papírja annyit ér, amennyivel a nyári gyógyfürdői költségeket nagyrészt fedezni lehetne. A nővére, aki nyugdíjas férjével Párizsban él, megígérte, hogy az idén velük együtt szeretne menni a Kanári-szigetekre, de csak egy olcsóbb időszakban, november végén vagy december első felében, és ha előteremtették az utazási költséget, az ottani kiadásokat, a szállást, az étkezést az ő pénztárcája fogja rendezni. Balázs elég könnyen megegyezett a felségével. Lemondtak a nyári gyógyfürdőről, mert nem engedheti meg a pénztárcájuk, hogy egy félév leforgása alatt kétszer is kiruccanjának. Az örömmel harangzúgása volt, azaz elharangozták mindenkinek, útonútfélen eldicsekedtek, hogy a nővére meghívására együtt fognak menni a Kanári-szigetekre. Ez aztán a jó testvér — mondták — talán irigykedve — a szomszédok. Még a külföldön élő ismerősök, barátok, rokonok is meghallották ennek az örömmel a hangját. Az ígéret május második felében érkezett.

Június első napján Balázs bement a városba. Nem kellett sokat keresgélnie, hamar megtalálta azt az épületet, ahol a részvényt papírok fölvásárlását intézték. A harmadik emeleti irodában nem voltak sokan, de az ügyintézés hosszadalmas volt, egyes eladókkal tíz-tizenöt percet is eltöltött a részvényvásárlással megbízott hivatalnok. Közel két órát kellett várnia, amíg reá került a sor. A hivatali közvetítő elmondta, hogy ötszázaléknyi bizományi díjat és tizenhat százaléknál adót fognak levonni az eladott részvények árából. A kitöltött űrlapok aláírása után közölte, hogy két hét múlva Balázs jöjjön vissza, mert addig a központtal kell ellenőriztetnie a részvényeket. Este lett, mire Balázs hazaérkezett. A felesége, miután kikérdezte, felelősségre vonta.

— Mindenkinek kétszer kell mennie? Miért nem kérdezted meg?

— Igazad van, neked kellett volna elmenned, mert jobban vág az eszed. Amint kiléptem a hivatal ajtaján, valami gyanakvásféle jelentkezett, hiszen az előttem kérelmező részvénytulajdonosnak pecsétetes papírral igazolta az adás-vevés megkötését. Vajon, miféle huncutság készülődik megint ellenünk? — gyanakodott — szinte a feleségével egyszerre — a sokszor megismételt kérdés.

Balázs a peches emberek közé tartozott. Talán azért, mert igazságszerető, becsületes ember volt, és ez a világ félrelökdösi az ilyen, alamuszinak is csúfolt személyeket. Még a hallgatása is szerény volt. Zárkózottsága megnyugtatóan védekezett a rossz szájak ellen. Azt híresztelték róla, hogy emberkerülő, alig beszél a

szomszédokkal, ami igaz is, de sokan nem tudták azt, hogy miféle pletyka, irigy emberek laknak a portája közelében. És ezek a fecsegések a Balázs fülét is fölke-resték. Sokan szerették volna látni a polgármesteri székben, mások meg azt hí-resztelték, elsőként a szomszédok, hogy nem neki való a polgármesteri cím, de azt is hangoztatták, hogy az ő pásztori hozzáértése tudná összefogni a széthúzó, elbolondított nyáját. A község magyarságának egy része, az RMDSZ tagsága a szélsőséges Becali pártjával, az Erdélyi Magyar Párt helyi képviselői a helyi Ro-mán Liberális Párttal, a Polgári Párt emberei a román szociáldemokratákkal pró-bálkozott közelebb jutni a húsos fazékhoz. A református pap is azt hajtogatta a híveknek, hogy nincs Balázsnál alkalmasabb ember a község élére, ám ő sem tud-ta azt, hogy Balázs nem rendelkezik állandó lakhellyel a községben, tehát nem le-het polgármester, és ezért még szavazni sem szavazhat a helyhatósági választáso-kon.

És azt sem tudták, hogy a mi Balázsunk esze máshol kalandozik. Mert a mi Balázsunk számára az volt a legfontosabb, hogy véglegesítse a részvénypapírok eladását, azaz megteremtse a Kanári-szigetekre tervezett utazás kiadásait. A köz-ségben már mindenki hallotta, még a vendégként érkező virágcsokrok is arról beszéltek, a tolvajoktól félve, hogy Balázsék a Kanári-szigetekre készülődnek, s még azt is terjesztgették, hogy az üdülségi költségek jelentősebb része a párizsi nővére pénztárcájából kerül ki. Hiába igyekezett Balázs családja titkolózni, az ilyen öröm nagy lábon jár, és könnyen átlépi a porta kapuját.

Ama bizonyos, már említett két hét eltelte után Balázs ismét beruccant a vá-rosha, hogy véglegesítse a részvények eladását. Amikor belépett az ötemeletes épület főbejárati ajtaján, megdöbbsent. A földszíntől a harmadik emeletig egymás hegyén-hátán álltak-várákoztak az emberek, pedig, amikor elindult otthonról, azt gondolta, hogy az ügyintézés utolsó napján csak alig lesznek ügyfelek. Egy hun-cut, hirtelen jelentkező ötlet sietett a segítségére. Ahogy a bejárati ajtón belépett, mint aki szolgálatba megy a harmadik emeletre, megállás nélkül haladt fölfelé, mindegyre — pardon, megengedik, egy kis helyet — kérését hangoztatva. Talán a vállán lógó, valamiféle tekintélyt sugalló táskának is szerepe lehetett abban, hogy egy szót sem szóltak a várákozók. A fogadóiroda ajtaja is olyan határozot-tan nyílt ki, mintha Balázst tartotta volna az iroda nagyfőnökének. Úgy ment a hivatalnok asztalához, mintha szólította volna, aki kezet nyújtott, és leültette. Emlékezett az első találkozásra. Elkérte a hivatalos iratokat, és hozzálátott az űr-lapok kitöltéséhez. Közben megjegyezte, hogy már nem öt, hanem hét százalék bizományi díjat kell fizetnie, és csak két lejt adnak a részvények darabjáért. Balázs nyomban megértette, hogy miért nem lehetett már az első alkalommal véglegesí-teni az ügyintézés. Nyugalommal palástolt fölháborodását nem lehetett észre-venni, mert semlegesítette a tízpercninél is kevesebb időt igénylő ügyintézés. Ráadásul még a papírok is mosolyogtak az elkészítő kéznnyújtáskor. Amikor ki-lépett az iroda ajtaján, pontosan olyan határozott sietséggel haladt lefelé a vára-kozóktól hangos lépcsőkön. Mintha egy indokolt ijedtség is megjelent volna a mi

Balázsunk eszében-lelkében. Megkönnyebbült, amikor kilépett a főbejárati ajtón. Megúsztta.

Hazafelé, a buszon hazáig kísérte a csendes öröm, a kacagni akaró mosoly. Elgondolkoztatta az a bátorság, amellyel addig nem találkozhatott. Szemtelen bátorság. Sikeres bátorság. Csalók bátorsága. Huncutok bátorsága. Talán a politikusok és a hitlerék is hasonlóképpen bolondítják a tömegeket. Undorító győzelem. Addig, ha valaki hasonlóképpen akarta érvényesíteni az akaratát, ő is társult a többség hangos tiltakozásához. Vajon, hogyan lehet megmagyarázni ezt a hirtelen változást? Járva-nyos társadalmi betegség? Az új politikai rendszer konkolya?

Ilyen gondolatok és kérdések foglalkoztatták a mi Balázsunkat. Otthon, a történet elmesélésekor, felesége vidámsága elismerően nyilatkozott. Végül megjegyezte:

— Látod, ilyennek kellett volna nevelnünk a gyerekeinket. Az ilyen emberek világában élünk.

— De a többség, akiket becsaptam, sorban állt — ellenkezett Balázs.

— Azok mind olyan mamlaszok, mint amilyenek mi voltunk egész életünkben. Az egy nyáj a szamarakkal, akiket terelni lehet. Egy megfélemlített, buta nyáj.

— Ez a te véleményed. Részben igazad lehet. Szerintem sokkal bonyolultabb jelenség ez, mint ahogy mi értékeljük. Inkább beszéljünk arról, hogy honnan kölcsönzünk egy elegendő összeget addig, amíg megkapjuk a részvények árát. Nemsokára telefonálnak a nővéremék, hogy ekkor és ekkor indulnak, és nekünk is indulnunk kell. A repülőjegyeket meg kell vásárolnunk idejében, mert így olcsóbbak lesznek. Számításaim szerint ezerötyszáz eurónyit kell kölcsönöznünk, de nem takarékszövetkezetből, nem bankból...

Másnap, amikor Balázs fölébredt, a felesége már nem volt mellette, de hiába szólított, nem felelt. A kapu kulcsa hiányzott a fogasról. Sejtését nemsokára igazolta felesége hazatérő vidámsága. Pénz jött a házhoz. Az egyik tehetős rokontól kapta a kölcsönt.

— Igaz, ha három hónap múlva nem adjuk vissza — újságolta a felesége —, akkor kamatot kell fizetnünk.

Fülétől farkáig mindent elmondott a rokonának, ahonnan a szabó felesége sem hiányzott, mert hogy hiányozhatott volna, hiszen szokása szerint többet ült náluk, mint a férje mellett, akinek épp elég beszélőnivalója volt a kuncaftokkal. A szabó feleségét pedig a község szócsöveként tartották számon. Ami ott elhangzott, arról egy-két óra elmúltával már a szomszéd községben, sőt a városban is értesültek. Mert mire való a mobiltelefon és a számítógép?

Szeptember végén fölhívta a párizsi nővére. Sok mindenről beszéltek, de a Kanári-szigetek nem kerültek szóba. Balázs restellte az ígéret iránti érdeklődést, pedig annak idején nemcsak a nővére, hanem a sógora is megerősítette a meghívást. Legyen meg az útiköltség ára, mi megvásároljuk a jegyeket, e-mailen elküldjük, és majd visszaadjátok a jegyek árát — mondták. Elutazásukkor a reptéren is szóba hozták. Így öröme is volt a búcsúzásnak.

A várakozás tájegységnyi terjedelme már az országhatárt is túllépte, és talán hegycsúcsa is volt, hiszen a szomszédok, a rokonok, a külföldön élő gyerekek és unokák mindegyre megkérdezték, hogy mikor is mennek a Kanári-szigetekre. Balázs feleségének a barátnője, aki a szomszéd megye egyik kisvárosában élt, el-újságolta a munkatársainak, hogy milyen jó dolguk van Balázsnak, mert november végén, december elején, amikor már a csupasz faágak is dideregnek, a barátnője napozni fog az Atlanti-óceán partján. A hír viharos terjedéséről Balázs egyik véletlenszerű találkozása is bizonyítgatóan beszélt. A múltkoriban beutazott a közeli városkába, hogy gyógyszert vásároljon. Amint a pult előtti sorban várakozott, egyik rég nem látott ismerőssel találkozott, aki — alighogy köszönt — máris fölvetette a kérdést. — Hallom, hogy mentek a Kanári-szigetekre. Mikor? Balázs először érezte kellemetlennek a kérdést. — December első felében — válaszolta, de annyira lélek nélküli, halk szavú volt a felelet, hogy maga is érezte a gyanúébresztést. Ugyanis az utóbbi hetekben egyre gyakrabban jelentkeztek a kétkedő kérdések. A felesége már kétszer is megjegyezte:

— Talán feledékeny lett a nővéred ígérete. Adjuk vissza a kölcsönkért pénzt, mert a hét végétől már kamatot kell fizetnünk. Megegyezésünk szerint, ha három hónap leteltével nem adjuk vissza a kölcsönkért összeget, heti tizenöt euró kamatot kell fizetnünk.

November utolsó hetében Balázsnak már ki sem mertek lépni a kapun, és ha mégis, inkább az est beállta után mentek az üzletbe. A szomszédok, a rokonok már azt híresztelték, hogy amióta a Kanári-szigetekre készülődnek, nagyon fenn hordják az orrukat. Balázs nővére Mikulás napjára ígerte a válaszadást, de a Mikulás nem hozott választ. A repülőjegyek érkezését naponta többször is megnézte Balázs az interneten. A Skype kapcsolódási állapota is láthatatlant jelzett a párizsi nővérénél. A karácsonyi ünnepek előtt egy pár nappal megszólalt Balázs mobiltelefonja. A nővére jelentkezett. — Kapcsoljátok be a számítógépet! — kérte.

— Hallo, anyuci, kiáltott örvendezve a feleségének, aki a konyhában ebédkészítéssel bajlódott. Me-e-e-gyünk! A számítógépen a Skype zöld jelzése szerint a nővére otthon volt. Balázs felesége tánclépésekkel fordult be a nappaliba. Kacagott a jókedve. A rádió, mely inkább csak a friss hírekkel élezgette a kíváncsiságot, egy könnyűzeneszámot sugárzott. Táncra perdült az öröm. A videóhívás szakította félbe. A párizsi nővére jelentkezett.

— Szia! Rég nem hívtatok — így Balázs.

— Szia! Nem voltunk itthon.

— Merre jártatok?

— Ma reggel jöttünk haza a Kanári szigetekről.

Balázs felesége, de inkább a haragja nyomta meg a számítógép indító-állító gombját, és kirohant a nappaliból. Zokogva és kiabálva kérdezte:

— Most mit mondunk, mit mondunk az embereknek?

Gáspár Erika

Bolyongás

Lehet, hogy a levelek a hibásak,
Meg az őszi toccsanás —
Meg tétova lényem,
Amint botorkál a gonosz,
Incselkedő tündérek
Átal odaszórt napfoltokon,
...meg annyi, annyi minden.
Meg az évek.
A lelkem tagadja a rohanást
S nem hiszi, hogy elmúltam húszéves.
A lelkem megállt,
Mert párját keresné —
S én, csak úgy... élek.

Lehet, hogy a levelek a hibásak,
Meg a tündérek.

Ábránd

A rózsák eltáncolták táncukat —
S én azt hiszem,
Csak miattam
Éltek,
Hogy lássam maguk kellető
Illatos varázsuk —
S égjek.
De nem.
Észre sem vettek,
Magukba, s szédült táncukba szerettek,
Szirmuk elhullt, s ők
Gyöngyözve nevettek...
Szegények.
Egyszervolt örökszépek,
Azt hittem,
Csak miattam éltek...

Könny

Isten,
Mosolyod könnyként csapódik le
Bennem.

A szivárványból csak az
Esőt látom.
A csillagot elrejtí a sötét,
S álomtalan álmom.

Csak a szívem
Kérted.
Elraboltad kincsem.
S én — adom, amim
Nincsen.

Tar Károly

Pánik

(Regényrészlet)

V.

Az egyik reggel, Marika játékos kedvében rikítóan vérvörös rúzzsal, vastagon bekente amúgy is cseresznyepiros ajkát, és mint az indiánok a véres bárdot, körülhordozta legalább „egy lapáttal” túlkozmetikált arcát az akkoriban igen előkelőnek számító törzsvendégekkel tele cukrászdában. Pajkos mosolya olyan kihívóra sikerült, hogy az utcaseprőkhöz társult, ragyás képű vén Ladó, a város kol-dusainak doyenje, megjátszott döbbenettel, látványosan összezsapta a kezét.

Nem engedem! Nem engedem! felkiáltása olyan ijedten segítségkérő volt, hogy az éjszakai munkában megfáradt utcaseprők pillanatra abbahagyták a csámcsogást.

Marika sürgött-forgott, szidolozott fényes tálcán újabb adag tele kávéscsészével térült a konyhából.

Nem! Nem! Nem engedem!, sipította az öreg újra, és két rücskös kezével kétségbeesetten kapaszkodott a valamikori elit cukrászda diófafurnéros székébe.

Marika megállt előtte, és azokkal a bársonyosan piros ajkakkal, az éppen divatos-sá vált amerikai filmszínészek modorában, kéjes-kedves kíváncsisággal érdeklődött:

— Mit? Mondja csak Szabó bácsi szívem, kinek, mit nem enged meg maga, ezen a gyönyörű szép napon?

— Magának nem engedem meg! Nem bizony, kedves gyöngyöm, gyöngyvirágom... Itt és most sem!

Miután hatásvadászóan kivárt, hogy naprakészségét a politikában a hallgatóság előtt meglengesse, Ladó így folytatta:

— Szellemi képességeim teljes tudatában kijelentem, hogy magácskának sem engedhetem meg... Nem, nem tehetem!

— Nyögje már ki, édes bácsikám... Mindjárt megöl a kíváncsiság!, kérlelte operettes durcásan Marika.

Az öreg győztes vigorra ördögivé formálta zord idők által tépett, rücskös arcát. Újra jelentősegteljesen kivárt, majd műsértődéssel és színlelt felháborodással, akadozva nyögte.

— Hát azt, kedves Marika, hogy ilyen ajakpirosítósan...

— Talán nem tetszem magának, Ladó bácsi?! kérdezte édesen színészkedve Marika.

— Deeee! Marika szívem, maga egy angyal. De mégsem engedhetem!

— Halljuk! Nyögje már ki!

— Nem engedem!, dörögte az öreg és mutatóujjával nyomatékot adva folytatta:

— Nem engedem, hogy megcsókolja a seggemet!! Dühös elszántsággal ordította még egyszer, és kimenekült a cukrászdából.

A cukrászda asztalkáira kifröccsent kávé és az önkéntelenül kiköhögött tej-színhabkeverék-foltok mutatták, hogy azon reggelen is jól mulattak azok, akik hivatástudattal és megkülönböztetett kitartással separték a város szemetét.

Marika pillanatra meghökkent, aztán erőltetett vihogással eltűnt a konyhai függöny mögött.

A cukrászda felelősenek egyetlen fia aznap megint elkésett a gimnáziumból. Pattanásai tüzes kráterekként fortyogtak sápadt arcán.

És nem a megérdemelt írásbeli figyelmeztetés miatt volt szomorú abban az évben, hanem, mert Marika, az eset után néhány héttel, számára meglepetésszerűen, férjhez ment egy katonatiszthez.

Amikor elérkezett az ideje, az anya erre érdemes érett lányokat biztatott arra, hogy fia szüzességét elvegyék.

Hermina az *Édes élet* kisipari termelőszövetkezet kekszüzemében dolgozott, alakja kissé túlsúlyos, egészen anyás volt. Az anya, miután megunt az üzlet-felelősséget és egyben ledolgozandó nyolcórás munkaidőre vágyott, hogy külvárosi háza kiskertjét is művelhesse, a kekszgyárba kérezkodott, ahol számos munkatársa közül Herminát választotta ki a nagy feladat elvégzésére.

Az egyik hét végén vendégül látta Herminát, frissen sült havasi kiflivel kínálta, és bemutatta a fiának. Aztán magukra hagyta őket a mézeskalácsos kisiparos egykori raktárából átalakított legénylakásban. Hermina tejfehér bőrén időnként hullámokban futott át az érdeklődés pírja, fényes, fekete, dús haját a feje búbjára tekerve hordta, amitől kissé vénkisasszonyosan tanító néni volt.

Jenővel együtt, a ketten élettapasztalata kevés volt ahhoz, hogy összehozzanak egy valamirevaló beszélgetést.

Az anya ajánlatára, a következő hét végén moziba mentek. Azután még néhány alkalommal elüldögéltek egy darabig a volt raktárhelyiségben.

A lány a fiúnál idősebb volt, túl a kíváncsiskodó és játékoságra vágyó koron. Jenő pedig a lassan érő gyerekek tulajdonságaival megáldva, nem talált semmi, de semmi érdeklődésére érdemest a lányban. Észre sem vette annak bögyös melleit, erős combját, mutatós hátsó felét. Még gondolatban sem jutott addig, hogy a lány szoknyája alá nézzen, vagy ösztönösen a combja közé csúsztassa máskor vágytól fűtött, az adódó lehetőségtől felbátorodó önálló kíváncsiskodásra is hajlamosan kószáló kezét.

Tanulnom kell, mondta egykedvűen, amikor elhárította a következő mozizást, mert ahhoz sem volt kedve, hogy másokat utánozva, a lányt átkarolva nézzen végig valamely Herminának tetsző, csöpögős-nyálás szerelmes filmet. Hermina megértően bólintott, és addig utánozta a koránál idősebb, polgár hölgyek öltözködését, amíg végül feleségül kérte az egyik üzemükben karbantartást végző, özvegy lakatos. Elégedett lehetett akkor, hiszen, amikor távoli szülőfalujából városba került, ez volt vágyainak netovábbja.

Katherina, szóltam magamban hervadó vidámsággal, nekem könnyű, mert nincs nagyobb vágyam, mint az, hogy veled megkedveltessem magam. S mert az öreg ember nem vénember, fe-

sztít a remény, hogy egyszer még megérem, úgy nézel rám, mint arra, akinek szűzesség adtat valamikori hirtelen felindultságodban, egy füledt nyári délután, vagy valamelyik korán sötétedő téli napon, amikor a svéd családi házak függönytelen ablakaiban riadtan szórják fényüket a néptelen utcákra a Közép-Európában éjjeliszekrényeken használatos lámpák. De lengyel őseidre gondolva, talán inkább valamelyik gyér vízű patakparton történhetett ez, ahol sűrűn nőtt a sás, és a szitakötők a látványtól megrészegülten tébszárnnyaltak a levegőben. A valóságban, persze, inkább a napjegy-egyenlőség ünnepére illik az ihesmit elképzelni. Az egyik stockholmi öböl partján történhetett, ahol a pácolt hering- és sörszagú levegőben a párkeresés ősi indulatai szikráztak, a lányok bétfele virágból csokrokat és bódult férfiak italos csókját gyűjtötték, hogy a midsommar szokásai szerint férfierőtől duzzadó párukat megálmodhassák maguknak.

Ha majd lesz annyi jóindulat benned, hogy levakarod szavaimról az efféle csöpögő romantikát, és nemcsak az eszemért szeretsz, mert gondolataimban mindig is úgy eltévedsz, mint hajdanán az örökösen hullámokkal küszködő, irányt vesztett hajósok a beláthatatlan tengeren, de forró érzelmeimet is engeded majd átbukni rideg közönyöd gátján, és szívvedbe fogadsz, hát akkor...

Szóval akkor majd megtudod, ki voltam és vagyok. Tudom, tudom... Az is lehet. Lehet-séges, hogy nem érdekell! Persze, persze. De mégis...

Mi volna, ha pillanatra elfelejtenéd, ki áll előtted? Ha azt éreznéd, amit magam éreztem pubertáskorom csúcán, amikor kipróbálatlanul is hittem bikatermészetem erejében, amikor nők ezreinek sóvárgó pillantására vártam, hogy odaadó engedélyükkel, egymás után, tetszésük szerint akárhányszor, boldoggá tegyen őket. Akkor bizonyára szívesen hagytam volna, hogy megerősözkölj. Még most is hagynám. Csak akarnod kell.

Hogy ezt nő nem teheti? Jaj, dehogynem! A nő, ha rámenős, minden megtehet, és meg is teszi, ha a férfiember ezt nem bánja. Mert amikor bánja, akkor már késő, visszacsinálni azt nem lehetetlen, amit ilyenkor magyarul csinálunk.

Bizony mondom, akár mennyire is hibetetlen, tudok olyan esetről, amikor, a szokástól eltérően, nem nőt, hanem férfit erőszakoltak meg.

A háború éveiben történt. Akkor minden, de minden lehetséges volt. Katherina, te nem tudhatod, milyenek az emberek a háborúban. Honnan tudnád, hiszen a szüleid is csak hírből ismerik a háborút, a svédek pedig kétszáz éve felhagytak embertársaik ily módon való pusztításával. A háborúban a szokások visszájukra fordulnak. A nők férfiasan viselkednek, nadrágot húznak, szeszt vedeltnek, dohányoznak, hegyeseket köpnek és közönségeseket káromkodnak. Mert a halál közelében az ember azt hiszi, nem felel tetteiről, és elfelejtkezhet önmagáról.

Jó, ha akarod, tegyük mindezt múlt időbe. Úgy legyen, hogy ne találkozz harcba kényszerített, állig felfegyverkezett, de magukból kivetkezett emberekkel.

Szülővárosomban éppen a vágóhid mellett lakott a megyei ifjúsági ping-pong bajnok, aki osztálytársam volt. Herman Andrisnak hívták, nem firtattuk, honnan kapta, s hogy hány n-nel írja a nevét. Nálam idősebb volt, s mielőtt bejöttek az oroszok, lakatosságot tanult egy küzdeli bádigos rozszant műhelyében. Onnan lógott meg, hogy az ingyenessé vált középiskolai oktatás előnyeit élvezze, és előbbre lépjen a műszaki pályán.

Nemcsak a mester pofozta, hanem az a bamba képű, nagy darab segéd is, akinek, ha akarta, ha nem, majdnem a térdéig lógott a dákója. Ez a segéd különben rendes ember lehe-

tett, mert különlegességével nem büszkélkedett, magától értetődőnek tudta, hogy kinek-kinek más az ábrázátja, és különfélék a képességei is.

Akkoriban, ha elérte az embert a vízelés a külvárosban, hát csak úgy illendően félrefordult, kigombolta a sliccét, és a járda mellett húzódo árok alig mozduló, szennyves vízébe csorgatott. Az öregasszonyok még pletykázás közben sem zavartatták maguk, áttették egyik lábukat az árkon, bő szoknyájuk elejét kissé elhúzták fonnyadó hasukról, s engedték csendesen, hogy a gravitáció törvénye működjék.

De hát háború volt.

A törvények is visszafogták magukat. Megtörtént, hogy az ilyen hétköznapi cselekedetek sem maradtak következmények nélkül. Ha az inas elcseszett valamit a műhelyben, a mester ordított, a segéd pedig szolgáltatékosságát bizonyítva, nekiugrott az inasnak, az pedig nekiiramodott, igyekezett hazafelé, mert bár apátlan volt, és senki sem nevelte, hitt a kor szellemében fogant olyan jelszavaknak, mint „A pazarlás bazarulás! A tisztaság fél egészség! A bazar mindenekelőtt!” Bűnösségét átérzve menekült. A segéd az egyik kihalt utcácskában utolérte az inast, de kikerülve a mester bűnköréből, mérgének nagy része elszállt, s csupán az akkori divatos következetesség miatt, vagy, mert erősen vízelnie kellett, lekevert a srácnak egy közepes frászt, s futni hagyta. Aztán elővette az eszénel is jelentékenyebb szerszámát.

Vesztére tette.

A késő őszi hűvös időjárásnak köszönhetően, a lába közén gomolygó pára sem védte meg a kíváncsi tekintetektől, amelyek a túloldali ház függönyei mögül követték.

Balsoooj! — jegyezte meg, amúgy férfiasan, az egyik tekintet pufajkás gazdája, s a tettek mezejére lépve, kontyba szedett szőke haját egyetlen mozdulattal vállára engedte.

Harassso! — felelte a másik tekintet, s így tovább, különféle elismerő vélemények sorjáztak a vodkától illatosított szoba levegőjében, ahova azelőtt jó héttel a tucatnál több katona-gyévocskát szállásolták a magukat fél évszázadra ideiglenesen felszabadítóknak hirdetett parancsnokok.

Pibentek, unatkoztak a gyévocskák. És kíváncsiskodtak a sok száz kilométernyi előnyomuláshoz szokott katonalányok. Az utcai látványra felsekementek. Ketten, katonás hirtelenséggel, derékszíjat kötöttek, katonasapkájukat szabályosra igazítva tüstént kiléptek a kihalt utcácskára, hogy a behemót segédet igazoltassák.

A segéd sietve elrakta szerszámát, hosszasan kotorászott munkaruhája zsebeiben, de igazolványát nem találta.

Nicsivo, nicsivo — szólta a két szigorú katona. Integettek, magyarázták, hogy majd ott benn a házban megkeresheti igazolványát. Bekísérték, betuszkolták. Aztán szép szóval, de fenyegetve is, levetkeztették, hogy alaposan átkutathassák. Igazolóját nem találták nála. S ha már előzőleg pisztohty rántottak, megparancsolták a segédnek, hogy meztelenül hasra feküdjék a szoba közepén. Motorták egy darabig, aztán hátára fordították. Markolták, cirógatták, vodkával locsolgatták szerszámát, itatták is, de a nagy nyilvánosság előtti félelmében a segéd férfiassága nem működött.

Mosogatórongy — idegeskedett az egyik Volga-menti szőkeség. De, mert háborúban edzetten voltak, nem adták fel. Amikor aztán az egyik nagyszájúróról kiderült, hogy a mellei sem aprócskák, dühét mérsékelve bársonyos labdácskái közé szorította a sápadt férfikolbászt, s láss csodát, az működni kezdett. A fiút körbetérdeplő gyévocskák kéjesen vihogtak, s az egyikük szelíden bekapta, ízlelgette a dagadót, amely kisvártatva keményen feszített, dorom-

bolt is, mint a kismacska feje. Ha csendben maradnak a pityókos nőszemélyek, bizony mondom, hallhatták volna.

A zűrzavar ellenére, akadt olyan katonás lélek, aki tudta, hogy nem jó az, ha az ember csak a mának él. Gondolt a jövőre is, amikor lebeletfinom muszlimsálját nyakáról leoldotta, és hirtelen mozdulatokkal, jó szorosan, egészen a tövéig átkötötte vele az ígézetes férfiszerszámot. Miután háromszor is rábogarazta, játékosan megfricskázta, gyönyörködött valamennyit a dákos acélos keménységében, aztán alsoneműtől villámgyorsan megszabadulva, mint a mindenre elszánt önkéntesek, akiket rohamra vezényelnek a szent háza védelmében, a halálra szántak bátorságával belehuppant a tompa szegbe, hogy ott társai vidám szurkolása közepette élvezetét ringatózzon. A muszlimsálynak köszönhetően nem lankadt a fogóhíj férfiéreje, sorra végiglovagoltak rajta, s női cápákként szaggatták egyre sötétlilább búsát. Telt, múlt az idő. Sietségre nem volt okuk.

Használat után, mert a jót is meg lehet unni, kituszkolták, kilökték az ablakon át az elalélt segédet, a néptelen utca sötétjébe. A megerőszakolt fiatalember irányt vesztetten vándorogott az éjszakában.

Másnap reggel, munkába menet Jenő osztálytársa látta, hogy tanakodó emberek állták körül a szomszédos utca árokpártján heverő segéd élettelen testét.

Szomorú esetéből arra következtethetünk, hogy a megerőszakolt férfiak tűrőképessége a megerőszakolt nőkhez képest gyengébb, a velük szemben elkövetett ilyesfajta erőszak végletesen tragikus kimenetelű lehet. Tudom, hogy ennek pornográfiába hajló részletezése ma beteges szexmániának tűnik, de a háború idején a hajszoltak emberséget zsibbasztó állati kegyetlenségei közé tartozott. A halálfélelemtől való eszeveszett menekülés, golyók, bombák, aknák süvítését tompító szeszgőzös állapotok hatása még sokáig elnyomta a valóságos emberi érzéseket. A hajszolt gyönyör az ember saját maga ellen fordított kegyetlensége.

Valószínűtlen ugye, hogy mindezt a pillanat tört része alatt elmeséltem Katherinának. Pedig így történt. Nekem csak ki kell olvasnom szép nagy tehén szeméből a kérdést, s válaszom lehet ezernyi, akár a derék cseh katonáé, aki Ceské Budějovicéből vagy akárhonnan is indulva, mindenbaja magával vitte, magával hordozta tanulságos történeteit.

Ha tudatalattimat vizsgálom, nyilvánvaló, hogy történetemmel sugallni kívántam, azt reméltem, hogy bárcsak Katherina is megerőszakolna. A kishitűség ösztönözte arra, hogy a történetet ilyen malackodó részletességgel, a kéjenc vénemberek belefelejtkezésével meséljem. Mert hogy kételkednem kell férfiasságom erejében. Rettegve gondolok arra, mi történik majd, amikor Katherina valóban kibújik ruháiból, s valamely várva várt nőies mozdulattal bugyiját is ledobja magáról? Ott állnék minden porcikámban — éppen az ilyenkor legszükségesebb szerszámom kivételével — kővé meredve. Zavaromban nem ott merevednék, ahol kell. És nem tudom milyen tekintettel, milyen tétova mozdulattal kérném akkor majd segítségét, anyáskodását, beláthatatlan időnkig terjedő türelmét, hogy sobasem csillapodó vágyaimat kíváncsú testén uralkodva kielégíthessem.

Itt vagyok — szólta Katherina.

Mosolya, mint fűszerek a kacsasültben.

Lábbelijével kezdte a vetkőzést.

(Folytatjuk)

Szócs Katalin

A fokos és a nyíl (I.)

„Ékesít is, üt is, ró is.”

Arvisura (9.)

1. Az ősi fémművesség

Úgy tartjuk, hogy a fokos a népünkre jellemző eszközök egyike. Erdőn, mezőn járva magunkkal hordjuk. Valahol mélyen bennünk él. A fokos kultúránk gyökereihez tartozik, akárcsak a fémművesség.

A fémművességnek a szakralitáshoz kötött elemei felfedezhetők nyelvünkben, szokásainkban és helyneveinkben is. Az égi eredetű vasat ménnykőnek hívjuk, a vilámot istennyilának, a kovácsot Isten kovácsának. Üst szavunk az est holdsarlójának alakját ölti magára, amikor anyagi formát ölt. Nálunk a lelkek összekovácsolódnak, amikor két ember kapcsolata jól alakul. Nyíl szavunk a teremtés kinyílásához kapcsolódik, a nap sugarainak útjához. Szerszámaink közül az eke olyan, mint az ék, ugyanakkor ékes.

A szerszámok a földi élet fenntartásához nagy segítséget jelentettek az ember számára. Ugyanakkor a szerszámok hozzátartoztak az ember kultúrájához és hitrendszeréhez. Mint védelmező eszközök felségjelekké, valamint szent díszítőelemekké is váltak.

Az ember kultúrájának egyik fokmérője anyagi eszközeinek fejlettsége. Az élet fenntartásához nélkülözhetetlen anyagi folyamatok bővülése az emberi ismeretek fejlődésével együtt tették meg az utat napjainkig. Az anyagi kultúra egyik fontos része a földön való megélhetéshez szükséges szerszámok készítése, és a védelem eszközeinek színvonala.

A fémeket termelni képes nép mindig előnyben volt az élelemszerzési lehetőségek és saját védelmének biztosítása terén. Az ókori és a népvándorlás kori zavaros időkben az ember élelme és létének biztonsága elsőrendű fontosságú volt. A fémek közül e két célra a vasnak nagyobb szerep jutott. Nem véletlen, hogy az arabok hadi sikerei a damaszkuszi acélhoz kötődnek, a vikingek győzelmeit a ma is svéd acélként emlegetett minőségi vasból készült kardok és hajók segítették elő. A hunok győzelmeihez szintén hozzájárult a szerszámaik fejlettsége.

A létfenntartáshoz használt szerszámok közül különösen a vasból kalapált eszközök készítéséhez bonyolultabb eljárások ismerete volt szükséges. A előállítása sokkal nagyobb hőmérsékletet és bonyolultabb technológiát igényel, mint a színes fémek kinyerése érceikből. Vasműves generációk hosszú sora kellett egymásnak átadja tudását ahhoz, hogy a lelőhely szerint változatos és ugyanazon lelőhelyen időben változó vasércminőség szerint állandóan alakítani tudják gyártási módszereiket.

Az ókori népek a vasat égi eredetűnek tekintették. A vas előállítása sokkal nagyobb hőmérsékletet, bonyolultabb technológiát igényel, mint az arany, az ezüst vagy a bronz. Az első vasból készült szerszámokat: a fokost, kalapácsot, a sarlót, a bárdot, a szigonyt az ember az élet fenntartásához készítette.

A vasat jelölő szavak is bizonyítják, hogy a nép csillagfémnek vélte. Ménkö szavunk ezt az ismeretet őrizte meg. Valószínű, először a meteorvas volt ismert és azt alakították át szerszámmá. Az ősi népek a vasat varázserejűnek tartották. Ez azért történhetett meg, mert eleinte csak égből hullott formában ismerték, ugyanakkor csak a rejtelmes tudást bíró kovácsok készíthették el. A vas előállításához nagyobb tudás és nagyobb energia szükséges. A Kalevala 9. éneke alapján őseink a vas felfedezését a farkasnak tulajdonították. Meséinkben vasfejű farkas jelenik meg, vagy vasorrú bába meg ércsárkány. A vas a Marsnak a fémé, a Mars pedig a Skorpiónak a védőbolygója. A skorpió, a sárkány, a kígyózó vonal az energia, a tudás terjedési módjának megjelenítési mintázata.

A mezopotámiai agyagtáblákon talált piktogramok szerint az ókori ember a fémmegmunkálási eljárásokat jól ismerte. Az ércet a föld mélyéből ásta ki, aknákon keresztül hozta fel a felületre. A bányák földjét hegyes vidéknek írják le. Arali volt az ércek országa, délre vagy nyugatra esett a Perzsa-öböltől. Innen hajóval csakis Afrikába szállíthatták el.

„A távoli tengeren
100 беру (távolságra) a vízen
Arali földje...
Ahol a kék kövek rontást hoznak,
Ahol Anu mesterembere
A fényesen, napként ragyogó
Ezüst szekercét viszi” (23.)

Az Arali szó sötétvöröset jelent, mind a sumér, mind a kusok nyelvén. (23.)

A ránk maradt mezopotámiai szövegek gyakran említik a színes fémeket, de a vasat is. A táblákon ránkmaradt szövegek után megkérdőjelezhető maga a vaskor kezdete is. Az agyagtáblákon található rajzolatok arra utalnak, hogy a fémműveség már a legkorábbi időktől nem volt ismeretlen számukra. Az e korból származó egyik pecséthengeren például több jel látható. Rajta van a bányászással megbízott személy, az érc felhozásához szükséges akna, a már szállítható fémdarab is mind fellelhetők a pecséthengeren látható istennő körül is.

Egy babiloni szöveg szerint az ércbányák az Alanti Világban voltak, Habúr országában, ahol Én-lil felügyelte a munkálatokat. Az Angol-Amerikai Társaság egy régészekből álló csoportja megvizsgálta az afrikai barlangokban talált faszénmaradványokat C14-es radiokarbon kormeghatározási eljárással. A leletek korát, illetve a barlangban folytatott bányászat idejét i. e. 20000 és i. e. 2600 közé keltezték. Az ásatást tovább folytatva, a kutatóárkokban i. e. 41250-ből származó faszénre is bukkantak. Azóta is kérdésként áll a kutatók előtt, hogy az általunk eddig kőkorszaknak nevezett időben fémércet is feldolgoztak? Elképzelhető, hogy más ritka fém után is kutattak: például a Dél-Afrikában bőségesen előforduló platinaért, vagy radioaktív ásványokat is kerestek az Alanti Világ „rontást hozó kék kövei” között. Az agyagtáblákon olyan ábrázolások is maradtak fenn, ahol a bányászat istene testéből olyan erős sugárzás tör elő, hogy a körülötte levők védőpajzsot kell, hogy viseljenek. (23).

Nemcsak a mezopotámiai agyagtáblák, hanem az óegyiptomi falfestmények is arra utalnak, hogy az ember a vasművességet régebb gyakorolta, mint ahogy a történetírás elismeri. Egy óegyiptomi falfestmény olyan vaselőállítási módot mutat be, ahol a szélén két munkás fűjtatókon áll. A fűjtatók felváltva telnek meg levegővel a lábuk és a kezükben fogott huzal mozgatásával. A régi vasművességet a régészeti feltárásoknál előkerült kerámiából készült fűjtatók léte bizonyítja. Más, anyagból készült tárgyak idővel elenyésznek. Kevés fémből készült tárgy maradt az egyiptomiaktól ránk, de annál több fali festmény. Az egyiptomi képzőművészet vörösre és kékre festett fémtárgyakat is bemutat. A bronzból készült eszközök vörösek, a sötétkék szín pedig a vasa utal. Találunk köztük vasból készült sisakot, kardot, üstöt. A kemény kőzetekből, gránitból készült kőszlopokat is csak edzett vasszerszámokkal tudták megmunkálni, vagyis a hőkezeléshez is kellett értsenek. (27.)

1. 1. A vasgyártás nyomai

A mai hivatalos történetírás szerint a vasat az ember már több mint 4000 éve dolgozza fel eszközök készítésére, jöllehet ez régebbi, mint a vaskor kezdete. (22.)

Mindenik nép a helyi vasérc és segédanyagok feldolgozására sajátos módszert fejlesztett ki. A vasgyártási módszerek különös fejlődést értek el az ókori Kínában i. e. a X. században, ahol magas foszfortartalmú (7%) vasoxidot faszénrel redukáltak. Ezt a nagy folyékonyságú vasat egész kis falvastagságú darabok, ékszerek öntésére is fel tudták használni.

A mezopotámiai agyagtáblák szövegei egy hajón elérhető földrészre utaltak. Egy történészekből álló csoport elindult az afrikai kontinensre a vasgyártás nyomait felkeresni. Zairban és Ruandában több ezer éves vasolvasztók maradványaira leltek a 80-as években. Egy három kilométer sugarú körben 23 lelőhelyet találtak: kerek gödröt fúvókamaradványokkal, salakkal és faszénrel. Ugyanakkor a bantuk ma is

ilyenszerű olvasztókban állítják elő a vasat. Az ókori népeknél, akár a mai bennszülötteknél kétféle olvasztó használatos: egy magasabb típus a vaskőben található meddő anyag elválasztásához és egy alacsony bucakemence vagy pest a kovácsolható tiszta vas előállítására. A magasabb típusú kohóban hematitból és faszénből szivacsos vasat nyernek ki. A vaskövet és a szént egymást váltó rétegekben rakják a kohóba. A kohó külső átmérője másfél méter, a belső átmérő 70 cm. Az égéshez szükséges oxigént a levegőből nyerik, üreges csontokon keresztüli befújással a kohó aljánál. (33.)

A kapott szivacsos vasat másodszor kis bucakemencékben, pestekben hevítik fel, ahogy az egyiptomi falirajzon is látható. A felhevítéssel a vasból kiégnek a szennyeződések és kovácsolásra alkalmassá válik. Bucakemencéket nálunk is kaptak Somogy megyében.

Az utóbbi időben feltárt régi vasolvasztók kerámiából készült fúvókái tájainkon is kiterjedt vASFeldolgozásra utalnak.

A gőzgép feltalálása után fellendült gépgyártás csakis a régi vasgyártó anyagi kultúrára támaszkodhatott. A közel két évszázada a mi régióinkban kifejlődött vasiparnak folytatólagos előzménye kellett legyen. A XIX. században sokrétű vasipari ismeret létezett itt a Kárpát-medencében. Minden lelőhely közelében a helyi ércminőségnek megfelelő feldolgozási módot dolgoztak ki. A Kárpátok vonulatánál található gazdag altalajkincs lehetővé tette a vasipar kialakulását a régi idők-től napjainkig. A nagyobb termelést a vasút építése és a gépipar fejlődése kérte. A XIX. század közepe táján Erdély volt az osztrák ipar fő nyersanyagszállítója.

Az ipari történetkutatás adása maradt népünknek mind az ókori, mind a kora középkori szerszámok készítésével kapcsolatos közleményekkel. Ma sem tudjuk, hogy földrajzi térségünk mely zónáiban értettek jobban a használati eszközök készítéséhez, és milyen típusú szerszámok léteztek, kivéve a bronzból készült ékeket, kalapácsokat. A színesfémek időtálló volta megőrizte a bronzból készült tárgyakat a földdel való kontaktus idején. A vas nedves közegben nem időtálló. A régészeti leletek között hiába keressük az ókori vasművességre utaló kemencéket és vasból készült tárgyakat. Szinte kizárólag a kerámiából készült fúvókák képezik az ősi vasgyártás nyomait. (27.)

A magyar szakmai irodalomban az ipari történetkutatás a XIX. században indult el. Kezdetben csak ritkán jelent meg a korabeli lapokban, és azok közül is inkább csak Kossuth „Hetilap”-jában található ipari munkával kapcsolatos szűkszavú hírányag. A század közepe után Kerpely (28., 29.) és Edvi (30.) koruk vasiparának bemutatása mellett már megpróbálkoztak a közelmúltról is képet adni. Az ipar és ezen belül a vasművesség múltjára vonatkozólag csak a század vége felé jelent meg egy könyv a vasipar történeti visszatekintéséről (31.) Heckenast, Nováki, Vastagh és Zoltay tollából, 1891-ben. A szerzők a történeti emlékek gyűjtése által a hazai vasgyártás történetét a XIII. század közepéig vezetik vissza. Annál régebbi időkben készült vasszerszámok előállítási módjáról, helyéről nem

tesznek említést. A XIX. század vaskohászatáról részletesebb leírást Remport (32.) készített el.

Bronzkori szerszámokat, fokosokat, fúvókákat találtak Erdélyben több helyen, Csíkmadarason, Ispánfalván és Kézdivásárhelyen. Ferencz István Székelyszáldoboson (Kovászna megye) és Gyaláron talált az első évezred elejéről származó kohók maradványaiként kerámia fúvókákat. (38.)

Avar és honfoglalás kori vasművesség maradványaira bukkantak Somogy megyében, ahol vasolvasztók aljai és salakmaradványok kerültek elő Bodrogon és Tarjánpusztán. (34., 38.)

Felépítésében az afrikai olvasztóhoz hasonló a bodvaji és a mennyházai kohó is. Az újabb kohók nagyjából magasságukban változtak.

Sokáig az a hipotézis állt, hogy a vasérc feldolgozásának módját Kis-Ázsia lakóitól, a babiloniaktól tanulták el a keleti és nyugati népek. Az újabb kutatások ezt a nézetet megdönteni látszanak. Mind fejlődő és változó tudomány, a történettudomány minden új feltárással gazdagodik és állandó változásban van. Az újabb feltárások alapján Dayton történész azt állítja, hogy a Kis-Ázsiából származtatott vasgyártásnak nincs történeti-leleti alapja. Szerinte a Kárpát-Medence a vasművesség bölcsője. (35.)

1. 2. Az ércek mint a Föld-anyja kövei

„Ti egyek vagytok a Föld-anyával,
Ő van bennetek és ti Őbenne.
Neki születtek, Őbenne éltek,
És Őhöz fogtok visszatérni.” (48.)

A fémeket a föld közeiteiből vonják ki. A föld közeiteinek nagy része kristályos formában található. A nem kristályosnak tartott, metamorfózissal átalakult közeleteket amorfnak nevezzük. Ezeknek az amorf ásványoknak a szerkezete szintén mértani vonalak szerint rendeződik. A fémeket tartalmazó köveket érceknek hívjuk. Legtöbbjük kristályos formában található.

Többféle kristály létezik, melyeket hét kristályosodási rendszerbe sorolnak be. Vannak közöttük szabályos mértani idomok szerinti kristályok, de elhajlott kristályos rendszerek is.

A köbös kristályforma a legelterjedtebb a természetben található ásványoknál és a fémeknél. A keleti népek bölcséletében és a szakrális geometriában a föld-elem jele szintén a négyes szerkezetű kocka. A földi élővilág szénalapú kötésekből áll. Nem véletlen az sem, hogy a szerves vegyületek is a négyes szerkezetű szénen alapulnak. Ugyancsak négyes vegyértéke van a szilíciumnak, mely a földi ásványok zömében megtalálható. A szilícium szerves vegyületekkel alkotja a nélkülözhetetlen szilánokat. Számítógépeink és modern elektromos készülékeink folyékony kristálya szintén szilánokból áll.

Az ókorban a Föld-anyja jele a körbe írható kocka, a hexaéder volt. A platoni geometriában a világot alkotó elemi energiák a mértani testekhez kötődnek. A szabályos mértani testek mind kockába írhatók.

A világot és az embert az ókor népe és a ma élő természeti népek is a Föld-anyától származtatják. A négyes szerkezet az Istennővel van kapcsolatban. Ugyanakkor a kör és kerek idomok mind az anyai jelleg mértani megfelelői. A kör egy Ősegység, az Egy jele. A KÖ-Úrtól származik minden. Egy töből erednek kör, kerék, kereszt, korona, Kőrös szavaink.

A kör és a négyes szerkezet mind az anyai jelleghez tartozik. Nagyon régen és ma is az ősi Fa-, illetve Földistennő tiszteletére imahelyeket állítottak fel, melyeknek szerkezete négyes, olykor körbe futnak az ablakok és az udvarok. Ma is a kolostorok keringői és udvara négyszög alakú. Az őszanya és a föld fogalma a világ népeinek eredetmondáiban összekapcsolódik. Ő volt a Földanya. A föld-elem a befogadó jellegével az anyát szimbolizálja. Mi anyaföldnek nevezzük. A mondákban a Föld-anyja szűznemzéssel hozza létre a gyermekeit, az embereket. A mítoszokban Tiámat, Démétér, Szekmeth, Amaterasu, Gojómart mind őszanya-isten-nőként jelennek meg. A termőtalajt az őszanyával azonosítják.

Istennő a fémbugákkal

Ugyanakkor a föld-elem jelentése több, mint a termőföld. A föld-elem a teremő őserők egyike. Testünk szilárdságát a föld-elem adja, akárcsak lényünk magabiztosságát. Szellemünk egyensúlya és bölcsességünk ugyancsak a földelem energiájában leledzik.

A kövek, mind a föld gyermekei szintén az őszanyához társulnak. A régi kultikus helyeken kőoszlopokat vagy kőkockákat, kőköröket állítottak fel az őszanya tiszteletére.

Az őszanyag, a materia prima fogalma már az ókorban Platón előtt megtalálható. Az ausztrál őslakók és az indiánoknál ma is létezik a mindenható sötét színű Kristály. Kínában a Tao ötös őslényként ma is élő, mély és sötét. Olyan, mint az anyaöl. Táplál, magában hordozza az életet és onnan születik minden újjá. Herakleitosznál az őslény Egy maga a Törvény-Logosz, illetve az a materia prima, mely áthat mindent és állandóan átalakítja magát. Az állandó változásnak nincs vége, hanem önmagába fordul, melyből a kezdetkor kialakult, a nagy Kőbe. Minden új jelenség az őszanyai materia prima egy-egy változata.

A középkor kutatói lelki tisztulás után fogtak a munkához. Fludd (XVII. sz.) angol filozófus szintén a Kő energiáinak az egyetemes jellegéről beszél, pedig a modern kor előszelét hozza el: „A mikrokozmosz — az emberi test — ismerete tárja fel előttünk az univerzum struktúráját és vezet el végül minket a Teremtőhöz. Minél inkább megismerjük a világot, annál inkább előrejutunk önmagunk megismerésében.” Fludd szerint Krisztus a lelki Kő, amely betölti a mindenséget. Mind az egyetemes nagy kő részesei vagyunk, mint eleven kövek.

A köveket a Föld-anya gyermekeinek vélték nemcsak a görögök, hanem az ausztrálok, a kelták, a szibériai őslakosok. Úgy vélték, hogy a kovácsok az érc feldolgozásánál a Föld-anya munkáját folytatják. A kínaiaknál pedig a folyók fenekén lévő kövekből lettek a sárkányok energiái. A kongói mitikus kovácsokat *bangóknak*, az ázsiai népek mágikus kovácsát Keve-nek hívják. A meteoritköveket különös tisztelet övezi. A mohamedán zarándoklás egyik központja a fekete Kába-kő, amit szintén meteoritnak tartanak. A hermetikában a kutatásnál a kiinduló fontos anyag, a prima materia, szintén fekete.

A mezopotámiai eredetmondában Kumarbi a neve az istenfiúnak. A mongolok segítő Istenének neve: Kiimori. A kínaiak teremtető istennője Nu-kua. Ugyanakkor ismerünk olyan helyneveket, mint Kumara, Komárom, Komárnik stb.

Az ókor népe a köveket *fényköveknek* tartotta, melyek visszatükrözik mindazt, ami a földön történik. A kő, mint a Föld kristályainak szimbóluma, a kozmikus és földi erővonalak természetére utal. Az ausztrál bennszülöttek szerint a mennybolt kőkristályokból van, Isten trónusa pedig kvarckőből.

A mezopotámiai Tiamat földistennő másik neve Ku-bu. Ezt a nevet használták az alkimisták az ideális keverékből kialakult új embrionális állapotú kőre, az istenfiúra, melyből megszülethet a nagy mű. A történészek Ku-bu-t embriónak nevezik, melynek nevéből kialakult a *bölcske köve*. Az afrikai joruba törzs Istenének neve Kev, az indiánoké Taikomol. Kvarena a perzsák istene.

Egyiptomi forrásokból tudjuk, hogy az ókor népe a föld üregeit a Föld-anya méhéhez hasonlította. Több eredetmondában az ember az Ég-apa és a Föld-anya nászából született az alvilág üregében. Innen eredhet a görög Héphaisztosz barlangja. A népek rítusainál az üreget a kezdeti teremtésre szolgáló ideális állapothoz való visszatérésre használták. Az ógörögök szerint is az ércek a föld üregeiben, mint valami embriók tovább alakulnak maguktól. A Föld-anya szentségét vallók úgy igazolták a kibányászást és az ércolvasztást, hogy ők a természet művét tovább folytatják, csak épp felgyorsítva a folyamatokat. A kő, illetve a kemencében a csírállapotú fém az élet forrása és élő. Minden, ami élő, tovább teremthet és magasabb rendű életet hozhat létre.

Newton meg volt győződve, hogy a teremtető kezdetben néhány kiváltságosnak tárta fel a természet filozófiai titkait. Ezt később megszerezték az emberek és mesékbe, mondákba foglalták. Vallotta, hogy: „A testnek fénné és a fénynek testté válása teljes mértékben összhangban áll a természet törvényeivel, mert a természet gyönyörűségét leli az átváltozásban.” (46.)

Nemcsak az ókor, hanem a középkor tudományai is az alkímiával állnak kapcsolatban. Bacon (XII. század) kísérletező tudománynak — *scientia experimentalis* — nevezte a kor alkímista törekvéseit.

Az alkímia filozófiai meghatározásokat használ, jelképekkel dolgozik. Még a fizikai-kémiai folyamatokat sem objektíven nézi, hanem jelképesen kezeli azokat. A keleti népek régi könyvei alapján az alkímiai jelképek a szellemi fejlődés, a beavatás felé mutatnak.

Az alkímiai műveletek száma szintén hét, vagy a hét többszöröse. A cél az ellentétek egyesítése. A kiindulás mindig *a sötétből* kezdődik a *fény* lassú gerjesztésével. Az ellentétek egyesítése lényegében az alkímia központi gondolata.

Az alkímia szerint szellemi síkon a kísérletező adeptus maga is a *prima materia*.

Az alkímisták a különböző természetek egyesítésénél egy sötét színű anyagból, legtöbbször fémből indultak ki. Ők az ellentétek teljes egyesítésére törekedtek és hittek minden rossz átváltoztatásában.

Az élet egész filozofikus tartalmát az alkímisták a gyakorlatban akarták megvalósítani. A test és szellem jelképes egyesítését a különböző anyagok kémiai mennyegzőjének vélték. A régi mitológiát értelmétől megfosztották, és csak terminológiaként alkalmazták. Azért többen hangsúlyozták, így Dorneus, Paracelsus, Fludd, hogy a kísérletezőnek nemcsak természetismerőnek és jó testi adottságúnak kell lennie, hanem kiváló morális képességekkel kell rendelkeznie. Ehhez vallásos embernek kell lennie, mert csak a mély hitű emberben található meg a mennyei természet szubsztanciája. A hit helyes gyakorlása lényegében önismertettséghez vezet. Senki sem ismerheti meg önmagát, amíg előbb szorgalmasan nem gyakorol belső elmélkedést, meditálást. Így tudhatja meg, hogy ki saját maga, kitől függ, kinek tartozik, mi célból született, ki által stb. Az alkímisták mind szerzetesek voltak, mind elsajátították a bölcséleti tudományokat.

A keresztény bölcseletnek megfelelően és az alkímisták szerint ellentéteink egyesítéséhez létezik egy mennyei szubsztancia, egy isteni Igazság. A segítő mennyei szubsztanciát nevezték elixírnak, quinta essentiának, vinum philosophicának, a bölcsék kövének. Az alkímisták szerint a bölcsék követ az emberből kell kinyerni. A Kő-nek a gyökere a kísérletező lelkében növekvő szeretet.

A Biblia szerint Jézus az „a kő, melyet az építők megvetettek”, mely „a szegyet feje” lett teremtve (Lukács 20,17). Ugyancsak Ő „a lelki kőszikla, melyből az élet vize fakad.” (1Kor 10,4)

Ahogy az ókor embere az Istenanyához, a Földanyához fordult segítségért, a korai természettudósok a nagy Anyában, az anyagban ősanynai segítséggel próbáltak eligazodni. Ezért nevezték jelképesen quinta essentiának a csodaanyagukat. Az ötös szám ugyanis az ősanynak a száma.

Az ember és a világ teremtése az eredetmondák szerint egy szent egyesülésből, egy szent nászból indul ki. Erről szól az ókor termékenységvallása, és ebből indult ki a kísérletező tudományok alapgondolata is.

A Földanya

Az ókor több eredetmondája szerint az élet eredője a Fa-istennő vagy a Föld-istennő. Ő a természeti népek Gajája. Ő a mítoszok jó földje, jó köve, ő az ősz Kőjó (Gaja, Keó, KÉ, Panku, Pangajo, Gojomart, Nu-Kua, Jakkosz), az ó kő, Ukkó Istenanyánk. A hun regékben a világot teremtő Istennő neve szintén a Kő szavunkhoz kapcsolódik. Ug-Kő-An vagy Ó-Kő, illetve UKKO volt a Bódi Fa Királynője.

Kő szavunk található meg a különböző népek teremtőjében, vagy a teremtés a sziklához kapcsolódik. A babiloni teremtésmítoszban Ku-bu a teremtő Istenanya (Tiamat) egyik neve, vagy Ki a Földanya neve. A kínaiaknál Pan-ku volt a Teremtő. Kev a kambodzsai teremtő neve. Az ősi kínaiak szerint a teremtés előtt létezett egy ősz Pan-Ku, amely átfogja a kozmoszt az alvilágtól a mennyig. A Panku-ban található kő-vel rezonáló szavunk a világ mítoszaiban többször előfordul, mint a világot összetartó energia, vagy épp a születőfélben levő szellem.

Az ókor áldozati oltárai is kocka alakú kövekből állottak.

A hun regékben a világot teremtő Istennő neve szintén a Kő szavunkhoz kapcsolódik. Ug-Kő-An vagy Ó-Kő, illetve UKKO volt a Bódi Fa Királynője. Ukko neve rokon a babiloni teremtésmonda Ukkanú Fa-istennőjével és a finn Ukkon istennővel. Ez az Ó-kő kapcsolatban lehet a teremtéskori ősdombbal, a világtengeren levő kiemelkedő kősziklával.

Kő szavunkkal kezdődik Észak-Afrikában a dogonok főistenének neve, a Khimaira, akit kőszoborként ábrázolnak, mint Kő-Maurt, Kő-Mah-Úrt, Kő-Mag-Úrt oroszán és kos együttesében. Az indiánok védő szelleme a Ku Kulkan kígyó. A maják teremtője és égi őre Hunab Ku.

A sziklát vagy a hegyet a Föld-anyával azonosítják a görögök, a kelták, az indiánok és a maorik. A szikla szentsége, a *petra genitrix*, az ősanához kapcsolódik. Az egyiptomi Khnum és a kínai Nu Gua istennők földből alkották az embert, míg a kínai Panku, az indián Manabush és a farkas, valamint a maori Papa (Baba) sziklából teremtetett. A mezopotámiai teremtő istennő egyik neve a kő szavunkkal rezonál: KU. A görög főisten, Zeusz vagy Papas, megtermékenyít egy Agdosz (Égdísz) nevű követ és fia születik. Egyik kánaáni mítoszban Kumarbi istenség egyesül a sziklatömbbel és egy kőgyerek születik, Ulikummi. Kumarbit a tűz istensége, Tesab győzhette le. Hő kell a kőzetekből kivonni a fémeket. Mitra is kősziklából emelkedett ki. A különböző népek eredetmondáiban a kő, illetve a szikla szentsége a az Ős-istennőhöz és annak fiához kapcsolódik, akárcsak a filozófusok *petra genitrix*-e. A kövek égiteste a Szaturnusz. Ez a bolygó a bak jegy uralkodó energiáihoz tartozik. Az Istenanya és a az életfa a kecskével együvé tartozik a mezopotámiai pecséthengerek rajzolata szerint is. Ez több mint karácsonyi jelkép. A kecske az ókor egyik legtöbb jelentéssel felruházott állatképjele volt. Az ókor népének hitében az ősanya mint kecske hozta világra az embereket. Ő

táplálta, védte és gyógyította a rászorulókat. A kecske-fi volt a világot létrehozó istenanyának a fia, aki időnként lejött a földre segíteni az embereknek.

A középkori kísérletező tudomány, akárcsak az ókori tudás az őserői elemekből indult ki. A föld-elem jele a négyes szerkezetű kocka. Ugyancsak a kocka a jele az ember gyökérközpontjának. A gyökérközpontunk és az ásványok kristályvonalai a csírában levő új élet rezgési mintáinak felel meg. Elsősorban testünk szilárd váza van hozzárendelve: gerincoszlop, csontok, fogak, körmök, végbél, vastagbél, prosztatata. Ide tartozik a sejtek felépítése és a vérképzés is. Hozzárendelt mirigy a mellékvese. Érzékelésünkben a szaglás felel meg a gyökérközpont energiájának, illetve a föld-elemnek. A gyökérközpontunk szimbolikus jele a körbeírt négyzet, akár a Föld-anya ókori ábrázolási mintázata.

A föld-elem energiái a csontjainkban nyernek kifejeződést. Az esszénus tanításban áll:

„Tudd meg, hogy csontjaid keménysége
A Föld-anya csontjaiból,
A sziklákból és kövekből született.” (48.)

Csontjaink a teremtő szent Kő energiáit tartalmazzák. Népies nevén csontjaink a koncok. A régítől való farsangi búcsúzaskor Konc királynak hívjuk. A gyökérközpontunkban, a csontjainkban, a vérünkben vannak elrejtve az új tudatosság, az újrakezdés energiáinak csírai.

Népünk hitvilágában a halott csontjai szentek. Szibériai rokonaink, akár az indiánok, úgy tartják, hogy az embernek a három lelke közül a csontokhoz fűződik az egyik. Ez a lélek rész a csontokban marad örökre. Az esszénus tanítás szerint csontjaink a Föld-anya köveiből állnak össze.

Az ókor szemléletében a kövek, az ércek a Föld-anya csontjai. Az ókor embere élők tartotta a föld méhét, ahol az ásványok állandó érése mennek át. Az ókor embere a köveket a Föld-anya gyermekeként tartotta számon. A kovács vagy a kísérletező alkimista úgy vélte: ezt a természetes átalakulási folyamatot gyorsíthatja fel az üstjében, vagy a kohójában. Mindkettőnek az istene a Föld-anya, illetve a királynő.

Minden a Kő-úr-ból származik, és az ő erői tartják fenn világunkat is. Az élet lényegében egy kör, ahol a múlt a jelennel és a jövővel körbeér. Valamit mindig útjára indítunk és utána meglátjuk, mi és hogyan ér vissza hozzánk. Az ok és okozat törvénye egyszerűen egy körrel szemléltethető. Minden elindult folyamat csatlakozik az előzőkhöz és körbeérve visszatér. Tettel, illetve érzelemmel hatunk vagy hatásokat kapunk és mindent, amit kiadunk magunkból, visszatér. A visszatért hatás a mi ható és fogadó erőnk következménye. A kiindulás és az eredmény is mi vagyunk. Nem a külvilág behatásától függ, hogy hogyan fogadjuk azt a hatást. A minket ért hatás attól függ, hogy hogyan viszonyulunk hozzá. Nem a külvilág határozza meg jelenünk minőségét, hanem a mi belső hozzáállásunk a minket ért hatásokhoz.

A kocka minden szabályos mértani testet magába tud zárni. A födelem színe a piros, vagy piros-barna. Ég és föld vonatkozásában pedig fekete.

A PiRos PaRázs VaRázsza alatt egyesül minden a PoRral. A magyar nyelv elraktározta a régi tudást. Az ásványok égiteste a Szaturnusz. A föld elemű bak jegyet a Szaturnusz uralja. Az ember gyökérközpontja a föld-elem energiáihoz rendelődik. A födelemhez és a gyökérközpontunkhoz rendelődő szín a vörös, akárcsak a vérünk színe. Ebből a PiRos PoRból lettünk teremtvé. A Föld-anya teremő napja áPRilis 22, a föld napja. A hitregék teremőskori éjjeli fekete madara nem más, mint a sötét színű PoR és a fény szellemének, PiRjának a keveréke. A hun bölcelet szerint ez a „tenger végtelen szítáló ködnél finomabb szellemanyag”. Jele a sötét színű madár: holló, varjú, kárókatona, kacs, bagyoly, kecsensólyom stb. A Föld-anyához így két szín rendelődik: a piros és a fekete. Imádatának helyére Vörös (PiR) tornyot vagy épületet emeltek, vagy épp fekete kőkockával (PoR) jelölték. Az óindeknél a teremő szellemi erő Brahma, a földi része megtalálható PuRusa néven. Áthangzás révén a P hang B hanggá alakulhat. A kelták nyelvén a holló neve Bran. Ez a neve a mi vöröstoronyi várunknak is. Az ókor bölceletéből merítő alkimisták a kutatott anyaghoz PiRos BoRt töltöttek az átalakulás sikere érdekében. Az átalakuláskor az égi BiRodalom ereje leszáll az anyagba.

A vörös és a bíBoR szintén a piros színhez tartozik. A hajnal pirosan pirkad. A tűz pirít, illetve aki nagyon szereti, az piromániás. A vér szintén piros, illetve veres, amihez hozzáér, az véres lesz. A vérerektől veres a bőr színe, vérmes lesz, ha ütés éri.

A BORica tánc, itt Erdélyben, a karácsonyi-farsangi népi hagyományokban maradt fenn. A körbetáncolók, kezükben tárgyakkal, köszöntik a családokat, jókívánságokat mondanak az emberkenek. A kezükben tartott tárgyak között van a *fokos*, valamint falapokák. A falapokák díszítésén körmintázatok, négyes szerkezetű faragások, az életmag rajzolatai találhatók, festett vagy faragott formában.

A mítoszok szerint a Földanya BaRlangba rejtette el gyermekeit védelem céljából.

A sötét piroshoz hasonló a BaNna szín. A barnamedve a bronzkor szent állata volt. Az első lények baromnak néztek ki. A hunok medvetoros éveket számoltak. A medvét a hun őseink égi eredetűnek tartották, akárcsak az indiánok és a szibériai népek. Szerintük az Ég Atya megtiltotta a medvék vadászatát. Kemi istennő első fia volt a medveszerű fiú. A medve és társai az életfa melletti barlangban éltek a hetedik égben. Egy medvét bírál küldtek le a földre, hogy igazságot tegyen a hozzá fordulók között. Ezzel a megbízatással azonban a medve visszaélt, mert a panaszosokat szétépte. Az atya azzal büntette meg a medvéket, hogy az emberek leüthetik őket. Télen pedig ünnepet rendeznek számára és a medvék a közös toron fejezik be életüket. A medvetorokat januárban, a medvetor havában kellett tartani. A közös lakoma, a tor mindig ünnepi jelleget ölt. A medveevéseknek évente egyszeri alkalmát az évek számolásához használ-

ták fel. A Hunok Törzsszövetsége a medvetoros éveket i. e. 4040-től kezdte számolni. A medveevések közti időtartam elnevezése lerövidült medve évre, majd csak évre. Innen is eredhet az evés és az év szavunk hasonló gyökere.

A medvetor ma is ismert Szibéria és Észak-Amerika őslakosainál. Ők a medvét bűvös erejű lénynek tartják. Szerintük a medve a táltoshoz hasonló tulajdonságokkal rendelkezik. Rítusaikkal hívogatják a medvét az erdőben és az éljük jövő medvét feláldozzák. Úgy vélik, hogy a sült medvehús evésével mindenki részesül a medve bűvös erejéből. Az élő medvét értelmes lénynek tartják. Szerintük, ha szeretettel közeledik az ember feléje, akkor a medve nem bántja. Úgy tartják, hogy csak a rosszindulatú vagy félelemmel teli embert támadják meg a medvék.

A kovácsitenségek BARlangban laknak és dolgoznak. A bányászó járatok szintén a föld felszíne alatt találhatók.

A kelta kovácsistennő neve Brigid vagy Bride. Nálunk a bányászok védőszentje nem véletlenül Szent BoRbála, és bányászhimnuszban egy kislány szerepel.

Az istennői érzelmek legnemesebbike a szeretet. A szeretet átalakító ereje a karácsonyhoz kötődik. A karácsonyi sötétségből kibontakozó újrateremtéskor vízbe csíráztatjuk ki a BoRbála ágakat.

Archaikus imáinkban Szent Barbar szerepel, aki az istennő székében ül:

„Szent Barbar a székben,
Szakrament a kezében. (51.)

Az anyai oldal, illetve az érzelmek árán lehet a szent közép harmoniájába eljutni, illetve teremteni. Ez a feláldozási eszme található meg burkolt formában a dévai várhoz kapcsolódó Tizenkét kőműves balladában. Ugyanez a tudatosság szerepel szimbolikusan archaikus imáinkban is:

„Szent Barbar az égben,
Térdig érő vérben,
Arany haja leeresztve...” (51.)

A Földanya, illetve a föld-elem mindent magába fogadó jellege egyben szimbólum is. Pir, por, bor, bar, pár, bír szavaink mind hozzákapcsolódnak. A föld-elem jele a kocka, mely mindent elbír. Minden szabályos mértani test kockába, illetve hexaéderbe írható.

(Folytatjuk)

Zsigmond Enikő

„A Nap és a tenger gyereke”

„A só a legtisztább szülők, a Nap és a tenger gyereke”
(Dél-amerikai mondás)

Talán sokan elfelejtették már a hiú király meséjét, aki arra volt kíváncsi, három lánya közül melyik szereti őt a legjobban. Próbára tette őket, de nagyot kellett csalódnia, mert míg a két nagyobbik lány azt felelte, hogy ők úgy szeretik apjukat, mint a mézet, illetve a cukrot, addig a legkisebb, a legkedvesebb lánya így válaszolt: mint a sót az ételben. Haragjában el is űzte az udvarból, de a lánynak szerencséje volt, mert a szomszéd ország királyfia megszerette és feleségül kérte. Az esküvőre meghívták a lány apját is, de az egy jó falatot sem tudott enni az ünnepi lakomán, mert minden étel agyon volt cukrozva, mégezve. A mese mégis jól végződött, mert az ifjú királyné bocsánatot kért az apjától, az meg rájött, hogy igazságtalan volt a lányával, mert a só tényleg nélkülözhetetlen, és nem helyettesíthető a nyalánkságokkal.

Valóban, mindennapi életünk egyik legfontosabb hasznos ásványa az elmaradhatatlan só, ez a mindenhol jelen lévő monoközet! Az emberi szervezetnek nagyon kevés sóra van szüksége, napi 5-7 grammra, mégsem tudnánk nélküle élni. A különböző élelmiszerek tartósításán, ízesítésén kívül sokféle iparág nyersanyagát képezi. Legfontosabb felhasználási területe a vegyi ipar.

De, mielőtt részletezni kezdenénk a só ezerféle felhasználását, szóljunk pár szót *ásványi* és *vegyi tulajdonságairól*. A só (NaCl) ásványtani neve *halit*, és a köbös rendszerben kristályosodik, ami azt jelenti, hogy a tökéletes sókristály kocka alakú. A halit szó görögül tengert jelent, magyarul úgy értelmezhetnénk: tengeri kő! Vegyi összetételét tekintve 39,4% nátriumot, és 60,6% klórt tartalmaz. De ez csak az ideális, elméleti képlet, mert a só a természetben teljesen tiszta állapotban sehol sem fordul elő. Legfőképpen mechanikai úton szennyezett. Ilyenképpen tartalmazhat: levegő- és vízzárványokat, apró homok- meg agyagszemcséket, szerves anyag maradványokat, vagy keveredhet más sóféleségekkel is, mint amilyen a *szilvin* (KCl), a *kainit* ($\text{MgSO}_4 \cdot \text{KCl}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$), a *karnalit* ($\text{KCl} \cdot \text{MgCl}_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$), *kiserit*, *polihalit* és egyébek.

A természetben előforduló só viszonylag tiszta, színtelen, *átlátszó* vagy *fehér* színű. Leggyakrabban azonban a só színét ásványi színezőanyagok (pigmentek) változtatják meg. Ekképpen a só lehet *sziürke*, ha agyagszemcséket tartalmaz; *sár-*

gás, ha vasoxid szennyezi; *barna* vagy *fekete*, ha szerves anyagok kerülnek bele. A kőso egyes esetekben *élénk kék* színben játszik. Ez az elszíneződés foltokban, vagy csíkokban jelentkezik a só szerkezetében. A kék szín megjelenése erős stresszhatásnak, azaz valamely erős nyomásnak a következménye. Mesterséges úton is előállíthatunk kék sőt, ha a sókristályokat röntgensugárzásnak vetjük alá. Ilyenkor a röntgensugarak (mágneses elektronok) hozzákapcsolódnak a nátrium-atomokhoz, neutronná alakítva őket. Ez a legritkább sóféle a természetben. Egyetlen helyen, Iránban bányásszák. Létezik természetes *fekete só* is, ami kissé áttetsző, mint pl. a hawaii vulkánok könnye, ami fekete színét a benne található apró szén szemcséknek köszönheti, és amit éppúgy használnak a fűszerezésnél, mint a többi sóféleséget.

A kőso friss törési felülete üveges, míg kissé mállott felülete zsíros tapintású. Keménysége a Mohs skálán 2. Érdekes fizikai tulajdonságai közé tartozik, hogy egyoldalú erős nyomás hatására nem eltörik, hanem hajlik, deformálódik, azaz plasztikusan viselkedik. Elektromos vezetőképesége gyenge, ellenben igen jó hővezető. Vízben könnyen oldódik, sőt a levegő nedvessége is befolyásolja, higroszkopikus. Könnyen, 800 °C -on olvad.

A természetben lejátszódó vegyi és fizikai jelenségek halmazából az exogén vagy külső közetképző folyamatok a legáltalánosabbak, amelyek megszabják a *sótelepek keletkezését*. A kőso bölcsője valamely sóstó, sekély vizű tengerből vagy lagúna, amelyet rendszerint hosszú, keskeny homokpadok, vagy száraz küszöbök választanak el a nyílt tengertől. Végig a forró égővi tengerek partján, vagy akár a mérsékelt égövön is, nyáron a lagúnák, sóstavak igen erősen párolognak. Ekképpen a víz só tartalma egyre növekszik. Ha nincs sem édesvíz, sem tengervíz utánpótlás, rövidesen a sóstó vize eléri a maximális telítettségi fokot, és a só lassan besűrűsödve, kicsapódik a száraz partfelületeken. Ezt a természetes jelenséget utánózva állítják elő mesterséges úton a kristályos sőt. (Szomália, a Vörös-tenger partvidéke, Bolívia, Angola, Türkmenisztán, USA, Kína, India stb.)

A sóstavak vizének vegyi összetétele igen változatos, egyrészt a beléjük ömlő vizek ásványisó tartalmától, másrészt a környező kőzetek vegyi-ásványi összetételétől függ. Ekképpen, a közönséges konyhasó telepekkel együtt, vagy ezek szomszédságában, rendszerint magnézium és kálisó telepek is keletkeznek. A régmúlt geológiai időkben, a föld mélyebb rétegeiben keletkezett só igen tömör, kőszerű. Innen a magyar kőso elnevezés, amely igen találóan fejezi ki a bányászott só és a mesterséges úton előállított só közti különbséget.

Az üledékes kőzetekbe ágyazott sórétegek plasztikus tulajdonságaiknál fogva „*vándorolnak*”, azaz, egy- vagy kétoldali nyomás hatására feltűródnek, óriási, boltozatos tömzsöket hozva létre. Ilyen például a parajdi Sóhát dombja, amelynek aszimmetrikus gomba formájú kalapjában foglal helyet a sóbánya. A szakirodalomban „*diapirnak*” nevezett sőtömzsöket Ludovic Mrazec (1909) román geológus tanulmányozta elsőként. Ő adta a „*diapir redő*” (cută diapir) elnevezést, ő

volt, aki a só felfelé irányuló vándorlásának (migráció) elméletét kidolgozta és bizonyította.

A só születése nemcsak tengerekben, óceánok partjain játszódhat le, hanem aktív vulkáni tevékenység eredménye is lehet. Ilyenkor rendszerint más kloridokkal vegyesen szublimát formájában, csapadékként válik ki a forró gőzökből és gázakból, és a vulkáni kürtők falain, vagy repedéseiben halmozódik fel. A vulkáni úton keletkezett só azonban elenyésző mennyiségű a tenger vizéből kikristályosodott só mennyiségéhez viszonyítva.

Láttuk, hogy a só üledékes eredetű kőzet, a tenger szülötte. Joggal kérdezheti bárki, *honnan került a tenger vizébe*, hiszen ez a mindenhol jelen lévő (ubiquist) ásvány a talajban, a tengerparti levegőben, a vízben és élő szervezetekben egyaránt megtalálható. Ebben a kérdésben a kutatók véleménye megoszlik. Egyesek azt állítják, hogy a só a tenger vizébe a föld külső kérgéből, erózió útján került bele. Mások azt bizonygatják, hogy az óceánok, tengerek vizében eredendően, kezdetől fogva jelen volt. S valóban, ha nem hagyjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a Földet borító óriási víztömegek 670-szer több klórt tartalmaznak, mint a litoszféra, akkor csak egy út marad: el kell fogadni azt a hipotézist, miszerint *a só eleve benne találtatott az ósóceánban*.

Száguldjunk vissza képzetben a Föld születésének pillanatához, és képzeljük el az új planéta első „gyerek évmillióit”! Vagy évmilliárdjait? Akkor még az ő Föld igen primitív állapotban leledzett. Alig volt több, mint egy sűrített gáztömeg, amely a Nap vonzerejének hatására megkezdte a saját tengely körüli forgását és az uralkodó csillag körüli pályán való elhelyezkedését. A tengely körüli pörgetés következtében egyre jobban besűrűsödik és sokat veszít eredeti hőmérsékletéből (12000 °C). Meg kell jegyeznem, hogy ebben a roppant meleg gáztömegben minden ma ismert elem benne volt, plazma állapotban! (*Plazma állapot: a felbomlott atomok szabadon gomolyognak egy közegben, az atommagok és elektronok kaotikusan össze-vissza száguldoznak. Teljes a „fejetlenség”, az elektronok nincsenek az atommagokhoz kötve. Lényegében a plazma ionok és elektronok szabad keveréke, ugyanakkor a negyedik halmazállapot.*) Amikor a Földet alkotó ősgáz (pneumatoszféra) hőmérséklete 1000-1200 °C közelébe süllyedt, kialakult az első, bázikus földkéreg, amelyet a *bazalt* és az *olivines amfibolit* képviselt. (olivin = zöld, üveges felületű szilikát, az amfibol = fekete, vagy barna szilikátféle, mindkettő kőzetalkotó ásvány) Mindkét kőzet 3000 °C körül olvad, tehát 1000 °C-on már szilárd, habár még mindig forró. Ezek voltak az első kőzetek, miközben a Föld tovább hűlt. Amikor a Föld hőmérséklete 700 °C-ra süllyedt, a bazalttakaró vastagsága alig volt 10 km. Ezen a hőfokon a szilárd és forró bazaltkéreg fölött, a pneumatoszférában, amit akár atmoszférának is nevezhetnénk, hiszen ez volt az akkori Föld gázburka — a többi gáznemű elem mellett igen nagy mennyiségű kloridféleség is jelen volt, például a nátriumklorid. 700 °C alatt megkezdődött a nátriumklorid, vagyis a só kicsapódása, azaz szublimálása, hiszen a jelenlévő klór lehetővé tette a gáz hal-

mazállapotból a szilárd halmazállapotba való átalakulást, a közbeeső fázis, a folyékony halmazállapot mellőzésével.

A nátriumklorid fehér por alakjában hullott le az ősföldkéregre, és mint a hó, szikrázóan mindent beborított kb. 150 m vastagságban. Ekkor még a víznek nyoma sem volt a Földön, csupán forró gőz formájában jelent meg a pneumatoszférában. Sokkal később, amikor az ősföld gázburka 374 °C-ra hűlt, azaz elérte a kritikus hőmérsékletet, kezdődött meg a vízgőzök kondenzálódása, magyarul tömörülése, és megjelentek az első rövid életű vízcseppek, amelyek sokszor azonnal vissza is alakultak gőzökké. A további hűléssel torrenciális, forró esők hulltak évezredekken keresztül, hogy rögtön el is párologjanak és ismét a földre hulljanak vissza, vég nélkül, szakadatlanul, állandóan ismétlődve. 100 °C alatt kezdett kialakulni a Föld mai légköre. A forró esők feloldották a már régebben kicsapódott fehér sóréteget a bazaltfelszínen, és lemosták ennek mélyedéseibe.

A ciklikusan váltakozó esők és párolgási-kondenzálódási szakaszok egyre hosszabbá váltak, s a kezdeti heves orkánok megcsendesedtek. Már nem párolgott el minden csepp lehullt víz azonnal, ahogy a forró földdel érintkezett, mint amikor a kályhára ejtünk egy csepp vizet, hanem mély árkokat szabdalt a földkéregbe és beleszaladt az egyre növekvő óceánba. Más szóval, megkezdődött az erózió, amely legelőször a nátriumkloridot takarította el a földkéregről. A pneumatoszféra egyre szegényebbé vált. Már nem tartalmazott olyan nagy mennyiségű vízgőzt, széndioxidot, szénmonoxidot, kénmonoxidot, kénhidrogént és más elemeket, mint a kezdeti stádiumban. Kialakult tehát a légkör, és kialakult a Föld vízburka. Létrejött a kettő közötti egyensúly. Az ősóceán igen meleg vizű volt és sokkal sósabb, mint ma. Telített sós oldathoz hasonlított. Fiatal Földünk nyugtalan történelmében a só megszámlálhatatlan esetben kikristályosodott, vastag rétegekben lerakódott, aztán újra feloldódott, aszerint, hogy milyen éghajlat uralkodott a földgolyó azon részén, ahol mindez végbement. Belőlük formálódtak később azok a sótelepek, amelyeket ma is bányászunk.

A só mint fűszer, gyógyszer és tartósító-konzerváló anyag korán szerepet kapott az ember mindennapi életében. A konyhasó használata éppoly régi, mint amilyen általános elterjedése. Már Homérosz is „istennek” nevezi a sót, noha a sónak külön istene csak Mexikóban, az azték—maya kultúra idején volt. Kínában is hasonló a helyzet, ahol szintén istenítették. 5000 évvel ezelőtt az egyiptomiak a múmiák konzerválásánál sót használtak. Egy hónapig telített sós oldatban áztaták (pácolták) a hullákat, és csak azután balzsamozták.

I. e. 2200-ban Yü, kínai császár rendeletet tesz közé a kötelező sóadóról, amit a sókitermeléssel foglalkozó alattvalóknak fizetniük kellett. Elmondhatjuk, hogy eszerint a római sóvám csak késői utánzata a kínainak!

Homérosz az Iliászban említést tesz a halak sós konzerválási módjáról. De a régi görög és római történészek közül megemlíthetünk másokat is, mint:

Herodotoszt, Dioszkoridészt és az id. Pliniuszt, akik műveikben leírták a só keletkezését és felhasználását.

A hazánk területén élt szkíták már jóval a rómaiak előtt sóval és sós hallal kereskedtek.

A só nemzetközi fizetőeszköz volt, egyszóval valutának számított.

Palesztinában sem volt hiány a sóban. A lakosságnak rendelkezésére álltak a Holt-tenger sós lerakódásai. A mondabeli sóbálvány, amellyé Lót felesége változott, nem más, mint a Jordánon túli sivatag sója.

A sivatagokban a só gyakran a föld felszínén található. A Volgától keletre, nem messze a torkolatvidéktől, több mint 700 sóstó van. Hasonló módon tartalmaz sót Utah államban a Nagy Sóstó. A Kaspi-tenger Kara Bogaz öble, a turkesztáni Aral tó, és a palesztin Holt-tenger tulajdonképpen nem mások, mint óriási serpenyők, amelyek a legkülönbébb sós oldatokat tartalmazzák. Így például a Holt tenger nemcsak konyhasót, hanem kálisót (szilvin KCl) is foglal magába, a Kara Bogaz viszont glaubersóban gazdag (keserűsó, Na_2SO_4).

Az északi népek (svédek, norvégok, finnek, írek, izlandiak) viszont hátrányos helyzetben vannak a só kitermelése, előállítás terén.

Európa sóban gazdag kontinens. Különösen Németország büszkélkedhet sókészleteivel. Berchtesgaden mellett primitív, római sóbányák nyomaira bukkantak. Ez a bánya ma is üzemel, számos más lelőhellyel együtt Elzász—Lotharingia tartományban, hogy a híres Salzburg és környékét ne is említsük! És mindezek mellett, csak 1843-ban bukkantak rá az óriási strassfurti sótelepekre.

A XII. században indul meg a sóbányászat Lengyelországban, Wieliczkában. Az okmányokban ilyen néven fordul elő: „Magnum sal alias Wieliczka.” Időről időre a bányászatot abbahagyták, háború vagy járványok miatt. Teljes 100 évnek kellett eltelnie, és a magyar hercegnőnek, Kunigundának, Szemérmes Boleszláv lengyel király feleségének kellett közbelépnie a sóbányászat újraindítására. E célból Magyarországról, pontosabban Máramarosból hozatott magyar bányászokat. Később Wieliczka védőszentjévé avatták.

A rómaiak Dácia meghódítása után intenzív sókitermelést és -kivitelt folytattak. A sóbányákban rabszolgák dolgoztak. Írott dokumentumok igazolják a tordai „collegium salinariorum” (sótanács, sóhivatal) létét, amely az egész erdélyi sókitermelést és -kereskedelmet irányította és ellenőrizte. Ugyanakkor gondoskodtak róla, hogy a só útjain (via salaria) zavartalanul bonyolódjék a szállítás és adásvétel. Nálunk például Sóváradon (Szováta mellett) volt egy római sóvám ezzel a hatáskörrel felruházva.

Az Erdélyi-medence belső, Kárpátok övezte peremén számos sólelőhely található. Ezek közül a legismertebb: Vízakna (Ocna Sibiului), Iklód (Ieloda), Marosújvár (Ocna de Mureș), Kolozs (Cojocna), Dézsakna (Ocna Dejului), Görgénysóakna (Iabenița), Szováta (Sovata), Parajd (Praid), Kőhalom (Rupea). Mindenik az u. n. „Erdélyi-sógyűrű” körívén helyezkedik el. Ez a diapir övezet, mely belülről körülvézi az Erdélyi medencét, a mio—pliocén (neogén, újharmad) korszakokban

alakult ki, 23-tól 5 millió évig. Kb. 25 millió évvel ezelőtt, az oligocén (paleogén, óharmad) korszak végén, de különösen a miocén elején, megélénkültek a hegyképző (orogén) mozgások, amelyek erős vulkáni működések kíséretében feltorlaszolták a Kárpátok belső körívét. (Megi: A *kristályos*, ma középső övezet; és a *flis*, ma külső, homokkő övezetek már készen álltak. Ők a krétakor végére már kiemelkedtek az ős Földközi-tengerből.) A füstölgő tűzhányók lábainál az egyre zsugorodó ős Földközi-, vagy Thetys-tenger északi ága hullámozott. Egy újabb kéregmozgás azonban hamarosan elszakította a déli főmedencétől, szárazföldi küszöböt emelve kettejük közé. Ennek a nyílt tengertől egyre jobban elszakadó belső tengernek, mely az Erdélyi-medence mai területét borította, évmilliókban mért napjai már meg voltak számlálva.

A felső paleogén (eocén) és az alsó neogén (miocén) korszakokban az Erdélyi — medence aljzata lassú süllyedő-emelkedő, mintegy oszcilláló, lélegző mozgásokat (epirogenetikus mozgássorozat) végzett. Így hol mély tenger, hol lagúnák borították a medencét. Csak a két fő közlekedési csatornán, a mostani Maros és Szamos völgyén keresztül volt némi összeköttetése a Pannon-tengerrel, amely szintén a Thetys-tenger része volt. Az alsó miocén kor végére teljesen kiemelkedett, szárazulattá vált. Ekkor keletkeztek a medence peremén és alján a ma ismert sótelepek, amelyeket vékony üledékrétegek takartak be. Az éghajlat nagyban befolyásolta létrejöttüket. Száraz, sivatagi, félsivatagi klíma uralkodott.

A középső miocénben (tortonai emelet) erős transzgresszió következik. A tenger hirtelen elborította az újból lesüllyedt medencét, és a bele ömlő, megrövidült folyók hatalmas hordalékréteget raktak le. Az intenzív vulkáni működések következtében a Kárpátok koszorújából felszálló hamu szintén a tengerbe üledett le, vastag dacit és andezit tufarétegeket alkotva. (Pl. a hadrévi, Hădăreni tufák). A tortonai emelet rétegvastagsága eléri a medence közepén a 4000 métert is, erős stresszhatást fejtve ki az alatta felhalmozott sórétegekre. Az egyoldalú nyomás következtében megindul a sórétegek oldalirányú vándorlása, a peremek felé nyomulása. A Kárpát-koszorú azonban nem engedi tovább terjedni őket, és diapir redők, kupolák, tömzsök formájában felboltosodnak, sokszor áttörve az őket borító üledékes kőzetek halmazát. Ezeket nevezzük ma „*sóekcémáknak*”.

A tortonai emeletet követő szarmata korszakban egy újabb felemelkedés következik. Az Erdélyi-medence tengere teljesen elveszíti kapcsolatát a Kárpátokon kívüli területekkel, és nem közlekedik még a Maros és Szamos vonalán sem az ős Földközi-tengerrel. A medencébe zárt tengerbe csak édesvíz utánpótlás érkezik, így a tengervíz egyre jobban elveszíti sótartalmát. Az egész terület elmocsarasodik, feltöltődik és végül kiszárad. Íme a szárazföld győzelme a tenger felett!

Miután megismertük az Erdélyi-medence és a sótelepek születését, térjünk vissza a *Székely Sóvidékre* (a szakirodalom nevezi így, megkülönböztetésül a moldvai és munténiai sóvidékektől), amely Hargita és Maros megye területére esik. Az általában Székely Sóvidéknek nevezett terület Szovátát, Parajdot, Alsó és Felsősófalvát, Korondot foglalja magába. Tágabb értelemben ide sorolható

Székelykersztúr környéke, valamint a Nagy- és Kis-Homoród mentén sorakozó települések egy része is, mint: Homoródamás, Lövéte, Szentpál, Abásfalva stb. Nem szabad a sóforrásokban gazdag Székelyudvarhelyet sem kifelejtenuünk! Ezeken a helyeken nemcsak egyszerű sóforrások, hanem igen tömény, ún. „gere” források is jelzik a felszínhez közeli sótörmzsök, sórétegek jelenlétét (a lövétei és korondi sóskút, a szováti Gere forrás).

A kősó kitermelése itt is, akárcsak mindenhol az Erdélyi-medencében, igen régi keletű. Már az őskor embere is fejtette, erről tanúskodnak a homoródszentmártoni, parajdi és alsósófalvi régészeti kőeszközök. A sóbányászat később Erdély urai, a szkiták monopóliuma lett.

A történelem előtti időben a sóbányák kör alakúak voltak, és a szabad ég alatt fejtették belőlük a kősót. A sót az illető korszaknak megfelelő kő, bronz és vas eszközökkel vágják. Később, a hosszabb termelés érdekében áttértek a só harang alakú sóbányászatra. Először egy kutat ástak a sótörmzsig, aztán lefelé állandóan szélesítették a kút fenekét. A kitermelés befejezésekor a sóakna harang alakú volt. Az aknában a vízszivárgást bivalybőrökkel zárták el, vagy lefolyó árkokkal vezették le. Az ilyen sóakna alig haladta meg a 10-15 méteres mélységet.

A Szováta melletti Sóvárakon a rómaiak a sóbányák védelmére és a rabszolgák őrzésére erődítményt, castrumot építettek. A rómaiak idején a sót szintén külszíni fejtéssel termelték, trapéz alakú aknában, amelyek alja lefelé haladva fokozatosan elkeskenyedett. A sóbányát arénaszerűen építették ki. Miután lemélyítették 20-40 méterre, elhagyták a kitermelést a begyűlt víz miatt és mellette egy másikat kezdtek. Ezekben a felhagyott bányákban, amelyek még nem omlottak be, ma sóstavak találhatók. Ilyen elhagyott római kori sóbányában alakult ki például a szováti Fekete-tó.

Parajd mellett, a Korond patak mentén emelkedik ki a Sópátjának nevezett 90 m magas sódiapír. Köréje települt félhold alakban a falu, és benne foglal helyet a parajdi sóbánya. A sóhegy keleti oldalát 1 km-es hosszúságban átvágta a Korond pataka, kialakítva az ország egyetlen sószurdokát, a Sósakadékt, amely komplex védett terület, geológiai, tájképi és botanikai ritkaságokkal megáldott hely.

A só rendszeres bányászatát Parajdon 1786-ban Frenzl Aladár oszták bányamérnök vezetésével kezdték meg. Kezdetben a székelység szabad, de adófizetéses kitermelést folytatott. A fejedelemség korszakában János Zsigmond nemcsak megadózza, hanem engedélyhez is köti a kitermelést. Így az időlegessé válik. Ma, lefelé haladó, hatalmas trapezoid alakú termekben folyik a kitermelés. Az 1980-as évek végén áttértek a réselőkkel előkészített, robbantásos módszerre, amelyet 2013 folyamán a marásos módszerrel szándékoznak felcserélni, Svédországból importálva az óriási falmaró berendezést. Időközben a felhagyott, régi termeket egybenyitva komplex gyógy- és szabadidő központot rendeztek be (Sajnos, az egyik a másik kárára van!) A bánya tartalékait 3 milliárd tonnára becsülik. Egyike országunk legrégibb és legnagyobb sótelepeinek. A szürkés, kristályos só 98%-a NaCl-t tartalmaz, és csak 2% szennyeződést. Megőrölve szép, fehér por lesz be-

lőle. A sótömzs mélységi kiterjedését nem ismerjük pontosan. A diapir tengelye mentén végzett mélyfúrás 3000 méteren nem érte el a sóréteg alját. A szélleben körkörösén végzett fúrások igazolták gomba formáját, áttörve ennek kalapját. A parajdi sóbánya termelése a rendszerváltás előtt évi 400000 tonna volt. Az elmúlt 20 évben folyamatosan csökkent a beszűkült felvevő piacnak köszönhetően. Ma leginkább ipari só termelnek, számszerű termelési adatok nem állnak rendelkezésünkre.

S végezetül, szóljunk egy pár szót a *világ sótermeléséről* is. A 2006. évi statisztikát véve alapul a világ össz sótermelése 210 millió tonna volt. 62 ország állt versenyben, közülük első az USA, évi 46,5 millió tonnás termeléssel. Oroszország a 14. helyen áll 2,8 millió tonnával. Románia az előkelő 16. hellyel (2,45 millió tonna) megelőzi Németországot, amely a 31. helyen 746 ezer tonnával messze lemarad mögöttünk. Lengyelország a 21. helyen áll, 1,6 millió tonnás termelésével. Az utolsó, a 62. ország Szlovákia 100 ezer tonnával.

A sótermelés 75%-át a vegyi iparban hasznosítják. A kősóból nyert szervesetlen anyagok közül sok ágazatban használják a közönséges szódát (Na_2O) Nagy mennyiséget igényel belőle az üveg-, textil- és gyógyszeripar. A szóda vízlágyító hatásánál fogva fontos segédanyaga a szintetikus mosószer- és szappangyártásnak. A szóda vizes változata, a marólúg (NaOH) a selyemipar, valamint a tűm-földgyártás (Al_2O_3) elmaradhatatlan kelléke.

Az élelmiszeripar is jelentős mennyiséget „elfogyaszt” az élelmiszerek tartósításánál.

Hazánk sótartálékai olyan nagyok, hogy ha a világon sehol sem bányásznának rajtunk kívül só, 200 évig fedezni tudnánk az egész Föld teljes sószükségletét. Jelen pillanatban is az exportáló országok közé tartozunk.

Bővelkedünk a sóban! Megszoktuk. De, ha hirtelen eltűnne, mindannyian elpusztulnánk. Hiszen az emberi szervezetnek szüksége van rá, mert a víz mellett a só tartja vissza a többi, hasznos ásványi anyagot is. Só nélkül a testünkből kiürülne a vas, mangán, magnézium, kálium, nátrium, jód és minden egyéb. Só nélkül nincs normális vérképződés, mert a hemoglobin termelés elengedhetetlen alapanyaga a vas, ami eltávozna szervezetünkből, és a vörsejtek szétesnének. De mint minden jóból, ebből is megárt a sok! Éppen ezért bánjunk csínján a sóval, s ha nem is tekintjük istennek, mint némely ókori nép, becsüljük meg ezt a hasznos, gyakran előforduló, mindenhol elterjedt ajándékát a természetnek.

1980., frissítve 2013. február 12-én

Gáspár Erika

Isten

széthullok, Uram,
mert nem találom kincsem.
széthullok, mert éget, ami nincsen.

fordulj hát már felém:
erőm sóhajtásnyi —

elestem, s te nem segítsz felállni.

széthullok, Uram —
utam rég nem látom,
lyukas kosaramból kihullt minden álom.

figyelj ide, Isten!
lelkem sóhajtásnyi.

feladtam, s te nem segítsz felállni.

engedem, Uram, hogy elenyésszen lelkem,
sorsommá vált az, hogy a szép elvész bennem.

úgy éget s emészt az, ami most nincsen,
széthullok, Uram, mert nem találom kincsem.

Követlek

lépek Uram
mögötted, az
Olajfák alatt.

Elárullak.
ezerszer elárultalak!
menekülök, ha sírsz,
nem védelek, ha bántanak,
lábadat nem mossa könnyem,

s nem törli hajam...
ez fiad?

csak botlok mögötted,
lopva megérintlek,
meg ne lásd.
könnyem gyöngye kis áldozat.
s túl nagy a csend
az Olajfák alatt...

Hol vagy?

Isten, kerestelek —

valahol a párálló

fák alatt, hol

érik a csend,

könyvedben, hol

szavakba rejtve

titkok zengenek,

templomodban, hol

imára kulcsolódnak

ezeréves kezek.

nem talállak, Uram.

Jó helyen kerestelek?

Kozma László

Ki köztünk jársz

Ki köztünk jársz, és népedet megtartod,

Add, Uram, hogy felismerjük arcod.

Hogy lelkünkéről fölszálljon a köd

S érinthessük sugár-köntösöd.

Évgyűrűk

Úgy keresd Istent, mint a fák

Tágulva élik a csodát.

Mint sóhajtása könnyű szélnek,

Az egész erdőn szerteszéled.

Erdei tisztás

Erdőben járunk. Fák mögé bújt a nap,

Csak néha csillan teljes sugarad.

De Uram, a tisztásodra érve

Fogadjon be ragyogásod végre.

Erdélyi Toll — szervekeknek

Benedek Elek

Kondás Jankó

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, még az üveghegyeken is túl, volt egyszer egy szegény ember s annak három fia. De olyan szegény volt ez az ember, mint a templom egere. Mikor ettek, mikor nem. Azt mondja egyszer a szegény ember a legidősebb fiának:

— Eredj, fiam, az erdőbe, s vágj fát, majd talán megáld valaki.

Elmegy a legény az erdőbe, vágja a fát, hogy csak úgy csurgott róla a verejték. Amint ott kínlódik, izzad, odamegy egy ősz öregember, s mondja neki:

— Hát te mit kínlódsz, fiam?

— Én bizony fát vágok, öregapám, talán megáld valaki.

Mondja az öregember:

— Hagyd azt a favágást, fiam, eredj haza, van az apádnak egy szántóföldje, azon a szántóföldön egy diófa, a diófa alatt egy lyuk, nézzetek bele, majd találtok ott valamit.

Hazamegy a legény, mondja az apjának, hogy mit hallott az ősz öregembertől, mennek mindjárt a szántóföldre, s hát csakugyan a diófa alatt van egy nagy lyuk. Bekukucskálnak, s látják, hogy odalent egy nagy kamara van, s az a kamara tele van liszttel, szalonnával s mindenféle jó elemózsiával. Ott mindjárt fölszednek, amit felszedhetnek, viszik haza, s nagy vendégséget csapnak. Mondja másnap a szegény ember a középső fiának:

— Eredj, fiam, te is az erdőbe, hátha téged is megáld valaki.

Kimegy a középső legény is, vágja, rója a fát, s hát jön az ősz öregember, megszólítja a fiút:

— Ugyan mit kínlódsz, fiam? Eredj csak haza, van az apádnak egy szántóföldje, a szántóföldjén egy akácfa, az akácfa alatt egy nagy pince, tele van az borshordókkal.

Hazamegy a legény, mondja az apjának, hogy mit hallott. Mennek a szántó-földre, s hát csakugyan igaza volt az ősz öregembernek. Volt abban a pincében száz boroshordó is. Mindjárt csapra ütöttek egy hordót, jól ellátták magukat, aztán szekeret fogadtak, s a sok hordót hazavitték.

Harmadnap azt mondja a szegény ember a legkisebb fiának:

— No, Jankó fiam, eredj ki te is az erdőbe, hátha téged is megáld valaki.

Kimegy Jankó, vágja a fát, izzad erősen. De egyszer, mit gondol, mit nem, eldobja a fejszét: ő bizony többet nem kínlódik, úgys van otthon enni- s innivaló elég. Tüzet gyújtott, szalonnát vett elő a tarisznyájából, nyársra húzta, s úgy sütögette a szalonnát.

Amint a tűz mellett ül, odajön az öregember, s kérdi Jankót:

— Hát te, fiam, mit csinálsz itt?

— Én bizony, öregapám, szalonnát sütök. Az apám ugyan azért küldött, hogy fát vágjak, de én egyet se kínlódom többet.

— Jól teszed, édes fiam, ne is kínlódjál. Nesze, adok neked egy pálcát, ennek még hasznát veheted.

— Hát ezzel ugyan bizony mit csináljak? — kérdezte Jankó.

— Hej, fiam, csak jól vigyázz erre a pálcára, mert ez olyan pálca, hogy egy suhintásra agyonüthetsz vele akár egy regement katonát. Hazamegy Jankó, otthon a fejszét nagy mérgesen ellódítja, s mondja az apjának, hogy ő többet nem kínlódik, ne küldje az erdőbe.

Megharagudott a szegény ember:

— Mit beszélsz, te macskabéka, te? Az én házamnál én parancsolok! Ha nem akarsz dolgozni, ki a házamból, fel is út, le is út.

— Jól van — mondta Jankó —, ne haragudjék, édesapám, elmegyek, ha úgy kívánja.

Azzal elindult világgá, nem vitt magával semmit a világon, csak a pálcát. Megy, mendégél hetedhét ország ellen, s addig meg sem állott, míg a király városába nem ért. Bemegy a király udvarába, ottan volt egy nagy szemétdomb, arra fölment, elkezdett benne kotorászni a pálcával. Meglátja a király, lemegy hozzá, s kérdi:

— Hát te ki vagy, fiam?

— Én az, aki — mondta Jankó nagy hetykén.

— Hol lakol?

— Ingben s nadrágban — felelt Jankó.

— Hogy hívnak?

— Jankónak.

— Hát mit keresel a szeméten?

— Szolgálatot, felséges királyom.

— No bizony, ha szolgálatot, állj be hozzám, megfogadlak kondásnak.

Még jól meg sem nyugodhatott Jankó, kezére adtak száz darab disznót. Azt mondta neki a király:

— No, Jankó, itt van száz darab disznó, hanem azt megmondom neked, ne-hogy az ólomerdőbe hajtsd, mert szörnyű halálnak halálával halsz meg.

Hiszen Jankónak sem kellett egyebet hallani, egyenesen az ólomerdőbe haj-totta a disznókat, hadd lám, mi van ott. Bemegy az ólomerdőbe, a disznókat ott elcsapja, hadd járjanak, amerre tetszik. Ő meg leült egy fa alá, tüzet rakott, volt egy darabka szalonnája, s elkezdte sütni.

Hát egyszer jön nagy dérrrel-dúrral a hétfejű sárkány, nagyot kiált:

— Hé, emberizink, hogy mered pusztítani az én erdőmet?

Azt mondja Jankó:

— Ne veszekedjék kend, hanem üljön ide a tűz mellé, süssön szalonnát kend is.

— De ilyen-olyan teremtettem, majd sütök én neked szalonnát! — s nekiszaladt Jankónak, kitátotta mind a hét száját, hogy szerteszaggassa.

— Úgy ám — mondta Jankó —, hiszen mindjárt becsületre tanítlak én! — olyat húzott a pálcájával a sárkányra, hogy egyszeribe leszakadt mind a hét feje.

Nézi, vizsgálja a sárkány fejét, s a hetedikben egy nagy kulcsot talált.

— Hiszen ha itt kulcs van — mondja Jankó magában —, akkor itt valahol ház is van.

Elindul az erdőbe, néz erre, néz arra, még egy jó hajításnyira sem ment, hát előtte áll egy rengeteg nagy ólomvár. Próbálja a kulcsot, szépen belétalál a vár kapujába, ki-nyitja, bemegy, végigsétál a szobákon. Az egyikben talál egy ólombokrétát, s azt mindjárt a kalapjára tűzi, aztán kimegy az udvarra, ott talál egy kutat, belenéz, s hát abban egy ólomparipa lóg fejjel lefelé. Megszólal a paripa:

— Isten hozott, Kondás Jankó, édes gazdám, üss rám a pálcáddal, s bizony nem bánod meg.

Jankó szépen meglegyinti a ló farát, s abban a pillanatban kiugrik a kútból.

— Köszönöm, Kondás Jankó, hogy megszabadítottál. Nesze, itt van a kantá-rom, tedd el, s ha valamikor szükséged lesz rám, csak rázintsd meg. De addig el ne menj innét, csináltass az udvari szabóval egy ólomruhát, akkorát, hogy egy di-óba beférjen, s azt tedd a fülembe.

Csináltatott Jankó mindjárt ólomruhát, beletette egy dióba, a diót beledugta a ló fülébe, s azzal a lovat szépen bekötötte az istállóba. Aztán továbbmegy, jár-kel az udvaron, betéved a disznóólba, hát ott van száz darab disznó, a király régi kondásával. A hétfejű sárkány zárta ide. Kieresztette a kondást s a disznókat, az-tán felment a palotába, ott egy kád ólompénzt méretett a kondásnak, s azt mondta neki:

— Eredj, öcsém, isten hírével, amerre a szemed lát.

Elmegy a kondás nagy örömmel, Jankó meg a száz darab disznót kitereli a várból az erdőbe, a másik százhoz csapja, s úgy hajtotta haza a kétszáz disznót.

A király már kint állt az ajtóban, úgy várta Jankót, s olvasta egyenként a disz-nókat, hadd lám, hogy vagy egy nem veszett-e el.

Dehogy veszett, kétszáz volt a száz helyett.

Örült is a király, de nagyon, s mondta nagy örömében Jankónak:

— No, fiam, megengedem, hogy az inasokkal vacsorálj.

— Nem eszem én senki fiával — mondta Jankó —, adják külön az én vacsorámat.

Jól van, kiadják neki a vacsorát külön. Hanem a legidősebb királykisasszony észrevette az ólombokrétát, odasompolygott Jankóhoz, s kérte szépen:

— Jankó, add nekem ezt a bokrétát.

— Nem adom én — mondta Jankó —, szerezzen magának a kisasszony.

De addig kérte, addig könyörgött s olyan szépen, hogy Jankó mégis odaadta a bokrétát.

Másnap, mikor Jankó kieresztette a disznókat, a király erősen meghagyta neki, nehogy az ezüsterdőbe menjen.

De beszélhetett a király, Jankó egyenest az ezüsterdőbe hajtotta a disznókat, ott elcsapta, hadd menjenek, amerre tetszik, leült egy ezüstfa alá, szalonnát vett elé, nagy tüzet rakott, s úgy sütögette. Hát egyszer jön a tizennégy fejű sárkány, s rákiált nagy mérgesen:

— Hogy mersz az erdőmben járni? Most vége az életednek!

Jankó ennek is eleget mondotta szép szóval, hogy üljön le a tűz mellé, jobb, ha ő is szalonnát süt, de a sárkány még mérgesebb lett, Jankónak rontott:

— No, ilyen-olyan adta, majd eszem én veled szalonnát!

De többet aztán egy kukkot sem szólott, mert Jankó úgy odalegyintett a pálcájával, hogy a sárkánynak mind a tizennégy feje leesett. Akkor aztán rendre nézte mind a tizennégy fejet, hátha itt is talál valamit. Az ám, talált is egy ezüstkulcsot.

— No, ez bizonyosan az ezüstvár kulcsa lesz — mondja Jankó magában, s elindult, hogy megkeresse az ezüstvát.

Megy, mendegél erre-arra, s egyszerre csak rátalál az ezüstvára, próbálja a kulcsot, hát jól talál a kapuba. Bemegy a várba, végigjárja a szobákat, egy asztalon talál egy ezüsbokrétát, a kalapjába dugja, aztán kiment az udvarra, ennek is a közepén volt egy kút, belenéz, s hát egy ezüstparipa lóg fejjel lefelé.

Megszólal az ezüstparipa is:

— Isten hozott, Kondás Jankó, kedves gazdám. Üss rám a pálcáddal, bizony nem bánod meg.

Jankó ráütött az ezüstló farára, a ló egyszeribe kiugrott, s neki adta a kantárát.

Azt mondta az ezüstparipa:

— Vigyázz jól erre a kantárra, s ha szükséged lesz rám, csak rázintsd meg. Van itt egy udvari szabó, avval csináltass magadnak egy ezüstruhát, de olyant, hogy egy dióba beleférjen, s azt a diót dugd a fülembe.

Úgy tett Jankó, ahogy a paripa tanácsolta, aztán benézett a disznóólba, s hát ott is volt száz disznó a kondással, ez is a királyé volt. Kieresztette ezt a száz disznót is, a kondásnak méretett egy kád ezüstpénzt, s elküldte, hadd menjen, amerre a szeme lát. Ő pedig a száz disznót kiterelte az erdőbe, s estére háromszáz disznót hajtott haza.

A király most is ott állt a kapuban, várta Jankót, számlálta egyenként a disznókat, s majd megölte a csodálkozás, mikor kétszáz helyett háromszázat számlált.

— No, Jankó — mondotta a király —, még ilyen kondásom nem volt világon való életemben, megengedem, hogy a vezéreimmel vacsorázzál.

— Nem vacsorázom én senki fiával — mondotta Jankó. — Adják ki az én vacsorámat külön.

Hát jól van, kiadják a vacsoráját külön, de mikor éppen vacsorázott, hozzá sompolygott a középső királykisasszony, s kérte:

— Jankó, add nekem az ezüsbokrétát.

— Nem adom én — mondotta Jankó —, szerezzon a kisasszony, ha ezüsbokréta kell.

De addig kérte, s olyan szépen kérte, hogy mégiscsak odaadta.

Másnap reggel megint kihajtja Jankó a disznócsordát, s a király most azt mondta neki, hogy mindenüvé mehet, csak az aranyerdőbe ne menjen, mert ott-hagyja a fogát.

„Hiszen majd meglátom” — gondolta magában Jankó, s egyenesen az aranyerdőbe hajtotta a disznókat.

No, ott éppen úgy járt, mint az ólomerdőben s az ezüsterdőben. Csakhogy az aranyerdőben huszonnégy fejű sárkány lakott, annak vágta le mind a huszonnégy fejét. Az aranyvárban aranybokrétát talált, a vár kútjában aranyszőrű paripát, s az aranykantárt adott neki. Ott is talált száz disznót, azt is kiterelte a várból, s estére négyszáz disznót hajtott haza.

Hej, uram, teremtmő; megörült a király. Mondta Jankónak:

— No, Jankó fiam, megengedem, hogy este velünk vacsorázz.

— Nem vacsorázom én senkivel, felséges királyom, adják az én vacsorámat külön.

Kiadják a vacsoráját külön, de a kicsi királykisasszony meglátta kalapjában az aranybokrétát, Jankóhoz ment, elkezdte cirókálni, morókálni, s Jankó egy szóval sem mondotta, hogy nem adja oda. Kivette a kalapjából a bokrétát, s szépen a kicsi királykisasszony kezébe tette.

Negyednap, amikor Jankó éppen indulóban volt a disznókkal, hallja, hogy a király kihirdettette az egész országban, hogy férjhez akarja adni a három leányát. Egy magas fának a tetejére kitűzetett három bokrétát, s kihirdették, hogy azé a három legényé a három királykisasszony, aki a lovával felugrat s a bokrétát lekapja.

No, jöttek is mindenféle hercegek, grófok, bárók, válogatott cigánylegények szerencsét próbálni, de a fának fele magasságára sem tudott egy sem ugratni.

„Hiszen majd felugratok én” — gondolta magában Jankó. Megrázta az ólomkantárt, egyszeribe ott termett az ólomparipa, felöltötte az ólomruhát, bevágta a király udvarába, s egy ugrásra lekapja a legidősebb királykisasszony bokrétáját.

Bezzeg örült a legidősebb királykisasszony, hogy neki már van mátkája. De nem sokáig tartott az öröme, mert Jankó úgy elvágatott a bokrétával, mint a se-

bes szél. Akkor megrázintotta az ezüstkantárt, s jött az ezüstparipa; másodszor is bevágtatott a király udvarába, s egy ugrással lekapta a középső királykisasszony bokrétáját.

Hiszen lett erre nagy öröm, de lett a nagy öröme mindjárt nagy szomorúság is, mert az ezüstruhás vitéz is egy szempillantás alatt eltűnt a szemük elől, mintha a föld nyelte volna el.

Hanem egy perc, kettő még bele sem telt, Jankó megint ott termett a király udvarában, de most aranyszőrű paripán, egy ugrással lekapta a kicsi királykisasszony bokrétáját, azzal hopp, elnyargalt.

Bezzeg volt sírás-rívás, sírt a három királykisasszony, mint a záporosó. Lám, mind a hármuk bokrétáját elvitte egy-egy vitéz, s most már sem bokréta, sem vőlegény. Azt mondta a király:

— Ne sírjatok, édes leányaim. Van itt az udvarban királyfi s herceg elég, válasszatok közülük kedvetek szerint valót. Nesztek, adok nektek egy-egy aranyalmát, dobjátok annak, akinek tetszik, az lesz az uratok.

A két idősebb királykisasszony csak egy kicsit körültekintett, s mindjárt oda dobta egy-egy királyfinak. Hanem a kicsi királykisasszony nem dobta senkinek.

— Hát mit akarsz? — kérdezte a király nagy mérgesen. — Talán bizony több legényt hívassak?

— Csak hívasson, édesapám, mert nincs itt, akinek én az aranyalmát dobnám.

Előhívatják mind az udvarbéli legényeket, de egynek sem dobta az aranyalmát a kicsi királykisasszony. Csak Kondás Jankó nem volt köztük.

— Hívjátok elő Kondás Jankót! — kiáltott a király.

Szaladnak az inasok Kondás Jankóért, mondják, hogy hívhatja a király. De Jankó azt üzenve, hogy addig nem megy, míg minden disznó mellé egy embert nem állít a király, mert ő a disznókat nem hagyja őrizetlen.

Mit volt, mit nem tenni, küldött a király négyszáz embert a négyszáz disznó mellé. Akkor aztán Kondás Jankó megrázintotta az aranykantárt, felöltözött aranyruhába, s aranyszőrű paripán bevágtatott a király udvarába. Ott volt a kalapjában a három királykisasszony három bokrétája is.

— Itt vagyok, felséges királyom — jelentette magát Kondás Jankó.

De abban a pillanatban már repült is az aranyalma Jankó felé.

— No, Jankó — mondotta a király —, országot-világot bejártam, de még hozzád hasonlatos legényt nem láttam. Isten neki, neked adom a leányomat, s vele az egész királyságomat.

Egyszeriben megeresztették minden hordóban a csapot, volt hejehuja, lakodalom, amilyen még nem volt sem ezen, sem a másvilágon.

Itt a vége, fuss el véle.

Kozma László

Tündérek dala

Ez a medve-bunda-barna,
Ez a cinke-tolla-kék!
Mind elolvad majd tavaszra
Ami hó volt, ami jég.

Kibomlik a rügy, a barka
Virágzását tudja rég...
Csupa zöld lesz, ami barna,
S ami szürke, csupa kék.

Velünk együtt fakadj dalra,
Mint a fecskék, cinegék.
Ez a medve-bunda-barna,
Ez a cinke-tolla-kék.

Felhő

Fehér fátlyat sző a rétre,
Fáknak kesztyűt horgol.
Elérjen az ág végére
Csillagmintás hóból.

Szellő indul füttyörészve,
Megcsillan a hó-por.
— Ő is fázik. Hát a télre
Már senki se gondol?

Mosolyog a könnyű felhő:
— Akad egy subára.
Gallérja a fenyőerdő,
Szivárvány ruhája.

Együtt

Gyere, nézd: az őszi fáról
Hullanak a levelek.
Kifordított tenyerükkel
Lassan búcsút intenek.

Gyere, nézzük együtt őket
Legközelebb már, lehet
Lehullanak mind a földre
S csak az üres ág remeg.

Kriza János

A fortélyos leány

Egyszer volt egy kegyetlen király, s ennek a kegyetlen királynak volt egy job-bágyfaluja. A király egyszer erősen megneheztelt valamiért a falura, s ráparan-csolt, hogy a malomkövet a malom udvarán nyúzzák meg, mert ha nem, minden nagyobb gazdának fejét véteti.

A falubeliek három egész hétig minden áldott nap falugyűlést tartottak, még-sem tudtak annyira menni, hogy megegyezzenek benne, hogyan tudják meg-nyúzni a malomkövet.

Volt többek között egy olyan román ember is a faluban, akinek magyar asz-szony volt a felesége, s volt egy tizenhét esztendőös szép leányocskája. Azt kérdi egyszer a leány az apjától:

— Édesapám, hova megy minden áldott nap? Hol eszik, hol nem eszik, s nem mond senkinek semmit.

— Hogy hová megyek? Hát nem tudod, hogy az a kegyetlen király ránkparan-csolt, hogy a malomkövet nyúzzuk meg a malom udvarán? Afelől gyűlésezünk immár három hete, s mégsem tudunk semmire se jutni.

— Édesapám, menjen el kend a falu bírójához, s mondja meg neki, hogy töb-bet a falut össze ne gyűjtessen. Aztán menjen el a királyhoz, s mondja azt neki: „Felséges király, életem-halálom kezедben vagyok, engem ez s ez a falu küldött követségbe. Instáljuk szépen, vetessed vérét annak a malomkőnek, különben a falu meg nem tudja nyúzni.”

El is megy a móc ember a királyhoz, elémondja, amit a leánya parancsolt. Azt kérdi tőle a király:

— No, te szegény ember, ki adta ezt a tanácsot neked? Valld ki nyomban, mert ha nem, most mindjárt ötvenet kapsz!

— Felséges király, életem-halálom kezédben vagyok, van nekem egy tizenhét esztendőös leányom, az adta nekem ezt a tanácsot.

Azt mondja a király:

— Állj meg, te móc, kihúztad a tövist a falunak a lábából, s ütötted a maga-déba. Majd adok én neked bajt, ha eddig nem volt — avval fordul egyet a király, felvesz egy új cserépfazekat, amelyiknek az oldala be volt esve. — Mondd meg a leányodnak, ezt a fazekat úgy befoldja, hogy ezen se folt, se varrás ne látszódjon, mert ha nem, akkor neked is fejedet vétetem, a leányodnak is.

Elveszi a szegény ember a fazekat, viszi hazafelé nagy szomorúan, megérkezik a leányához.

— No, édes leányom, kihúztad a tövist a falu lábából, s beleütötted a maga-déba. Ehelyt küldött a király egy fazekat — s elmondja a parancsolatot.

— Jól van, édesapám, a maga feje egyet se fájjon emiatt. Üljön le, egyék, igyék s nyugodjék.

Mikor felkel az édesapja, azt mondja neki a leány:

— Édesapám, vigye vissza ezt a fazekat, s mondja meg a királynak, hogy: „Felséges király, az én leányom árvasággal nőtt fel, de nem látta, hogy zsákot vagy inget színéről foldott volna meg valaki. Ha a felséges király akár mással, akár magával kifordíttatja ezt a fazekat, én becsületemre fogadom, befoldom úgy, ahogy ő kívánja.”

Elémondja a móc ember a leánya üzenetét a királynak, a király félrefordul, s elkacagja magát:

— Megállj — azt mondja —, majd küldök én a leányodnak bajt, ha eddig nem volt.

Elmegy a király, felvesz három fő kendent, s odaadja a mócnak:

— Nesze, te szegény ember, vidd el a leányodnak ezt a három fő kendent. Mondd meg neki, hogy ebből künnvaló, bennvaló cselédimnek, egy század katonának fehérnemű gúnyát fonjon, szőjön, mert ha nem, elpusztítlak leányostul együtt.

Megindul a szegény móc hazafelé nagy bús lélekkel. Megérkezik haza.

— No, édes leányom, ehelyt küldött a király neked három fő kendent, hogy ebből künnvaló, bennvaló cselédinek s egy század katonájának fehérnemű gúnyát fonjál, szőjél.

Azt mondja a leány:

— Üljön le, édesapám, egyék, igyék, nyugodjék.

Azalatt a leány kimegy a favágóra, felvesz két kicsi fácskát, akkorát, mint két pipaszár.

— No, édesapám, evett, ivott s nyugodott-e?

— Ettem is, ittam is, nyugodtam is, édes leányom.

— Akkor menjen el a királyhoz vissza, s kérje meg, hogy mivel én árvasággal nőttem fel, nekem szövőszékem egy szikra sincs, azon instálom a fölséges királyt, hogy akár magával, akár mással ebből a két eszközfából nekem szövőszéket csináltasson, de olyan móddal, hogy abból se ki ne vegyen, se hozzá ne tegyen. Ha ezt megcselekszi, akkor én fogadom becsületemre, hogy abból a három fő kenderből nemcsak a bennvaló cselédjeinek, hanem az egész országbeli katonájának fonok, szövök fehérnemű gúnyát, amennyi kell.

Félrefordul a király, s elkacagja magát:

— Te móc, hány esztendő s a te leányod?

— Tizenhét, felséges király.

— Mondd meg a leányodnak, hogy ezen s ezen a napon itt legyen, de se úton, se útfélen ne jöjjön, se gyalog ne jöjjön, se lóháton, s mégis idejőjjön. Ajándékot is hozzon, s anélkül is jöjjön.

Elbúcsúzik a móc a királytól, s elmegy haza:

— No, édes leányom, én megmentődtem a járástól, menj most már te is.

— Mit mondott a király, édesapám?

— Azt mondta, fiam, hogy ezen s ezen a napon odamenj, de se úton, se útfélen, se gyalog, se lóháton ne menj. Ajándékot is vigyél, anélkül is menjél.

— Jól van, édesapám.

Elmegy a leány egyszeribe a faluba, tudott egy szamarat, elkéri, oda is adják. Elviszi haza a szamarat, s szénát, zabot ad neki. Azután vett két házigalambot, azokat is elviszi haza.

Alig várta a napot, hogy indulhasson.

Megérkezik az áldott nap, amelyiken neki menni kellett a király eleibe. Megindul a leány az útnak a kellős közepén a számaron. Vitte a pár házigalambot két fatál között a hátán.

Várja a király a móc leányt, megérkezik:

— Adjon isten jó napot, felséges király!

— Isten hozott, te móc leány!

— Itt vagyok parancsolatodra, felséges király! Úton se jöttem, útfélen se jöttem, mégis idejöttem. Ajándékot is hoztam, anélkül se jöttem.

Hívja a király:

— Jer be a házba, te móc leány.

— Nem azért jöttem, felséges király, hogy be ne mennék, be merek én menni.

Egyszeribe kétfelé nyitja a két fatálat, s a két galamb elrepül. Papot hívat a király, összeesküszik a móc leánnyal. Mikor az esküvés megvolt, azt mondja a feleségének:

— No, te leány, te immár a feleségem vagy, hanem azt parancsolom, hogy te az én hírem s akaratom nélkül soha senkinek tanácsot ne adj, arra fejed ne legyen, mert ha másként teszel, rosszul lesz dolgod.

— Nem is adok, felséges király atyám, senkinek tanácsot.

Két szegény ember volt azon a városon. Egyiknek volt egy kicsi fakó szekere, a másiknak egy csikós kancája, úgy hordogattak mindennap cimboraságban egy-egy kicsi fát az erdőről a kancával s a szekérrel.

Egyszer, mikor mennének az erdőre, hideg szél fújt az erdő felől. Amelyiké volt a kanca, a kancán ült, amelyiké a szekér, a szekéren, de hazafelé szemmel, mert a hideget nem állhatták, hogy szembe fújjon. Azt mondja egyszer, aki a szekéren ült:

— Állj meg, komám, mert az én szekerem megcsikózott.

Azt mondja, amelyik a kancán ült:

— Meg bizony az én kancám.

— De bizony az én szekerem alól maradt ki a csikó.

Abból a helyből megfordulnak, s elmennek haza. Hazulról elmennek a király eleibe. Hát a királyt nem kapják otthon. A királyné leülteti őket, s kérdi, hogy mi bajuk a királlyal.

Elkezd a kancás ember:

— Felséges királyné, kicsi dolog, semmiség az egész. Ennek a komámnak van egy kicsi szekere, nekem egy kancám. Ahogy megyünk az erdőre együtt, ez a komám azt mondta, hogy álljunk meg, mert az ő szekere megcsikózott. Megálltunk s megtértünk. Nem tudtunk megosztózni a csikón, ide kellett folyamodjunk a felséges király eleibe.

Ahogy a két pörlekedőt végighallgatja a királyné, azt mondja nekik:

— Ó, ti két boldogtalan ember, ugyan bizony mit osztóztok, mit veszekedtek együtt ilyen dolog felett, hisz ezért a világ kikacag titeket! Én azt mondom nektek, menjetek haza, kössétek meg a kancát a szekérhez. Ha ez a kutya csikó a szekeret szopja meg, úgy a szekéré, de ha a kancát, úgy a kancáé.

Elpróbálja a két szegény ember, de hát a kutya csikó nem a szekeret szopja, hanem a kancát. Erre megharagszik a szekeres ember, odafut, kirántja a csikót az anyja alól, behúzza a szekér alá, s azt mondja:

— No, hogy a kutyák egyenek meg, ha az erdőn a szekerem alatt voltál, hát légy ott most is!

De a csikó visszafutott az anyja alá, s ismét szopni kezdett.

Jól van, a király megérkezik a vadászból. A két pörlekedő ember kapja magát, ismét elmennek a király udvarába, s füliről-farkáról elbeszéli a dolgot magának a királynak is. A király megharagudott azért, mégpedig ugyan erősen, hogy ilyen bolondsággal mennek hozzá alkalmatlankodni. Jól elszidta a szekeres embert, hogy ha még egyszer magának mondja a csikót, mindjárt fejét véteti vagy felakasztatja, de megharagszik a király most immár a feleségére is, amiért tanácsot adott másnak az ő híre nélkül.

— No, édes feleségem, te állhatatlan mőc leány, mit fogadtál volt, mikor elvettelek? Hogy senkinek tanácsot nem adsz, mégis adtál. Hanem velem többet egy tányérből nem mártasz.

— Vagy igen, édes uram, még egy ebédet készítek, azután elmegyek.

Az ebédet megkészíti a királyné, s azt mondja a király:

— Hatlovas hintó eleibe fogass be, s ami a legdrágább kincsed, vigyed, amerre tetszik, de velem tovább nem lakol.

Hat lovat hintó eleibe fogat egyszeribe a királyné, az urát már az asztalnál el látta álomporral, neki drágább kincse nem volt, mint a kedves ura. Megfogatta a legényekkel, s beletétette a hintóba.

Hajtat két éjszaka, három nap. Megébred az ura egyszer az úton, széjjelnéz:

— Édes kincsem, hová viszel?

— Édes uram, tudod-e, mit mondtál volt? Hogy ami legdrágább kincsem, tegyem a hintóba. Nekem drágább kincsem nem volt, mint te, én viszlek.

— Az isten megfizeti, édes kincsem, állj meg, térjünk meg haza. Én többet veled nem próbálok hiába, többször kezded alá nem szólok.

Megtérnek haza szerencsésen. A király egyszeribe lakodalmat hirdet újból. Tál, tányér elég volt, de istenes ember volt, aki egy csepp levet kapott. Még a mai napig is élnek, ha meg nem haltak. Holnap legyenek a kigyelmetek vendégei.

Csatáné Bartha Irénke

Csengő ring

Csing-ling-ling
csengő ring
gyöngyvirágok szépe
hófehér pártában
kacagnak az égre

Csing-ling-ling
csengő ring
harangvirág szépe
kék színű haranggal
harangoz az égre

Csing-ling-ling
csengő ring
trombitások éke
angyalszájú trombiták
harsognak az égre

Ébred már az angyal
a kertet bejárja
ezt a sok csengettyűt
kosarába rakja

Cickom-fickom

Be jó kedvem vagyon,
vagyon, vagyon,
de mi haszna
vagyon?
Elment a nyár,
eljött az ősz,
fecske, gólya
elszállt,
a rétkapu bezárt,
nincsen vigalom.

Cickom-fickom,
újra kedvem vagyon,
vagyon, vagyon,
mert nagy
oka vagyon:
elment a tél,
nincsen már dér,
kivirul a naptár,
györgynapozik immár,
kitavasodom.

Merre jársz?

Kicsi szél,
merre jársz?
Hegyen-völgyön
botorkálsz,
cimbalmodat pengeted
nagybőgőd recsegteted,
dudádat ha megunod,
váltsál nyenyerére,
s ha elfáradsz, csücsülj le
mindenféle kőre.

Kicsi lomb a kicsi fán,
kicsi patak, merre jársz?
Hegyen-völgyön átkelek,
visszhanggal feleselek.
Zöld a fű, zöld a rét,
kicsi bárány, merre mész?
Amerre a nyáj béget,
én is ott csilingelek.
Szép a nyár, jó a nyár,
minden virág nyílik már,

kicsi lepke, merre jársz?
Hársfán, bodzán landolok,
friss mézet nyalogatok.
Ha elmúlik már a nyár,

kicsi fecském, merre jársz?
Tengereken átkelek,
keresem a meleget...

Vigasztaló

Sír a szél és sír a lomb
sír az eső sír a domb
az ökörnyál katángkórón
árokparton kék iringó
sírva rí a kisgyerek
kutyakölykök nyüszítenek

Sírnak utak poros rögök
a csillagok a Göncölök
hallod hogy sír a muzsika
álmában zokog anyácska
Sír az erdő sír a berek —
ne sírj anyácska: Jó lesznek!

Egérkaland

Szemtelenke
egerecske
hosszú farkú
gömbölydedke
szeme izzó
fekete gyöngy
foga hosszú
két nagy füle
kihegyezve

és a színe
egérszürke
cincog-fincog
rendetlenke
minden lyukba
belefúr
nagy étvággyal
hosszú orral
minden jóba

beletúr
szemtelenke
egerecske
most lett
az utolsó
kalandnak vége
Cirmi épp erre jár
te sem cincogsz
többé már...

Egércsapda

Incifinci
kis egér
minden lyukba
belefér,
a pincében
leskelődik,
a kamrába
fészkelődik,
padláson is
körülnéz
ez a kajtár kis egér.

Ott van ám
a Kánaán,
szárad már
a kukorica,
füstölőn
a kolbász, sonka...
Incifinci kis egér,
lakomának
vége lett...
a csapdába
belement...

Kiss Lehel

Nimród vízfestékezik

Hegyi tóban
a sárga víz
jaj, de szépen fest!
A nád kék is,
meg lila is
— jaj, de szép! —
körötte.
Sárga tó mögött
zöld hegyek
jaj, olyan szépen
festenek!
Piros ég alatt
két madár
elrepül mégis
mindörökre...

Kapualjban indián ül

Kapualjban indián ül,
tisztos neve: Están.
Ángulusul nem tanult meg,
nem is fog már eztán.
Szólongatják Mr. Steve-nek,
hamburgert nyomnak kezébe,
nehéz nyelve nem ered meg,
nem pezsdül meg vére.
Ígérhetnek fűt-fát neki,
nem is hederít reája,
hisz ő minden fának, fűnek
igazhitű, jó barátja.
Nem moccan a kapualjban,
nem is fog már eztán.
Régimódi indián ő,
tisztos nevén: Están.

Elalvás

A fej, a kéz
lefeküdt,
cseng a csönd
mindenütt.
Két szemem
keresem.
Elröpi. Nem lelem...
...csak az ágy, csak a csönd.
Meg a bent, meg a fönt,
Meg a fönt, meg a fönt...
...éji ég —
mélyi kék,
rajta gyöngy
— mind hamis —
én is ott, ott vagyok,
s kuncogó angyalok
kacaja rajtam át-
átremeg;
érzem is, hallok is,
jaj, mi még? Alszom is.
Pssz! Pssz! Sssss...!

Ha két fiú találkozik

Megy, fut a réten a Péter,
Fut, megy a pékhez a Pál.
Fogy, fogy az út meg a méter,
S a két fiú összetalálkozik,
Jól megnézik egymást,
S ha már összetalálkoztak,
S ilyen jól megnézték egymást,
Bukfencet vet erre Péter,
Bukfencet vet arra Pál.
Mi lesz a kisült kenyérrel,
Senki meg nem mondja már...

Pingvin a folyosón

— Mit keres egy pingvin a folyosón?
 — kérdezte a takarító néni,
 és majd' hanyatt vágódott.
 — Mit keres egy pingvin a folyosón?
 — kérdezte az igazgató úr,
 és tekintetével majd' feldőfte a takarító nénit
 pingvinestül, folyosóstul.
 — Éppen engem keres!
 — Engem keres!
 — Engem!
 — kiáltottak a gyermekek,
 de a pingvin magatartásából ítélve
 ez egyáltalán nem tűnt valami
 meggyőzőnek.
 Így hát mindenki előtt
 tárva-nyitva maradt
 a kérdés, de csak egy pingvin
 tottyant be rajta, akiről
 senki semmit végképp nem tudott.

— Mit keres egy pingvin egy kérdésben?
 — morfondírozott az igazgató úr,
 és vette a kalapját, táskáját.
 Útközben megdicsérte a takarító nénit,
 amiért az a folyosótól
 olyan ügyesen távol tartja
 a pingvineket.
 Mert, ugye, pingvin a folyosón
 ma sem volt.
 Ezen a takarító néni fölöttébb
 csodálkozott,
 de jólesett neki a bók, hisz
 csakugyan megérdemelte.
 Csak azt nem tudta,
 azt az egyet nem,
 hogy mit keres egy pingvin egy kérdésben?
 Biztos, valami kölyök...!
 Biztos, valami kölyök
 volt megint...!

Péter Katalin rajzai

Mészely József

Fordított napra

Füzetecském, ma te másold le
helyettem is a nyelvtan leckét!
Könyvecském, te pedig biflázd be
a lánglelkű Petőfi Sándor versét!

Vonalzócskám, ma te mutasd meg
a számegyenesed számait!
Furulyácskám, ma te skálázd el
a búvösen zengő dó-re-mit!

Radírocskám, ma te javítsd ki
temérdek hibám, és légy nyakas,
ma a tanci sem kételkedhet,
hogy a füzetem csak miattad lyukas!

Tollacskám, ma csak te pacázz,
így rád foghatom én is végre,
én tiltakoztam, de mégis ejtettél
foltot a rendes füzetvezetésre!

Ti pedig, mókás számárfülecskék,
tagadjátok le, hogy én gyűrtelek,
ma legyetek a füleitek gazdái,
hogy ne kelljen pironkodnom értetek!

Ceruzácskám, ma te húzd meg
az átlót a tanult síklapon!
Szelecske, te pedig engedd,
hogy röptesen a tollas kalapom!

Hű társam, te kopott hátításka,
ma te cipelj engem a hátadon
és amíg a suliba érkezünk,
ötleteimet veled is megosztom!

Ha már fordított napra készülünk,
hát álljon fejre az egész osztály,
akár a koronás fa törzsén
a kopogva gyógyító harkály.

Ha akadna, kinek nem tetszene
ötleteimet kínáló versem,
az vegye vállára minden gondomat
és sírjon, de nevetni elfelejtsen!

Szélkakas

Fenn a kúpos
torony gombján,
szél cibálja
őt gorombán.

Kémleli
a messzeséget,
s nem vár érte
nyereséget.

Télben fázik,
nyárban izzad,
nem riasztja
a szolgálat.

Tollászkodva
arról mesél:
Honnan, merre
fúj ma a szél?

Ki lehet
e pörgős, nyakas?
Elárulom:
a szélkakas.

Mióta nincs a Pista bácsi

Irma néninél, Váradon,
a nagyszobai vánkoson
szaporodik a macska nyáj,
szuszog rajtuk a macskaháj,
a szőrmókháj!

Szerette őket mami is addig,
míg nem nőttek nyájjá a macskik,
mert ők uralják most a nagyszobát,
a vánkost, asztalt és a zongorát...
A nemjóját!

Kérdezte is mami: „Te, Irmí,
minek néked e sok cirmi?
Ha felélik mind a nyugdíjad,
tüzelőre neked mi marad?
E macskahad?”

S mind ki készült a válaszokra,
maminak erre azt mondta:
„Tudod, mióta nincs a Pistám,
ők nekem a barátaim, ám!
A sok cicám!

És nem érdekel a tüzelő,
az felesleges pénznyelő!
Ők melengetik kezem, tomporom,
a fagyos téli napokon,
s nem undoron!

Ők derűsítik az életem,
mi nélkülük csak félelem
lenne és sivár sivatag,
igazán csak nyájuk simogat.
E hű csapat!”

Lovagol egy lócsalád

Ó, ha te is láthatnád,
lovagol egy lócsalád!
Anyja hátán csikója,
mert még nincsen patkója,
nincs kengyele, kötőféke,
csikókornak semmi nyűge.
Az ostor sem biztatja,
csak lópapa nógatja:
„Jól kapaszkodj, csikócskám,
mamagoló lóbabám!”
Így kíséri lópapa,
le ne esne az útra,
mert akkor majd hoppszasza,
lesz majd neki sok gondja.
Egy év múlva nem lesz gyerek,

akkor hátán lesz már nyereg,
lesz kengyele, kötőféke,
ló korának minden nyűge
s az ostor is így biztatja:
„Gyorsuljál már, dög bitangja!”
De addig még lovagolhat,
anyja hátán így loboghat
s lót mellettük lópapa,
lóbabáját vigyázva.
Mamagolhat lómamán,
erdők, rétek hajlatán
s nyerítheti: „Lómamám,
még egy évig paripám,
s este jön az altató:
Szép ló estét, kiscsikó!”

